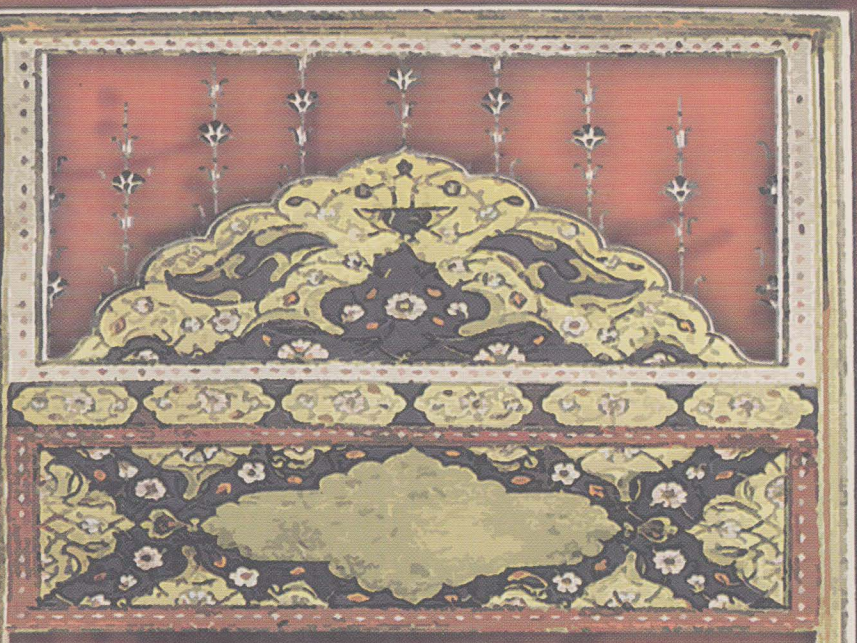

KUR'AN TEFSİRİNDE SAPMA VE NEDENLERİ

Tefsire Sokulan Bid'at, Hurafe ve Tahrifat

Yrd. Doç. Dr. Abdülcelil Candan

İstanbul 2005

DENGE YAYINLARI • 133
İnceleme & Araştırma • 4

©
Eserin her hakkı DENGE YAYINLARI'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir;
izinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.

Yayına Hazırlayan ■ *Denge Yayınları*
Tashih ve Redaksiyon ■ *Abdülaziz Biçkioğlu*
İç Düzen ■ *İsra Tanıtım*
Kapak ■ *Abdülhamit Kahraman*
Baskı ve Kapak ■ *İstanbul Mücellit*
2. Baskı ■ *Mart, 2005*

ISBN 975-550-147-1

Fatma Sultan Mh. Kahhalbağı Sk. No: 55/A Topkapı-İSTANBUL
Tel: (0.212) 524 75 24 • 635 27 66 Fax: (0.212) 631 06 15
www.dengeyayinlari.com

KUR'AN TEFSİRİNDE SAPMA ve NEDENLERİ

Yrd. Doç. Dr. Abdulcelil CANDAN

DENGE YAYINLARI

Abdulcelil CANDAN

1959 yılında Mardin'in Midyat kazasında doğdu. İlkokulu Batman'da, liseyi Mardin İmam-Hatip Lisesi'nde bitirdi. Aynı zamanda yörenin hocalarından Arapça-belâgat dersleri aldı. 1983 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'den mezun oldu. Değişik ilçelerde vaizlik ve müftülük yaptıktan sonra 1993 yılında Yüzüncüyıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girdi. Basılı kitap, makale, çeviri, gazete yazıları ve radyo programları vardır. Evli ve beş çocuk babası olan Abdulcelil Candan, halen Yüzüncüyıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tefsir hocası olarak görevini sürdürmektedir.

Yayınlanmış Eserleri

-İslâm Tarihinde Mezhep Çatışmaları ve Taklit (Denge Yay., 1999)

-Kur'an'da Hak-Batıl Mücadelesi (Kaynak Yay.)

-Anlaşılması Güç Ayetlerin Tefsiri (Elest, 2004)

-Müslüman ve Mezhep (Elest, 2004)

-Ulemanın Gücü (Bilge Adam, 2004)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9
GİRİŞ: KUR'AN'I DOĞRU ANLAMANIN ÖNEMİ 11

BİRİNCİ BÖLÜM
İSLÂM AHLÂKINDA YANLIŞI DÜZELTMENİN ÖNEMİ

1.1. İslâm Ahlâkında Yanlışı Düzeltmenin Önemi 19
1.2. Ashabın Birbirlerinin Yanlışlarını Düzeltmeleri 20
1.3. Bilimsel Eleştirinin Gıybetle İlişkisi 21
1.4. Dinsel Metinleri Tahrif Etmenin Anlamı ve Kur'an Metninin Her Türlü Tahriften Korunmuş Olması 28
1.5. Tahrif Biçimleri 28
1.6. Kur'an Metninin Her Türlü Tahrif ve Değişiklikten Korunması 31
1.6.1. Resûlullah Dönemi 33
1.6.2. Hz. Ebu Bekir Dönemi 34
1.6.3. Hz. Ömer Dönemi 35
1.6.4. Hz. Osman Dönemi 36
1.6.5. Hz. Ali Dönemi 39
1.7. Kur'an'ın Vahiy Oluşunun Delilleri 39
1.8. Kur'an'ın Korunmasıyla İlgili Olarak Ortaya Atılan Bazı Şüphelerin Giderilmesi 41
1.9. Kur'an Metninin Korunmasını Gerçekleştiren Faktörler 48
1.9.1. Kur'an'ın Korunmasını Allah'ın (c.c.) Garantilemesi .. 48
1.9.2. Kur'an'ın Peyderpey Nazil Olması 50
1.9.3. Kur'an'ın Okunması ve Günlük Hayatta Uygulanması 50
1.9.4. Yalan Söylemenin ve Kur'an'ı Değiştirmeye Kalkışmanın Büyük Günah Oluşu 51
1.9.5. Kur'an'ın Kolay Ezberlenme Özelliği 52
1.9.6. Kur'an Belağatıyla Nazmının Değiştirilmeye İmkan Vermemeleri 54
1.10. Tefsir Çeşitleri 55
1.10.1. Kur'an'ın Kur'an İle Tefsiri 55
1.10.2. Kur'an'ın Sünnet İle Tefsiri 56
1.10.3. Sahabe Tefsiri 57
1.10.4. Tabiin Tefsiri 57
1.10.5. Dirâyet Tefsiri 58
1.11. Kur'an Yorumunda Görülen Sapmaları Ortaya Koymadaki Kriterlerimiz 58

İKİNCİ BÖLÜM
TEFSİRDE GÖRÜLEN SAPMA NEDENLERİ

2.1. Art Niyet....61
2.1.1. Konu İle İlgili Sapma Örnekleri....62
2.2. Taassub ve Taklid....73
2.2.1. Taklid....73
2.2.2. Taassub Taklid İlişkisi....74
2.2.3. Taassubu Sakıncaları....74
2.2.4. Taassubun Nedenleri....77
2.2.5. Taassub ve Taklidden Kaynaklanan Tefsir Örnekleri..78
2.2.5.1. Ehl-i Sünnet....78
2 2.5.2. Zahiriyye....81
2.2.5.3. Mu'tezile....82
2.2.5.4. Şia....85
2.2.5.5. Hariciler....91
2.2.5.6. Cebriyye....92
2.3. Siyasi Çıkarlar....93
2.3.1 Konu İle İlgili Örnekler....94
2.4. Bilimsel Gelişme ve Yeni Teknolojilere Kur'an'dan Referans Bulmaya Çalışmak....103
2.4.1. Konu İle İlgili Örnekler....107
2.5. Gaybi Konularda Gereksiz Ayrıntılara Dalmak....116
2.6. Gereksiz Ayrıntılara Dalmak....123
2.6.1. Gereksiz Ayrıntılara Dalmanın Tipik Bir Örneği Cifr Hesabı....125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TEFSİRDE SAPMA ALANI

Tefsirde Sapma Alanı....131
3.1. Allah İnancıyla Bağdaşmayan Yorumlar....132
3.1.1 Konu İle İlgili Tefsir Sapmalarına Örnekler....133
3.2. Bizzat Kur'an Metnine Ters Düşen Yorumlar....135
3.2.1. Konu İle İlgili Örnekler....135
3.3. Peygamberlik İnancıyla Bağdaşmayan Sapmalar....141
3.3.1. Konu İle İlgili Örnekler....142
3.4. Sahih Sünnete Muhalif Tefsir Sapmaları....154
3.4.1. Konu İle İlgili Örnekler....156
3.5. Dilden Kaynaklanan Hatalar....158
3.5.1. Konu İle İlgili Sapma Örnekleri....160
3.6. Sibak ve Siyak Gözönünde Bulundurulmadığı İçin Meydana Gelen Sapmalar....177
3.6.1. Konu İle İlgili Örnekler....178

3.7. Yanlış Te'vilden Kaynaklanan Sapmalar..... 184
3.7.1. Konu İle İlgili Örnekler.....187
3.8. Zahir Anlamdan Sarf-ı Nazar Etmekten Kaynaklanan Sapmalar.....192
3.8 1. Batınî Tefsire Gitmenin Şartları..... 192
3.8.2. Kur'an'ın Zahirine Ters Düşmeyen Batınî Tefsir Örnekleri..... 193
3.8.3. Batınî Anlama Gitmekten Kaynaklanan Sapma Örnekleri.....195
3.9. Nesh Çerçevesinde Görülen Sapmalar..... 198
3.9.1. Nesh Çerçevesinde Yapılan Sapma Örnekleri.....200
3.9.2. Modernist Bir Nesh Anlayışı.....207
3.10. Âyetlerin Nüzul Sebebini Gözönünde Bulundurmamaktan Kaynaklanan Sapmalar.....207
3.10.1. Konu İle İlgili Örnekler.....208
3.11. Helâl-Haram ve Ahkâm İle İlgili Olarak Yapılan Tefsir Sapmaları.....210
3.11.1. Konu İle İlgili Sapma Örnekleri.....211
3.12. Sağlam Tarihi Verilerle Bağdaşmayan Tefsir..... 222
3.12.1. Tarihî Konularda Yanılgıya Düşmenin Nedenleri....223
3.12.2. Konu İle İlgili Örnekler.....223
3.13. Çağdaş Bir Hurafe "19" Sayısı Saplantısı.....226
3.14. Reenkarnasyon Çerçevesinde Yapılan Sapma Örnekleri.....234

SONUÇ.....237
BİBLİYOGRAFYA.....240
DİZİN.....248

KISALTMALAR

(a.g.e.) : Adı geçen eser

(a.g.y) : Adı geçen yer

(Ank.) : Ankara

(as.) : Aleyhisselâm

(b.) : İbni (oğlu)

(bt.) : Binti (kızı)

(bkz.) : Bakınız

(cc.) : Celle Celâlûhü

(Çev.) : Çeviren

(H.) : Hicri

(İst.) : İstanbul

(ra.) : Radiyâllâhu Anh

(sav.) : Sallallâhü aleyhi ve sellem

(s.) : Sahîfe

(Tah.) : Tahkik

(Ts.) : Tarihsiz

(v.) : Vefatı

(vb.) : Ve benzeri

(vs.) : Ve saire

ÖNSÖZ

Hiçbir sapmaya bulaşmadan Kur'an'ı doğru anlamanın ve yorumlamanın Müslümanlar için hayati bir mesele olduğuna inanmaktayız. Zira Müslüman için başvurulacak ilk kaynak Kur'an'dır. Müslümanların karşı karşıya kaldıkları sorunların Kur'an'ı ve sünneti yanlış yorumlayıp, yanlış uygulamaktan kaynaklandığı da diğer bir gerçektir. Bugün İslâm toplumunun Kur'an'dan aldığı haz; onu derunî sesle okumak, hafızları dinlemek, Kur'an'ın cilt, baskı ve hattına özen göstermek, kandil gecelerinde ölülerine hazır hatimler yollamaktır. Oysa Gazzalî'nin (v.505/1111) dediği gibi, harflerin mahreçleriyle ziyadesiyle uğraşmak, insanı Kur'an'ı anlamaktan alıkoyan nedenler arasındadır. Tüm İslâmî ekoller, müracaat ve müdafaada ilk kaynakları Kur'an olduğundan, görüş ve düşünceleri için ilkin ondan referans aramaya çalışmışlardır.

Zaman olmuş mezheplere uymayan âyetler mensuh addedilmiş, sadece bir cihad (onların ifadesiyle kılıç âyetiyle) yüzlerce âyet neshedilmiştir. Söz konusu âyetten sonra hakkı, sabrı tavsiye etmenin gereği kalmamış, insanlara güzelliği sunmanın gereksiz olduğu iddia edilmiş, teklifin lüzumsuz olduğu savunulmuştur. Keza, art niyetliler tarafından Kur'an'dan âyetler öne sürülerek İslâm'ın sınıfsal bir toplum önerdiği savunulmuş, bazı âyetler öne sürülerek İslâm'da mülkiyetin olmadığı iddia edilmiştir. Batı teknolojisine ayak uydurmak için Kur'an'da bilgisayarın mevcut olduğu öne sürülmüş, kimileri de uyguladıkları baskı ve despotizme Kur'an'dan referans bulmaya çalışmışlardır. Kimi de şifa bulmak için Kur'an âyetlerinin mürekkebini suda eritip içmeye kalkmıştır. Kur'an'ın müminlere şifa verdiği muhakkaktır. Ancak bu şifanın, ruhî ve toplumsal sorunların Kur'an'ın emir ve yasaklarını uygulama ile ilgili olduğu muhakkaktır. Zaman olmuş, savaşlarda zafer elde edilsin diye Buhari okutulmuş, ancak sonradan savaş gemilerinin Buhari ile değil, buhar ile çalıştığının farkına varılmıştır. Kur'an da, Buhari de okunmaktan çok, uygulanmayı talep etmektedir. Ve daha bunlara benzer yüzlerce misal...

Bu çalışmamızda, art niyet sahibi mulhidler dışında özellikle, selefimizden hiç kimseyi yermek gibi bir niyetimiz olmamıştır. Selefimizin tefsir mirasında görülen birçok hata veya sapmanın, yaşadıkları zamanın kültüründen kaynaklandığına ve kendilerinin de beşer olma sıfatlarına bağlamaktayız. Zaten İslâm akidesi de, mutlak kemâl sahibinin yalnız Allah Teala olduğunu ve peygamberlerin bile zelle yapabileceklerini hatırlatmaktadır.

Bu çalışmada Kur'an'ın doğru anlaşılmasının önündeki engelleri ortaya koyup doğru anlaşılmasına bir nebze katkıda bulunmuşsak kendimizi bahtiyar addederiz.

Cenab-ı Allah'tan, kitabını muradı istikametinde bizlere öğretmesini niyaz ederiz. Hidâyet ve başarı Allah'tandır.

Yrd. Doç. Dr. Abdulcelil CANDAN

Van, 2005

GİRİŞ

KUR'AN'I DOĞRU ANLAMANIN ÖNEMİ

Kur'an, insanın mücadeleci vasıflarından bahsetmektedir. (Kehf, 18/54) İnsan, karşı tarafı eleştirip, eksik veya yanlış durumunu hatırlattığı zaman risk veya tehlikelerle karşı karşıya kalabilmektedir. Objektif bir eleştirinin "*hakkı tavsiye*" kapsamında olduğuna inanmaktayız. Bununla beraber, İslâm Müslüman'a münkeri (yanlışlığı) gördüğü yerde düzeltmesini yüklemiştir. Hadis ve siyer kitapları, Resûlullah'ın arkadaşlarından doğruluğu her gördükleri yerde söylemeye dair kendilerinden biat aldığını kaydetmektedirler. Güzellik, erdemlik ve gerçeği arayan bir varlık olan Müslüman'ın önündeki veya karşılaşabileceği engelleri aşabilmesi için eleştiri mekanizmasının tam anlamıyla çalışması gerekmektedir. "*Öncekiler hata yapmaz*", "*Onların bilmediği var mı!*", "*Onlar kadar olamayız.*" mantığı İslâmî sorumluluk bilincinin törpülenmesine sebebiyet vermektedir. Belirli kesim ve makamlara "masumiyet" vasfının verildiği bir ortamda, "hata", "yanılma"lardan bahsetmek, "eleştiriler" yapmak cesaret isteyen bir iştir.

Tarih boyunca İslâm toplumunun karşılaştığı en büyük musibetlerden biri, birçok ekol ve şahısların Kur'an'a uyma yerine, Kur'an'ı kendi görüş ve çıkarlarına alet etmeleri ve uydurmalarıdır. İslâm tarihinde itidal çizgisinden sapmış ekol ve düşüncelerin sapma nedenlerinin başında da bu gelmektedir. Konuya dikkat çeken İbn Teymiyye (v.727/1326) şunları demektedir: "İlk sapma olarak ortaya çıkan Haricî çıkış; Kur'an'ı kendi görüşleri doğrultusunda anlamaya çalışmalarından dolayı idi."[1] Ahmed Emin (v.1355/1936), Ahmed b. Muhtar er-Razî'den (v.631/1234) şunları aktarır: "Her ekol delilini Kur'an'dan getirmeye çalışır. Herkes kendisini haklı, muhalifini ise yanlış görür. Kısacası her hizip yanındakiyle övünür.[2] Böyle bir anlayış, çok garip hatta komik anlayış ve düşünceleri de beraberinde getirmiştir. İslâm diniyle mücadele eden kesim için de bulunmaz döküman oluşturmuştur. Bu tür çalışmaların tümünü kötü niyete bağlama imkanı yoktur. Zira Kur'an İslâmî mezheb ve ekollerin ilk kaynağı olduğu gibi, İslâmla mücadele eden kesimlerin de başvurdukları ilk referanstır. Birinci kesimde yanlış yöntemlerle doğruyu bulma gayesi ve isabet etmeme söz konusu iken, diğer kesimde ise İslâm ve Müslümanları mağlup ve rencide etme hedefi yatmaktadır. İlk dönemlerde görülen Havaric ve Şia, daha sonra da Mu'tezile ve Zahiriyye'deki sapma, yöntem hatala-

1 İbn Teymiyye, **et-Tefsiru'l-Kebir**, Tah.: Abdurrahman Umeyra, I, 122
2 Ahmed, Emin, **Zuhru'l-İslâm**, IV, 104

rından kaynaklanmaktaydı. Bu sapmalarda, akla gereğinden fazla önem verme, zahir anlamı öne çıkarma, Sünnet'i dışlama, Kur'an'a sübjektif olarak yaklaşma vs. nedenler varken, diğer bazı kesimlerde ise, Kur'an'ın orijinalitesine/Allah'tan nazil olduğuna gölge düşürme, Kur'an'ı bilimsel verilere uymama ve modern yaşam ve insanlara cevap vermemekle eleştirme söz konusudur. Peşine düştükleri inanç için Kur'an'dan referans bulmaya çalışanlar, içinde bulundukları yaşamı Kur'an ile bağdaştırmaya çalışanlar, helâl olmayan kazanç ve rantı âyetlerle, meşru göstermeye çalışanlar, egosunu tanrı edinenler, ibadetleri ya kısmen ya da tamamen ortadan kaldırmaya çalışanlar da olmuştur.

Son yıllarda görülen Kur'an'a yöneliş eğilimlerini sabote etmeye çalışan kesimin de, hem Kur'an metnini hem de tefsirdeki sapmaları kullandıklarına şahit olmaktayız. Yakın tarihte başta Müslümanlar olmak üzere tüm dünya kamuoyunu meşgul eden Hindistan asıllı Salman Rüşdî, Bangladeşli Teslime Nesrin, Türkiye'den Turan Dursun, İlhan Arsel ve Faik Bulut gibi ateist yazarlarda bu tür yaklaşımları bulmamız mümkündür. Mezkur şahıslardan kimisi, Kur'an'ın metnine şüphe düşürmek için Zenadikanın bir uydurması olan "*Garanik Olayını*" sık sık kullanmıştır. Sözgelimi Turan Dursun, ortaya koyduğu tezleri doğrulamak gayesiyle İbn Hacer Askalanî (v.733/1371) ve Suyutî'nin (v.911/1505) bazı eserlerine atıfta bulunmuştur.[3] Aynı çizgide mücadele veren yazar Faik Bulut' da doğrudan doğruya âyetleri ideolojik doğrultuda anlatmaya çalışmış ve Müslüman zihinleri meşgul etmeye çalışmıştır.

Söz konusu ilhadî yaklaşımlara bazı örnekler:

Örnek 1:

Bulut, "*Sadakalar/zekat malları, Allah'tan bir farz olarak sadece şunlar içindir, fakirler, düşkünler...*"[4] âyetiyle İslâm'ın sınıfsal bir toplum önerdiğini savunmaktadır.[5]

Tahlil ve Değerlendirme: Bulut'un iddiasının tam tersine Kur'an, malın aristokratik kesimde kalmaması yönünde bir dağıtımı öngörmüştür. "*Ta ki o (mallar) içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın.*"[6] Sınıfsal bir toplum, belli bir sınıfın diğer sınıf veya sınıfları ezme veya tahakküm altına almasıyla oluşur. Kur'an'ın öngördüğü toplum ise, insanların asıl itibarıyla birbirlerine kardeş,[7] hiç kimsenin diğerinden üstün olmadığı[8], üstünlüğün ilahi emirleri yerine

3 Bkz. Dursun, Turan, **Din Bu**, I,103-106.
4 Tevbe, 9/60
5 Bulut, Faik, **Allah Devletinde Demokrasi**, s.44-45.
6 Haşr, 59/7.
7 Hucurat, 49/10.
8 Hucurat, 49/13.

getirmeye göre düzenlendiği ve Resûlullah (s.a.v.)'in ifadeleriyle, "insanlığa en çok hizmet ve yararın" ölçü olduğu bir toplumdur. Bir toplumda köylü, işçi, memur, bürokrat kesimlerin bulunması, o toplumun sınıfsal bir yapıyı benimsediğini ortaya koymaz. Sınıfsal bir toplum, söz konusu kesimlerden birinin diğerlerine üstünlük sağlama ve baskı yapmasıyla gerçekleşir.[9]

Örnek 2:

"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz. İyiliği emreder, kötülükten men edersiniz ve Allah'a inanırsınız. Eğer kitab ehli inanmış olsaydı, elbette kendileri için iyi olurdu."[10] Aynı yazar, bu âyeti göstererek İslâm'da imtiyazlı bir sınıfın bulunduğunu ve söz konusu zümrenin de Arap toplumu olduğunu işlemeye çalışmıştır.[11]

Tahlil ve Değerlendirme: Yazarın öne sürdüğü âyet, İslâm toplumunu üstün kılan değerleri sıralamıştır. Yani, hayırlı olmanın yolu, iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak ve inanç sahibi olmaktan geçer. Zaten aynı âyet, söz konusu iyiliğin diğer toplumlara nasıl sirâyet edebileceğini de eklemiş ve "Bu yol sizler için de ardına kadar açıktır." mesajını vermek istemiştir. Aynı noktaya dikkat çeken müfessir Kurtubî (v.671/1272) şunları demektedir: "Âyet şu gerçeği vurgulamak istemektedir. Ey İslâm toplumu! En üstün toplum olmanın yolu, âyette geçen özelliklere sahip olmaktan geçer."[12] Bunun dışında birçok âyet, herhangi bir taraf veya inanca bağlanmanın değer ve üstünlük ölçüsü olmadığını ve kurtulmak için yeterli olamayacağını beyan eder. *"(İş) ne sizin kuruntularınız ne Kitab ehlinin kuruntularına göre olmaz. Kötülük yapan onunla cezalandırılır ve kendisine Allah'tan başka ne dost ne de yardımcı bulamaz."*[13] *"Yahudi ve Hıristiyanlar, biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz dediler. De ki; o halde niçin günahlarınızdan ötürü (Allah) size azap ediyor. Hayır siz de onun yarattıklarından insanlarsınız."*[14] âyeti de açık bir biçimde herhangi bir yere mensup olmanın kurtulmak için yeterli olmadığını beyan etmekte ve insanların *"Allah'ın yaratmış olduğu kulları"* vasıflarıyla eşit olduklarını, azabı gerektirecek eylemleri işleyip işlememekle farklılığın söz konusu olabileceğini işlemektedir.

9 Münâvi Abdurrauf, **Faydu'l-Kadir Şerhu Camii's-Sağir**, III,481.
10 Al-i İmran, 3/110.
11 Bulut, a.g.e. s.179.
12 Kurtubî, **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an**, IV,170.
13 Nisa, 4/123.
14 Maide, 5/18.

Örnek 3:

İbadetlere son vermeye çalışan Zenadika, *"Ve sana yakin (ölüm) gelinceye kadar Rabbine kulluk et."*[15] âyetiyle ibadetlerin süreli bir görev olduğunu ve insanlarda marifet hasıl olunca ibadetlerin düşeceği fitnesini yaymaya çalışmıştır.[16]

Tahlil ve Değerlendirme: Benzeri yorumlar, sahibinin din ile alakasını kesmeye kadar götürür. Bu nedenle Kur'an'ın kendisine özgün yöntemi dururken, Aristo mantığıyla Kur'an'a yaklaşımlar, İslâm toplumunda ifrat derecesine varan sapmalara neden olmuş, radikalizmin de etkisiyle tekfir, bölünme, toplumdan soyutlanma hadiseleri meydana gelmiştir.*"Evet kim bir günah kazanır da suçu kendisini kuşatmış olursa işte onlar ateş halkıdır. Orada ebedi olarak kalacaklardır."*[17] *"Çağdaş Havaric"* diyebileceğimiz bazı kesimler, yukarıdaki âyeti öne sürerek, günah işleyen hemen tövbe etmezse günaha saplanmış olduğundan kafir olur ve ebedi cehennemde kalacaktır demiştir. Yürüttükleri mantığı da Aristo'nun şu misaliyle temellendirirler: İçinde tuz olan bir bardağın üzerine "şekerdir" diye yazarsanız değişmez.[18] İslâm, Aristo'nun mantığı üzerine kurulmamıştır. Onun beşeri zafiyetiyle ortaya koyduğu mantık, Müslüman'ı bağlamaz. Müslüman'ı Kur'an ve sahih sünnet bağlar. Söz konusu âyet, Yahudilerin Tevrat'ı tahrif ettiklerini nakletme bağlamında zikredilmiştir. Kaldı ki âyetin *"Orada ebedi kalacaklardır"* bölümü, işlenen hatanın "şirk" olduğunu göstermektedir. Zira böyle olmazsa ömrünün sonunda büyük bir günah işleyen birinin cezası ile, ömür boyu şirk içinde kalan birinin günahları bir olacaktır ki, bunun kabul edilir bir mantığı olamaz. Söz konusu âyetten hemen sonra, *"inanıp yararlı işler yapanlara gelince, onlar da cennet halkıdır. Orada temelli kalacaklardır"*[19] ifadesinin gelmesi de tövbeyle günahların affedileceğini göstermektedir.

Kur'an, *"İyilikler, kötülükleri götürür"*[20] demekle küçük-büyük ayırımını yapmadan tüm günahların tövbe, sadaka, helâlleşme, cihad, namaz vs. iyiliklerle affedileceğini haber vermiştir. Biz bu arada büyük günah işleyenlerin durumu konusunda detaya girmek istemiyoruz. Ancak tek bir âyetin yanlış yorumlanmasının doğuracağı sakıncalara değinmek istiyoruz. Bu kesimlerin görüşlerini Kur'an'a dayandırmaları üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konudur. Geçmişte Cebriyyenin Allah'ın mutlak iradesini anlatan bir takım âyetleri[21] yanlış tevil etmeleri sonucunda, masum canlara kıyılmış ve kanlar dökül-

15 Hicr, 15/99.
16 Bkz. **Şinkitî, Advâu'l-Beyân Fi İdahi'l-Kur'an'i Bi'l-Kur'an**, III,57.
17 Bakara, 2/81.
18 Salim Behensâvî, **el-Hükmü ve Kadiyyetu Tekfiri'l-Müslim**, s.156.
19 Bakara, 2/82.
20 Bkz. Hud, 11/114.
21 En'am, 6/149.

müştür.[22] Kaderiyye ekolünün öncüsü Geylan ed-Dimeşkî ilahi iradenin gereğini yerine getirme iddiasıyla birçok katliama bulaşınca, Emevi halifesi Hişam b. Abdülmelik tarafından idam edilmiştir.[23]

Bu anlayışın çağımıza da bir başka anlamıyla yansıdığını müşahede etmekteyiz. Bu kesim; Kur'an'da geçen "*zekat*" ve "*sadaka*" kavramlarını dilencilik vasıtaları, dinî istismar ve bezirgancılık, erkeğin ev riyasetini, kadın hakları ihlali, latif cinsi ikinci bir varlık görme, tevekkülü, teâkkül (başkasının sırtından geçinme), zühdü, dünyadan yüz çevirme, kaderi, cebriyyecilik, fıkhı geçmişe bağlılık ve içtihattan yüz çevirme, taklid, aklı dondurarak düşünceye pranga vurma, Kur'an'ın hedefini cin ve şeytanlardan korunma, tılsım yazma, mevlit, taziye, düğün ve benzeri yerlerde okumak olarak algılamıştır.[24]

İlk dönemden itibaren özellikle Müslüman liderler, Kur'an'ın Müslümanlara doğru bir biçimde ulaşması için epey gayret sarf etmişler ve gereken önlemlere başvurmuşlardır. Bunlar arasında Kur'an konusundaki duyarlılığı ile bilinen Hz. Ömer (r.a) zikredilebilir. Uluorta herkesin Kur'an'ı tefsir etmemesi için birtakım müeyyideler uygulamış ve hatta kötü niyetli şahısları toplumdan uzaklaştırmıştır."[25] Hz.Ömer, Kur'an'ın doğru anlaşılmasının önemi konusunda da şunları demiştir: "Kur'an Allah'ın kelamıdır, her âyetini yerli yerine koyunuz, hevanıza göre te'vile kalkışmayın. Ben özellikle şu iki kesimden kaygılıyım: (a) Kur'an'ı Kur'an yöntemi dışında te'vil etmeye kalkışanlardan, (b) Müslüman kardeşine yardım etme konusunda geri kalanlardan."[26] İlk dönem müfessirlerden Seâlebî de (v.429/1037) kendinden önceki alimlerden birçok müfessirin herhangi bir yöntemi esas almadan Kur'an'ı tefsir etmeye yöneldikleri için tefsirlerine güven olmadığını belirtir.

İslâm alimlerinin Kur'an ve Sünnet'ten anlam çıkarmaya çalışmaları, denizlerin derinliklerine dalıp bazen inci ve mercan çıkartıp bazen de ellerine taş ve çakıl düşen dalgıçların durumuna benzetilmiştir.

Bu çalışmamızla, kendilerine birçok şey borçlu olduğumuz alimlerimizi yermek veya onlara ta'n etmek, çalışmalarını hafife almak gibi bir niyetimiz olmamıştır. İslâm bizlere ölmüşlerimizin iyiliklerini anma terbiyesini vermiştir. Bir ölünün gıybetini yapmanın vebali, hayatta olanın gıybetini yapmaktan daha ağır görülmüştür. Zira hayatta olan ile helâlleşme söz konusu iken, ölmüş biri için böyle bir imkan bulunmamaktadır. Bunun yanında -ileride üzerinde durulacağı gibi-

22 Suphî, Ahmed Mahmud, **Felsefetu'l-Ahlâk**, s.156.
23 a.g.e. s.187.
24 Bkz. Kardavî, Yusuf, **el-Müctemau'l-İslâmî**, s.76.
25 Bkz. Şinkitî, **Tefsir**, V,525.
26 Şatıbi, **el-İ'tisam**, s.173.

müctehid için bile isabet etme imkanı olduğu gibi, isabet etmeme imkanı da söz konusudur. İslâm'ın en büyük kaynağı olan Kur'an tefsirine kasıtlı veya kasıtsız olarak girmiş, zayıf, dayanaksız tamamıyla İslâm inancına ters bilimsel verilere zıt bazı yorumları ortaya koymak, bu konuda Müslüman kamuoyunu haberdar etmek, doğrusunu bulmaya çalışmanın da haram kılınan gıybet, çekiştirme, onur kırmadan ayrı bir durum olduğunu belirtmek yerinde olur. Bir oryantalistin Müslüman alimleri eleştirmesi ile bir Müslüman araştırmacının Kur'an tefsirini yanlış, yersiz ve delilsiz yaklaşımlardan tasfiye etmeye çalışması arasında önemli derecede fark görüyoruz. İbn Teymiyye'nin benzetmeleriyle, birinci kesimin müdahale ve tenkitleri yara ve bataklığa konmaya çalışan haşerat ve sinekleri andırır. İkincisi ise yara ve bataklığı kurutmaya çalışanın durumunu ortaya koymaktadır.

Ulema bu konularda ikaz etme ve doğruyu söylemekten geri kalmamıştır. Sözgelimi İbn Salah, (v.643/1245) Ebu Abdurrahman es-Sülemi'nin tefsiri için şunu söylemiştir: "Sülemi'nin tefsir diye yazdıkları birçok şeye 'tefsir' diye inanmak küfürdür."[27]

Tefsirlerimizde görülen özellikle bilimsel verilere ters düşen bazı yorumları, yaşadıkları zamanın kültürüne bağlıyoruz. Onlar kendi dönemlerinin kültürlerinden etkilenerek bazı teoriler ortaya koymuşlar, isabet ettikleri gibi, isabet edemedikleri konular da olmuştur. Zaten ihlaslı alimler her fırsatta beşer olduklarını, dolayısıyla hata etmenin beşer sıfatı olduğunu ifade etmekten geri kalmamışlardır. Bunlardan Nasiru's-sünne diye bilinen İmam Şafiî'nin (v.204/819) konu ile ilgili bir itirafını vermek bizlere birçok konuda ışık tutacaktır. Öğrencisi Buveytî (v.231/845) kendisinden şunları nakleder: "Eserlerimi titizlikle yazmaya çalıştım, ancak yine de hatalardan hali olmadığına inanıyorum. Çünkü Allah, *"Eğer, o (Kur'an) Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı onda birbirini tutmaz çok şeyler göreceklerdi."*[28] âyetiyle ismet sıfatını yalnız kendi kitabına tanımıştır. Dolayısıyla eserlerimde Kur'an ve Sünnet'e muhalif ne buldunuzsa ben ondan beriyim, ondan rücu ettim."[29]

Çağdaş alimlerden Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'nin 1986 yılında Mısır'da Mektebetu Vehbe tarafından *"el-İtticahatu'l- Münharife fi Tefsiri'l-Kur'ani'l Kerim"* adıyla basılan küçük bir risalesi dışında tefsirlerde görülen sapmalarla ilgili olarak yapılmış müstakil bir çalışmaya ulaşma imkanını bulamadık, konunun birçok kaynakta serpiştirilmiş olduğunu, bazı alimlerin de eserlerinde konu üzerinde özenle durduğunu gördük. Kimi müfessirler de tefsir ettikleri âyet bağlamında veya gerekli gördükleri yerlerde, kendilerinden önceki müfessirle-

27 Suyutî, **el-İtkân Fi Ulumi'l-Kur'an**, II, 50.
28 Nisa, 4/82.
29 Hanbeli, Şemseddin Ebi Abdillah Muhammed b. Müflis el-Makdisi, **el-Âdâbu'ş-Şer'iyye**, II, 145.

rin görüşlerinden hatalı gördükleri konulara atıfta bulunduklarını ve gerekli düzeltme ve ikazı yaptıklarını gördük.

Çağdaş alimlerden Ahmed Muhammed Cemal *"Kitab'un Uhkimet"* isimli iki ciltlik çalışmasında, nokta tenkidi yerine kitap tenkidini uygun görmüştür. Selef ulemasından, İbn Atiyye (v.546/1151), Gazzalî, (v.505/1111), Kurtubî (v.671/1272), Şatibî (v.790/1388), Alûsî (v.1270/1854) ile çağdaş müfessirlerden Reşit Rıza (v.1354/1935) ve Cevad Mağniyye'nin ilgili yerlerde konu üzerinde özenle durduklarını müşahede ettik. Çalışmamızda tespit edebildiğimiz tefsir sapmalarını konularına göre değerlendirmeyi ve gerekli görülen yerlerde ilgili sapmayı bir tahlil ile değerlendirip doğrusunu ortaya koymaya çalıştık. Başarı Allah'tandır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM AHLÂKINDA YANLIŞI DÜZELTMENİN ÖNEMİ

1.1. İslâm Ahlâkında Yanlışı Düzeltmenin Önemi

İslâm dininin önemli özelliklerinden birisi, müntesiplerine kabiliyet ve bulundukları konumlara göre yanlışı düzeltme ve doğruyu söyleme vecibesini yüklemiş olmasıdır. Bunu emreden naslar oldukça fazladır. "*Allah kendilerine kitap verilenlerden 'onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız onu gizlemeyeceksiniz' diye söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştirdiler, yaptıkları alış-veriş ne kötü.*"[30] Kur'an, doğruyu gizlemelerini "ne kötü" olarak nitelemiştir. "*Siz insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a inanırsınız.*"[31] âyetinin Allah'a imandan önce, iyilik ve doğruyu emretme ile yanlış ve kötülükten sakındırmayı zikretmesi,bu müessesenin önemini vurgulamaktadır. İslâm toplumunun üstünlüğü, fazla ibadet etmesinde olmayıp, atılımcı ve ıslahatçı bir özelliğe sahip bulunmasında yatmaktadır.[32] Al-i İmran 104, "*Sizden hayra çağıran iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun.*" âyeti de doğruyu söyleyecek ve hatayı izale edecek bir topluluğun bulunmasının bir vecibe olduğunu ifade etmektedir.[34] "Sizden kim bir kötülük görse onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse diliyle, ona da gücü yetmezse kalbiyle düzeltsin. Bu da imanın en zayıf mertebesidir."[35] hadisi, özellikle ulemanın başta kalem ve lisanlarıyla doğruyu ortaya koymalarını ve yanlışları düzeltmelerini istemektedir. Söz konusu doğruyu ortaya koyma, yanlışı düzeltme hak tarafından ve hak olarak indirilmiş olan Kur'an tefsiri ve anlamıyla ilgili ise önem daha da artmaktadır.

Yanlışı düzeltip doğruyu ortaya koyma, başta peygamberler olmak üzere tüm ulemanın en önemli faaliyetleri arasındadır. Kaynak-

30 Al-i İmran, 3/187.
31 Al-i İmran, 3/110.
32 Bkz. Alûsi, **Ruhu'l-Meâni**, IV,28; Kuşeyrî, **Letâifu'l-İşârât**, I,270.
33 Al-i İmran, 3/104.
34 Suyutî, **el-İklil fi'stinbati't-Tenzil**, s.72.
35 Müslim, **İman**, 78, Ebu Davud, **Melahim**, 17, Nesai, **İman**, 17.

lar, Resûlullah (s.a.v)'ın ashabtan bey'at almak için her yerde doğruyu söylemelerini şart koştuğunu ifade eder.[36] Tefsir konusundaki yanlışların düzeltilmesi ashab arasında yaygın olan bir konuydu. Onlar, yanlışlarını Resûlullah'tan öğrenerek düzeltirlerdi. Bu bağlamda iki örnek vermekle yetineceğiz.

Örnek 1:

"Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin için."[37] âyeti nazil olunca Adiy b. Hatem, döşeğinin altında biri beyaz diğeri de siyah iki ip bulundurup onları birbirinden ayırt etmeye çalışırdı. Durumu fark eden Resûlullah (s.a.v) "Seni geniş enseli! Âyette geçen "ip" anladığın "ip" değildir. O, gece karanlığı ile gündüz aydınlığıyla ilgilidir" deyip Adiy'in yanlışını düzeltmiştir.[38]

Örnek 2:

"Kimin kitabı sağ yanından verilirse o kolay bir sorgu ile sorguya çekilecek"[39] Hz. Aişe bu âyet ile "Kimden hesap sorulursa onun vay haline"[40] hadisini bağdaştıramamış. Hz. Aişe iki nassı birbirine zıt görünce Resûlullah "O bir 'arz'dan ibarettir, uzunca bir hesap değildir" deyip hatasını düzeltmiştir."[41]

1.2.Ashabın Birbirlerinin Yanlışlarını Düzeltmeleri

Örnek 1:

"Ey iman edenler siz kendinizi düzeltmeye bakın. Siz doğru yolda oldukça sapmış olanlar size zarar veremez."[42] Ashabdan birisinin âyetin iyiliği emretmeyi kapsamadığını anlaması üzerine Ebu Bekir şu hutbeyi irad edip, yanlış anlayışı düzeltmiştir. "Siz âyeti yanlış değerlendiriyorsunuz. Ben Resûlullah'ın şöyle dediğini duydum: İnsanlar kötülüğü görüp onu düzeltmeseler, Allah hepsini cezalandıracaktır."[43]

36 Bkz. Nesai, **Bey'a**, 1.
37 Bakara, 2/187.
38 İbn Kesir, **Tefsiru'l Kur'anı'l-Azim**, I,346.
39 İnşikak, 84/7-8.
40 Buhari, **İlim**,13.
41 İbn Kesir, **Tefsir**, IV,807.
42 Maide, 5/105.
43 Razî, **Mefâtihu'l-Gayb**, IV,449.

Örnek 2:

"Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız."[44] Ashab dönemindeki İstanbul kuşatmasında bir sahabi düşman üzerine yürüyünce kimileri, 'vah-vah kendisini eliyle tehlikeye atıyor' demeye başladı. Bunun üzerine hazır bulunan Ebu Eyyub el-Ensari, yukarıdaki âyeti şöyle açıkladı "Âyette geçen *et-Tehlüke/tehlike* sizin bildiğiniz anlamda değildir. Âyet, bizler yani Ensar hakkında nazil olmuştu. İslâm güç bulunca bizler şöyle düşünmeye başlamıştık: Artık malımızla ilgilenelim, İslâm'ın bize ihtiyacı kalmamıştır. Bunun üzerine yanlış düşüncemizi düzeltmek için yukarıdaki âyet nazil oldu. Dolayısıyla *tehlike*, cihadı terk edip, mal-mülk ile uğraşmaktan ibarettir."[45]

Örnek 3:

Doğruyu düzeltme konusunda erkek-kadın ayırımı söz konusu değildir. Raşid halife Hz.Ömer, bir hutbesinde mihirle ilgili yanlış bir görüş beyan ettiği için sahabeden bir hatun kendisine şöyle itiraz etmiş ve yanlışını düzeltmişti: Ey müminlerin emiri! Sen mihrin dörtyüz dirhemi geçmemesi yönünde görüş beyan ettin, Kur'an'dan haberin yok mudur?

- Hangi Kur'an?

- *"Onlardan birine yüklerle mihir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın."*[46] âyeti.

- "Allah'ım beni affet, herkes Ömer'den daha fakihtir" deyip, tekrar minbere çıktı ve yanlışını şu sözleriyle düzeltti: "Ey İnsanlar! Sizlere mihri dörtyüz dirhemden çok vermemenizi söylemiştim, herkes dilediği kadar versin."[47]

1.3 Bilimsel Eleştirinin Gıybetle İlişkisi

Bilimsel eleştiri veya yanlışı düzeltme geleneği, İslâm'ın ilk dönemine özgün kalmamış, Sahabe, Tabiûn ve onları izleyen kuşaklarla devam edip günümüze dek süregelmiştir. Bu konuda ilk dönem ulemasından İbn Kuteybe şunları demektedir: "Resûlullah'tan beri ulema birbirlerinin hatalarını düzeltmeye çalışmış ve birbirlerini irşad etmiş-

44 Bakara, 2/195.
45 Taberî, **Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l Kur'an**, II,211.
46 Nisa, 4/20.
47 Ibn Kesir, **Tefsir**, I,736.

tir. Hz. Aişe'nin bu konudaki girişimleri meşhurdur. Fakihler, helâl-haram konusunda, dilciler kendi sahalarında birbirlerine doğruyu söylemişlerdir. Ferra, hocası Kisâî'nin, Hişam, Ferra'nın hatalarını, Asmâi de Mufeddal'ın yanlışlarını düzeltmeye çalışmıştır. Allah Teala, peygamberler dışında ismet sıfatını hiç kimseye vermemiş, aksine kullarını acz, acelecilik, zafiyet ve başkalarına muhtaç olarak nitelemiştir. *"İnsan zayıf yaratılmıştır."*[48] *"İnsan aceleci yaratılmıştır."*[49] *"Her ilim sahibinin üzerinde daha iyi bilen birisi vardır."*[50]

Allah, ilmi belirli bir zaman veya zümreye has kılmamıştır. Geçmişlerin bilmedikleri birçok konuyu sonradan gelenler bilmiştir. Allah, herkese bildiğini ortaya koymasını vacib kılmış ve mal için zekatı farz kıldığı gibi ilim için de yanlışı düzeltmeyi ilmin zekatı kılmıştır. Nitekim "alimin zellesinden sakının." denilmiştir. Söz konusu hataların ortaya konulmadan bilinmeleri imkansızdır. Hatalar düzeltilmezse özellikle mukallidler helak olur. Çünkü onlar, hataları bile delil ve burhan aramadan kabul ederler. Meseleye vakıf olmayan cahiller bunu ulemaya gıybet, geçmişi eleştirme, veya ölüleri çekiştirme olarak değerlendirir. Oysa realite tam bunun tersidir. Şöyle ki: Gıybet, insanları kötü ahlâk ve vasıflarla nitelemektir ki bu da Kur'an da ölü eti yemek olarak nitelendirilmiştir.[51] "(....) Herhangi bir harf veya kelimede yanılmak, vehme kapılmak veya onu unutmak gıybetten tamamen farklıdır. İki durumun bir olmasından Allah'a sığınırız. Hatta benzer yönleri de yoktur. Hatayı düzeltmek günah değildir, bilakis sevap ve mükafattır, hem Allah hem de insaf sahibi insanların takdirini kazanmaktır. Önceleri cehaletten kaçınılırdı, şimdi ise ilimden ve gerçeği söylemekten utanılıyor. Önceleri insanlara gerçekler söylenince teşekkür ile karşılanırdı. Şimdi ise başa baş bile kalınsa ne mutlu, zaman değişti, değerler altüst oldu. Allah yardımcımız olsun."[52] İbn Kuteybe'nin canlandırdığı manzara günümüzden pek farklı görülmemektedir. İbn Kuteybe bizzat kendisi bu konuda *"İslâhu'l-Galat fi Garibi'l-Hadis"* kitabını yazarak ıslahata öncülük etmiştir.[53] Ahmed b. Hanbel (v.241/855) kendi döneminde baş gösteren "Halku'l-Kur'an" fitnesine karşı gereken ilmî reddiyeler yazmış, Gazzalî, Razî, İbn Teymiyye (727/1326), İbn Kayyım (591/1291) de aynı yöntemi devam ettirmişlerdir.

48 Nisa, 4/28.
49 Enbiya, 21/37.
50 Yusuf, 12/76.
51 Bkz. Hucurat, 49/12.
52 İbn Kuteybe, **Te'vilu Müşkili'l-Kur'an**, (Önsöz), s.13.
53 Krş. İbn Kuteybe. a.g.e. s.14.

Somut örnekler teşkil etmeleri gayesiyle "*reddiye*" türünde yazılmış birkaç eser ismini vermeyi yararlı görüyoruz.

1- Vezir Ebi İsmail Hüseyin b. Ali et-Tağra'nın yazdığı reddiyeler:

a- er-Reddu Ala Men Redde Ala Ebi Hanife.

b- er-Reddu Ala İbn Sina.

2- Hasan b. Ahmed el-Makri'nin yazdığı reddiyeler:

a- er-Reddu Ala'ş-Şafiî.

b- er-Reddu Ala Ebi Hayyan.

c- er-Reddu Ala İbn İzzi.

3- Celaleddin es-Suyutî'nin yazdığı reddiye örneği: *er-Reddu Ala Men Ahlede İle'l-ard ve Cehile Ene'l-ictihade Fi Külli Asrin Farz.*

Müstakil reddiyeler yazanların yanında çeşitli kitap ve düşünceler hakkında görüşler beyan edenler de az değildir. Ahmed b. Hanbel Ebu Sevr'in görüşlerini şiddetle tenkit etmiştir.[54] Keza kendisinden Kelbi'nin (v.146/763) tefsiri sorulunca, "Baştan sona yalandır." diye cevap vermiştir.[55] Hattabî tefsirde yapılan hataları genelleştirerek şöyle demektedir: "Hatadan beri ve eleştirilmeyen bir tefsir bilmiyorum." Meşhur siyerci İbn İshak, (v.151/266), İmam Malik'in (v.179/795) hadisçiliği için şöyle der: "İmam Malik'in hadislerini bana arz edin onların mütehassısıyım." Bu eleştiriyi duyan İmam Malik de; "bırakın o yalancıyı, o, karıştırıcı ve Kaderiyye mezhebindendir."[56] demiştir. İbn Atiyye ve Kurtubî, Gazzalî'nin "Nübüvvetin devamı aklen caizdir." görüşünü şiddetle eleştirip "ilhadi bir görüş" diye nitelendirmişlerdir.[57] Gazzalî gibi büyük bir dahi için sarf edilen bu tarz sert bir eleştiriye anlam vermek güçtür.

Mutlak kemal ve ismet sahibi Allah'tır. Resûlullah'a en yakın kuşak sahabenin bile tüm görüşleri alınmamış ve birçokları reddedilmiştir. İbn Abbas Resûlullah'ın; "Allah'ım onu dinde fakih kıl ve ona Kur'an tevilini öğret."[58] şeklindeki duasına mazhar olduğu halde, mut'a nikahı ve ayakların meshi konusundaki görüşleri alınmamıştır. Bunun yanında Ashabtan İbn Ömer, ensesini meshederdi. Ebu Talha,

54 Ebu Ubeyde, Meşhur b. Hasan Âl-i Selman, **Kütübün Hazzere Minha'l-Ülemâ** I,14.
55 Halid b. Osman es-Sebt, **Kavâidu't-Tefsir**, I,199.
56 Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vezir, **el-Musaffa fi Usuli'd-Din**, s.243.
57 Kurtubî, **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an**, XIV,197; İbn Atiyye, **el-Muharreru'l-Veciz**, IV,388.
58 Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I,266.

orucun dolu ile bozulmayacağını söylerdi. Huzeyfe oruçlunun, güneş doğmaya yakın zamana kadar yiyebileceğini savunurdu. Abdulah b. Ömer ve babası, ilkin Beyti tavaftan önce hoş koku sürülmesini caiz görmezlerdi. Selman Farisi insan terini necis görürdü. İbn Ömer Kitab ehliyle evlenmeyi caiz görmezdi. Muaviye ve Muaz b. Cebel Müslüman'ın kafire varis olabileceğini söylerdi. Hz. Ömer ve İbn Mes'ud cünüp kişinin teyemmüm edemeyeceğini ve bain talak ile boşanmış kadının nafaka hakkının olduğunu söylerlerdi. Ebu Zer zekatı çıkarılan malın da "kenz" olduğunu söylerdi.[59] Hz. Aişe, "*Sen ölülere işittiremezsin*"[60] âyetinin zahirine bakarak, ölülerin dirilerin seslerini işitemeyeceklerini söylerdi."[61] İbn Rüşd (v.551/1120) içinde hata bulunan kitapların gözden geçirilip hataları düzeltilmeden piyasaya sürmenin caiz olmadığı görüşünü savunur.[62]

Doğrunun ortaya çıkması için bilimsel eleştiri yapılırken her konuda olduğu gibi eleştirinin objektif olması, duygusallıktan beri ve ilmî verilerden uzak olmaması önemlidir. Çağdaş müfessirlerden Muhammed Abduh'u "Fil" sûresindeki "Ebabil kuşlarını" mikrop ile tefsir ettiği için masonluk, tekfir ve zındıklıkla itham etmenin eleştirel yönü bir tarafa, ahlâkilik ile de herhangi bir ilgisi yoktur.[63] Zira Abduh kendinden önce söylenenlerden farklı bir şey söylememiştir. Taberî (v.310/922) ve Kurtubî, İkrime'den benzer bir görüş rivâyet etmişlerdir.[64] Abduh'un bu yorumu Arapça'ya aykırı düşen ictihadî bir hata olarak değerlendirilebilir. Küfre götürmez ve sahibini Mason kılmaz.

Hafız Abdulğani en-Nisaburî anlatıyor: Ebu Abdullah el-Hakim'in *el-Medhal ila's-Sahih* isimli eserini tenkid edince, bana teşekkür etti ve dualarına ortak etti."[65] Hafız Ebu Bekir Ahmed b. Ali Hatib el-Bağdadî, bazı ravileri karıştığından dolayı "*Muvaddihu Evhami'l-Cami ve't-Tefrika*" isimli kitabın mukaddimesinde Buhari'ye reddiye yazmıştır.[66]

Müzeni'nin, hocası İmam Şafiî'nin er-Risale'sini 80 defa okuyup her defasında bir hatasına vakıf olması meşhurdur. Eleştirici ve tenkitçi alimler arasında İbn Hazın, keskin diliyle meşhur olmuş ve kalemi

59 Abdusselam, Muhammed Ömer Ali, **Fecru's-Sahid ve Avnu's-Sacid**, s.26-27.
60 Neml, 27/80.
61 İbn Atiyye, **el-Muharreru'l-Veciz**, IV,270.
62 Ali Selman, a.g.e. s.32.
63 M. ali, **Keyfe Neteâmelu Maal Kur'an**, s.60.
64 Taberî, **Tefsir**, I, 694; Kurtubî, **Tefsir**, XX,198
65 a.g.e. s.57.
66 a.g.e. s.59.

Haccac'ın kılıcına benzetilmiştir. Yaptıkları başına gelmiş, eserleri şiddetle tenkit edilmiş, aleyhine reddiyeler yazılmış, hatta eserleri bazı yerlerde yakılmıştır.[67] Bu konuda çağdaş araştırmacı Ebu Ubeyde İbn Hasan Al-i Süleyman şöyle demektedir: "İnsanları tanımayan ve meseleleri objektif olarak ele alamayanlar ilmî eleştirileri, gıybet, selefi ta'n etme ve ölüleri çekiştirme olarak değerlendirirler. Oysa durum farklıdır. Şöyle ki: Gıybet insanları kötü vasıflarla nitelemek, onları ayıplamak ve hatalarını ortaya koymaktan ibaret olup, ölü etini yemeye benzetilmiştir. Bilimsel eleştiri ise, birinin herhangi bir konuda isabet etmediğini, sehiv ettiği ve unuttuğunu hatırlatmak veya düzeltmektir. Bu durum gıybetten tamamıyla farklıdır. Hatayı düzeltmede iyi niyetten dolayı ecir söz konusu iken, gıybet büyük günahlardandır."[68] İbn Receb el-Hanbeli de (v.795/1393) buna yakın bir mütalaada bulunmaktadır. Şöyle der: "Zayıf görüşleri, şer'î ölçülerle eleştirmek ulemanın hoş karşıladığı bir durumdur. Böyle bir girişim takdir görmüş ve gıybetle asla karıştırılmamıştır. Doğru ortaya çıktıktan sonra hatada ısrar etmenin bir anlamı yoktur. Mümine yaraşan, hakkın ortaya çıkışını arzulamak ve Müslümanları ondan haberdar etmektir. Seleften birine yalan veya yanlış bir söz ulaşınca; "Falan kişi yalan söylemiştir" derdi. Nitekim, "ashabtan Ebu Senabil, kocası ölmüş hamile kadının doğumdan sonra dört ay on gün beklemesinin gerektiğini söyleyince, Resûlullah onun hakkında şöyle buyurdu: 'O yalan söylemiştir."[69] Bir bedevi gelip devesini çökertip bağladıktan sonra Mescid-i Nebevi'ye girer, Resûlullah ile cemaatla namaz kıldıktan sonra devesine binip şöyle dedi: "Allah'ım yalnız bana ve Muhammed'e rahmet et, bize hiç kimseyi ortak etme." Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: "Ne dersiniz o mu yoksa devesi mi sapık?"[70] Hadisin bizleri ilgilendiren yönü, Resûlullah'ın bedeviyi devesiyle beraber 'sapık' olarak nitelemesidir. Alimler gıybeti sınıflandırırken, gıybet türleri arasında caiz olan gıybeti da zikretmişlerdir.[71]

Haksız yere insan öldürmek en büyük günahlardan iken, cihatta adam öldürmek, kürtaj, kısas ve hata ile insan öldürmeyi aynı kategoride değerlendirmek mümkün değildir. Hepsinde öldürme ortak payda iken, niyet ve öldürme biçim ve gayesi onları birbirinden tamamıyla ayırmaktadır. Nitekim, iki dünyada birbirlerine eş olacak çifte, evliliğin bekası için eşlerden birine diğeri hakkında doğru bilgi vermenin günah olan gıybetle herhangi bir alakası yoktur.

67 a.g.e. s. 61.
68 Bkz. Ebu Ubeyde Al-i Selman, a.g.e. 1/12
69 Ebu Ubeyde a.g.e. I,14.
70 Ebu Davud, **Edeb**, 36.
71 el-Hanbeli, a.g.e. I,246.

Günah işlememe konusunda çok duyarlı olan ulema, doğruları düzeltme ve yanlışları haber verme konusuna çok özen gösterir, bunu gıybet veya çekiştirme olarak da değerlendirmezdi. Üstelik bunu dinî bir vecibe olarak yerine getirirdi. Sözgelimi Şu'be b. Haccac alimlere gider ve: "Gel, Allah için gıybet edelim." derdi. Öğrencilerine de; "bu gün hadis günü olmayıp, yalancıların gıybetini yapma günüdür." derdi. Sünen sahibi Ebu Davud, (v. 275/889) oğlu Ebu Bekir'in hadislerini reddetmiştir."[72] İmam Malik, "birçok zatla yağmur duasına çıkarız, (onlardan dua talep ederiz) rivâyete gelince onların hadislerini kabul etmeyiz."[73] İmam Malik, takva ile hadisçiliğin ayrı konular olduğunu vurgulamak istemiştir. Nitekim zühd ve takvasıyla şöhret bulmuş Ebu Zer Resûlullah'tan görev istemiş ancak bu talebi reddedilmiştir.

Allah her insana ayrı ayrı meziyet ve beceriler vermiştir. Bazı insanlar belli sahalarda tebarüz ederlerken, diğer bazı konularda başarılı olamamışlardır. Bu durum, onlar için nakısa teşkil etmez. İbn Kayyım konuyla ilgili şunları der: "Ulemanın otoritesi, Allah ve Resûlü'ne bağlılıkları her şeylerinin kabul edilmesini gerektirmez. Kendilerince birçok şeyin muamma kalması veya isabet etmemeleri mümkündür.[74]

Başkalarının kusurlarını ortaya koymak için çabalamak, kişiliklerini zedelemek, hatalarından çıkar beklemek, şöhret peşinde olma ile hatalarını düzeltmeyi ayırmak gerek. "Ey dilleriyle iman edip kalpleriyle inanmamış topluluk Müslümanları rahatsız etmeyin, eksikliklerinin peşine düşmeyin."[75] "Kim alimlerle yarışmak, beyinsizlerle de cedelleşmek ve kendisine taraftar elde etmek için ilim elde etmeye çalışırsa ateşliktir."[76] "En dehşetli faiz haksız yere Müslüman'ın onurunu rencide etmeye çalışmaktır."[77] Benzer diğer bazı naslar İslâm ahlâkında ilmin ahlâk ve gayesini ortaya koymaktadır. Resûlullah (s.a.v)'ın ashabından iki kişiyi kastederek"Onlar dinimizden bir şey bilmezler."[78] buyurması de bilimsel eleştiriye bir delildir. Ulema bundan hareket ederek birbirlerinin ilmî seviyelerini ortaya koymuş, eser ve görüşleri hakkında kanaatlerini söylemişlerdir. İmam Şafiî, Mukatil b. Süleyman'ın tefsirdeki hatalarından dolayı şöyle demiştir: "Allah canını alsın, tefsiri hatalarla doludur."[79] İmam Şafiî, İmam Leys ile İmam Malik'i karşılaştırarak şöyle der: "İmam Leys, İmam Malik'ten daha alimdi, ancak arkadaşları onu yeteri kadar tanıtamamışlardı."[80] Büyük müfessir Alûsi, kendinden önceki birçok müfessiri eleştirmiştir. Tef-

72 Faruk Hammade, **el-Menhecü'l-İslâmî fi'l-Cerh ve't-Ta'dil**, s.258.
73 Mustafa Sibaî, **Ahlâkune'l-İctimâîyye**, s.198.
74 İbn Kayyım, **İ'lâmu'l-Muvakkiin**, III,283.
75 Ebu Davud, **Edeb**, 35.
76 İbn Mace, **Muk.** 23.
77 Ebu Davud, **Edeb**, 35.
78 Buhari, **Edeb**, 59.
79 Ebu Şehbe, **el-İsrâiliyyâtu ve'l-Mevduatu Fi Kutubi't-Tefsir**, s.154.
80 Hasan İbrahim Hasan, **Tarihu'l-İslâm**, II, 274.

sirinin başında onbeş meselede Razî'yi eleştirmiştir.[81] Bu geleneği nerdeyse tüm sahalarda görmek mümkündür. Tefsir yanında fıkıh, kelam, hadis, dil vs. ilimlerde bunların örnekleri hayli fazladır. Önemli olan ahlâkî ve ilmî ölçüleri aşmamaktır. Şair, sinekler gibi hep bataklığa konan kesimlerden şöyle yakınmış:

"İyiliklerimi duymada sağırdır, öbür taraftan her kötülüğe kulak verir."

Ehl-i sünnet'in kelam öncülerinden Eş'arî (v.342/936) birçok kişinin taklid neticesinde, Kur'an'ı yanlış tefsir ettiklerini haber vermiş ve önceden söylemiş olduğu hatalı görüşlerden vazgeçtiğini ifade etmiştir.[82]

Herhangi bir görüşe katılmama veya onu reddetmede en önemli husus ihtilaf veya reddetmenin ilim ve nezaket dairesinde olmasıdır. Zaten alimler birbirlerinin görüşlerini tamamıyla kabul etselerdi ihtilaf, ekol ve mezheplere yer kalmazdı. İmam Şafiî'nin öğrencilerinden Ebu Musa Yunus b. Abdu'l-A'la şöyle der: Ben Şafiî'den daha akıllı kimse görmedim. Bir gün kendisiyle tartıştıktan sonra ayrıldık. Tekrar karşılaşınca elimden tutarak şöyle dedi. "Kardeşim: Her konuda anlaşamazsak bile kardeşliğe var mısın? Ebu Hanife'nin öğrencileri, ancak meselelerin üçte birinde kendisiyle ittifak etmişlerdi.[83] Ebu Sehl es-Saluki'ye Ebu Bekir el-Kaffal'ın tefsirinden sorulunca şöyle demiş: "O bir yönüyle çok güzel hizmet yapmış, öbür taraftan da Mu'tezileye yer verdiği için tefsirinin değerini düşürmüştür."[84] San'anî, "Alimler içinde zellesi olmayan yoktur. Binaenaleyh sayısız fazilete sahip olanların zellesi unutulmalıdır."der.[85] Alimin bir konudaki zellesi onun değerini düşürmez. Zira masum kişi Allah'ın ismet verdiği kişidir. Erdemli kişi ise, hatası sayılabilendir. Said b. Müseyyeb de şöyle der: Alim ve erdem sahibi herkesin mutlaka eksiği olur. İnsanların kusurları araştırılmamalı, kimin artıları eksilerinden çok ise, eksileri artılarına bağışlanır.[86]

Hadis ravilerinin, şahitlerin, müelliflerin eksik ve hatalarını açıklamak caiz olmaktan ziyade vacip kabul edilmiştir. Çünkü bu açıklama olmadan şeriatı yanlış rivâyetlerin yayılmasından mahkemeleri adaletsizlikten, insanları, özellikle araştırmacıları saplantılardan korumak mümkün olmaz.[87]

Tüm bu nakil ve ifadelerden sonra bilimsel tenkit veya eleştirinin yasaklanmış gıybet ile herhangi bir ilgisinin bulunmadığını söyleyebiliriz.

81 Âlusî, **Tefsir**, I,48.
82 Bkz. Âlusî, **Tefsir**, I,60.
83 Ebu Cudde, **Resâil**, 55.
84 Ebu Ubeyde, a.g.e. s.81
85 a.g.y.
86 İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX,100.
87 Mevdudî, **Tefhimu'l Kur'an**, V,456.

1.4. Dinsel Metinleri Tahrif Etmenin Anlamı İle Kur'an Metninin Her Türlü Tahriften Korunmuş Olması

Tahrif, *tef'il* babından mastardır. İki anlama gelebilecek söz anlamındadır.[88] Bir şeyin bir yere meyletmesi, sarkması veya yoldan sapmasıdır.[89]

1.5. Tahrif Biçimleri

a) Bir lafzı diğer lafza tebdil etmek suretiyle gerçekleşen tahrif. Bazı Müslüman alimlerin kelime ve harfleri değiştirerek yaptıkları tahrife ilginç bir örnek verelim: "*De ki, ben de yalnız sizin gibi bir insanım*"[90] âyetindeki "innemâ" edatındaki "mâ"yı "inne"den ayırıp "olumsuz" manası vererek âyeti, "*De ki, ben sizler gibi (sıradan) bir insan değilim.*" biçiminde tahrif etmişlerdir. İlginç olan şudur ki, Kur'an'da bu açık tahrifi yapanlar Hz. Peygamber'i yüceltme adına bu cinayeti işliyorlardı.[91]

b) Ortaya şüphe ve bozuk te'viller atmak suretiyle gerçekleşen tahrif. Bid'at ehli, fikirlerine muhalif olan âyetlerde böyle bir tahrife başvurmaktadır.

c) Yazıyla değil, kalpteki kini itiraf etmeden yapılan tahrif.[92]

"*Rabbi'nin sözü doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır, O'nun sözlerini değiştirecek yoktur: O, işitendir, bilendir.*"[93] âyeti, vahiy olması hasebiyle Allah'ın göndermiş olduğu metinlerin nazım ve orijinalitelerinin değiştirilemeyeceğini ifade etmektedir. Konuya dikkat çeken İmam Suyuti, konu hakkında şunları der: "Bu âyete göre Yahudî ve Hıristiyanlar Tevrat ve İncil'in metinlerini değiştirmemişlerdir. Zira Allah'tan gelen metinler değiştirilemezler. Ehli kitap yanlış anlam vermek suretiyle Tevrat ve İncil'i değiştirmiştir."[94]

Birçok ekol, görüş ve düşüncelerini Kur'an'a göre düzeltme yerine, Kur'an'ı görüş ve ekollerine uydurmaya çalışmıştır. Tahrifin önemli bir bölümü bu biçimde gerçekleşmiştir. Tahrife yeltenen kesimler "*Şüphesiz ki Kur'an'ı biz indirdik, Onu koruyacak olan da bizleriz.*"[95] âyetiyle Kur'an nazmının tahrif edilmesinin söz konusu olamayacağını bildikleri için Kur'an'ın anlamını değiştirmeye uğraşmış-

88 Rağib, **el-Müfredât**, 114.
90 İbn Aşur, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, V,75.
91 Kehf, 18/110.
92 Mevdudi, a.g.e. 1/239; İslâmoğlu Mustafa, Yahudileşme Temayülü s. 184,185
93 Alûsi, **Tefsir**, V,46; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, II,1362.
96 Enam,6/115.
94 Suyutî, **el-İklil**, s.121, **Kasımî Mehâsinu't-Te'vil** 3/121.
95 Hicr, 15/9.

lar ve birçok kötü örnek sergilemişlerdir. Kur'an her türlü tahrifi yermiş ve tahrifçilere çeşitli cezalar vaat etmiştir. *"Vay haline o kimselerin ki kitabı elleriyle yazıp az bir paraya satmak için 'Bu Allah katındandır' derler. Ellerinin yazdığından ötürü vay haline onların kazandıklarından ötürü vay hallerine onların."*[96]

Hz. Peygamber ilmin kaybolacağından haber verirken Ashab: Ey Allah'ın Resûlü ilim nasıl kaybolur. Kur'an elimizde olduğu halde böyle bir durum olacak mı? Biz Kur'an'ı hem okuyor hem de çocuklarımıza öğretiyoruz. Resûlullah, "Ya İbn Lebid, Allah canını alsın. Ben seni Medine'nin en iyi fakihlerinden biliyordum. Yahudi ve Hıristiyanları görmüyor musun? Ellerinde Tevrat ve İncil olduğu halde ondan faydalanmıyorlar."[97] Resûlullah (s.a.v.), gerektiği şekilde kitaptan faydalanmamayı ilmî kayıp veya tahrif olarak değerlendirmiştir. Tahrif ile ilgili bazı örnekler verilince konu daha iyi anlaşılacaktır.

'İslâm' Kavramının Tahrif Edilişi

Bazı kesimler, Allah katında gerçek din olan İslâm dinini değiştirmeye çalışmışlar ve onu, ruhbaniyetten farklı olmayacak biçimde vicdanlara hapsetmeye çalışmışlardır. Kur'an'ın dünya hayatıyla ilgili, cihad iyiliği emretme, beşeri münasebetler, ticaret, aile hukuku, eğitim vs. konularla ilgili yüzlerce âyetini görmezlikten gelmişlerdir. Rabi b. Amir'den, "İslâm ve Müslüman'ın misyonu sorulunca; 'Allah bizi, insanları, insanların kulluğundan Allah'ın kulluğuna, sahte dinlerin zulmünden İslâm'ın adaletine almak için göndermiştir" şeklinde cevap vermiştir.[98]

Kur'an'da dünya ahkâmını düzenleyen birkaç sûrenin ismi bile bu konuda fikir vermeye yeterlidir. 'Nisa' ve 'Talak' sûreleri aile hukukunu, 'Enfal' ve 'Kital' sûreleri savaş ahkâmını, 'Şura' Sûresi, idare ve siyaseti işlemektedir.

Kur'an, tahrif olayını bir Yahudi geleneği olarak ele almakta ve onları bu iğrenç ahlâka öncüler olarak göstermektedir. Yahudiler, Allah'ın emirlerine karşı çıkışlarından dolayı, âyetleri nefis ve arzularına göre yorumlamışlar ve belirli makamlara ulaşmada vasıtalar kılmışlardır. Maalesef Yahudilerin bu çirkin geleneği dinî geçim vesilesi kılan bir kesim Müslüman din bezirganlarında da kendini göstermiştir.[99]

96 Bakara, 2/79.
97 Ibn Mace, **Fiten**, 26; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 160.
98 Kardavî, **el-İmanu ve'l-Hayat**, s. 75.
99 Bkz. Seyyid, Kutub, **Fi Zilalil Kur'an**, II, 676.

İslâmî Birçok Kavramın Tahrif Edilmesi

Bu bağlamda, tevekkül, kader, zühd ve cihad gibi kavramlar zikredilebilir. Sözgelimi, tevekkül tembellik vesilesi, sebeplerden yüz çevirme, kader, cebriyyecilik, zühd, fakirlik ve dünyadan yüz çevirme, ibadet de vicdan ve mabetlere hapsedilen mefhumlar olarak değerlendirilmiştir.

Şair Ferezdak, (v. 733/1332) şiirlerinde sayısız gayrı meşru aşk macerasını işlediğini itiraf etmiştir. Bu itirafına binaen hakkında soruşturma açılınca, günahına Kur'an'ı alet etmeye çalışmış ve *"Şairlere gelince onlara da azgınlar uyar görmüyor musun? Onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve onlar yapmayacakları şeyleri söylerler."*[100] âyetinin *"onlar yapmayacakları şeyleri söylerler."* bölümünü öne sürerek kendisinin de bir şair olduğunu, binaenaleyh yapmadığı bir şeyi söylediğini iddia ederek kendini savunmaya çalışmıştır.[101] Benzer bir olay da Hz. Ömer döneminde yaşanmıştır. Şair Nu'man b. Adi b. Nadla benzer bir suça irtikap edip aynı âyetle kendini savunmaya çalışmak istemiş ise de, Hz. Ömer onun görevini kötüye kullandığına hüküm vermiş ve görevden azletmiştir.[102]

"Allah Musa ile konuşmuştur."[103] âyetini Mu'tezile, kendi görüşlerine alet etmek için 'Allah' Lafz-ı Celâl'ın harekesini mensub, 'Musa' lafzını da ötre olarak tahrif etmeye kalkışmıştır.[104]

"Ey insanlar sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun."[105] Muhammed Abduh âyette geçen 'nefs' kelimesinden Darvin nazariyesinde olduğu gibi, herhangi bir hayvanın kastedilebilmiş olacağını ve insanlığın tek bir asıldan değil, birçok atadan gelmiş olabileceğini ve Kur'an'ın "Ey Ademoğulları" diye hitap ettiği kesimin Kur'an'ın indiği dönemdeki insanlar olduğunu savunmuştur."[106]

Kur'an'ın birçok yerinde, "Ey Ademoğulları" diye hitap edilmiş,[107] Adem'in topraktan yaratıldığı[108] ifade edilmiştir. Resûlullah'tan gelen sağlam rivâyetlerde de herhangi bir ayırım yapılmadan tüm insanların Adem'in çocukları olduğu belirtilmiştir. "İnsanlar Adem'in çocuklarıdır. Adem de topraktandır."[109] Bu naslar "nefs" kelimesinden "Adem'in" kastedildiğini açıklamaktadır. Kur'an'ın insanlığın ilk ata-

100 Şuara, 26/224-226.
101 İbn Âşur, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, XIX,210.
102 a.g.y.
103 Nisa, 4/164.
104 Bkz. İbn Atiyye, **el-Muharreru'l-Veciz**, II,137.
105 Nisa, 4/1.
106 Reşid Rıza, **Menar**, IV,327.
107 Bkz. A'raf, 7/19, 26, 27, 31, 35, 172.
108 A'raf, 7/26, 31, 35,172; Yasin 36/60.
109 Tirmizi, **Tefsir**, 49,5, Ebu Davud, **Edeb**, 111, Ahmed b. Hanbel, 261.

sının kim olduğu insanların kimden çoğaldığı gibi önemli bir konuya değinmemesini iddia etmek, onun "her şeyi açıklayan"[110] vasfıyla bağdaşmamaktadır. Kur'an'daki hitapları bir zamanki insanlara hasretmek de oldukça güçtür. Zira belirli bir kesim kastedilmişse bizim de bu kapsamda olmamız gerekecektir.

Bir kesim de, Kur'an'da haccedilmesi gereken Kabe'nin Mekke'de bulunan "Kabe" olmadığını iddia etmiştir. Bunun tahrif olduğu bellidir. Zira Kabe'nin yeri tevatür ile sabit olmuştur.[111]

"*Onlara elçilerin geldiği şu kent halkını misal olarak anlat. Biz onlara iki elçi gönderdik. onları yalanladılar. biz de (ikisini) üçüncü biriyle destekledik.*"[112] Felsefî batinî ekol İhvân-ı Safa, âyeti kendi görüşleri istikametinde tahrif ederek tefsir etmeye çalışmıştır. Onlara göre âyette geçen "kent" insan vücududur. "Elçiler" de akıl ruh ve nefisten ibarettir.[113] İhvân-ı Safa'nın bu tür yaklaşımının dil, sibak siyak yönünden izahı mümkün değildir.

İbn Sina, cennet, cehennem ve sırat gibi İslâm akidesinin önemli konularını felsefi bir yaklaşımla yorumlamaya çalışmış ve onları "manevi kuvvetler" olarak değerlendirmiştir. Melekleri de buna yakın bir tefsir ile açıklamaya çalışmıştır. Nitekim, "*O gün Rabbının tahtını üstlerinde sekiz (melek) taşır.*"[114] âyetinde geçen "arş"ı "dokuzuncu gezegen", "sekiz meleği" de "sekiz gezegen" olarak tefsir etmiştir."[115]

Bahaîler, cennet ve cehennemin işaret ve rumuzlardan ibaret olduğunu savunmuşlardır.[116]

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, Kur'an tefsirinde yapılan birçok hatanın tahrif ile bağlantısı bulunmaktadır. Muhammed İkbal bu konuda en güzelini söylemiştir. Şöyle der: Bizden sofi ve mollaya selam olsun ki bize onlar Allah'ın tebliğini nakletmişlerdir. Ne var ki onların yorumları Allah'ı da Cebrail'i de Mustafa'yı da hayrete salmıştır.

1.6. Kur'an Metninin Her Türlü Tahrif Ve Değişiklikten Korunması

Allah'ın iki kitabi mevcuttur. Biri; okunan, ezberlenen ve taşınabilen Kur'an, diğeri de; istifade edilip tefekkür edilen Kainat kitabı. Her iki kitabın ortak özellikleri değişmez olmalarıdır. İkisinin sahibi Allah Teala, birisi için "*Sen sünnetullah ta asla bir değişiklik gör-*

110 En'am, 6/114.
111 Muhamed Gazali, **Difaün ani'ş -Şeria**, s.226.
112 Yasin, 36/13-14.
113 İbn Teymiyye, **et-Tefsiru'l-Kebir**, II,94.
114 Hakka, 69/17.
115 Zehebî, **et-Tefsir ve'l-Müfessirun**, II,426.
116 Zehebî, a.g.e. II,276.

emezsin."[117] *"O ki yedi sema yaratmış birbiriyle mutabık, göremezsin o Rahman'ın yarattığında hiçbir nizamsızlık! Haydi çevir gözü görebilir misin hiçbir çatlak, bir kusur! Sonra yine çevir gözü tekrar tekrar, sana döner o göz bîtap olarak zelil hakîr!"*[118] *"Bu her şeyi sapa sağlam yapan Allah'ın sanatıdır"*[119] buyururken, diğeri için de *"Kur'an'a önünden de ardından da batıl gelmez o hikmet sahibi çok övülen Allah'tan indirilmiştir."*[120] buyurmuştur. Nasıl ki galaksi, güneş ve yıldızlar yaratılalı aynı yön ve aynı yörüngeyi takip ediyorlarsa Kur'an da indirildiği günkü durum ve şeklini muhafaza etmektedir. Hiçbir değişikliğe, tebdile ve tahrife uğramamıştır. Tüm insanlığa bu özelliği ile de meydan okumaktadır. *"Eğer O, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı."*[121]

Kur'an'ın en büyük mucizelerinden birisi de, indiği gün gibi korunmuş olması ve hiçbir değişikliğe uğramamasıdır. Kur'an, İslâm'ın sahip olduğu en büyük nimet ve gücüdür. Bundan dolayıdır ki İslâm ile uğraşmaya çalışanlar ilkin O'nunla uğraşmaya çalışırlar. Nitekim hırsızlar soymak istedikleri yerin ışık ile olan bağlantısını koparmaya çalışırlar. Bu nedenden dolayıdır ki Allah Kur'an'ın korumasını Peygamber dahil, hiçbir mahluka bırakmamıştır. Asırlardır hiçbir kem niyetli mahluk ona bir şey yapamamış ve orijinalitesine dokunamamıştır. Bu özellik diğer semavî kitaplar için söz konusu değildir. Çünkü onlar belirli zaman ve mekana indirilmişlerdi.

Birçok batılı düşünürün de değindikleri gibi, bu gün Hıristiyan ve Yahudilerin elinde bulunan Mukaddes Kitapları onlardan çok uzak bir zaman sonra yazılmış ve ortaya çıkarılmıştır. Meşhur İngiliz Ansiklopedisi'nde de dikkat çekildiği gibi mevcut İncil'den ilahî tek bir cümleye rastlamak mümkün görülmemektedir. Mesela herhangi bir insan Hz. İsa gibi hayat geçirmeye çalışırsa bu arzusunu gerçekleştirmesi mümkün olmaz. Hıristiyanlar için söylediklerimizi, Hindular ve Mecusiler için de söyleyebiliriz. Onlar, dinleri, kitapları ve kurucuları için neler ortaya koyabilirler? Hatta öncüleri tarihte bir sır olarak kalmaya devam etmektedir. İslâm dinini diğerlerinden ayıran en büyük özellik, hiçbir şeyi değişmeyen ve hayatın her alanına dair hüküm koyan bir kitab ile, bu kitabı yirmiüç yıllık ömrüyle uygulamaya çalışan açıklayan, bir Zat-ı Kibriya'nın aydınlık ve hiçbir şeyi gizli kalmayan hayatıdır.

Şimdi de Resûlullah döneminden başlamak üzere, Kur'an'ın hiçbir tahrif ve değişikliğe uğramadan günümüze kadar nasıl ulaştığını kısaca işleyelim.

117 Feth 48/23.
118 Mülk 67/3-4.
119 Neml 27/88.
120 Fussilet 41/42.
121 Nisa 4/82.

1.6.1. Resûlullah Dönemi

Hz. Peygamber'in en büyük görevi; Allah'tan almış bulunduğu ilahî mesajı insanlara ulaştırmaktı. Kur'an bu göreve şöyle değinmektedir. *"Ey elçi, Rabbinden sana indirileni duyur, eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini duyurmamış olursun."*[122] Âyet, risaletin yerini bulmasını Resûlullah'ın almış olduğu Kur'an'ı insanlara ulaştırmaya bağlamaktadır. Bundan dolayı Resûlullah (s.a.v.) Kur'an'ı aldığı gibi insanlara ulaştırmış ve korunması için gereken faaliyetlerde bulunmuştu. Kur'an, inen âyetlerin Resûlullah döneminde yazıldığını göstermektedir. *"Dediler bu âyetler evvelkilerin masallarıdır. Onları yazdırmış, sabah akşam kendilerine okunuyor."*[123] *"O'na ancak temiz olanlar dokunur."*[124] Muhammed Hamidullah hicretten önce bile Kur'an'ın yazılı olduğunu kaydettikten sonra şunları söylemektedir. "Kaynakların ittifakla bildirdiklerine göre ne zaman Kur'an-ı Kerim'in bir parçası vahyedilmiş olsa Peygamber (s.a.v.) okur-yazar sahabelerden birini çağırır ona yazdırır ve yeni vahyin şimdiye kadar toplananların neresine konulacağını bildirirdi. Yazıldıktan sonra eğer eksiklik varsa tashih edebilmek için katiplere yazdığını okumalarını söylerdi."[125] "Hafızlarda tutulanlar ise yazılı metne müracaat ile düzeltilebilirdi. Kıraat ve ibadetler için yapılan bu ezber hayat boyunca nesilden nesile devam etti."[126]

Kur'an'ın tamamının Resûlullah döneminde yazıldığına dikkat çeken İbn Hacer Askalani de şunları der: "Resûlullah döneminde Kur'an'ın tümü yazılıydı; fakat henüz Mushafta toplanamamıştı. Ebu Bekir (r.a.) onları tek bir Mushaf ta topladı.[127]

Kur'an'ın yazıldığı yukarıdaki âyetlerde belirtildiği gibi aynı konuyu hadislerde de bulmak mümkündür. "Resûlullah (s.a.v.) döneminde Kur'an kemik ve ince taşlara yazılırdı. Resûlullah inen âyetleri gelişigüzel yazdırmaz bizzat hangi âyet ve hangi sûrenin nereye yazılacağını de gösterirdi.[128] "Resûlullah (s.a.v.), Kur'an'ı kelime kelime yazdırmıştı.[129] Fakat bu mükemmel bir kitab şeklinde tasnif edilmeden muhtelif parçalara yazılmıştı." Hem Mekke hem de Medine döneminde Kur'an'ın yazıldığını söylemek mümkündür. Yukarıda bahsi geçen *Vakıa* Sûresi Mekki'dir. Bu, Mekke'de Kur'an'ın yazılmış olduğunu gösterdiği gibi, Medine'de nazil olan *Beyyine* Sûresi âyet 2'de belirtildiği gibi bu faaliyetin orada da sürdüğünü göstermektedir.[130]

122 Maide, 5/67.
123 Furkan, 25/5.
124 Vâkıa, 56/79.
125 Hamidullah, **Kur'an Tarihi** s.49.
126 Hamidullah, a.g.e. 52.
127 Askalanî, **Fethu'l-Bâri, Şerhu'l-Buhari** IX-X.
128 **İbn Aşur, et-Tenvir ve't Tahrir**, I,86.
129 Mevdudî, **Resâil ve Mesâil**, I,450.
130 Askalanî, a.g.e. IX, 16.

Kur'an ve hadis dışındaki birçok olay da bizlere Kur'an'ın Resûlullah (s.a.v.) döneminde yazılmış olduğunu gösterir. Bu bağlamda Ömer'in (r.a.) Müslüman oluşunu gösterebiliriz. Konu ile ilgili olarak Hamidullah şu malumatı verir. "Ömer'in (r.a.)'ın İslâm'ı kabul edişi, Kur'an'ın böyle yazılı bir nüshanın okuması üzerine vaki olmuştur. Ömer (r.a.) de hicretten 8 yıl önce İslâm'ı kabul etmiştir."[1.31]

Kur'an'ın korunma faaliyet ve tedbirleri Onu yazmaktan ibaret değildi. Nitekim Resûlullah her Ramazan ayında Cibril huzurunda Kur'an'ı okur, kendileri bitirdikten sonra Cibril okur, Resûlullah da onu dinlerdi.[1.32] Resûlullah Ramazan aylarında âyetlerin ve sûrelerin sıralarını gözden geçirmek itiyadında idi.[1.33] Birçok sahabi öğrendiklerini Resûlullah'ın huzurunda okurdu. Hz. Peygamber de zaman zaman ashabına Kur'an okurdu. Hz. Peygamber her Ramazan ayında Cibril huzurunda Kur'an'ın inen âyetlerini tekrarlardı."[1.34] "Resûlullah döneminde bir nüsha halinde kopya edilmemesi ise, âyetlerin peyderpey nazil olmaya devam etmesi ve mensuh olma ihtimalinden dolayı idi."[1.35]

Başta Kur'an ve hadis olmak üzere diğer bazı dokümanlar da Kur'an'ın Resûlullah döneminde yazıldığını, bunun hem Resûlullah (s.a.v.) hem de bazı sahabiler tarafından gerçekleştirildiğini görmüş olduk.

Vahyin nazil olduğu bu dönemde başta Resûlullah (s.a.v.) olmak üzere ashabın yazım, ezber ve öğretmeye verdikleri önem Kur'an'ın indiği şekliyle ve hiçbir değişikliğe uğramadan Ebu Bekir (r.a) dönemine teslim edildiğini gösterir.

1.6.2. Hz. Ebu Bekir Dönemi

Resûlullah'tan sonra Kur'an'a en büyük özeni gösteren Hz. Ebu Bekir'dir dersek hak sınırlarını aşmış olmayız. Ali (r.a.) bu konuya dikkat çekerek şunları der: "Allah, Ebu Bekir'den (r.a.) razı olsun. Kur'an'a hizmet açısından mükafata en fazla layık olan odur. Çünkü o, Kur'an'ı ilk olarak cem' edendir.[1.36] Ebu Bekir sünnete bağlılığı neticesinde dinde reform olur endişesiyle Resûlullah'ın döneminde olmamış bir faaliyete ilk etapta girmek istememiş ve Kur'an'ın cem' edilmesine karşı çıkmıştı. Fakat Ömer (r.a.) kendisini bu konuda ikna edince Kur'an'ın cem' edilmesine karar verdi.[1.37]

131 Hamidullah, **İslâm'a Giriş**, s.38.
132 el-Bennâ, **Tertibu'-Müsned**, XVIII, 36.
133 Hamidullah, a.g.e. s.39.
134 Bilmen, **Büyük Tefsir Tarihi**, I,21.
135 İbn-i Hattab, **el-Furkân**,37.
136 Askalanî, a.g.e. IX, 15; İbn Kesir, **Tefsiru Kur'ani'l -Azim**, IV, 979.
137 İbn-Hattab, a.g.e. s.34.

Ebu Bekir (r.a.), Müslümanlar için en büyük ilahî emanet olan Kur'an'ı Resûlullah (s.a.v.)'tan olduğu gibi aldı ve onu korudu. O da olduğu gibi Ömer (r.a.), ondan da Resûlullah (s.a.v.)'ın eşleri Hafsa'ya teslim edildi. Hafsa'ya teslim edilmesi, Resûlullah'ın zevceleri olması ve Ömer 'in bu şekildeki bir vasiyetinden dolayı idi. En kuvvetli görüşe göre Kur'an tek Mushaf olarak onun döneminde cem edildi.[138]

Ebu Bekir (r.a.) döneminde önemli sayıda hafız savaşlarda şehid düşünce, Ömer (r.a.); "eğer hafızlar bu şekilde şehid düşmeye devam eder ve ümmetin elinde sadece parça parça yazılmış veya sadece ezberlenmiş Kur'an kalırsa Kur'an'ı Kerim'in büyük bölümünün kayba uğrayabilme tehlikesinin farkına varmış. Bu kaygı için de Ömer (r.a.) Sıddık-ı Ekber'e Kur'an'ın tamamını bir araya getirerek yazmayı tavsiye etmiştir Ebu Bekir (r.a.) başlangıçta Resûlullah'ın yapmadığı bir işi ben yapmaya nasıl cüret ederim diye korkuya kapıldıysa da sonradan bunun ehemmiyetini göz önüne alarak kabul etmiştir.[139]

Her dönemde Kur'an'ın muhafazası İslâm toplumunun en önemli görevi olmuştur. Bu bağlamda Ebu Bekir (r.a.) döneminde vuku bulan Yemame Savaşı'nda alınan tedbirler gösterilebilir. Şöyle ki; Yemame Savaşı'nda Kur'an'ı en iyi bilen ilk Müslümanlar topluluktan ayrıldı. Bunların sayısı onüçbin idi. Bunlar Kur'an'ı en iyi bilen Salim (r.a.)'ın kumandası altında toplandılar. Onlara *Kur'an'ı En İyi Bilen Birlikler* adı verildi.[140]

Bir savaş nedeniyle ihtiyat olarak tespit edilen kurra' sayısının onüçbin oluşu bize o dönemde Kur'an hıfzına verilen önemi göstermektedir. Müslümanların nüfusunun mahdut olduğu bir dönemde bunların dışında kalan kurra' ve hafızları da düşünürsek meseleye verilen önemin boyutları anlaşılmış olacaktır. İbn Aşur'un da dediği gibi Ebu Bekir (r.a.) döneminde Kur'an'ın muhafazasına verilen bunca önem, onun herhangi bir değişikliğe uğramadan Ömer (r.a.) dönemine teslim edildiğini göstermektedir.[141]

1.6.3. Hz. Ömer Dönemi

Ömer (r.a.) döneminde Kur'an'a yapılan hizmetin en büyük özelliği hizmetin devletin resmi ve öncelikli icraatı arasına alınmış olmasıdır. Bu dönemde Kur'an'ı ezberleyenlere devlet tarafında maaş bağlanmıştı.[142] Ömer (r.a.)'in Kur'an'a yaptığı hizmeti ifade etmesi bakımından Şah Veliyullah Dehlevi'nin şu beyanı dikkate şayandır. "Bu

138 İbn Aşur, a.g.e. I, 87.
139 Mevdudî, a.g.e. IV, 65.
140 Hamidullah, a.g.e. s.51.
141 İbn Aşur, a.g.e. I, 56.
142 Kevserî, **Makâlât**,45.

gün Müslümanlar içinde Kur'an'ı okuyan her fert onu Faruk-u A'zam'a borçludur. Kur'an İslâm'ın temelidir. Bu gerçek herkes tarafından kabul edilmiştir. Kur'an'ı ilk olarak toplayan tertip eden, ikinci olarak onu yazdıran ve metnini olduğu gibi muhafaza eden, üçüncü olarak da Kur'an'ı İslâm ülkelerinin her tarafında öğreten Hz.Ömer'dir. Memleketin her tarafında Kur'an öğreten muallimlere maaş bağlamıştı.[143]

Bunların yanında Kur'an'ın asıl metnini muhafaza için bazı tedbirler almıştı. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- Kur'an'ın metnini tahriften korumak için yüzbinlere ulaşan şahıslara ezberletmişti.

2- Kelimelerin harekelerini zapt etmek, bunların aynı şekilde muhafazasını temin etmişti.

3- Kur'an'ı çoğaltarak dünyanın her tarafına yaymaya çalışmıştı. (Mevlana Şiblî'nin dışında bunu savunan herhangi bir kaynağa ulaşamadık. Üstad'ın gayesi Kur'an muallimleriyle yayma ihtimali vardır.)

4- Kur'an'ı öğretenlere maaş bağlamıştı. Müellif bu maaşın üç altın olduğunu beyan eder.[144] Onun döneminde Filistin bölgesinde Kur'an dersini veren Muaz'ın on altı bin öğrencisi vardı.[145] Ortaçağ imkanlarıyla eğitim-öğretim seviyesini göz önünde bulundursak on altı bin sayısının hiç de küçümsenecek bir rakam olmadığı ortaya çıkar. Bunların yanında tüm valiliklere tamimler göndererek bütün çocukların okuma ve yazma öğrenmelerine dikkat etmeleri istenmişti.[146]

Ömer (r.a.) Kur'an'ı ezberleme alanını daha da geniş tutarak her Müslüman'ın Kur'an'dan ezber payını almasını emrederdi. Valiler, Kur'an hafızları hakkında merkeze bilgi verirlerdi. Kezâ kumandanlarına da halka Kur'an'ı öğretmek için hafızlar göndermelerini emretmiş, Sa'd b. Ebi Vakkas, ordusunda üçyüz hafız bulunduğunu yazmıştı. Ömer'in (r.a.) Kur'an'a hizmeti sadece metnini ezberletmeye has değildi. Yetkililere sadece Kur'an metnini öğrenmekle yetinmeyip farzları, sünnetleri ve Kur'an i'rabını öğrenmelerini de emretmişti.[147]

1.6.4. Hz. Osman Dönemi

Osman (r.a.) dönemi de Kur'ana yapılan hizmetler açısından çok büyük önem arz etmektedir. Bu dönemde yapılan en büyük hizmet, Mushafların Resulullah (s.a.v.)'ın Cibril'e Kureyş lehçesiyle okumuş olduğu kıraat esas alınarak kopya edilmesi ve muhtelif bölgelere gön-

143 Mevlânâ, Şibli, **Asr-ı Saadet**, IV, 402.
144 Şibli, a.g.e. IV, 404.
145 Şibli, a.g.e. IV, 405.
146 Şibli, a.g.e. IV, 405.
147 Şibli, a.g.e. IV, 406.

derilmesidir. "Osman (r.a.) kopya etme çalışmalarını bitirince yeni baskı olan bu nüshaları başkentte Peygamber (s.a.v) ashabından mütehassıslarla birlikte ve herkesin huzurunda bir defa okuduktan sonra geniş İslâm dünyasının muhtelif yerlerine gönderdi.[148] Osman'ın (r.a.) Zeyd b. Sabit başkanlığında kurmuş olduğu komisyonda Abdullah b. Zübeyr, Said b. As Abdullah b. Harif vardı. Komisyon üyeleri arasında herhangi bir kelime konusunda ihtilaf söz konusu olunca Kureyş lehçesini esas alıyorlardı. Bu cümleden olmak üzere (et-Tabut) kelimesi misal verilebilir. Kelimenin sonundaki harfin "te" mi yoksa "he" mi olduğunda ihtilaf olunca Osman'a müracaat edilmiş ve "te" olduğu tesbit edilmiştir.[149]

Osman (r.a.)'ın Kur'an'a yapmış olduğu en büyük hizmetin Kur'an kıraatında Kureyş lehçesini esas almak suretiyle Kur'an'ın tek bir kıraatle okunmasını sağlamış olmasıdır. Bu mesele üzerinde durmada fayda mülahaza ediyoruz. "Bu dönemde insanlar kıraatlar konusunda ihtilafa düşmüş ve herkes kendi kıraatının en sağlam kıraat olduğunu savunmaya başlayınca, Osman (r.a.) bu durumdan endişe duymaya başlamış ve hemen oniki bin dolayında sahabi toplayıp bu durumu kendileriyle müzakere etmiş ve bu konudaki görüşlerini sormuştu. Ashab kendisinin ne düşündüğünü sorunca, yapmak istediğini şöyle izah etmiştir: "Tüm kıraatların bire indirgenmesinde, dolayısıyla ihtilafların kaldırılmasında fayda mülahaza ediyorum." Ashab da kendisinin bu görüşünü muvafık görüp, Kur'an'ın tek kıraat üzerinde yazdırılması konusunda kendisine yetki vermiştir. Osman (r.a.) Resûlullah'tan kalan nüshayı esas alarak Kureyş kıraati üzerine Mushaf'ı kopya ettirip bir nüshayı yanında bulundurup diğerlerini önemli merkezlere göndermiştir.[150] Hamidullah, Mushafların gönderildiği merkezleri yedi olarak tespit eder. Genel temayül ise, biri merkezde olmak üzere, Basra, Küfe ve Şam'a birer adet gönderildiği, dolayısı ile nüshaların dört adet olduğu şeklindedir.[151] Hz. Osman'ın yaptığı bu uygulama, sayıları on binleri aşan Ashab tarafından onaylanmıştır. İbn Mes'ud ilk etapta kendisi de karara uymuştur. Osman (r.a.)'ın yapmış olduğu bu hizmet hakkında Ali (r.a.); "eğer Osman (r.a.) bunu yapmasaydı ben aynısı yapardım" demiştir.[152] Komisyon başkanlığını yapan Zeyd b. Sabit, Resûlullah döneminde de vahiy katipliğini yapan en büyük kari' idi. Medine 'de iken Resûlullah'tan ayrılmamıştı.[153]

Osman (r.a.)'ın tek kıraati tercih etmesi, sadece kendisinin aldığı bir karar değil, mevcut sahabilerin onayı neticesi idi. Kureyş lehçesi

148 Hamidullah, **İslâm'a Giriş**, 41.
149 İbn-i Kesir, a.g.e. IV, 983.
150 İbn-i Hattab, a.g.e. 38-39.
151 Hamidullah, **Kur'an Tarihi** 57.
152 el-Bennâ, **Tertibu'l-Müsned** XVIII, 34.
153 İbn Aşur, a.g.e. I,87.

dışındakilerin alınmamasını Kâsimî şöyle izah eder: "Allah herhangi bir kıraatla da olsa Kur'an'ın muhafaza edileceğine garanti vermiş ve bu konuda ümmeti muhayyer bırakmıştır. Bu konuda sağlıklı yol tek kıraaat ile yetinmektir. Zaten Resûlullah (s.a.v.)'ın bu konudaki emirleri, vacip olduğunu değil, müstehab olduğunu göstermektedir."[154]

Kureyş nüshası dışında kalanların nasıl imha edildiği konusunda iki görüş vardır. a) Yakıldılar.[155] b) Yazıları okunamayacak derecede silindiler.[156]

Hz. Osman'ın kopya ettirdiği Mushafların nerelerde muhafaza edildikleri konusunda iki değişik görüşe sahip bulunmaktayız.

a) Suphi Salih mezkur nüshaların nerede bulunduklarına dair elimizde yeteri kadar bilgi bulunmadığı[157] görüşünü belirtirken,

b) Muhaddis Muhammed Zahid el-Kevserî ile tarihçi Muhammed Hamidullah da adı geçen nüshaların İstanbul Topkapı, Londra ve Taşkent'te muhafaza edildiği görüşünü savunurlar.[158]

Hz. Osman'ın Mushafları teksir etmede başvurduğu esaslar şunlar idi.

1- Yazılacak olan her şeyin tevatür ile gelmiş olması,

2- Resûlullah'ın son olarak Cibril'e okuduğu kıraat olması,

3- Tilaveti mensuh olan âyetlerin yazılmaması,

4- Bugün elimizde bulunan Kur'an'ın âyet ve sûre tertibinin esas alınması,

5- Bazı sahabilerce tefsir mahiyetinde Mushaf'a yazılan kelimelerden sarf-ı nazar edilmesi.

6- Kıraatleri içine alacak şekilde, i'rabsız ve harekesiz olması.[159]

Mushafların bu şekilde teksir edilmesi onların tek bir nüshada bir araya gelmesine engel teşkil etmez. Yapılan faaliyeti bir âyet üzerinde göstermede fayda mülahaza ediyoruz; (Ve caalna min beyni eydihim sedden)[160] âyetinde geçen (sedden) kelimesinde harekeleme olmadığı için "sin" harfini bir kıraatta olduğu gibi fethe ile okumak mümkün olacağı gibi ötre yani "südden" olarak okumak da mümkündür.

Asırlar boyunca Müslümanların ellerinde tek Kur'an'ın okunmasında Osman (r.a.)'ın büyük emeği vardır. Bu konuda Yusuf el-Kardavi şu

154 Kâsimî, **Mehasinu't-Te'vil**, II, 293.
155 Ahmed b. Hanbel, a.g.e. XIII, 33.
156 Askalanî, a.g.e. IX, 25.
157 Suphi Salih, **Mebahis Fi Ulumi'l Kur'an**, 80.
158 Kevserî, a.g.e. s.42,43; Hamidullah, **İslâm'a Giriş**, s.41.
159 Zerkânî, **Menahilu'l İrfan**, I, 53.
160 Yâ-sin, 36/9.

malumatı vermektedir. "Asırlar geçmesine rağmen, hiç kimse Osman'ın (r.a.) teksir ettirdiği nüshalara muhalif tek kelime yazmaya cür'et edememiştir. Tecvitte kolaylık sağlamak gayesiyle bazı işaretler konulmuştur. Fakat kelimelere asla müdahale edilmemiştir. Misal olarak (er-Riyah) kelimesi (er-Rih) (es-Salat) kelimesi (es-Salavât) şeklinde kalmıştır. Okunmasını kolaylaştırmak bakımından bazı yazı çeşitlerinden istifade etme cihetine gidilmişse de Mushaf'ın orijinalitesinin korunması açısından, Cibril'in Resûlullah (s.a.v.)'a onun da ashabına okumuş olduğu şekli devam ettirmenin iyi olacağı kanaatindeyiz."[161] İmam Mâlik'in de aynı görüşte olduğunu hatırlatmada fayda mülahaza etmekteyiz.[162]

1.6.5. Hz. Ali Dönemi

Kur'an'ın cem' ve teksir edilmesi konusunda önceki halifeler gerekeni yaptıkları için Hz. Ali'ye sadece harekeleme kalıyordu. Ali (r.a.)'ın Kur'an'a yapmış olduğu en büyük hizmet, Kur'an'a hareke ve nokta koymasıdır. "Kuvvetli rivâyetlere göre Kur'an'ın harflerine nokta şeklinde ilk hareke koyan zat, Tabiin büyüklerinden Ebu'l Esved ed-Düeli (v.67/686.)'dir. Bu hizmeti Ali'nin (r.a.) emirleriyle yerine getirmiştir.[163] Kettanî, tasnif ilmini ilk olarak ortaya koyanın Ali (r.a.) olduğunu söyler. Bu özellikleri yanında Ali (r.a.) Kur'an ilimlerini en iyi bilendi. Tercümanu'l Kur'an İbn Abbas da tefsir ilmini ondan aldığını beyan eder.[165]

Ali (r.a.)'nin Kur'an ilimlerine olan vukufiyetini bizzat kendilerinden takip edelim. Bu konuda şunları der: 'Allah'a yemin ederim ki, hangi âyetin nerede ve niçin nazil olduğunu bilirim. Allah bana anlayan bir kalp ve soru sormasını bilen bir lisan bahşetmiştir. Ali (r.a.) Kur'an'ı bizzat Resûlullah'tan öğrendiği için, vahiy kaynağından kana kana içmişti. O, tüm Kur'an'ı ezberleyenlerden ve her âyetin mana ve iniş sebebini bilenlerdendir.'[165]

Dört halifeden sonra Kur'an'ın kaybolma endişesi izale olduğu için Kur'an üzerine yapılan çalışmalar, süsleme, i'rab, tecvid ve tefsir sahalarında olmuştur.[166]

1.7. Kur'an'ın Vahiy Oluşunun Delilleri

Kuşkusuz ki Kur'an'ın en büyük özelliği onun nüzulü, kelimeleri, âyet ve sûre tertibiyle vahiy olmasıdır. Kur'an âyetlerinin tertibinin

161 Kardavî, **Fetâvâ Muasıra**, II, 18.
162 İbn-i Kesir, a.g.e. IV, 988.
163 Bilmen, a.g.e. I,52.
164 Kettanî, a.g.e. II, 275.
165 Şibli, a.g.e. V, 118.
166 Suphi Salih, a.g.e. 90.

vahiy oluşu konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu olmazsa da, sûrelerin bu günkü tertibinin, ictihadî olduğunu savunanlar olmuştur.[167] Suyutî ve İbn Aşur bunlardandır.[168] Bu konuda yazılan kaynaklar tarandığında sûrelerin tertibinin bizzat Resûlullah (s.a.v.) tarafından bu günkü şekliyle konulduğu ortaya çıkacaktır. Bu konuda Alûsi şunları der: "Kur'an sûrelerinin tertibi bizzat Resûlullah tarafından yapılmıştır. Çünkü Resûlullah her yıl inen âyetleri Cibril'e arz ederdi."[169] Sûrelerin tertibinin Resûlullah tarafından konulduğunun diğer bazı delilleri şunlardır:

1-Sûre tertibi olmasaydı Resûlullah'ın her yıl Kur'an'ı Cibril ile karşılıklı olarak okuması mümkün olamayacağı gibi, Ashabın da Onu dinlemesi gerçekleşemezdi.

2-Resûlullah bizzat âyetlerin sûrelerdeki yerlerini göstermiştir. Misal olarak "Bakara Sûresi'nin son iki âyetini kim okursa ona kâfi gelecektir."[170] "Kur'an'da otuz âyetlik bir sûre vardır, okuyana şefaat eder."[171] "Bana Çibril geldi ve 'Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder. Edepsizlikten, fenalıktan ve azgınlıktan men eder, öğüt almanız için size böyle öğüt verir.' âyetini şuraya yani, (Nahl, 16/90) koymamı emretti.[172] Bu deliller sûrelerin tertibinde bizzat Resûlullah tarafından konulduğunu ve Osman (r.a.)'a nispet edilen hususun da kendisine ait veya vahye muvafık düşen bir ictihad olduğunu ortaya koymaktadır.

Alûsî bu konuda söz konusu olabilecek bir şüpheyi de şu şekilde izale etmektedir. "Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Ebu Davud ve Nesaî'nin rivayet ettikleri bir habere göre, İbn Abbas, Osman (r.a.)'dan şunu sormuştur. Enfal Sûresi 75 âyet olduğu halde onu 129 âyet olan Tövbe Sûresiyle birleştirmenin sebebi nedir? Osman (r.a.) ona şu cevabı vermiştir: Resûlullah (s.a.v.), inen sûrelerin yerlerini de bizlere beyan ederdi. Enfal Sûresi Medine'de en son inen sûrelerdendi. İki sûrenin muhtevası birbirine çok yakındı. Binaenaleyh iki sûrenin tek bir sûre olduğunu tahmin ettim. Resûlullah konuyla ilgili malumat vermeden vefat etmişti. Bundan dolayı ben Tövbe Sûresi'ninin başına besmeleyi koymadan ikisini bir telakki ettim ve en uzun sûreler arasına koydum." Bu haber sûrelerin tertibinin ictihad ile olma kuşkusunu verir. Beyhakî de Enfal ve Tövbe dışındaki sûre yerlerinin vahiy ile olduğuna kail olur. Suyutî de aynı görüştedir. Ben (sözün sahibi Âlûsi'dir.) ise tüm sûrelerin tertibi dahil Kur'an'ın hiçbir şeyinde ictihadın söz konusu olamayacağı görüşündeyim. Bunda Hz. Peygamber'in bile ictihadı söz konu-

167 Suyutî, **El-İtkân**, I, 175.
168 İbn Aşur, a.g.e. I, 89; Suyutî, **El-İtkân**, I,17.
169 Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, I, 26.
170 İbn-i Kesir; a.g.e. I, 535.
171 Suyutî, **ed-Dürrü'l -Mensür**, VI,3778.
172 İbn Kesir, a.g.e. II, 951.

su olmayıp, her şey vahiy ile konulmuştur. O, (s.a.v.) almış olduğu vahiy ile tüm sûrelerin yerlerini belirttikten sora ahirete intikal etti. Bundan hareketle diyoruz ki; Osman'ın (r.a.) vakıf olmadığı bir meseleden, on binlerce sahabenin bihaber olmaları düşünülemez. Osman, (r.a.) Enfal ve Tevbe sûrelerinin yerlerini bilmemişse bu onbinlerce sahabinin de bilmediğini ortaya koymaz. Çünkü bunca sahabenin bir hata karşısında susmaları veya iki sûrenin yerlerini bilmemeleri düşünülemez. Tüm sahabeler elimizde bulunan Kur'an'ın âyet ve sûre yerlerinde ittifak etmişlerdir. Hz. Osman'ın muttali olamadığı bir konuya onbinlerce sahabi muttali olmuştur. Onun için Hz. Osman da bunca sahabenin bildiği bir hakikate itiraz etmemişti. Ondan önce Hz.Ömer'in de birçok konudaki ictihadı Kur'an'a muvafık düşmüştür. Sahabelerin nas ve işaret ile ulaştıkları bir meseleye Hz. Osman ictihad ile ulaşmıştır. Meselenin ona izafe edilmesi de onun zamanında cereyan etmesinden dolayıdır.[173]

Ashabın senelerce okumuş oldukları Kur'an'dan iki sûrenin yerlerinin kendilerine meçhul kalması düşünülemez. Çünkü sûre tertibi olmadan mukabele ile okumak mümkün olamazdı. Kur'an'ın sûre tertibi dahil herşeyi ile Resûlullah'ın son okuyuşu esas alınmıştı. Sûrelerin tertibi vahiy ile olmasaydı sahabelerin ittifakı da mümkün olamazdı.[174] Kur'an sûrelerinin tertibinin vahiyle olduğuna dair bkz.[175] Bunu esas alan İmam Malik, Kur'an'ın ancak Osman (r.a.) Mushaflarının tertibi ile okunabileceğini söyler.[176]

1.8. Kur'an'ın Korunmasıyla İlgili Olarak Ortaya Atılan Bazı Şüphelerin Giderilmesi

Kur'an'ın inişinden günümüze ve kıyamete kadar korunması, onun en büyük mucizesidir. Çünkü Kur'an'ın korunması demek, vahyin ilahî mesajın ve ibadetlerin kısacası İslâmın korunması demektir. Tarihe bir göz attığımızda binlerce lider ve önemli şahsiyetin geldiğini görürüz. Acaba tarih bunlardan hangisinin hayatını veya getirmiş olduğu mesajı tespit edebilmiştir? Bu bağlamda Mecusilik'i ve onun kurucusu Zerdüşt'ü ele almamız mümkündür. Henüz tarih onun gerçek kimliğini ortaya koyamamıştır. Tarihte bir sır olarak kalmaya devam etmektedir. Batılı birçok araştırmacı böyle bir şahsiyetin tarihte gelip gelmediğini tartışmaktadırlar. Zerdüşt için söylediğimizi "Buda" için de söyleyebiliriz. Onun için de tarih herhangi bir şeyi ortaya koyabilmiş değildir. Bugün dünya nüfusunun dörtte birinin kabullendiği ve intisap ettiği "Buda"nın hayatı hakkında kim ne biliyor? Mevcut

173 Âlûsî, **Rûhu'l -Meânî**, I, 27.
174 Kevserî, a.g.e. 38; Zerkânî, a.g.e. I,2401.
175 Askalanî, a.g.e. IX; Hamidullah, **Kur'an Tarihi**, 59; Kasımî, a.g.e. I,291; Zerkânî, a.g.e. I,240.
176 İbn Kesir, a.g.e. IV, 988.

bilgiler bile birkaç mitolojik hikayeden öteye geçmemektedir."[177] Bu değerlendirmeyi Kur'an ve O'nun tebliğcisi Resûlullah (s.a.v.) açısından düşünürsek, Kur'an'ın indiği gün gibi olduğunu Resûlullah'ın da altmışüç (63) yıllık hayatından hiçbir şeyin kapalı olmadığını müşahade edeceğiz. Resûlullah (s.a.v.)'ın hayatı siyer ve tarih ile ilgili olduğundan biz, Müslümanların Kur'an'ı korumaya verdikleri özen üzerinde durmak istiyoruz. Bu konuda Şibli Numani şunları der: "Müslümanlar Kur'an'ın her kelimesi ve harfi gökten inen bir define olduğuna inanıyorlar. Her Müslüman'ın bu ilahî defineyi en kıymetli ve en emin yerde, kalbinin samimiyet hareminde saklıyordu. Müslümanlar bu kitap uğrunda mallarını canlarını yerlerini yurtlarını terk etmişlerdi. Kur'an'ın her âyetini bilmek ve öğrenmek Müslümanlar için en aziz gaye idi. Meşgul olanlar günlerinin bir kısmını işlerine diğer bir kısmını da Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzurunda geçirirlerdi. Ayrıca Müslümanlar arasında yeni bir vahiyden derhal haberdar olmak için Peygamberin huzuruna nöbetle gelenler vardı.[178]

Muhammed Gazali de şunları der: "İnen âyetleri vahiy katipleri yazıyor, hafıza ve ruhlarına işliyorlar, inen âyetleri gece gündüz tatbik ediyorlar, namazlarda okuyorlar ve hutbelerde dinliyorlardı. Onların indinde insanın değeri Kur'an'ı bilme ve uygulama ile orantılıydı. Hatta şehitlerin defninde bile Kur'an'ı en çok bilenlere öncelik tanınıyordu. Kur'an'ı hayatlarında bu şekilde hakim kılan ve onu temel kabul eden bir toplumda Kur'an'ın kaybolması düşünülebilir mi? Şu basit misal bile yazılı yasaların uygulama ile ne ölçüde korunduğunu gösterir. Birleşmiş Milletlerin imzaladıkları bir yazılı sözleşmeyi düşünelim. Üye olan tüm milletler onu fert ve devlet bazında uygulamakta ve onu resmi politikalarında dile getirmektedir. İşte böyle yazılı bir metnin kaybolması düşünülebilir mi? Kur'an'ı böyle basit bir yasa ile kıyaslamaktan da Allah'a sığınırız."[179]

Kur'an'ı beşerî yasalardan ayıran çok sayıda özellik vardır. Korunmasının bizzat Allah tarafından garanti altına alınması bunların en önemlisidir. Günlük ibadetlerde okunması, okuyana her harf karşılığı on sevap kazandırması gibi meziyetler sadece Kur'an'a has olan özelliklerdir. Kur'an'ın korunması Allah'ın garantisi altında olunca, korunma için alınan tüm tedbirler kolaylaşıyordu. *"O zikri Kur'an'ı biz indirdik onun koruyucusu da elbette biziz."*[180] Bir bakıma âyetin anlamı şöyle olur. "Ey Resûlüm bu Kitab'ı sen indirmedin ki inanmayanlar şiddet ve güçleriyle seni aciz bıraksınlar, iptal etsinler. Onun için böyle teşebbüse girişip güçsüz kalmanın hiçbir anlamı yoktur. Keza Kur'an'ı melekler de indirmemişlerdir ki onu korumaya gelsinler ve

177 En-Nedvi, Süleyman, **er-Risaletu'l -Muhammediyye**, s.32.
178 Şibli, a.g.e. IV, 76.
179 Gazali, Muhammed, **Mietu Sualin Ani'l-İslâm**, s.193-194.
180 Hicr, 15/9.

bu uğurda mücadele versinler. Kur'an'ı biz indirdik ve onu ancak biz koruruz.[181]

Kur'an'ın değiştirildiğini iddia etmek İslâm düşmanlarının kin ve desiselerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü onlar Kur'an'ın öğretilerine sarılan bir toplumun düşmana mağlup olmasının imkansız olduğunu çok iyi biliyorlardı. Müslümanların elinde Kur'an'dan daha büyük bir silahın olmadığının farkındalar. Başta batılı oryantalistler olmak üzere bu iddianın sahibi herkese şunu sorarız; Kur'an'dan değiştirilmiş olduğunu iddia ettiğiniz âyetler hangileridir. İlmî ve tarihî verilerle objektif olarak tartışmaya hazırız. İnsaf ehli müsteşrikler bile Kur'an'ın değiştirilemediğini itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda Moyo ve Mayre zikredilebilir. Moyo; Kur'an hakkında şunları der; Kur'an değişmeyen ve tahrife uğramayan eşsiz kitaptır. Mayre ise, Hz. Osman'ın (r.a.) topladığı Kur'an tevatür ile hiçbir değişikliğe uğramadan bizlere kadar geldiğini söyler.[182]

Bunların yanında Kur'an'a saldırmayı meslek edinen yerli ve yabancı ateist müsteşrikler de yok değildir. Bu bağlamda kamuoyunun yakından bildiği Turan Dursun zikredilebilir. Kaleme aldığı eserlerinde dinler arasında özellikle Kur'an ve Resûlullah'ın hayatına saldırmayı bir rant vasıtası haline getirmişti. *2000'e Doğru* isimli mecmuanın büyük bölümünü İslâm'a hücuma ayırmaktaydı. Daha sonra dergide yayınlanan yazıları bazı ilavelerle *"Din Bu"* adıyla 4 cilt kitap olarak basıldı. Yazar Kur'an hakkında şunları söyler "Kur'an'ın ilk orijinali küçük taşlar, deri ağaç parçası, kemik gibi çeşitli nesnelere yazılıydı. Yakıldı."[183] "Ölümüne değin (Kur'an'ı) sandıklarda saklayan ve alınıp yakılmasını önleyen Hafsa idi. Bu koruyucu ölünce Kur'an'ın tanrısı kuşkusuz zikri "Kur'an'ı biz indirdik. Kuşkusuz koruyucuları da biziz." dese de koruyucusu kalmamıştı.[184] "Muhammed (s.a.v.) öldüğü zaman Kur'an'ı bütünüyle ezberleyen dört kişi vardır"[185] "Emevî halifesi Mervan b. Hakem orijinal nüshayı Hafsa'nın sandığından alıp yakıyor."[186] Yazar, yakma eylemini Hz. Osman (r.a.) ile Mervan zamanlarına has kılmakla yetinmeyip Resûlullah (s.a.v) ve Ebu Bekir (r.a.) dönemlerinde de yaymak istemektedir. Mütevaffa hiçbir güvenilir tarihçinin demediği bir iddiayı kendinden ortaya koymak suretiyle maksadını ortaya koymaktadır. Tarih ve tabakat kitaplarının ittifakla Hz. Osman dönemine hasrettikleri bir eylemi Resûlullah (s.a.v.) ve Ebu Bekir dönemlerine de teşmil etmek istemektedir. Asıl gayesini de "Muhammed dönemindeki Kur'an ile bugünkü Kur'an aynı değil" ara baş-

181 Tabatabaî, **el-Mizan**, 12/103.
182 Nebil Genaim Muhammed, **Mecelletü'l -Fıkhı'l-İslâmî**, Sayı 7, I, 579.
183 Dursun, Turan, **Din Bu**, s.78.
184 Dursun, a.g.e. 84.
185 Dursun, a.g.e. 80.
186 Dursun, a.g.e. 78.

lığıyla ortaya koymaktadır.[187]

Müteveffa'nın bu tür görüşlerinden birisi de, Kur'an konusunda Sünnî-Alevî ayırımını yapmak suretiyle "Sünnî Kur'an'ı", "Alevi Kur'an'ı" diye bir tez ortaya koymasıdır. Şöyle der: "Bu gün Alevilerin Ali'nin Mushaf'ı olarak sözünü ettikleri bir Mushaf ve Hindistan'da saklanan ayrı bir Mushaf daha vardır."[188]

Bugün İslâm mezheplerinin ittifak ettikleri birinci mesele, aynı Kur'an'a iman ve aynı peygambere ittiba etmeleridir. Bu gün Şii kardeşlerimizin yoğun bulundukları yerlerde okudukları,amel ettikleri Kur'an'ın Sünnilerin elinde bulunan Kur'an'dan hiç bir ayrı tarafı bulunmamaktadır. Aynı âyetler, aynı sûreler ve aynı kelimelerden ibarettir. Muteber Şii alimler de aynı konuya dikkat çekmişlerdir. Zerkânî Şii ulemasından Tabrisi'den şunu nakleder: "Kur'an'da herhangi bir eksilme veya ilave söz konusu değildir. Bunda Şii alimleri arasında icma mevcuttur."[189]

Çağdaş büyük Şii müfessir Tabatabâî de aynı konuya değinerek şöyle der: Bugün elimizde bulunan Kur'an Allah'ın kelamıdır, Onda ne bir ilave ne de eksiklik söz konusudur. Kur'an'ın değişmesi risaletin anlamsız kalması demektir. Zaten bu durumda İslâmî öğretilerin de herhangi bir anlamı kalmaz. "Şu tarihte falan peygamber gelmişti, beraberinde bir Kur'an getirmişti kendisi vefat etti, getirmiş olduğu kitap da tarihe karıştı. Bildiğimiz tek şey onun doğru-dürüst bir zat olup inananları birleştirmiş olmasıdır. Getirdiği Kur'an sadece kendi dönemine aitti. Peygamberliği sadece icma ile sabittir." demenin de bir anlamı kalmazdı.[190]

Kur'an'ın değişmesi halinde İslâm'ın da düşeceğine kail zat, Şii bir müfessirdir. Dursun'un iddia ettiğinin aksine, *el-Mizan* isimli tefsirinde 33 sayfa ile Kur'an'ın her çeşit tahriften beri olduğunu izah etmektedir. (Bkz. c.XII, s.104,137). Asrımızın büyük tarihçilerden Mevlânâ Şibli de şunları der: "Gayrimüslim yazarlar güya Şiilerin Kur'an'ı eksik saydıklarını iddia ederler. Güya Hz. Ali'ye ait âyetler Hz. Osman tarafından çıkarılmıştır. Villiam Muır bu iddiayı ileri sürer. Fakat iddia asılsızdır. Şiilerin ekserisi buna inanmaz. Şii müfessir Molla Muhsin bu konuda şunları der: İçimizden bazı kimseler ve Haşeviler Kur'an'da tahrif ve noksan olduğunu söylerler. Fakat dostlarımızın çoğu buna muhaliftirler. Kur'an elimizde bulunan şekliyle Resûl-i Ekrem (s.a.v.) zamanında toplanmış ve tertip edilmiştir.[191] Muhammed Gazali, başından geçen şu hatırayı nakleder: "Bir toplulukta bulunu-

187 Dursun, a.g.e. 87.
188 Dursun, a.g.e. 87.
189 Zerkânî, a.g.e. II, 274.
190 Tabatâbî, a.g.e. XII, 114.
191 Şibli, **Asr-ı Saadet**, IV, 97.

yorken aniden birisi 'Şiilerin elinde Kur'an'ımıza muhalif bir Kur'an vardır.' deyip ortaya atıldı. Ben de 'Bahsettiği Kur'an nerede bir görelim." deyince susmak zorunda kaldı. İslâm Ümmeti ondört asırdır, tek Kur'an'dan başkasını bilmemiş ve okumamıştır. Tahran'da, Necef'te kısacası her yerde olan Kur'an aynıdır.[192] İlk döneminden günümüze kadar Kur'an'la mücadele edenlerin ortak özellikleri gerçekleri saptırarak öne sürmektir. Yazar Dursun, deri vs. yerlere yazılan Kur'an'ın yakılmak suretiyle kaybolduğu imajını vermek istemiştir. Kur'an'ın yakılması veya okunmayacak derecede silinmesi Halife Osman (r.a.) zamanında olmuştur. Bu eylem, sayıları onbinleri bulan sahabenin istişaresiyle olmuştu. Fakat meseleyi saptırmaktan başka niyeti olmayan müteveffa yazar niçin yakılmayan nüshalara hiç değinmemektedir? İddia ettiği gibi imha tüm Kur'an nüshaları için söz konusu değildi. Yakılanlar resmi nüsha dışında kalan nüshalar için söz konusu idi. Bazı sahabilerin kendi yazdıkları Kur'an'ları da vardı. Kur'an muhafazası sadece yazmaktan da ibaret değildi ve Müteveffa'nın iddia ettiği gibi, Kur'an'ı ezberleyenler dört kişiden ibaret değildi. Kur'an'ı baştan sona kadar bilenlerin sayısı oldukça kabarıktı. Zaten sayıları yüz binleri aşan ashab içinden bu sayıyı tam olarak tespit etmek oldukça zordur. Hafızların sayısını dört olarak belirleyen haberin ravisi Enes'ten gelen diğer bir rivâyette de Ebu Derda ismi geçmektedir. Sadece Bi'ri Mauna'da şehid edilen kurra' sayısı yetmiş idi. Bu sayı bile bizlere kurra'ların adedi hakkında malumat verir. Suyutî'nin de belirttiği gibi, hafızların adedini dört ile sınırlandırmak, Kur'an muarızlarının hedefleri arasındadır. "Ebu Bekir (r.a.) döneminde bir tedbir olarak savaşa gönderilmeyen kurra' sayısı üçbin (3.000) idi.[193] Yazarın verdiği isimler arasında halifelerden bahsedilmemiştir. Onlardan haber vermek işine gelmemektedir. Halife Ali (r.a.)'den konu ile ilgili şu malumata sahibiz. "Allah'a yemin ederim ki hangi âyetin gündüz hangisinin de gece indiğini bilirim. Her âyetin nerede ve niçin nazil olduğunu bilirim."[194]

Zaman zaman sahabiler her kabilede bulunan Kurra'nın sayısını verirlerken, bazıları da bildikleri kurra' sayısını vermekle yetiniyorlardı. Çünkü önceden hatırlattığımız gibi, yüzbinler içinden hafız sayısını tespit etmek çok güçtü. Sadece Yemame savaşından önce tesbit edilenlerin sayısı üçbin (3.000) idi." "Ebu Bekir (r.a.), Osman (r.a.) ve Ali (r.a.) kurra' arasında oldukları hâlde, Enes (r.a.) sadece bildiklerini söylemekle yetinmiştir."[195] Kurra' arasında Resûlullah'ın hanımları Hafsa (r.a.), Aişe (r.a.) ve Ümmü Seleme (r.a.) ve diğer birçok hatun sahâbi de yer alıyordu. Pak zevat arasında hıfzlarını Resûlullah'ın vefatından sonra ikmal edenler de vardı.[196] Başta Resûlullah'ın hanımları olmak

192 Gazali, **Difauna Ani'l -Akide**, s.264.
193 İbn-i Kesir, a.g.e. IV, 979.
194 Zehebî a.g.e. I, 90.
195 Suyutî, a.g.e. I, 200.
196 Suyutî, a.g.e. II, 198-200; Bilmen, a.g.e. I,21; Suphi Salih, a.g.e. 67-68.

üzere, sahabilerin evleri birer Kur'an mektebiydi. Sahabiler Kur'an'ı öğretmek üzere muhtelif yerlere dağılmışlardı. Sadece İbn Me'sud'un Küfe'de yetiştirdiği kurra' sayısı dörtbin (4000) idi.[197]

Ashab döneminde İslâm devletinin genişliği göz önünde bulundurulursa, o dönemdeki, İslâm toplumunda bulunan Mushafların adedi yüzbinden az değildi. Kur'an'ın resmen öğretildiği, ezberleyenlere maaş bağlandığı ve yüzölçümü milyonlarca km²'yi bulan bir ülke için bu sayıyı garipsememek gerekir.[198]

Kur'an dillerde oluşan bir kitap olmak yerine, hayatın her alanında uygulanan bir esastı. Bu cümleden olmak üzere, "evlenecek olan kızlara mihir olarak Kur'an'ın öğretildiği"[199] misali verilebilir. Yazar'ın Kur'an'ın imhasıyla ilgili olarak alıntı yaptığı Suphi Salih'in "*Mebahis fi Ulumi'l Kur'an*" isimli eserin aynı sayfasında, "Osman'ın (r.a.) resmi nüshadan yedi adedi çeşitli bölgelere gönderdiği" yazılı olduğu hâlde, işine gelmediği için 'namaza yaklaşmayın' yöntemine başvurmuştur.[200]

Mervan'ın yapmış olduğu imha eylemi ise, ihtilafı kaldırmak ve resmî nüshayı esas almak gayesiyle Osman (r.a.)'ın zamanında yapılmış olan uygulamanın aynısı idi.[201]

Kurra' ve Mushaf sayısının yüzbinleri geçtiği İslâm toplumunda birinin ihtilafları kaldırmak gayesi ile bir nüshayı izale etmesini Kur'an'ı değiştirme iddiası için malzeme etmenin ne derece tutarlılığı olabilir.? Osman (r.a.)'ın teksir ettirdiği nüshalar asırlar sonrasına kadar muhafaza edile gelmiştir. Bu konuda müfessirliği yanında güvenilir bir tarihçi olan İbn Kesir şunları demektedir: "Hz. Osman(r.a.)'ın teksir ettirdiği Mushafların en meşhuru Taberya'da muhafaza edilmişti. H.518 yılında Şam'a nakledildi ve halen de orada bulunmaktadır. Ben de onu görmekle müşerref oldum. Gayet güzel bir hat ile kıymetli deriler üzerine yazılmıştı."[202] M. Zahid Kevserî ve Muhammed Hamidullah gibi Müslüman araştırmacılar, Hz. Osman (r.a.) dönemine ait nüshalardan birkaçının çeşitli yerlerde muhafaza edildiklerini savunmuşlardır.[203]

Müteveffa'nın yanıldığı noktalardan birisi de, Kur'an'ın korunmasını bir insana (Hafsa'ya) bağlamış olmasıdır. Müteveffa şöyle der: "Ölümüne doğru sandıklar içinde saklayan ve alınıp yakılmasını önleyen Hafsa idi, ölünce, koruyucusu kalmamıştır."[204] Müteveffa, Hz.

197 Kevserî, a.g.e. 45.
198 Kevseri,a.g.e. 45.
199 Şevkanî, **Neynu'l-Evtar**, VI, 191.
200 Suphi Salih, a.g.e. s.83.
201 Askalanî, a.g.e. IX, 25.
202 İbn-i Kesir, a.g.e. IV,987.
203 Kevserî, a.g.e. s.42-43.
204 Dursun, a.g.e. 84.

Hafsa'nın vefatından sonra Kur'an koruyucusunun kalmadığını söylemektedir. Âyette de geçtiği gibi Kur'an'ın korunması Hz. Peygamber'e bile bırakılmamış, bizzat Allah Teala üzerine almıştır. Kur'an'da bu konu ile ilgili âyetlerden sadece üçünü vermek istiyoruz.

1- *"Şüphesiz ki Kur'an'ı biz indirdik, onun koruyucusu biziz."*[205]

2- *"Kur'an'ı toplamak ve okutmak bize düşer."*[206]

3- *"O, öyle eşsiz bir kitaptır ki ne önünden ne de arkasından onu boşuna çıkaracak bir söz gelmez. (O) hüküm ve hikmet sahibi çok övülen Allah'tan indirilmiştir."*[207] Üç âyette de geçen, Kur'an'ın okunması, korunma ve toplanmasının herhangi bir mahluka değil de, hikmet ve güç sahibi Allah'a ait olduğu belirtilerek konuya dikkat çekilmiştir. İlk olarak âyette geçen korumanın neyi kapsadığı üzerinde duralım. Korumadan maksat şu konulardır.

1- Allah Teala'nın insanları Kur'an'a bir şey ilave etme veya bir şey çıkarmaktan aciz bırakması. Çünkü Kur'an'a bir şey ilave etmek veya çıkarmak Kur'an'ın nazmını değiştirir.

2- Allah Teala'nın hiç kimseye Kur'an'ı değiştirebilecek gücü vermemesi.

3- Kıyamete kadar Kur'an'ın korunmasını üstlenecek bir cemaati görevlendirmesi.

4- Bir kimsenin Kur'an'ın bir harfini veya bir noktasını değiştirmesi halinde, ehil kişilerin kendisine; "bu kitap Allah'ın kelamı değildir" demeleri.[208] Diğer kitapların aksine, Allah Teala Kur'an'ın muhafazasını beşerin değil bizzat kendi üzerine almıştır. Zira diğer kitapların korunması insanlara tevdi edilince onu koruyamamışlar, tahrif edip değiştirmişlerdi. Allah Kur'an'ı kurra'ların ezberlemesiyle koruyacaktır. Kurra'ların göğüsleri Kur'an'ın sandıklarıdır.[209] "Brahmanistler, Budistler, Yahudiler, Zerdüştler ve Hıristiyanlar kendi dinlerinin muhafaza edilişiyle İslâm'ı mukayese edebilirler. Kitaplarını kim yazdı, nesilden nesile kim ulaştırdı, ulaştırılan asıl metin midir? Yoksa tercümeleri midir? Kabile kavgalarında asıl metnin nüshalarına zarar erişti mi? Başka yerlerde gösterilen referansların (senetlerin) o kitaplarda eksikliği görülüyor mu? Yahut birbirini nakzetmeleri bulunuyor mu? Bunlar hakikat arayan bütün dürüst araştırıcıların ortaya koyacakları ve tatminkâr cevap isteyecekleri bazı meselelerdir.[210] Kur'an'ın korunması konusunda Allah'ın garantisi söz konusu iken başta sahabiler olmak üzere, Müslümanların çalışmaları anlamsız kalacağı şüp-

205 Hicr, 15/9.
206 Kıyamet, 75/17.
207 Fussilet, 41/41-42.
208 Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, V, 3043.
209 Kuşeyrî, **Letâiufu'l -İşârât**, II, 264; Zuheyli, **et-Tefsiru'l-Münir**, XIV,16.
210 Hamidulllah, **İslâm'a Giriş**, s.38.

hesine merhum Hamdi Yazır şu cevabı vermektedir. "Bu şüphe anlamsızdır. Çünkü hafızların ezberlemesi gibi onu toplamak için uğraşmaları da Allah'ın koruması kapsamındadır. Allah onun korunmasını üzerine aldığı için ashabı da toplama konusunda muvaffak kılmıştır.[211]

Görüldüğü gibi, Yazar'ın iddia ettiği gibi Kur'an'ın korunması sadece bir kadına bırakılmamış. Mevdudi'nin de dediği gibi, şüphesiz ki zikri biz indirdik" O halde sizin deli dediğiniz elçimiz değil, bilakis bu alaylı ithamınız bizedir. Onun bizim zikrimiz olduğunu ve onu bizim koruduğumuzu bilmelisiniz. Bu nedenle Ona hiçbir zarar veremezsiniz. Ona karşı ne yaparsanız yapın, onun gelişmesini engelleyemezsiniz. Hiç kimse de Onu değiştirmeye veya bozmaya güç yetiremeyecektir.[212] Ondört asırdır, nice Museylemetu'l-Kezzablar ve Salman Rüşdiler gelip geçmiş ve nöbet değiştirmişlerdir; ama Resûlullah'a nazil olan Kur'an'ı değiştirememişlerdir. Kur'an bu konuda meydan okumaktadır. İslâm ve Kur'an her yere yayılmaya devam edecektir. Kur'an Allah'tan geldiğine dair tüm insanlığa meydan okumaktadır.*"Eğer başkası tarafından indirilseydi onda tenakuzlar olurdu."*[213] Hiçbir art niyet sahibi ona bir şey yapamaz. Ne geçmişte oldu ne de gelecekte olabilecektir. Allah en güzelini buyurmuştur. *"Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik elbette onu yine biz koruyacağız"*[214] *"O, eşsiz bir Kitaptır. O'na önünden de ardından da batıl gelmez, çok övülen Allah'tan indirilmiştir."*[215] *"Şüphe etme ki onu toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir."*[216]

1.9. Kur'an Metninin Korunmasını Gerçekleştiren Faktörler

Önceki bölümde Kur'an'ın nüzulünden, günümüze kadar değişmediğini izah etmeye çalıştık. Bu bölümde de Kur'an'ın muhafazasını gerçekleştiren faktörler üzerinde duralım.

1.9.1 Kur'an'ın Korunmasını Allah Teala'nın Garantilemesi

Kanaatimize göre en önemli faktör budur. Zaten Allah (c.c.) bir şeyi dileyince onun için her sebebi halk edecektir. *"Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik elbette O'nu biz koruyacağız."*[217] Geçmiş semavî kitaplarda olduğu gibi Allah (c.c.) onun korunmasını Peygamber dahil hiç

211 Yazır, a.g.e. V, 3042,
212 Mevdudî, **Tefhimu'l -Kur'an,** II, 531.
213 Nisa, 4/82.
214 Hicr 15/9.
215 Fussilet 41/41-42.
216 Kıyame 75/17.
217 Hicr, 15/9.

kimseye bırakmamıştır. Sahibi ve indireni bizzat onu korumayı üstlenmişse insanlara bir şey kalmamıştır. Müslümanların bu yöndeki faaliyetlerine gelince sadece kulluk görevlerini yerine getirmeleri ve Allah'ın kolaylaştırdığı esbaba sarılmalarıdır. Kur'an'ın Allah tarafından nasıl korunmuş olduğuna şu yaşanmış olay bir nebze açıklık getirmektedir. Mütevekkil (v.244/856) divanında bir Yahudi konuşunca onun kültürlü biri olduğunu fark etmiş olacaktır ki kendisini İslâm'a davet etmiştir. Yahudi daveti kabul etmeyerek atalarının dininde kalmaya karar vermiştir. Buna rağmen Mütevekkil defalarca onu İslâm'a davet etmişse de yine kâr etmemiş, sonunda bu gaye için kendisine birçok hediye de vermiş ancak herhangi bir tesir etmemiş ve daha da azmasına sebebiyet vermiştir. Bir müddet sonra Yahudi kendiliğinden Mütevekkil divanına gelmiş İslâm'ı kabul ettiğini haber vermiştir. Durumu merak eden Mütevekkil, Yahudi'ye "Müslüman oldun mu?" diye sormuş.

- Evet, deyince nedenini kendisinden talep etmiş Yahudi İslâm'ı niçin tercih ettiğini şöyle izah etmeye çalışmış:

- "Taklid yularını boynumdan atarak hakkı buldum ve ictihad seviyesine ulaştım. Dinleri inceledim. Hak ve hakikati aramaya yöneldim. İlkin Tevrat'ı aldım, inceledim ve âyetleri üzerinde düşünmeye başladım. Kendimden de bazı şeyler ilave ettikten sonra satmak üzere çarşıya götürdüm. İlaveleriyle Yahudilere sattım. Yahudiler ilavelerimi fark etmeden okumaya başladılar. Daha sonra aynı şekilde bir İncil aldım okudum ve inceledim, bir şeyler ilave ettikten sonra Hıristiyanlara sattım. Herhangi bir itiraz ile karşılaşmadım. Sonunuda Kur'an'ı aldım inceledim."*Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik. Elbette O'nu biz koruya*cağız"[218] âyetiyle karşılaştım. Kur'an'dan bir şeyler çıkarıp ilavelerde bulundum. Çarşıya satmaya götürdüm. Müslümanlar hemen yaptığımın farkına vardılar. Ve tekrar her âyeti yerine koydular. Kur'an'ın hak olduğunu bu şekilde fark ettim ve Müslüman oldum. O, hikmet ve hüküm sahibi bir zatın indirdiği kitaptır."[219]

Diğer semavî kitapların aksine, Kur'an'ın korunma nedenini İbn Aşur şu şekilde izah etmeye çalışır: "Allah diğer kitapların korunmasını alimlere bırakınca onu koruyamamışlar ve tahrif etmişlerdi. Kur'an'ın korunmasını ise bizzat kendi garantisi altına almıştı. Onun için sadece Kur'an korundu"[220]

Kur'an en son kitaptır, diğer kitapların da bir nevi tercümanı ve tamamlayıcısıdır. Onların vermek istedikleri mesajları verir. Diğerleri geçici olarak gönderilmişlerken, Kur'an son mesajdır. Başkalarının bundan böyle O'nu ikmal veya tashih etmeleri söz konusu değildir.

218 Hicr 15/9.
219 İbn-i Kayyım el-Cevzî, **Ulumu'l-Kur'an**, s.385; Kurtubî, **el-Câmiu li Ahkâmi'l -Kur'an**, X, 6.
220 İbn-i Aşur, a.g.e. XIV, 20.

Kur'an'ın Allah tarafından korunacağına işaret eden âyetlerden bir tanesi de şudur: *"Şüphe etme ki O'nu toplamak ve okutmak bize aittir"*[221]

Bu âyette de Allah'ın Kur'an'ı koruma garantisinden bahsediliyor. Çünkü O'nun toplanması ancak Kur'an'ın bir bütün olarak korunmasıyla mümkündür. Kur'an'ın nüzulü nasıl vahiy ise tertibi de vahiydir.

1.9.2. Kur'an'ın Peyderpey Nazil Olması

Kur'an her ne kadar Allah tarafından nazil olmuş ise de, insanlara hitap etmektedir. Kur'an'ı indiren Zat, onu ezberleyecek ve uygulayacak insanları da en iyi şekilde bilir. Kur'an bu konuya şöyle değinir. *"Biz O'nu Kur'an olarak insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık. Yine onu peyderpey indirdik"*[223]

Her şeyi hikmet ile yaratan Allah Teala herhangi bir faaliyet olmadan da Kur'an'ı koruyabilirdi. Fakat korunması için bizzat kendisi birçok sebep halk etmiştir. Bunu bilen Allah Resûlu'de Kur'an yazımında kırk katibi görevlendirmiştir. Katipler inen âyetleri hemen Resûlullah'ın göstereceği yerlere yazarlardı. Katipler dışında kalan ashab da imkanları nispetinde O'nu ezberleyip korumaya çalışırlardı.[226] Kur'an, korunmayı en sağlam şekilde gerçekleştirecek malzemelere yazılıyordu. Münir Ahsen Gılani'nin de değindiği gibi, "Kemik ve taşların kullanımı Kur'an'ın muhafazası için papirüsten daha sağlamdı. Zira kazınmış şeyin silinme tehlikesi yazınınkinden azdı" Kezalik, koyun keçi ve diğer hayvanların derileri de papirüsten sağlam idi.[224]

1.9.3. Kur'an'ın Okunması ve Günlük Hayatta Uygulanması

Milyonlarca insan tarafından okunan ve bireyler tarafından da uygulanan bir yasanın değiştirilme imkanı yok denilecek kadar zayıftır. Allah'ın kelamı her yönüyle beşerî yasalardan farklıdır. Çünkü Kur'an'ın okunmasıyla tatbik edilmesi sahibine ecir getirdiği gibi, ihmal edilmesi de ilahî cezayı öngörmektedir. Bu özellikleri Kur'an dışındakiler için düşünmek söz konusu değildir. Resûlullah (s.a.v.) Kur'an okumayı ve okutmayı en büyük ibadetler arasında saymış, ezberlenmiş olanı unutmayı da büyük günahlar arasında zikretmiştir.

"Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir."[225]

221 Kıyamet, 75/17.
222 Isra, 17/106.
223 Kevserî, a.g.e. s.36.
224 Hamidullah, **Kur'an Tarihi**, s.51.
225 Buharî, **Fedailu'l-Kur'an**, s.21.

"Kur'an Allah'ın yeryüzündeki sofrasıdır. İmkanınız nispetinde ondan istifade edin. Allah, okumanıza karşı her harf için on sevap verecektir. "Elif-lâm-mim"in tek bir harf olduğunu söylemiyorum. 'Elif' için on ecir, 'lâm' için on ecir, ve 'mim' harfi için on ecir alacaksınız.[226]

Resûlullah (s.a.v.) kısa-uzun,az-çok ayırımı yapmaksızın aldıkları âyetlerin tebliğ edilmesini emretmiştir. "Bir âyet de olsa benden aldıklarınızı tebliğ ediniz."[227] "Hazır olan olmayana tebliğ etsin."[228] "Allah'ın evlerinden birinde herhangi bir yerde, Kur'an'ı okuyup etüt yapmak üzere toplanan kişiler üzerine huzur iner, rahmet onları kaplar ve Allah onları kendi katındakilere hayırla zikreder."[229] "Bana ümmetimin günahı arz olundu. Kur'an'dan bir âyet veya bir sûreyi öğrendikten sonra unutanın günahından daha büyük bir günah görmedim"[230] "Kim Kur'an'ı öğrenir sonra da unutursa kıyamet gününde cüzzam hastalığına yakalanmış olarak gelecektir." Buradaki cüzzamdan kasıt, iki elinin kesik veya hayırdan boş olarak haşrolması demektir.[231]

Kur'an dillerde dolaşıp uygulanmayan kitap değildir. İndiği toplum O'nu uygulamakta yarışmış ve günlük hayatlarına geçirmiştir. Müslümanlar muamelede ticarette, vaaz ve irşatta, kısacası her yerde onu uygulamışlardır. Daha önce geçtiği gibi, mihir verme imkanına sahip olmayan gençlere mihir yerine Kur'an öğretme emri verilmişti.[232] Ashab içinde özellikle sabah namazlarında uzun sûreleri okuyanlar vardı[233]

Diğer bir örnek de Ebu Bekir'in yaşadığı şu hadisedir. Müşrikler Resûlullah (s.a.v.)'a hücum edince Ebu Bekir (r.a.) duruma müdahale etmiş ve onlara *"Siz bir adamı Rabbim Allah'tır demesiyle öldürür müsünüz?"*[234] âyetini okumuştu.[235] Başta sahabiler olmak üzere Müslümanların günlük hayatlarında Kur'an'dan ne ölçüde iktibaslar yaptıklarını ve Kur'an'a nasıl vakıf olduklarını değerlendirmek için dipnotta gösterdiğimize bakılabilir.[236]

1.9.4. Yalan Söylemenin ve Kur'an'ı Değiştirmeye Kalkışmanın Büyük Günah Oluşu

İslâm'ın insana öğretmiş olduğu en büyük haslet, doğruluğa sarılmak ve yalandan sakınmaktır. Bu nedenledir ki Saadet asrında zina,

226 İbn-i Kesir, a.g.e. IV, 979.
227 Buharî, **Enbiya**, 5.
228 Buharî, **İlim**, 9.
229 Ebu Davud, **Vitir**, 14.
230 Tirmizî, **Sevabu'l Kur'an**, 17.
231 el-Bennâ, **Tertibu'l-Müsned**, XVII/26.
232 Şevkanî, **Neylu'l -Evtâr**, VI, 191.
233 Kevserî, a.g.e. 36.
234 Mü'min, 40/28.
235 Gazali, Muhammed, **Mıetü Sualin Ani'l -İslâm**, s.197.
236 Ebu Mansur Abdulmelik b. Muhammed es-Sa'lebi, **el-İktibas Mine'l-Kur'ani'l -Kerim**, Mısır, 1992.

adam öldürme, içki içme ve hırsızlık etme gibi günahlar olduğu halde ikrah dışında yalan söyleyen sahabiye rastlanmamıştır. Çünkü Kur'an ve sünnet yalan söylemeyi en büyük günahlardan addetmiştir. *"Allah'ın âyetlerine inanmayanlar ancak yalan uydurur. İşte onlar yalancıların ta kendileridir."*[237] "Bile bile benim adıma yalan uyduran cehennemdeki yerini hazırlasın."[238] Ashabdan en kuvvetli senetle gelen hadis budur.

Kaynaklar, vahiy katipliği yaptığı sırada bazı âyetleri değiştirdiği için İslâm'dan çıkan birinden bahseder. Ahmed b. Hanbel olayı şu şekilde nakleder: "Vahiy katiplerinden biri, Resûlullah'ın kendisine yazdırdıkları âyetleri değiştirerek yazardı. Resûlullah (s.a.v.) O'na *'Alimen Hakimen'* yazmayı emrettiği hâlde, o *"Semien Basiren"* yazardım deyince, Resûlullah yazabilirsen yaz" demişti. Sonunda bu hareketleri sebebiyle İslâm'dan çıkıp müşriklere katılmış ve şöyle demiş: 'Siz benim kadar Muhammed (s.a.v.)'i bilmezsiniz, O'nun katibi iken dilediğimi yazıyordum.' Ölünce Resûlullah (s.a.v.) onun için şöyle dedi: 'Bu kişiyi toprak kabul etmeyecektir.' Gerçekten de öldüğü zaman defalarca gömüldüğü halde toprak onu kabul etmedi ve dışarı attı."[239]

Kur'an adına yalan söylemek başka yerlerde söylenen yalanlara benzemez. Böyle bir yalan sahibini dinden çıkarır."Müslümanlar arasında icma vardır ki kim kasten Kur'an'dan bir harfi eksiltir veya başka bir harf ile değiştirirse İslâm dairesinden çıkar."[240] Bu konuda Ali'den (r.a.) gelen şu rivâyet de oldukça anlamlıdır. "Gökyüzünden düşüp parçalanmam, Hz. Peygamber'in söylemediği bir şeyi söylememden bana daha sevimlidir."[241]

1.9.5. Kur'an'ın Kolay Ezberlenme Özelliği

Allah Teala bir şeyi murad edince tüm sebepleri de onun için kolaylaştırır. Bu gün dünyada Kur'an kadar okunan, onun kadar ezberlenen, onun kadar üzerinde çalışılan başka bir kitap mevcut değildir. Hindistanlı büyük alim Rahmetullah Efendi'nin de (v.1306/1888) bu yöndeki ifadeleri konuya açıklık getirmektedir. Şöyle der: "Dünyanın bir çok yerini gezdim, Tevrat veya İncil ezberleyen kimseye rastlamadım."[242]Merhum bu gerçeği ifade ettikten sonra şu hatırasını nakleder: "İngiliz lordlarından biri Hindistan'da bulunan ve küçük bir şehir sayılan Şeh-Sar-ı Nüfür'da bir ilkokula gidiyor. Orada çocukların Kur'an'ı Kerim'i okuyup ezberlemeye çalıştıklarını görüyor. Öğret-

237 Nahl, 16/105.
238 Buharî, **İlim**, 126; Müslim, **Zühd**, 72.
239 el-Bennâ, **Tertibu'l -Müsned**, XVIII,31.
240 Bilmen, a.g.e. I, 30; **Aliyyu'l Kâri, Şerhu Fıkhı'l-Ekber**, s.254.
241 Zerkanî, **Menâhilu'l -İrfan**, I, 324.
242 Rahmetullah Efendi, **İzhâru'l -Hak**, terc. Ömer Fehmi Efendi, Nuzhet Efendi, s.348.

menden ne okuduklarını soruyor, öğretmen "Kur'an okuyorlar" cevabını veriyor.

Lord, 'bu çocuklardan Kur'an-ı Kerim'i tamamıyla ezberlemiş bulunan var mıdır?' diye soruyor. Öğretmen de birkaç öğrenciyi göstererek.

'Bunların hepsi Kur'an'ı Kerim'i ezberlemişlerdir.' diyor. Lord bunu işitince şaşırıyor ve doğru söyleyip söylemediğini anlamak için;

'Birini lütfen çağırın kontrol edelim" diyor. Öğretmen,

'Lord, hangilerini çağırmak isterlerse çağırabilirler' deyince, Lord, 13-14 yaşlarında birini çağırıyor, Kur'an'ın birçok yerinden soruyor. Çocuğun olağanüstü bir güzellikte ve hiç yanlışsız ezbere okuduğunu görünce, Kur'an'ı ezberlemiş olduğuna inanıyor ve şu sözler ağzından dökülüyor:'Pek küçük yaşta olan böyle bir küçücük yavrunun bu ilahî ve muazzam kitabı göğsüne yazması kadar, bu kitabın hak ve doğru olduğuna ve tevatür ile belli olduğuna bundan büyük tanık aramak cahillik ve inkârcılık olur diyerek Kur'an'ın Allah sözü olduğunu kabul ve ikrar ediyor."[243]

Kur'an'ın ilahî bir lütuf olarak kolay ezberlenmesi yanında özellikle Araplarda olan ezber kabiliyeti de Kur'an'ın ezberlenmesine ve nesilden nesile gelmesine yardım eden faktörlerdendi. Muhaddis Şa'bi, hiç yazmaksızın binlerce hadis ezberlemişti. Şiirde o kadar ezberi vardı ki bir ay hiçbir beyti tekrarlamadan okumaya devam ederdi. Tabiinden İmam Zührî, Kur'an'ı sekiz günde ezberlemişti ve ezberlediği hiçbir hadisi unutmadığını söylerdi. Muhhaddis Ebu Zur'a üçyüz bin hadisi İhlas Sûresi gibi rahat okuduğunu söylerdi. Resûlullah'dan fazla hadis rivâyet etmekle meşhur Ebu Hureyre'nin da hafıza gücü harika idi. Mervan rivayet ettiği hadisler konusunda onun hafızasını denemek istemişti Haberi olmadan Ebu Zuayza'yı perde gerisinde oturtup, kendisinin hadis okumasını istemiş Ebu Hureyre okurken, Ebu Zuayza da perde arkasından okunanları yazıyordu. Bir yıl geçtikten sonra tekrar kendisini çağırtıp, okumuş olduğu hadisleri tekrarlamasını talep etmiş. Bitirdikten sonra Mervan okuduklarını yazdıklarıyla karşılaştırınca tek bir harfin değişmediğini görmüştür.[244]

Ezberleme kabiliyeti Allah'ın bu ümmete vermiş olduğu bir ihsandır. Buhari dokuzyüz bin (900 000) hadisi senetleriyle, Ahmed b. Hanbel altıyüz bin (600 000), Ebu Zur'a'da yediyüz bin (700 000) hadisi ezberlemişlerdi.[245] Bundan dolayı olacak ki Araplar hafızalarına güvendikleri için yazı yazmayı aşağılık telakki ederlerdi.[246]

243 Rahmetullah Efendi, a.g.e. s.349.
244 Sibaî, **es-Sünnetü ve Mekânetüha fi't-Teşri'il-İslâmî**, s.296.
245 Sibaî, a.g.e. s.295.
246 en-Nedvi, a.g.e. s.48

Kur'an'ı ezberleme hizmeti her dönemde olduğu gibi günümüzde de en güzel şekliyle devam etmektedir. Ülkemizde yirmi bine yakın Kur'an kursunun bulunması küçümsenecek bir rakam değildir. Son olarak Sudan Devleti çıkarmış olduğu bir yasa ile, cezaevlerinde tutuklu bulunan mahkumlardan Kur'an'ı ezberleyenlere af imkanı sağlamıştır.[247]

1.9.6. Kur'an Belağatıyla Nazmının Değişmeye İmkan Vermemesi

Kur'an'ı mükemmel bir cihaza benzetirsek, bu cihaza yabancı herhangi bir malzemenin cihazı bozması veya çalışmasını aksatması gibi, Kur'an nazmı, belağatı ve her şeyi ile vahiy olduğundan yabancı bir kelime hatta bir harfi bile kabul etmemektedir. Bir bedevinin yanında Bakara Sûresi'nin 209. âyetinin sonu değiştirilip ve "*Size apaçık deliller geldikten sonra eğer tökezlerseniz şunu iyi biliniz ki Allah Ğafur ve Rahimdir.*"[248] biçiminde okununca, Bedevi hemen itiraz etmiş ve 'okuduğun Kur'an değildir.' demiştir. Kur'an'a müracaat ettiklerinde gerçekten âyetin sonunun *Ğafurun Rahim* olarak değil *Azizun Hakim* olduğu görülmüştür. Bedeviye nasıl bildiği sorulunca, "Hikmet sahibi Allah bir cezayı vaat ettikten sonra, 'ben Ğafur ve Rahimim' demez." diye cevap vermiştir. Günümüzde yaşanmış şu olay da bu gerçeği aydınlatmada yardımcı olmaktadır.

"1961 yılında İlahiyat Fakültesi'nde tefsir ve fıkıh dersleri veren Pakistanlı, merhum Prof. Muhammed Hamidullah bir tefsir dersinde şunları anlattı: "İstanbul'da iken bana Avrupalı bir müzik profesörü geldi.

-Kur'an'ı tetkik ediyordum. Kur'an şiir değildir; ama Onda öyle bir mûsiki var ki, insanı hayrete düşürüyor, şiirde bir kelimenin yerini değiştirsen vezin bozulur. Mûsiki ve ahengin kaybolduğu derhal anlaşılır; nesirden bir harf birkaç kelime kaldırsan ahenk bozulmaz. Çünkü ölçü yoktur. Kur'an şiir olmamakla beraber ondan bir harf kaldırsan derhal kendine has mûsikinin aksadığı görülüyor. Bu beşer sözü olamaz. Beşer sözünde böyle istisnasız tam bir ahenk bulunamaz. Bunun için Müslüman oldum. Yoksa ben Arapça bilmem Kur'an'ın manasını anlamam. Bir zaman sonra bu Profesör tekrar bana geldi ve dedi ki: Ben Kur'an'daki mûsikinin Kur'an'ın bir mucizesi olduğuna dalalet ettiği için Müslüman olmuştum. Halbuki *Latüâhizne* kelimesinde bu ahengi bozuluyor, mûsikisi kalmıyor. Bu kelimede dahil bu ahengin bozulması onun mucizeliğini kaldırır. İmanım sarsıldı. Oku bakalım nasıl bozuluyor? dedim. Okudu, ama *lâtu'hizne* diye okuyor

247 **Altınoluk Dergisi**, 1996 Mayıs sayısı.
248 es-Seâlebî, **el-İktibas Mine'l Kur'an'il Kerim**, II, 51.

vav'ı med harfi gibi alıp "ta"yı uzatıyordu. Ona dedim ki: Sen yanlış okuyorsun. Oradaki vav hemzenin yazılması için konmuştur. Med harfi için değildir. Onu nazarı itibara alma ve ta'yı uzatmadan *"latuâhizna"* şeklinde oku. Bunun üzerine: O halde tamam, mûsiki mükemmeldir, dedi ve gitti.

Geçenlerde bana bir mektup yazmış teşekkür ederim, imanımı tazeledin diyor.[249]

Netice olarak şunu deriz; Kur'an metni indiği gibi korunmuştur. Allah Teala Kur'an'ın korunmasını Peygamber dahil, hiç kimseye bırakmamıştır. Korunması için yapılan tüm faaliyetleri kolaylaştırmış ve muvaffak kılmıştır. Kur'an başta Resûlullah dönemi olmak üzere dört Raşit Halife dönemlerinde başta yazma ve ezberleme suretiyle muhafaza edilmiş ve tevatür ile herhangi bir değiştirme söz konusu olmadan bizlere kadar ulaşmıştır. Saadet Asrı'ndan sonra Kur'an'ın nazım ve muhteva yönleriyle değiştirilme imkanının kalmadığını öğrenen muarızlar, bundan böyle onun dünya görüşü ile icazına şüphe düşürme cihetine yönelmişlerdir. İndiği dönemde Allah'ın korumasına mazhar olduğu gibi, bu gün de Bâkî ve Hayy olan Allah, her desise şüphe ve saldırı karşısında Kitabı'nı koruyacak ve bu yöndeki samimi çalışmaları muvaffak kılacaktır. Dünya durduğu müddetçe Kur'an'la mücadele de devam edecek, ancak Allah'ın kelamı üstün gelecektir.

Tüm Müslüman ekol ve cemaatlerin birleştikleri yegane ve ilk şey, Kur'an'ın tartışmasız ve değişmemiş merci' oluşudur. Hepsi de tüm çabalarını O'nu korumaya ve O'na göre hayat geçirmeye sarf etmişlerdir. Nüfusları iki milyara yaklaşan tüm Müslümanların elindeki Kur'an aynıdır. Allah en güzelini buyurmuştur. *"O'na önünden de ardından da batıl gelmez. O, hikmet sahibi çok övülen Allah'tan indirilmiştir."*[250]

1.10. Tefsir Çeşitleri

Sapmalardan uzak bir tefsir ortaya koyabilmek için sağlam bir tefsirin nasıl olması gerektiğini bilmek gerekir, bu nedenle kısa da olsa tefsir çeşitlerini ortaya koymada yarar görüyoruz.

1.10.1. Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri

Bu tefsirin en sağlam ve en muteber tefsir oluşunda herhangi bir ihtilaf bilmiyoruz.

Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine dair örnekler:

249 Ateş, Süleyman, **İslâm'a İtirazlar, Kur'an'ı Kerim'den Cevaplar**, s.201,202.
250 Fussilet, 41/42.

Örnek 1:

"Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin için"[251] Âyetin sonu 'sabahın' kelimesinin beyaz iplik ile siyah ipliğin ne anlama geldiğini açıklamaktadır.

Örnek 2:

"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamak üzere size okunacaklar dışında kalan hayvanlar sizin için helâl kılındı."[252] âyeti mücmeldir, yani "okunacaklar dışında" bölümünden neyin kastedildiği belirtilmemiştir. Aynı sûrenin 3. âyeti, söz konusu kapalılığı yani nelerin haram kılındığını açıklamıştır."*Leş kan, domuz eti. Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestiklerimiz müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır. Bugün kafirler, sizin dininizden (onu yok etmekte) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim. Kim, gönülden günaha yönelmemiş olmak üzere açlık halinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."*[253]

1.10.2. Kur'an'ın Sünnetle Tefsiri

Kur'an'dan sonra, Kur'an'ın en iyi müfessiri Resûlullah (s.a.v)'dir. Bunda da herhangi bir ihtilaf bilmiyoruz. Kur'an'ı beyan etme yetkisi en başta kendisine verilmiştir.[254]

Resûlullah'ın Kur'an'ı tefsirine örnekler:

Örnek 1:

"İman edip de imanlarını herhangi bir zulümle kirletmeyenler var ya güvende olma onların hakkıdır."[255] âyeti nazil olunca ashab, "Ey Allah'ın Resûlü! bizde zulüm etmeyen kim var ki?" demiş. Resûlullah, aynı âyette geçen "zulüm"den kastın "şirk" olduğunu beyan etmiştir.[256]

251 Bakara, 2/187.
252 Maide, 5/1.
253 Maide, 5/3.
254 Nahl, 16/44.
255 Enam, 6/82.
256 İbn Kesir, **Tefsiru Kur'anı'l-Azim**, II,253.

Örnek 2:

Resûlullah (s.a.v); "Rıdvan bey'atında bana elini uzatan herkes cennete girecektir." deyince, eşi Hafsa, *"içinizden oraya uğramayacak kimse yoktur"*[257] âyetini okumuş ve durumun açıklanmasını istemişti. Resûlullah (s.a.v.) *"Sonra biz korunup sakınanları kurtaracağız. Zalimleri de orada dizleri üzerinde çökmüş bırakacağız."*[258] âyetini okuyarak kimlerin cehennemde kalacağına açıklık getirmiştir."[259]

1.10.3. Sahabe Tefsiri

Ashab Kur'an'ın nüzulünü neyin nerede ve kime nazil olduğunu yaşayan kuşaktır. Bu herkese nasip olmayan bir özelliktir. Arap olmaları da Kur'an'ı daha iyi anlamalarına yardımcı oluyordu. İbn Abbas'ta olduğu gibi kimileri, Resûlullah (s.a.v)'ın tefsir konusunda duasına mazhar olmuştu. Böyle biri için hata yapma ihtimali çok düşüktür.

Sahabe tefsirine bazı örnekler:

Örnek 1:

"Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilmez."[260] Ebu Hureyre, âyeti "İyi kullarım için gözlerin görmediği kulakların duymadığı, hiç kimsenin hatırına gelmeyen şeyler hazırladım." kudsî hadisiyle açıklamıştır.[261]

Örnek 2:

"Muhakkak ki biz sana Kevser'i verdik"[262] Hz. Aişe âyette geçen *'el-Kevser'* kelimesini Resûlullah (s.a.v)'a verilen 'havuz' olarak tefsir etmiştir.[263]

1.10.4. Tabiin Tefsiri

İslâmî literatürde tabiin; ashabdan sonra gelen kuşaktır. Sahabeyle görüştükleri için tefsirde hüccettirler. Bununla beraber İmam Mâlik'in dediği gibi, Peygamber hariç herkesin alınabilecek görüşleri yanında alınmayacak görüşleri de vardır.

Tabiin tefsirine örnekler:

257 Meryem, 19/71.
258 Meryem, 19/72.
259 Taberî, **Camiu'l-Beyan**, VIII,368.
260 Secde, 32/17.
261 İbn Kesir, **Tefsiru Kur'anı'l-Azim**, III,761.
262 Kevser, 108/1.
263 İbn Kesir, **Tefsiru Kur'anı'l-Azim**, IV,935.

Örnek 1:

İbn Zeyd, *"Kuşkusuz ki Allah size zikir indirdi"*[264] âyetini okuduktan sonra "Kur'an Allah'tan diriltici bir ruhtur deyip şu âyeti okumuştur.[265] *"İşte böylece sana da emrimizle Kur'an'ı vahyettik."*[266]

Örnek 2:

"Onun bazı âyetleri muhkemdir." (Al-i İmran 3/7) Mücahid, âyette geçen *muhkem* lafzını "helâl-haram" olarak tefsir etmiştir.[267]

1.10.5 Dirâyet Tefsiri

Tefsir literatüründe, rivâyet tefsirleri dışında lügat ve dirâyet ile yapılmış tefsirler de bulunmaktadır. Bu tefsir çeşidinde en önemli malzeme lügat ve akl-i selimdir. *Lügat*: Tefsirin önemli malzemelerinden birisi de Arapça'dır. Arapça'dan kasıt, Arapların konuşma ve yazıda kullandıkları dildir. Arapça Kur'an dili olduğu için, onu anlamanın bir yolu da o dili iyi kullanmaktan geçer. Bunun öneminden dolayıdır ki, tefsir ilmi için Arapça şart koşulmuştur. Mücahid (v.104/722) şöyle der: "Allah ve ahiret gününe iman eden birinin Arapça bilmeden Kur'an'ı tefsire kalkışması helâl olmaz."[268]

1.11. Kur'an Yorumunda Görülen Sapmaları Ortaya Koymada Kriterlerimiz

Bir görüş, hüküm veya savın doğru olup olmadığı, insanlara göre değişmektedir. Hiç kimse kendi görüşünün yanlış olduğunu rahatlıkla söylemez. Hadiste geçtiği gibi "Her insan hata eder."[269] Fakat hata edenlerin hayırlıları hatada ısrar etmeyenlerdir. Nitekim Kur'an müminlerin vasıflarını ortaya koyarken, *"Onlar ki bir kötülük yaptıklarında ya da kendilerine zulüm ettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe ve istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki. Bir de onlar işledikleri kötülüklerde bile bile ısrar etmezler."*[270] Kur'an her kesimin yaptıklarını beğendiklerinden söz eder. *"Her grup kendilerinde bulunan (fikir ve davranış) ile sevinip böbürlenmektedir."*[271] İnsandaki bu özellikten dolayı batıl din mensupları bile inanç ve gidişatlarını beğenmişler ve o

264 Talak, 65/10.
268 Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XII,145.
266 Şûra, 42/52
267 Buhari, **Tefsir**, 1.
268 Zerkeşi, **el-Burhân**, I,292.
269 Tirmizi, **Kıyamet**, 49.
270 Al-i İmran, 3/135.
271 Mü'minûn, 23/53.

uğurda her türlü fedakarlığa katlanmışlardır. Allah Teala, insanları başıboş kalmamaları ve yanlışa düşmemeleri için peygamberler vasıtasıyla iyi ve doğruyu ölçebilecek ve değerlendirebilecekleri 'mizan' (kriterler) göndermiştir. *"Andolsun ki biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik."*[272] Mizan, iyi ile kötüyü birbirinden ayıran ölçüdür. Bu, vahiy, akıl ve deneyimler olabilir.[273] Âyette geçen, 'Beyyinat' muarıza karşı kullanılacak olan delillerdir, 'Kitab' vahiydir, 'Mizan' da hak-hukuku gerçekleştirecek olan adalettir.[274] Birçok âyette Kur'an'ın ihtilaf ve sürtüşmeleri kaldırmak için indirildiği işlenmiştir. *"Biz kitabı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik."*[275] *"İsa açık delillerle geldiği zaman demişti ki: Ben size hikmet getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim."*[276]

Doğruyu arayanları iki kategoride incelemek mümkündür:

1) İçinde bulunduğu konumun doğruluğuna inanan kesim: Onlara göre önceden koyuldukları yol doğrudur, üzerinde bulundukları yoldan ayrılmak istememektedirler, bulundukları konumdan daha doğrusu bulunmamaktadır. Ne olursa olsun, başka doğruların bulunacağına ihtimal vermemektedirler.

2) Kendilerini doğruyu bulmaya adayan kesim: Doğruyu bulmak için didinmektedirler. Doğru karşı tarafta da olsa onu almaktan sarf-ı nazar etmezler. Birinci kesimi ikna etmek mümkün olmaz. En akılcı yol, onlardan yüz çevirmektir. İkinci kesim ise konuşulabilen kesimdir, kendilerine doğru anlatılabilir.[277]

İnsan için hakkı bulmaktan daha zor bir durum yok denilebilir. Zira zaman zaman doğruyu bulmak yolunda ömürler feda edilmiş, doğruyu korumak için çetin mücadeleler verilmiştir. Kimileri doğruyu akılda görürken, kimileri heva ve arzuların peşinde görmüşlerdir. Kimileri onu ahlâkî değerlere bağlanmada bulurken, başkaları onu örf ve geleneğe bağlı kılmıştır. Kimileri de onu felsefi varsayımlarda görmektedirler. Günümüzde ise kimilerine göre doğruluğun ölçüsü, Amerika, Batı ve Japonya gibi teknolojide ilerlemiş ülkelerdir. Kur'an doğruluğun kaynağı konusunda asla kuşkuya düşmememizi ve tereddüt etmememizi beyan etmiştir. *"Hak (doğru) Rabbinden gelendir. O halde kuşkulananlardan olma."*[278]

272 Hadid, 57/25.
273 Mağniyye, **Muhammed Cevad el-Kâşif**, VII,256.
274 Bkz. İbn Aşur, **Tefsir**, XXVII, 416.
275 Nahl, 16/64.
276 Zuhruf, 43/63.
277 Mağniyye, **el-Kaşif**, I,181.
278 Bakara, 2/147.

İlk insandan beri herkes bir şeyler söylemekte ve yeni görüş ve teoriler ortaya koymaktadır. İndirilmeye başlandığı günden beri Kur'an tefsiri sahasında da doğru-yanlış ciltler dolusu çalışmalar yapılmıştır. Zaman zaman tek bir âyet için binlerce görüş serdedilmiş ve müstakil eserler yazılmıştır. Bunlardan doğru olan tek bir görüştür."*Hakktan sonra sapıklıktan başka ne kalır ki.*"[279] Meselenin ehemmiyetinden olacaktır ki ulema tefsir konusunda başvurulacak bazı kriterler ortaya koymuşlardır.

Konunun önemi hakkında Zebidî (v.893/1488) şunları demektedir: Tefsir; hem zor hem de kolay bir ilimdir. Zor olması, şiir ve nesir metinlerinden ayrı olması ve sahibine ulaşıp muradını bizzat kendisinden sorma imkanının bulunmamasıdır. Kur'an dışındaki eserlerin sahiplerine ulaşma imkanı mevcuttur. İşledikleri konular kendilerinden sorularak öğrenilebilir. Resûlullah'ın bir kısım âyetler hakkında söyledikleri dışında, kesin hüküm koyma imkanımız yoktur. Bunun hikmeti de Kur'an üzerinde düşünme fırsatı olsa gerek."[280]

Sağlam bir tefsirin özelliklerini merhum İbn Teymiyye iki cümle ile özetlemiştir. Doğru bir tefsirin;

a) Sağlam bir nakil ile,

b) Sağlam bir akıl ile çelişmemesi gerekir.

Bunların dışında kalan tefsir yanlıştır.[281] Sağlam nakilden gaye; 1-Kur'an, 2-Sünnet, 3-Sahabe'nin tefsirdeki görüşleri, 4-Tabiin'in tefsir hakkındaki görüşleri, 5-Lügat'tır.

Sağlam tefsirin diğer önemli bir malzemesi de *'akl-i selim*'dir. Buna bozulmamış düşünce, akıl yürütme ve Kur'an için yapılan çalışma ve ictihadlar dahildir. Kur'an tefsiri konusunda tefsirin Kur'an'ın bizzat kendisiyle olması ile Resûlullah'tan gelen sağlam haberlere dayanması konusunda herhangi bir ihtilaf bilmiyoruz.

Netice olarak şunu diyebiliriz. Sağlam bir tefsirin;

a- Kur'an'ın kendisine,

b- Sağlam Sünnete,

c- Akl-i selime,

d- Arap diline ve

e- Kesinleşmiş ilmî verilere ters düşmemesi gerekmektedir. Bu kriterlerle çakışmayan bir tefsir sağlam ve güvenilir bir tefsirdir. Çalışmamızda bu kriterleri esas aldık.

279 Yunus, 10/32.
280 Zebidî, **İthâfu Sadeti'l-Muttakin Şerhu İhyâi Ulumi'd-Din** V,147.
281 Krş.en-Nesib H. Osman, **Kavâidu't-Tefsir**, I,106.

İKİNCİ BÖLÜM

TEFSİRDE GÖRÜLEN SAPMA NEDENLERİ

2.1. Art Niyet

İnsan, hata işlemeye elverişli yaratılmıştır. Öyle ki 'insan' kelimesinin semantiği ele alınırken onun 'nisyan'dan geldiği, yani 'unutkanlık' özelliğiyle özdeşleştiği ifade edilir. Adem (a.s.) görevini unuttuğu için nesline insan denilmiştir.[282] Nitekim Kur'an Adem için "Andolsun biz daha önce de Adem'e ahit (emir-nehiy) vermiştik. Ne var ki o (ahdini) unuttu."[283] Peygamberler için bile unutkanlık söz konusu iken bayağı insanlar için bu zafiyet daha da net biçimde görülecektir. Resûlullah her insanın hata edebileceğini ifade etmiştir.[284] Benzer naslar hata yapmanın insanın biyolojik ve fizyolojik yapısından kaynaklandığını göstermektedirler.

Hataları iki kategoride incelemek mümkündür.

a) Araştırma ve inceleme yapıldığı halde meydana gelen hatalar: Bu tür hataları yapanlar, doğruyu bulmak yönünde imkanlarını ortaya koydukları için mazur sayılırlar. Kur'anı anlamak için herhangi bir art niyetleri olmadığı halde sağlam yöntemlere başvurdukları halde doğruya isabet edemeyenler bu kesimi teşkil ederler. Tefsirde en çok görülen sapmalar bu türdendir. Bunları ictihad hataları olarak değerlendirmek mümkündür.

b) Herhangi doğru bir yönteme başvurmayan art niyetli kişilerden meydana gelen sapmalar: Bu sapmalar; batıl ekol mensuplarıyla, dindışı akımların sergiledikleri sapmalardır. Bunların hükmü, onları ortaya koyanların durumuna göre değişebilmektedir.

Küfrü gerektiren sapmalar olduğu gibi, sahibine yalnız günah kazandıran sapmalar da söz konusudur. Bunların durumunu şu âyet aydınlatmaktadır. *"De ki: Size yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayacak olanları haber verelim mi? Onlar ki dünya hayatında bütün çabaları boşa gitmiş olan ve kendileri de iyi iş yaptıklarını sanan kimselerdir."*[285] Tefsirde görülen hataların en korkunç ve vahim olanı, Kur'an'ı arzu, düşünce ve çıkarlarına alet etmek suretiyle yapılanıdır. Özellikle siyasî maksatlar için bu tür hatalar hayli yapılmıştır.

282 Rağib, **el-Müfredât**, s.28.
283 Tâ-hâ, 20/115.
284 Tirmizi, **Kıyamet**, 49; İbn Mace, **Zühd**, 30.
285 Kehf, 18/103-104.

Muasır müfessirlerden İzzet Derveze şunları der: "Birçok hatanın siyasal, mezhepsel, etnik, fıkhî ve kelamî bölünmelerden etkilendiği, birçoğunun kötü niyetten dolayı çarpıtıldığı, değiştirildiği ve hatta tahrif edildiği bir gerçektir. Bunun nedeni zihinleri karıştırmak, yanlış bilgilendirmek, muhalifler hakkında olumsuz propaganda yapmaktır.[286]

2.1.1. Konu İle İlgili Sapma Örnekleri

Örnek 1:

Son yıllarda İslâm'a karşı çıkışlarıyla meşhur ateist yazar İlhan Arsel şunları demektedir: "Kısaca anımsatalım ki İslâm'a göre kölelik tanrısal, yani doğal bir kuruluştur ve tanrı köle olan ile olmayan arasında eşitsizlik yaratmıştır."[287] Kur'an'da şöyle yazılıdır. "*Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle kendisine verdiğimiz güzel nimetlerden. sarf eden kimseyi misal gösterir. Hiç bunlar eşit olur mu!*"[288]

Tahlil ve Değerlendirme: Yazar,âyeti eksik meallendirmiştir Âyetin doğru meali şöyledir: "*Allah şunu bir mesel yapmıştır: Bir adam, onda birtakım ortaklar var, hırçın hırçın çekişip duruyorlar; bir adam da selametle (sadece) bir adamın! Hiç bu ikisini hal ü şanı bir olur mu! Hamd Allah'ındır, fakat pek çokları bilmezler.*" Yazar, âyetle köleliğin Allah tarafından meşrulaştırıldığını ifade etmek istemiştir. Önce âyetin ne mesaj vermek istediğini, sonra da İslâm'ın köleliğe bakışını özet olarak aktaralım. Kur'an, indiği sırada dünyada devam eden bir gerçeği canlandırmaktadır. O sırada insanlık ikiye ayrılmış, hüküm süren, keyif ve arzuları için insanları köleleştiren ve kendilerinden hiçbir durumda hesabın sorulmayacağından emin olan aristokrat kesim ile hiçbir durumda hak talep edemeyen, hakim sınıfın pençeleri altında inleyen köle sınıfı. Âyetin sibakı göz önünde bulundurulursa, mezkur misalin Allah ile putları bir tutan müşriklerin mantıklarının ne derece yanlış olduğunu ortaya koyduğu anlaşılacaktır.

Âyet müşriklere şunu demek istemiş: Cansız, hareketsiz putlar ile tüm evreni yaratıp idare eden Allah'ı bir tutanların misali imkan ve mal sahibi bir efendi ile hiçbir şeye sahip bulunmayan bir köleyi bir tutanın misali gibidir. Kur'an'ın hitap yöntemlerinden birisi de, yaşanan ve gözlenebilen fenomenlerle meseleleri canlandırmak ve işlemektir. Bundan dolayı Kur'an'ın indiği sırada herkesçe bilinen bir durumla misal vererek tevhidi pekiştirmiş ve şirki yermiştir. Yazarın iddiasının aksine İslâm, köleliği doğal bir kuruluş haline getirmemiş,

286 Derveze, İzzet, **Kur'anu'l-Mecid**, Çev.: Vahdettin İnce, İstanbul,1997, s.186.
287 Arsel, Ilhan, **Toplumsal Geriliklerimizin Sorumluları, Din Adamları**, s.153.
288 Zümer, 39/29.

aksine her fırsatta onu ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Kur'an köle azat etmeyi "sarp yokuşu geçme" olarak nitelendirmiştir.[289] Âyette geçen 'akabe' engin bir vadiden yüksek bir dağa doğru çıkan sarp yokuş demektir[290] ki ondan gaye; insan ile iki dünya mutluluğu arasına giren engeller demektir. Söz konusu engelleri yenmenin ilk adımı kölelikle mücadele etmek ve onları hürriyete kavuşturmaktan geçer. Bu misal, İslâm'ın hürriyete nasıl meylettiğini esaret ve kölelikten ne ölçüde nefret ettiğini göstermektedir.

İslâm'ın köleliği yasaklamamasına gelince bunun birçok ictimaî nedeni bulunmaktadır. Bu konuda Mevdudî şunları demektedir: "İslâm, köleliği sadece savaş sonrasında zorunlu olarak ortaya çıkan bir olgu olarak görmesi ve sürdürmeyi gerekli bulmasıdır. Günümüzde savaş esirlerinin değişimine razı olmayacak kadar düşman bir ülkeyle savaşıyor olsak, bizim tek taraflı olarak esirleri serbest bırakmamız mümkün olabilir mi? Bu konuda şunun üzerinde de iyice düşünün: Bir kişiyi hayatı boyunca hapishanede tutmak zorla çalıştırmak ve günümüzdeki çalışma kamplarına kapatmak kölelikten daha mı iyi?"[291] Mevdudi'nin de belirttiği gibi, yeryüzünde savaşlar devam ettiği sürece 'esaret' de zorunlu olarak devam edecektir. Zaten günümüzde köle edinmenin tek meşru yolu, savaş esirlerinin köle edinmeleridir.

Savaş esirleri konusunda İslâm idaresi şu seçeneklerden istediğini uygulayabilir. a) Onları serbest bırakır. b) Onları esir olarak tutar. c) Öldürme veya müebbet hapis yerine onları Müslümanların emrine hizmetçiler olarak verir. d) Cizye karşılığı onları İslâm devletine vatandaş eder. e) Fidye karşılığı serbest bırakır, f) Bir takım özel hizmetler yaptırdıktan sonra serbest bırakır.[292]

Yönetim bu seçeneklerden dilediğini uygulayabilir. Savaş tutsaklarına İslâm idaresinin nasıl insancıl davrandığını gösteren örnekler ciltler dolusudur. Yalnız bir iki misal vermekle yetineceğiz. Bedir esirlerinden Ebu Aziz esaret durumunu şöyle anlatır: "Beni teslim ettikleri Ensarın evinde, ev sakinleri sabah-akşam sadece hurma ile yetinirken, bana yemek ikram ediyorlardı."[293] Resûlullah can güvencesi ve yaşam konusunda köle ile hür arasında herhangi bir fark gözetmeden şöyle buyurmuştur. "Kim kölesini öldürürse ona kısas uygularız."[294] "Allah ve Resûlüne itaat şartıyla idareci köleye itaat edilmesi gerekir."[295] Böyle olmasaydı Hz. Peygamber'in çevresinde ilk etapta köleler ve zayıflar toplanmazdı. Hz. Peygamber'in çevresinde zayıf insan-

289 Beled, 90/11-13.
290 Yazır, **Hak Dinî**, VIII, 5841.
291 Mevdudî, **Resâil Mesâil**, (Fetvalar) II, 225-226.
292 Mevdudî, **Tefhim**, V,372-373.
293 Mevdudî, a.g.e. (İbn Hişam'dan naklen) I,373.
294 Ebu Davud, **Diyet**, 7; Nesai, **Kasame**, II, İbn Mace, **Diyet**, 33.
295 Buhari, **Ahkâm**, 4; Müslim, **Imare**, 36.

ların toplanmasından dolayıdır ki, zengin insanlar onlarla aynı meclis-te bulunmak istememişti. Bu münasebetle şu âyet nazil oldu. *"Sabah akşam Rablerinin rızasını isteyerek ona yalvaranları kovma."*[296]

Kısacası, Kur'an köleliği getirmemiş, bilakis her fırsatta onu kaldırmak istemiştir. Allah'ın katında değer ölçüsü ilahî emirlere sarılmakla orantılıdır. Köle olup olmamak bir şeyi değiştirmez. *"Allah katında en üstün olanınız, onun emir ve yasaklarına en çok sarılanlarınızdır."*[297]

Örnek 2:

"Eğer kadın kocasının serkeşliğinden endişe edecek olursa bu endişesine hakim olup kocasıyla anlaşmalıdır."[298] Görülüyor ki Tanrı burada sadece kadını "hitap edilemez yaratık" saymakla kalmamış, aynı zamanda onu her daim eşitsiz kıldığının bir kanıtını daha sergilemiştir.[299]

Tahlil ve Değerlendirme: Yazar, referans olarak gösterdiği âyetin mealini yanlış verdiğinden âyetin doğru mealini veriyoruz. *"Ve eğer bir kadın kocasının huysuzluğundan yahut kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa anlaşma ile aralarını düzeltmelerinde ikisine de günah yoktur"*. Görüldüğü gibi iki meal arasında ciddi anlamda fark söz konusudur. Yazar, âyetle kadına bir dayatmanın yapıldığı ve barışa zorlanmış olduğu imajını vermek istemiştir. Yazarın referanslarının birçoğunu Arapça kaynaklardan alması, âyeti bilerek tahrif ettiği endişesini kuvvetlendirmektedir. Yazarın İslâm'a göre:*"Kadın hitap edilemez"* iddiası ise tamamıyla İslâm'a karşı taşımış olduğu düşmanlık ve önyargıyı göstermektedir. Zira, aynı âyet erkek yerine kadını öne almış ve kocasından gelebilecek herhangi bir haksızlığın nasıl bertaraf edileceğini öğretmiştir. Zira serkeşlik ve haksızlık kadından gelebildiği gibi erkekten de gelebilmektedir. Kur'an, eşler arasında meydana gelen ihtilafların genel olarak erkeklerin huysuzluğundan olabileceğine dikkat çekmek suretiyle *"Eğer bir erkek karısının huysuzluğundan endişe ederse (...)"* yerine *"Bir kadın kocasının huysuzluğundan endişe ederse (...)"* ifadesini tercih etmiştir. Bu ifade ile âyet, haksızlık henüz ortada yokken bile kadının hakkını savunmasını ve haksızlığa boyun eğmemesini öğretmiştir. İhtilafın giderilmesinin de iki tarafın üzerinde anlaşacakları bir barış ile mümkün olacağını göstermiştir. Görüldüğü gibi, iki tarafı ilgilendiren bir konuda âyet kadını ön plana çıkarmış ve onun şikâyetini esas almıştır.

296 En'am, 6/52.
297 Hucurat, 49/13.
298 Nisa, 4/128.
299 Arsel, İlhan, **Şeriat ve Kadın**, s.121.

Arsel, kendi düşüncelerini Kur'an'la desteklemek için, çareyi âyetleri tahrif etmede görmüştür. Nitekim, İsrailiyat varyantlarını âyet olarak göstermiştir. Yazar, *"Gördünüz mü o Lat ve Uzza'yı ve üçüncü (leri olan) öteki put Menat'ı"*[300] âyetlerini tahrif ederek şöyle vermiştir. "Bana Lat, Uzza ve üçüncüsü olarak Menat'ı haber verin. Bunlar yüksek mahalden uçan turna kuşlarıdır (kızlarıdır). Bunların şefaati beklenir."[301]

Örnek 3:

"Onlardan birine dişi (çocuğu olduğu) müjdelendiği için öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir."[302] Arsel,bu âyetin, çocuk olur korkusuyla evlenmekten vazgeçenleri faziletsiz göstermek amacıyla konduğunu ve erkek çocuğun dünyaya gelişini mutluluk ve kız çocuğununkini ise 'musibet' imiş gibi göstermek İslâm'ın kökleştirdiği bir gelenektir ki bu dörtyüz yıla yakın bir süre boyunca geçerliliğini koruyagelmiştir. Bu gün dahi böyledir, demektedir.[303]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, hiçbir yoruma mahal bırakmayacak derecede açık olduğu için üzerinde detayla durmayı gerekli görmüyoruz. Bu tahrif, inadın insanı hangi durumlara soktuğunu ortaya koymaktadır. Kur'an, saygın olma yönleriyle erkek-kadın ayırımını yapmamıştır: Nitekim bu konu Kur'an'da açıkça ifade edilmiştir. *"Ben sizden erkek-kadın hiç bir çalışanın işini zayi etmem."*[304] *"Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa onu (dünyada)güzel bir hayatla yaşatırız."*[305] Kur'an öldürülen kız çocukların hesabının sorulacağı bir günden haber vermiş ve çirkef eylemi yapanların cezasız kalmayacaklarını bildirmiştir."[306] Kızları diri diri gömme olayı öyle çirkef bir cinâyettir ki İslâm'a girme bile o günahı temizleyemiyor. Nitekim Resûlullah (s.a.v) cahiliye döneminde, yani İslâm'dan önce kız çocuklarını diri olarak gömenlere İslâm'a girdikten sonra da günahlarına keffaret olması için her kız için bir köle azat etmelerini ve bir deve kesmelerini emretmiştir.[307]

Örnek 4:

"İnsanlardan kimi bilmeden ne bir yol göstereni ne de aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışır. Allah yolundan saptır-

300 Necm, 53/19-20.
301 Arsel, a.g.e. s.125.
302 Arsel, a.g.e. s.139.
303 Arsel, a.g.e. 137.
304 Al-i İmran, 3/195.
305 Nahl, 16/97.
306 Tekvir, 81/8-9.
307 İbn Kesir, a.g.e. IV,788.

mak için boynunu döndürerek (tartışmasını sürdürür). Dünyada onun için bir kepazelik vardır. Kıyamet günü de ona yangın azabını tattıracağız. İşte bu senin ellerinin yapıp öne sürdüğü işler yüzündendir. Allah kullarına zulmedici değildir."[308] İlhan Arsel bu âyeti öne sürerek, Ebu Cehil'e zulüm yapıldığını iddia ederek şöyle der: Yüce olduğu kabul edilen bir tanrının kendi kulları ile bu şekilde cebelleşebileceğini düşünmek zordur. Ancak ne var ki din adamı, Tanrı'yı bu şekilde konuşurmuş gibi tanımlayan bu hükümleri Muhammed'in çıkarlar siyasetinin gereği olmak üzere Kur'an'a sokulmuş gibi göstermiş olmaktadır.[309]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an ve Hz. Peygamber ile mücadele etmek için hiçbir tahrif ve iftiradan geri kalmayan yazar, Kur'an'ın bazı insanları tehdit etmesini veya onlara hak ettikleri cezayı haber vermesini yadırgamaktadır. Nitekim, Ebu Cehil için yapmış olduğu müdafaayı Ebu Leheb ve Velid b. Muğire için de yapmaya çalışmıştır.[310] Yazar, İslâm ve onun Peygamberi'ne en iğrenç işkence, hakaret ve iftiraları sergileyen İslâm'ın en azılı düşmanlarının Kur'an tarafından yerilmelerine tahammül edememekte ve onlar için 'avukat' konumuna soyunmaktadır. Mezkur âyetlerde Allah'ın herhangi bir insan ile cebelleşmesi söz konusu değildir. Âyetler, "Arsel" örneğinde olduğu, kimilerin sağlam ve ilmî herhangi bir delil ve yöntemleri olmadan, Allah, onun elçi ve kitaplarıyla mücadele ettiklerini haber vermektedir. Yazar'ın iddiasının aksine, Kur'an'ın mücadele yönteminde isimleri zikretmek söz konusu değildir. Dolayısıyla aynı âyetler, Allah adına olsun diğer herhangi bir gaye için olsun, mücadeleye gireceklerinin, ilim, sağlam yöntem ve aydınlatan bir kriterin gerekliliğini ifade etmektedir. Keza, âyet, münazara ilmi için gerekli şartları sıralamakta, aksi takdirde taklid ve cehaletle ortaya çıkanların hem dünya hem de ahirette rencide olacaklarını haber vermektedir. Yazar, cebelleşmeyi hoş karşılamazken, kendisi sonsuz ilim kudret ve hikmet sahibi Allah ile en güzel ahlâk sahibi Resûlullah ile Kur'an'ın mezkur âyetlerde sergilediği biçimde cebelleşmekte ve Kur'an mucizesini bilmeden ortaya koymaktadır. Allah ne hikmet sahibidir ki, kitabına düşmanları vasıtasıyla da hizmet ettirir.

Örnek 5:

İhvan-ı Safa diye bilinen felsefî ekol, Kur'an'ı kendilerine basamak yapmak için tahrif kabilinde te'villere girişmiştir. *"Onlara şu şehir halkını misal getir, hani onlara elçiler gelmişti."*[311] Onlara göre; âyette ge-

308 Hac, 22/8-10.
309 Arsel, İlhan, **Toplumsal Geriliklerimizin Sorumluları Din Adamları**, s.367.
310 Arsel, a.g.y.
311 Yasin, 36/13.

çen 'el-Karya/kent', insan ve vücut, elçiler de akıl, ruh ve nefistir.[312]

Tahlil ve Değerlendirme: 'Karye'nin insan vücudu ile, peygamberlerin de akıl ruh ve nefis ile tefsir edilmesi, Batınîlikten ve kötü niyetten öteye geçmemektedir.

Örnek 6:

"Ey İman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan idarecilere de itaat edin."[313] İngiliz referansıyla kurulan Kadiyani Mezhebi'nin kurucusu *Mirza Gulam Ahmed* Kur'an'ı çıkarları doğrultusunda çalıştığı insanların lehine tefsir etmeye çalışmış ve âyette geçen "itaat'ı iki bölümde anlamıştır:

a) Allah'a itaat,

b) İngiliz hükümetine boyun eğmek.[314]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yaklaşımın tutarsızlığı ortadadır. Zira, âyet, *"sizden olan idareciler"* kaydını koyarak spekülatif yorumlara meydan vermemiştir. Resûlullah, kim hevâsına göre Kur'an'ı tefsir etmeye kalkışırsa, isabet etse bile cehennemdeki yerini hazırlasın."[315] buyurmuştur. İleride konu üzerinde detaylı olarak durulacaktır.

Örnek 7:

Müşebbihe, "Gözlerimizin önünde akıp gidiyordu."[316] *"Gökler sağ elinde dürülmüştür."*[317] benzer âyetleri delil göstererek Allah'ı insanlara benzetmiştir.[318]

Tahlil ve Değerlendirme: *Müşebbihe*, Kur'an'ı bütün olarak değerlendirmediği ve Allah ile ilgili lafızları insan için kullandığından dolayı yanılmıştır. Şöyle ki Kur'an'da zikredilen ve Allah'ın görmesi işitmesi duyması vs. sıfatları kulların sıfatlarına benzemediği gibi, âyetlerde geçen 'el' 'yüz' ve 'gözler' de O'nun sıfatlarına benzememektedirler. Kur'an bu gerçeğe şöyle değinir: *"O'na benzer hiçbir şey yoktur."*[319]

Örnek 8:

"(O gün günahkar) nefsin şöyle demesinden sakının. 'Allah'ın

312 İbn Teymiyye, **et-Tefsiru'l-Kebir**, II,94.
313 Nisa, 4/59
314 Bkz. Ulyani, Ali B. Nafi, **Ehemmiyetu'l-Cihad**, s.503.
315 Taberî, **Tefsir**, (Mukaddime), I,59.
316 Kamer, 54/14.
317 Zümer, 39/67
318 Şatıbi, **el-Muvafakât Fi Usuli'ş-Şeria**, III,292.
319 Şura, 42/11.

yanında (Ona kullukta) kusur edişinden dolayı vah bana."[320] Kimileri âyette geçen 'cenb' kelimesinden hareket ederek Allah'a yan izafe etmişlerdir.[321]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen 'el-Cenb' taraf ve organ anlamına geldiği gibi, bir şeyin lazımı anlamına da gelmektedir. Âyette insanı Allah'a yaklaştıran ameller anlamında kullanılmıştır. Âyet, dünyada ihmal edilen emir ve yasaklar konusunda duyulacak pişmanlığı işlediğinden, söz konusu edilen'el-Cenb' insanları Allah'ın rızasına yaklaştıracak ameller anlamındadır.

Örnek 9:

Ravendi, (v.259/873) *'ed-Damiğ'* ismini verdiği kitabında ilhadını Kur'an'dan bazı âyetleri öne sürerek ortaya koymaya çalışmıştır. Şöyle ki: "*Biz peygambere uyanı ökçesi üzerinde geriye dönenden ayıralım diye eskiden yöneldiğin Ka'beyi kıble yaptık.*[322] Ravendi bu âyeti de öne sürerek, Allah'ın ilminin sınırlı olduğunu ve her şeyi bilmediğini iddia etmiştir.[323]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen 'bilme' ayırma ve ortaya koyma anlamındadır. Nitekim âyet de bu konuyu işlemektedir. Yani, Allah yeni kıble konusunda Resûlullah'a itaat edecek ile karşı çıkacak olanları birbirinden ayırmak istemiştir. Âyetin diğer bir anlamı da, Allah peygamberinin de bilmesini dilemiştir. Çünkü büyükler bir olayı anlatırken tebaalarını da kastederek "falan kararı aldık, veya falanı hapse koyduk" derler. Oysa öldürmeyi ve hapse atmayı tek kişi gerçekleştirmiştir.

Allah'ın ilmi ikiye ayrılmaktadır.

a) Bir şeyi yaratmadan önceki ilmi,

b) Yaratma ile beraber zuhur eden ve ortaya çıkan ilmi.

Allah (c.c) kullarını imtihan etme durumlarını ortaya koymakta ve sanki bilgisi yokmuş imajını vermek istemektedir. İmtihanlarda asıl olan da budur. İmtihanda hiç kimsenin durumu belli değildir. İmtihan neticesinde her şey ortaya çıkacaktır.[324]

Allah'ın ilminin her zamanı ihata ettiği birçok âyette belirtilmiştir. "*Gaybın anahtarı onun yanındadır. Onları ondan başkası bilmez. Karada ve denizde olan her şeyi bilir. Düşen bir yaprak ki mutlaka onu bilir, yerin karanlıkları içinde gömülen tane, yaş ve kuru hiçbir*

320 Zümer, 39/56.
321 Razî, **Mefatih**, IX,466.
322 Bakara, 2/143.
323 Al-i Selman, **Kütübun Hezzere Minhe'l-Ulemâ**, I,90.
324 Bkz. Tabatabaî, **el-Mizan**, I,324; Ali Dahil, **el-Veciz**, s.38.

şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın."[325]

Örnek 10:

"O âyetlerimizi inkâr edenleri yakında bir ateşe sokacağız. Derileri piştikçe azabı tatsınlar diye onlara başka deriler vereceğiz."[326] Kimileri, güya ceza gören deriler suç işleyen deriler değildir, diyerek, hâşâ Allah'ın zulüm işlediğini öne sürmektedirler.[327]

Tahlil ve Değerlendirme: Derilerin değiştirilmesi ilahi adalete muhalif değildir. Zira deri azap için bir vesiledir. Yenilenen deriler ilk deriden meydana gelmektedir. Bedenler için de durum aynıdır. Allah dağılan derileri tekrar diriltecek ve onlara azabı tattıracaktır. Yenilenen beden değişik olmayıp dağılmış bedenin yeniden toplanmasıdır. Azap bedenden çok ruh üzerinde gerçekleşmektedir.[328]

Örnek 11:

Çağdaş yazar Turan Dursun da selefi olan Ravendi'nin görüşlerine benzer ilhadî görüşler ortaya koymuştur. Şöyle ki: *"Ey İsrailoğulları size verdiğimiz nimeti ve sizi alemlere üstün kıldığımı hatırlayın."*[329] âyetini öne sürerek Allah'ı ırkçılıkla itham etmektedir.[330]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, kendilerinden çok sayıda peygamber çıkan İsrailoğullarının, Mısır Kıptileri ile Firavunlara olan üstünlüklerini ifade etmektedir. Çünkü âyetin söz konusu ettiği kesim muvahhid oldukları hâlde, üstün gösterildikleri kesim de putperest ve müşrik idi. Kur'an o zamanki İsrailoğullarının ütsün gelme nedenlerini şu âyetle açıklamaktadır. *"Rabbi'nin İsrailoğullarına verdiği güzel söz sabretmeleri yüzünden tam yerine geldi."*[331] Âyet, tevhid mücadelesinde sabretmelerinden dolayı Allah'ın nimetlerine müstahak olduklarını belirtmektedir. Kaldı ki Allah, Yahudi olsun, Hıristiyan olsun veya başka herhangi bir topluluk olsun, günah işleyenlerin cezalandırılacaklarını ifade etmektedir. *"Yahudiler ve Hıristiyanlar "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz dediler. De ki o halde niçin günahlarınızdan ötürü Allah size azap ediyor!"*[332]

325 En'am, 6/59.
326 Nisa, 4/56.
327 Bkz. Reşid Rıza, **Menar**, 5,134.
328 Bkz. İbn Aşur, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, V, 90.
329 Bakara, 2/47.
330 Dursun, Turan, **Din Bu**, II,99.
331 A'raf, 7/137.
332 Maide, 5/18.

Örnek 12:

Dursun, *"Alemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz"*[333] âyetiyle de Allah'ın insan iradesini tanımadığını işlemeye çalışmıştır."[334]

Tahlil ve Değerlendirme: Yazar'ın burada da Cebriyyenin görüşlerine sığındığı anlaşılmaktadır. Kur'an'ın birçok yerinde dalaletin Allah'a nispet edilmesinin anlamı şudur: Kim iradesiyle batıl ve yanlışı seçerse, Allah onu isteğiyle karşı karşıya bırakır, kim de doğru yola koyulur, iradesini o yönde kullanırsa Allah onu hakta sabit kılar."*Oysa yaptıkları işlerden dolayı Allah onları baş aşağı etmiştir."*[335] âyeti de insanların dalalete düşme nedenini ifade etmektedir.

Örnek 13:

Dursun'un takipçilerinden Faik Bulut da selefi gibi Allah'ı dar çerçevede algılamaya çalışmış ve Allah'ın *'Rab'* sıfatını *'efendi'*, "Melik" sıfatını 'kral', *Ka'be*'yi 'Allah'ın evi, *Arş*'ı, *Taht*'ı ve *şeriatı* da "yasa" olarak açıklamıştır. [336]

Tahlil ve Değerlendirme: Bulut da, üstadı gibi Arapça bilmediğini kanıtlamaktadır. Zira, Rab, zannettiği gibi 'efendi' anlamında değil, terbiye eden, besleyen, büyüten, yaratıkların işlerini yerine koyan anlamındadır. Melik ise, tüm yaratıkların sahibi anlamındadır. Yaratıklar için 'melik' kullanıldığında, geçici ve sınırlı bir mülk ve mevki sahibi anlamına gelir. Dolayısıyla Bulut'un iddia ettiği gibi Allah için 'kral' tabirini kullanmak, Allah'ın sahip bulunduğu mülkü bilmemekten kaynaklanmaktadır. Allah'ın mülküne müdahale edebilecek herhangi bir güç ve kuvvet düşünülemez. Onun hükümranlığı sadece 'Ka'be' ye değil tüm evrenedir.[337]

Örnek 14:

"Andolsun ki biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık, bize hiçbir yorgunluk dokunmadı."[338] Hıristiyanlar bu âyeti teslise delil göstermeye çalışmışlardır. Güya âyetin "bana hiçbir yorgunluk dokunmadı" şeklinde değil de "bize yorgunluk dokunmadı" şeklinde gelmesi teslise çağrışım yapmaktadır.[339]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu iddianın tutarsızlığı açıktır. Zira Kur'an'ın tümü tevhidi pekiştirmektedir. Fatiha Sûresi'nın ilk âyeti

333 Tekvir, 81/29.
334 Dursun, **Din Bu**, III,149.
335 Nisa, 4/88.
336 Bkz. Bulut, Faik, **Allah Devletinde Demokrasi**, s.9.
337 Bkz. Kuşeyrî, **Letâifu'l-İşârât**, I,48.
338 Kaf, 50/38.
339 A. Latif, **Advaün Ale'ş-Şeria**, s.239.

bile Allah'ı "Alemlerin Rabbi" olarak nitelemiştir. Kur'an'ın birçok yerindeki zamirlerde 'ben' yerine 'biz' gelmesi, muhatap veya okuyucuyu etkilemek ve Allah'ın azametini pekiştirmek içindir. Teslisi reddeden âyetlerden bazıları şunlardır: *"Allah, kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etti. Melekler ve ilim sahipleri de ondan başka ilah olmadığına şahitlik ettiler."*[340] *"Allah üçün üçüncüsüdür diyenler elbette kafir oldular."*[341] *"De ki O, Allah birdir."*[342]

Örnek 15:

Mücessime, "Allah kendisinden başka ilah olmadığına şahidlik etti. Melekler ve ilim sahipleri de ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler."[343] âyetinde geçen 'kaimen' kelimesini ileri sürerek, Allah'ın "ayakta" olduğunu iddia etmiştir.

Tahlil ve Değerlendirme: 'Kaim' lafzı, yalnız *'ayakta olma'* anlamını ifade etmemektedir. *'Muhafaza eden', 'sebat gösteren', 'değişmeyen'* vs. anlamlara da gelir.[344]

Örnek 16:

"O'nun yüzü (zatı)nden başka her şey helâk olacaktır."[345] Kimileri, âyette geçen *'vech'* in zahir anlamından hareket ederek, Allah'ın *'vech'*i dışında her şeyin helak olacağını savunmuştur.[346]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an'ın birçok yerinde *'vech' 'zat'* yerinde kullanılmıştır.*"Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz."*[347] *"Yalnız Rabbinin Celal ve İkram sahibi yüzü(zatı) baki kalacaktır."*[348]

Bu âyetlerden de anlaşılacağı gibi *'vech', 'zat'* anlamında kullanılmıştır.[349]

Örnek 17:

"Bu indirdiğimiz, kendinden öncekilerin doğruluğunu kabul eden, Mekkelileri ve çevresindekileri uyaran mübarek bir kitaptır. Ahirete inananlar O'na da inanırlar ve namazlarına da devam eder-

340 Al-i İmran, 3/18.
341 Maide, 5/73.
342 İhlas, 112/1.
343 Al-i İmran, 3/18.
344 İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XI, 355.
345 Kasas, 28/88.
346 Şatıbi, **el-İ'tisam**, s.476.
347 İnsan, 76/9.
348 Rahman, 55/27.
349 Şatıbi, a.g.y.

ler."[350] Kimileri âyetten hareketle Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in sadece Mekke ve çevresindeki Araplara geldiklerini iddia ederler.

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen 'havl' herhangi bir noktayı ihata etmek anlamındadır. Buna tahdit getirmek mümkün değildir. Söz gelimi, '*havl*', yirmi km.'yi kapsayabildiği gibi, çok daha fazla bir alanı da kapsayabilir.[351]

Örnek 18:

Marksist ekonomi doktrininin en önemli özelliği ferdi mülkiyeti reddetmesi gerçeği bilinen bir konudur. Bu doktrini ortaya koyanlardan bazıları kendilerine Kur'an'dan referans bulmaya çalışmışlar ve "Efendim, zaten Kur'an da özel mülkiyeti yasaklamaktadır" deyip, "*Göklerde ve yerde bulunanların hepsi Allah'ındır.*"[352] türünden âyetleri de öne sürerek, "göklerde ve yerde bulunanların hepsi Allah'ın mülküdür, dolayısıyla O'nun dışında hiç kimsenin mülkü yoktur" deyip özel mülkiyet hakkını reddetmeye kalkışırlar.[353]

Tahlil ve Değerlendirme: Mülkiyet, Allah'ın insanlara vermiş olduğu en büyük nimetlerdendir. İnsan dışında, diğer canlı varlıklar bile kendilerine bazı şeylerin ait olup olmadığını fark ederler. Sözgelimi kümes hayvanları kümeslerini bilirler. Onları diğer yabancı hayvanlardan korumaya çalışırlar. Bir kuş yüzlerce kilometre yol aldıktan sonra yuvasına dönmesini bilir, ve onu korumaya çalışır. Büyükbaş, yırtıcı hayvanlar ve davarlar da öyledir. İn ve ahırlarını tanır, yemlerini korumak için mücadele verirler. Allah Teala insana belirli sınırlar dahilinde mülkiyet hakkını vermiş, sadece belli bir zümrenin elinde kalmamasını emretmiştir. "*Onların mallarında fakir ve dilenci için belirli hak vardır.*"[354] "*Bu mallar içinizdeki zenginler arasında dolaşan bir servet olmasın.*"[355] Kur'an'ın birçok âyeti insana özel mülkiyet hakkını tanımaktadır. İşte onlardan bazıları: "*Ey iman edenler birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin, meğer ki o mallar sizden karşılık bir rızadan doğan bir ticaret malı ola.*"[356] "*Allah'ın size geçiminiz için verdiği mallarınızı beyinsizlere vermeyin.*"[357] Her iki âyette de mal insana nispet edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.v)'in "Malını korurken ölen şehittir."[358] hadisi İslâm'da meşru bir malın ne derece kutsal olduğunu ifade etmeye yeterlidir.

350 En'am, 6/92.
351 Şa'ravi, **Muhammed Mütevelli Tefsir,** VI,3788.
352 Nisa, 4/126.
353 Beheşti, Muhammed Hüseyin, **Bilmek,** s.147.
354 Zariyat, 51/19.
355 Haşr, 59/7.
356Nisa, 4/29.
357 Nisa, 4/5.
358 Tirmizi, **Diyet,** 21.

Tefsirde sapmaya götüren nedenler içersinde art niyetin *en vahim neden olduğunu* işledikten sonra, şimdi de taassub ve taklid nedenini işlemeye çalışacağız.

2.2. Taassub ve Taklid

Yaptığımız çalışmada ulaştığımız neticeye göre, İslâmî ilimlerde görülen sapmaların en önemli nedeni; *taassub* ve *takliddir.*[359] *Taassub*, lügat olarak, sülasi fiilinin 'tefe'ul' vezninden bir mastardır. Sülasi babdaki anlamı, birleştirme, bir araya getirme, sevme, bir şeye rıza gösterme,[360] bağlama, ihata etme anlamlarına gelir.[361] Taassub, asabiyet sahibi olmak anlamına da gelmektedir.[362] Tariflerde görüldüğü gibi, dilcilerin taassubu tanımlamadaki ortak payda; taassubun haklı-haksız demeden fikir veya şahıslara taraftar olma, onları koruma ve onlardan görünmektir.

Kavram olarak *taassub*, birbirine yakın bazı ifadelerle tarif edilmiştir. Hepsinde ortak nokta taassubun tarafgirlik manasını içermesidir. Buna göre *taassub*; haklı -haksız ayırımını yapmaksızın birinin başkalarını taraftarlığına çağırması, taraftarlık ve hizipçilik yapmasıdır.[363] Akraba ve mensup olunan kavmin fertleri hakkında yardım ve taraftarlıktır.[366] Keza taassub, delil ortaya çıktıktan sonra, herhangi bir tarafa meyilden dolayı hakkı kabul etmemektir.[365]

2.2.1 Taklid

Taklid, başkasına ait söz veya hareketlerin, doğruluk ve delilini araştırmadan, üzerinde düşünmeden kabul etmektir.[366] Mukallid göz ve düşüncesine perde çekmiş, başkalarının düşüncesiyle meseleleri anlamakta ve onlara göre hüküm vermektedir. Bir bakıma, o gözlerini kapatmakta ve birilerin değneği ile yürümeye çalışmaktadır. *"Hahamlarını ve rahiplerini Allah'tan ayrı Rabler edindiler."*[367] Taklide şiddetle karşı koyan Razî, bu âyetin tefsiri bağlamında hocasından şunları aktarır: "Birçok mukallide Kur'an'dan âyetler okudum, mezhepleriyle çeliştiği için âyetlerden yüz çevirdiler. Araştırmacı muhakkikler, bu öldürücü zehrin şimdi de dünya ehlinden birçoğunun damarlarında do-

359 *Taklid ve Taassub Kavramları* için Bkz. Candan, Abdulcelil, **İslâm Tarihinde mezheb Çatışmaları ve Taklid**, İstanbul,1998. s.33-184.
360 İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, Beyrut 1996, IX,232.
361 Rağib, **Müfredât**, Beyrut, ts. s.336, Firuzabadi, **Besâiru Zevi't-Tebsir fi Letâifi'l-Kitabi'l-Aziz**, Beyrut, 1975, IV,70.
362 Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri**, M.E. B., İstanbul, 1993, III,363.
363 İbn Manzur, a.g.e. IX,232.
364 Pakalın, a.g.e. II,936.
365 Tehânevi, **Keşşâfü İstilâhâti'l-Fünûn**, 1984, III,363.
366 Tehânevi, a.g.e. I,1187.
367 Tevbe, 9/31.

laştığını görmektedir."[368] Razî'nin döneminde taklid hastalığı bu kadar şiddetli ise, Kur'an okumanın bir nevi ölülere has kılındığı günümüzde acaba durum nasıl olacaktır?

2.2.2 Taassub Taklid İlişkisi

Taklid, başkasına ait söz veya hareketlerin doğruluğuna inanarak delilleri araştırmadan ve üzerinde düşünmeden uymaktır.[369] *Taassubun* tarifini de haklı haksız demeden birinin, başkalarını taraftarlığına çağırması ve bilerek hakkı kabul etmemesi, biçiminde yapmıştık. İkisinde de ortak öğe, aklın kullanılmaması, hatada ısrar edilmesi, yanlış, doğru demeden birinin görüşünde ısrar edilmesidir. Hamdi Yazır, taklidi tarif ederken onu taassubla beraber zikreder ve şöyle der: *Taklid*, bedaheten malum olmayan hususlarda delilsiz söz söylemek, o yolda hareket etmek, bilmediği bir şeyi Allah'a iftira olarak söylemek ve şeytana uyup cehalet ile hareket etmektir. Nitekim, *"Allah'ın indirdiği Kur'an ve diğer delil ve hüccetlere tabi olun"* denildiği zaman Arap müşrikleri taassub ile böyle yapmış ve böyle söylemişlerdi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu.[370] *"Onlara Allah'ın indirdiğine uyun denildiği zaman onlar, hayır "biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" dediler ya ataları bir şey anlamamış doğruyu da bulmamış idiyseler."*[371] Bu âyet gösteriyor ki, icmâli ve tafsili gerçek bir delile dayanmayan bir taklid İslâm'da men edilmiştir. Cehalet ve dalalete dayalı taklid doğru görülmemektedir. Binaenaleyh taassub ve taklid müşrik ve kafirlerin şiarıdır.[372] Onlar körü körüne ve taklid sonucu küfürde kalmayı tercih etmişlerdir. Her şeyden vazgeçebileceklerini ancak atalarının yolundan ise asla vazgeçmeyeceklerini söylüyorlardı.

2.2.3 Taassubun Sakıncaları

Bir irade ve düşünsel hastalık olan taassubun aklıselim tarafından kabul görmesi mümkün değildir. Taassub sahibi, başkası adına konuşur, Onun adına ahkâm keser ve onun gözüyle meseleleri görmeye çalışır, körü körüne yürür, elindeki meşaleyi söndürür başkalarının mumuyla görmeye uğraşır. Taassub, şahıs adına olduğu gibi, cemaat veya görüşlere bağlılıkta da olabilmektedir. Taassub, peygamberlere tanınmış olan ismet sıfatını insanlara tanımaktır.

İbn Teymiyye, taasubu sapmanın bir sebebi olarak ele alır ve buna şu âyetleri delil gösterir: *"Kendilerine Allah'ın indirdiğine iman*

368 Razî, **Tefsir**, VI,31.
369 Cürcânî, **et-Ta'rifât**, Beyrut, 1980, s.67.
370 Yazır, **Hak Dinî Kur'an Dili**, İstanbul, 1979, I,586.
371 Bakara, 2/170.
372 Yazır, a.g.e.

edin denilince, "Biz sadece bize indirilene inanırız" derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Halbuki o Kur'an kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. Onlara: Şâyet siz gerçekten inanıyor idiyseniz daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz deyiver."[376] *"Daha önce kafirlere karşı zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat'ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat'tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince onu inkâr ettiler. İşte Allah'ın laneti böyle inkârcıların üzerindedir."*[374] Allah Teala bu âyette, Yahudilerin önceden bir peygamberin geleceğini bildiklerini haber vermektedir. Beklenen peygamber gelince de taassublarından dolayı ona karşı çıktılar ve onu inkâr edip, hakkı mensub bulundukları taifeden başkasında görmemişlerdi Bu düşünsel hastalığa, birçok fakih ve mutasavvıf olarak geçinen de yakalanmaktadır. Bazıları da kanılarınca büyük sayılan şahıslara bağlanmada taassub gösterir.[375] Şeyhulislam İbn Teymiyye' nin de işaret ettiği gibi taassub Yahudilerin bariz bir vasfıdır. *"Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan (olmayın bunlardan) her fırka kendilerinde olan ile böbürlenmektedir."*[376] benzeri âyetler, Müslümanların müşrik ve inkârcıların içine düştükleri tefrikaya düşmemelerini öğütlemektedir.[377] Onlar, (taassubtan dolayı) hak dinden ayrılıp içine düştükleri bidatlara sevinip, kendilerini mutlu sanmışlardı.[378] Ömrünün çoğunu taassuba karşı mücadele ile geçiren Muhammed Abduh, taassub hakkında şunları demektedir: "Taassub bir belanın sonu, her musibetin asıl sebebi sayılır. Asabiyetle muttasıf olanlara fevz ve felah arasına serilmiş en kalın bir perde olduğu vehmedilen bir lafız söylenince zihinlere kusurlardan ve rezailden ibaret bir örnek geliyor."[379] *Taassub*, İslâm toplumunda bölünme ve çekişmelerin oluşmasına meydan vermektedir. Bu da değişik tarafları birbirlerini tekfire kadar götürmektedir.[380] *Taassub*, o boyutlara varmıştır ki zaman zaman değişik mezheb ve görüş sahiplerini (hâşâ) Allah'a sebbetmeye kadar götürmüştür. Bu bağlamda, "Allah'ın iradesi" konusunda Eş'ariyye ve Mu'tezile arasında meydana gelen ihtilaflar gösterilebilir. Her iki ekol Allah (c.c)'ı muhalifinden ayrı bir biçimde tarif etmeye gitmiştir. Mu'tezile mezhebine mensup bir alim Eş'ari bir alimle tartışırken; "Allah'ı kötülük işlemekten tenzih ederim" demiş. Ona cevap olarak da Eş'ari alim; "mülkünde dilediğini yapan Allah'ı tüm kötü sıfatlardan tenzih ederim" diye cevap

373 Bakara, 2/91.
374 Bakara, 2/89
375 İbn Teymiyye, **Muhezzebu İktidâi Sirati'l-Müstekim Muhâlefetu Ashabi'l-Cehim**, Neşr: Abdurrahman Abdulcebbar, İst. 1996, s.26.
376 Rûm, 30/32
377 Mağniye Muhammed Cevad, **et-Tefsiru'l-Kâşif**, Beyrut, 1990, III,290.
378 Taberî, **Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'an**, Beyrut 1992, X,184.
379 Pakalın, a.g.e. s.364.
380 Rıza, Muhammed Reşid, **Menâr**, Beyrut ts. III,258.

vermiştir.[381] *Taassub*, zaman zaman ölüm ve yağmalamaya varan olaylara sebebiyet vermiş ve neticede Kudüs, Endülüs ve Avrupa'nın bir kısmı küffarın eline geçmiştir.

Bu bağlamda 'dinde sebat göstermek' ile 'taassub'u birbirinden ayırmamız gerekir. İki kavram bazı yönlerle benzerlik arz ederken yöntem ve netice itibariyle de tamamıyla farklılık arz etmektedir. Şöyle ki; taassubta akıl yerine his, taklid, irade zafiyeti ve heyecan hakim iken, dinde sebatta ise akıl, delil, azimet, sebat, cesaret söz konusudur. Birisinde doğru ve hakta direnme söz konusu iken, diğerinde batıl ve yanlışta direnme mevcuttur. *Taassub* ve hakta sebatı örneklendirmek gerekirse, İslâm tarihinde meydana gelen ve birçok acı olayla neticelenen *'Mihne'* hadiseleri zikredilebilir. Ahmed b. Hanbel bu imtihanda en güzel örneği sergileyip inancından ödün vermezken, muarızı olan idareciler, yanlış ve batılda kalmaya devam ederek kötü taassubun örneğini sergilemişlerdir. taassubla mücadele edenler hiçbir dönemde eksik olmamıştır. Son asır müfessirlerinden Muhammed Abduh tefsir dersi verirken, hazır olanlardan biri ona itiraz ederek şöyle demişti: Üstad! Söylediklerin 'Cemel' tefsirine ters düşmektedir. Bunun üzerine Abduh, benim için önemli olan verdiğim anlamın Celil olan Allah'ın muradına muvafık olmasıdır, cemel ve hımara (deve ve merkeb) anlayışlı kişilerin görüşlerine uyup uymaması o kadar önemli değildir, demiş.[382] Abduh'un bu cevabı söylediği ortam Kur'an ve sünnetle amel etmenin dalalet olarak algılandığı bir ortamdı. Zaman zaman muhakkik alimler imamlarının görüşleri naslara muhalif düştüğü için nasları onların görüşlerine tercih etmişlerdir. Bu bağlamda şu iki örneği vermemiz yeterli olacaktır.

Örnek 1:

Kurtubî: (v.671/1272) "*Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı, onlar sizin için birer elbise siz de onlar için birer elbisesiniz, sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi ve tevbenizi kabul edip sizi bağışladı.*"[383] Kurtubî bu âyetin tefsirinde unutarak yiyen ve içenin durumlarını izah ederken mezheb imamına muhalefet etmiş ve "kim oruçlu olduğunu bilmeden yer içerse, o Allah'ın kendisine gönderdiği rızkı yemiştir, binaenaleyh kaza etmesine gerek kalmaz."[384] demiş. Bu konudaki sahih hadisi delil göstererek mezkur şahsın orucunu kaza etmesine gerek olmadığını söylemiştir.[385]

381 Rıza, **Tefsir**, a.g.e. VII, 665.
382 Zehebî, a.g.e. II,559.
383 Bakara, 2/187.
384 Buhari, **Yemin**, 15.
385 Kurtubî, **Tefsir**, II,322.

Örnek 2:

İbnu'l-Arabî, (v.543/1148) yerin bitirdiği mahsulün zekat konusunu incelerken, maliki olduğu halde, her çıkan mahsulden zekatı vacip kılan Hanefi mezhebini, Kitab ve Sünnet'e daha yakın olduğu için amel edilmeye daha uygun görmüştür.[386]

2.2.4. Taassubun Nedenleri

1- Tabi olunan veya taklid edilen kişi ve şahsiyetleri masum görme inancı.

Böyle bir inanç İslâm akidesine aykırıdır. Peygamberlerin bile hata edip etmemeleri ihtilaflı bir konudur. Bu konu için bkz.[387]

2- Mezheb, ittiba, tarikat, mürşid gibi kavramların bilinmemesi

3- Dinin aslının bilinmemesi

4- Asıl olan insanların hak ölçüleriyle bilinmesi yerine, hakkın insanlara göre değerlendirilmesi.

5- "Eskiler yenilere bir şey bırakmamıştır" inancı, İslâm'ın tecdid ve ictihad müesseselerine aykırı bulunmaktadır. Çünkü ictihad ve tecdid bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Her zamanda müctehidlerin bulunması ve her yüzyılda birçok müceddidin gönderilmesi de bu iddiayı reddetmektedir.

6- İslâm toplumunda taklidçiliğin yayılması, ictihad kapısının kapalı olma inancı, Kur'an'ın anlaşılmaz bir kitap olma anlayışı.

7- Müctehid ve müfessirlerin azalması.

8- Bazı şahsiyetlerin menfaat ve çıkarlarına dokunulmak istenmemesi.

9- Sadece kendi mezhep ve meşrebini hak bilme inancı. Başka bir ifade ile hakkı kendi mezhebine hasretme anlayışı.

10- İnsanın taklid ettiği veya kendisi için taassuba gittiği lider veya imamları tanımaması.

Hicri 4. asra kadar taklid ve taassub İslâm toplumunda yerilen bir husustu. Bundan dolayı da âlimler kendilerinin taklid edilmesini nehyederlerdi.[388]

386 Ibnu'l-Arabi, a.g.e. II,759.
387 Bkz. Muhammed Ebu Zehra, **Tarihu Mezabibi'l-İslâmiyye**, Abdulcelil Isa, **İctihadu'r-Resûl**.
388 Bkz. Şa'rani, **Mizânu'l-Kübrâ**, Beyrut ts. s.59; Ibn Kayyım, **İ'lâmu'l-Muvakkiin an Rabbil-Âlemin**, Beyrut, 1973, I,18.

2.2.5 Taassub ve Taklidten Kaynaklanan Tefsir Örnekleri

Haricilik'in görünmeye başladığı Hicri ilk asırdan itibaren, tefsir hareketlerinde taassubtan kaynaklanan bir sapma göze çarpmaktadır. Haricî, Şii, ve Mu'tezili hareketler ortaya çıkmadan böyle bir sapma görülmemiştir.

Şimdi de Ehl-i Sünnet ekolünden başlamak üzere, taassubun tefsire yansımasını ele alalım.

2.2.5.1. Ehl-i Sünnet

Bid'at fırkaları dışında kalan Ehl-i Sünnet ekollerinde de zaman zaman taassubtan kaynaklanan sapmaların meydana geldiğini görmekteyiz. Bu bağlamda meşhur Hanefi alimi Kerhi (v.340/951) "Mezhebimize muhalif düşen her âyet ve hadis ya müevvel (yoruma açık) ya da neshedilmiştir" demiştir.[389]

Konu ile ilgili örnekler:

Örnek 1:

Tefsirde taassub zaman zaman insanları, mezheb imamları arasında yersiz ve gereksiz kıyaslama ve değerlendirme yapmaya kadar götürmüştür. Maliki mezhebine mensup müfessir İbnu'l-Arabi (v.543/1148), "*Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyelerle) yetininiz. Bu adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.*"[390] âyetinin tefsiri bağlamında İmam Malik ile İmam Şafiî'yi karşılaştırırken şöyle demektedir: İmam Şafiî'nin söylediği her şey İmam Malik'in ilminden alınmış bir cüzdür. Ondan nakledilen her konu onun ilim deryasından bir damladır. İmam Malik, İmam Şafiî'den daha zeki ve ondan daha anlayışlıdır. Arapça'da da ondan daha beliğ ve daha ediptir.[391]

Tahlil ve Değerlendirme: Zaman zaman tefsirinde taassuba karşı olduğunu ifade eden İbnu'l Arabi'nin bu karşılaştırması, mezhep taassubunu çağrıştırmaktadır.

Örnek 2:

Celâleyn tefsirine şerh yapan Ahmed b. Muhammed es-Sâvi

389 Sabık, Seyyid, **Fıkhu's-Sünne**, s.14; Muhammed, Gazzali, **Keyfe Neteâmelu mea'l-Kur'an**, Suudi Arabistan, 1992, s.19; Zehebî, **et-Tefsir ve'l-Müfessirun**, Beyrut, 1976, II,434.
390 Nisa, 4/3.
391 İbn Arabi, **Ahkâmu'l-Kur'an**, Beyrut ts., I,314.

(v.1241/1285) ilmî otoritesine rağmen, *"Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (İnşaallah demedikçe) hiçbir şey için bunu yarın muhakkak yapacağım deme."*[392] âyetinin tefsirinde tüyler ürperten şu ifadeleri kullanmaktadır: "Kur'an ve sünnetin zahiriyle amel etmek, küfrün temelidir. Dört mezhebin görüşleri Kur'an, sünnet ve sahabenin görüşlerine aykırı bile olsa onlara muhalefet asla caiz olmaz. Dört mezhebin dışına çıkan biri hem kendisi dalalette, hem de başkalarını dalalete düşürmektedir. Onun küfre düşmesinden korkulur."[393]

Tahlil ve Değerlendirme: Çağdaş Müfessir, Muhammed Emin Şinkitî, bu delilsiz ve sakıncalı görüşe tefsirinde 150 sayfalık ilmî bir reddiye yazmıştır.[394] Bu görüşün ilmî, naklî veya aklî bir dayanağını bulmak mümkün değildir. Kur'an ve Sünnet için söylenebilecek bir hükmü isabet ve hata etmeleri mümkün olan şahsiyetler için serdetmenin mantığını anlamak oldukça güçtür. Bu tür taassuba şiddetle karşı çıkanların başında Razî gelmektedir. *"Yahudiler Allah'ı bırakıp bilginlerini, Hıristiyanlar da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) Rabler edindiler. Halbuki onlara ancak tek ilaha kulluk etmeleri emrolundu. Ondan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır.*[395] Razî, yukarıdaki âyetin tefsirinde şunları demektedir: Âyette geçen 'Rablar'dan kasıt, "yeryüzü ve gökyüzü tanrıları" değildir, bilakis öncülerin emir ve yasaklarına mutlak olarak uyanlardır. Resûlullah Tevbe Sûresi'ni okuyup yukarıdaki âyete gelince huzurunda bulunan ve önceden Hıristiyan olan Adiy b. Hatem şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü biz onlara ibadet etmiyorduk. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: Onlara itaat adına, Allah'ın helâl kıldıklarını haram, haram kıldıklarını da helâl kılmıyor muydunuz? Evet öyle idi, dedim. Resûlullah; işte onlara ibadet etmenin anlamı budur, dedi. Rebi' anlatıyor, Ebu Aliye'ye, İsrailoğullarında "Rububiyetin" nasıl olduğunu sordum. Şöyle cevap verdi. Onlar kitaplarında (Tevrat'ta) açıkça ruhban ve rahiplerin görüşlerine aykırı şeyleri gördükleri hâlde, bile bile onların görüşlerini alıp Allah'ın Kitabına muhalefet ediyorlardı.[396]

Örnek 3:

"Allah'ım bizi dosdoğru yola ilet. kendilerine nimet verdiklerinin yoluna."[397] Bir önceki örneğe benzeyen bu garip tefsir biçimi, son asır selefî müfessirlerden Muhammed Emin eş-Şinkitî'ye aittir. O şöyle demektedir: Bu âyet, sıddıkları haber vermektedir. Ebubekir onlar-

392 Kehf, 18/23,24.
393 es-Savi, **el-Haşiye Ale'l-Celaleyn**, Istanbul. ts. III,10.
394 Bkz. Şinkitî, **Advau'l-Beyan**, Beyrut, 1996, VII,279.
395 Tevbe, 9/31.
396 Razî, **Mefatihu'l-Ğayb**, Beyrut, 1997, VI,31.
397 Fatiha, 1/6-7.

dan olduğu için hilafeti meşrudur.[398]

Tahlil ve Değerlendirme: Ebubekir (r.a) sahabenin seçim ve istişareleriyle başa geçmiş güzide bir halifedir. Cennetle müjdelenmiş ve tüm iyi hasletlere nail olabilmiş bir zattır. Ancak hilafetinin meşruluğunu Fatiha Sûresiyle ispatlamaya çalışmak oldukça güçtür. Bu konuda hatıra şu gelir: Delil yalnız "sıddıklık" ise, diğer halifelerde bu özellik yok muydu?

Örnek 4:

"O gün Rabbinin arşını bunların da üstünde sekiz melek yüklenir."[399] İsmail Hakkı Bursevî, âyette geçen sekiz melekten dördünün Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel olduğunu savunmuştur.[400]

Tahlil ve Değerlendirme: Akli ve nakli hiç dayanağı olmayan bu yorum taassubdan öteye geçmemektedir.

Örnek 5:

Ubey b. Ka'b, aşağıdaki âyeti parantezlerde gösterilen biçimiyle tefsir etmiştir: *"Muhammed Allah'ın elçisidir. Onunla birlikte olanlar kafirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler. Onların rükû ve secde ederek, Allah'ın lütuf ve rızasını aradıklarını görürsün. Yüzlerinde secdelerin izinden nişanları vardır. Bu onların Tevrat'taki özellikleridir. Onların İncil'deki özellikleri ise şöyledir: Bir ekin gibidirler ki, filizini çıkardı (Ebu Bekir), onu kavi kıldı (Ömer), kalınlaştı (Osman), derken gövdesinin üzerine doğruldu. (Ali)."*[401] Rivâyeti el-Vâhidi en-Nisaburi, (ö.468/1075) *"Esbabu'n-Nüzul"* isimli kitabına almıştır. Sebebi şudur: Ubey, Hz. Peygamber'e Mekke'de inen Asr Sûresi'nin anlamını sorduğunda şu cevabı alır: "Asra yemin olsun ki insan ziyandadır. (Âyette kast edilen Ebu Cehil'dir.) Ancak, iman edenler (Ebu Bekir), yararlı iş yapanlar (Ömer), doğruyu/gerçeği tavsiye edenler (Osman) ve sabrı/direnişi tavsiye edenler (Ali) müstesnadır.[402] Buna benzer bir tefsir de Leyl Sûresi tefsiri bağlamında yapılmıştır. Ehl-i Sünnet, Sûre'de övülen şahsın Hz.Ebu Bekir olduğunu ispata çalışır. Şia ise, bu yorumu reddeder. Onlar, âyette övülen Zat'ın Hz. Ali olduğunu ispata çalışırlar.[403]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu örneklerde görüldüğü gibi Ehl-i Sün-

398 Şinkitî, **Tefsir**, I,34.
399 el-Hakka, 69/17.
400 Bursevi, **Ruhu'l-Beyân**, X,139.
401 Feth 48/29.
402 Goldziher, Ignaz, **İslâm Tefsir Ekolleri**, Çev. Mustafa İslâmoğlu, Denge.Yay. s.333
403 el-Muhibbut' Taberî, **er-Riyadu'n-Nadra**, I,34 ile Razî, **Mefatihu'l-Ğayb**, VIII,592' den naklen.

net'in bu tür yorumlardan amacı, Şii tefsirlerdeki saldırıların önünü kesmektir. Bu yöntem Ehl-i Sünnet' in bütün müfessirlerinde görülmez. Ehl-i Sünnet'in muhakkik müfessirleri, Şia müfessirlerinin tefsirlerinde ortaya koydukları abartı türündeki bu yönteme itibar etmediler.

2.2.5.2 Zahiriyye

Nasları zahir manalarına göre tefsir edip, hüküm veren ve te'vili reddeden ekoldür. Bu ekolün başında Davud-i Zahirî ve İbn Hazm gelmektedir.

Zahiriyye ekolü tefsirinde sapma örnekleri:

Örnek 1:

Zahiriyye, taklid ve ictihadı şiddetle reddettiği için birçok âyeti taklidin mutlak anlamda haram olduğuna delil göstermiştir. Delil gösterdikleri âyetlerden bazıları şunlardır: *"Onlara Allah'ın indirdiğine uyun denildiği zaman onlar 'hayır biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız' derler. Ya ataları bir şey anlamamış doğruyu da bulamamış idiyseler!"*[404] *"Onlara Allah'ın indirdiğine ve Resûlüne gelin denildiği vakit, babalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter derler. Ataları, hiçbir şey bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler de mi!"*[405] *"Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme."*[406] *"Onlara Allah'ın indirdiğine uyun denildiğinde hayır biz babalarımızı üzeride bulduğumuz yola uyarız derler, ya Şeytan onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse."*[407] *"Hayır sadece biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz derler."*[408]

Tahlil ve Değerlendirme: Zahiriyye'nin âyetleri iniş maksadından saptırdıklarını savunan Şinkitî şöyle demektedir: Bilmeyenin bilenden sorması, dinen zaruri olan hususlardandır. Asr-ı Saadette ümmiler ashabdan fetva sorarlar ve onlardan gereken cevapları alırlardı. Bunların bu durumunu inkâr eden de çıkmazdı. Keza, gereken durumlarda ehil kişilerin ictihad etmeleri de bilinen bir gerçektir.[409] Zahiriyye ekolünün bu yaklaşımı birçok âyet ile de çakışmaktadır. *"Bilmiyorsanız zikir ehlinden sorunuz."*[410] *"Bana yönelenin yoluna uy."*[411] Zahiriyye'nin

404 Bakara, 2/170.
405 Maide, 5/104.
406 İsra, 17/36.
407 Lokman, 31/21.
408 Zuhruf, 43/22.
409 Daha fazla bilgi için bkz. Şinkitî, **Advau'l-Beyan**, VII,279.
410 Nahl, 16/43.
411 Lokman, 31/15.

öne sürdüğü âyetler, körü körüne, delil aramadan ve düşünmeden inkâr edenlerin peşine düşenleri kastetmektedir. Âyetlerin sarih ifadelerine göre, bilmeyenlerin, ilim ve takva ehli olduğuna kanaat getirdikleri şahsiyetlerden istifade etmesinin herhangi bir sakıncası yoktur.

Örnek 2:

Zahiriyye'nin kıyası inkâr için getirmiş olduğu delillerden bir tanesi de şudur: *"İhtilafa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek Allah'a mahsustur."*[412]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu âyetin, kıyasın reddi ile herhangi bir ilgisi yoktur. Çünkü hakkında sarih nas olan konularda zaten kıyasa gidilmez.[413]

2.2.5.3. Mu'tezile

Mu'tezile, kelam ve tefsirde en çok ismi anılan ekollerdendir. Mu'tezili tefsir ekolu başlı başına bir çalışmayı gerektirir. Bu çalışmamızda görüşlerindeki taassublarını ortaya koymak gayesiyle birkaç örnek ile yetineceğiz.

Örnek 1:

Mu'tezile'nin en gözde müfessiri Zemahşerî'dir. Tefsirinde taassub örneklerini sıkça görmek mümkündür. Nitekim tefsirinin girişinde bu durum fark edilir, mezhep taassubunu her fırsatta ortaya koymaktan çekinmemiştir. Şu kısa anektot taassubu hakkında bir kanaat vermektedir: Zemahşeri,bir arkadaşını ziyaret etmeye gider, kapıcıya şunu der: "Git kapıda Mu'tezile mezhebinden Ebu'l-Kasım'ın (Zemahşerî'nin) beklemekte olduğunu söyle."[414] *Keşşaf*'ı yazdığında, "Kur'anı halk eden Allah'ın adıyla"cümlesiyle başlamıştır. Zehebî, gelen tepkiler üzerine bu ifadenin sonradan değiştirildiğini ifade eder.[415]

Tahlil ve Değerlendirme: "Halku'l-Kur'an" fikri Yahudiler tarafından İslâm toplumunun arasına atılmış bir fitnedir. Mu'tezile onu Ca'd b. Dirhem ve Cehm b. Sefvan'dan almıştır. Bu fitnenin diğer bir kaynağı da "Hıristiyanların Hz. İsa için sarfettikleri "Kelimullah" akidesidir.[416]

Örnek 2:

Zemahşerî, birçok âyetin kendi mezhebine işaret ettiğini savun-

412 Şûrâ, 42/10.
413 Bkz. Ahmed Emin, **Duha'l-İslâm**, Beyrut ts. II,236.
414 Bkz. Zehebî, a.g.e. I,430.
415 Zehebî a.g.e. I,338.
416 Bkz. Ahmed Emin, **Duha'l-İslâm**, III,162-163.

muştur. "*Allah kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etti. Melekler ve ilim sahipleri de O Aziz ve Hakim olandan başka ilah olmadığına hak ve adaletle şahitlik ettiler.*"[417] âyetini tefsir ederken, âyette geçen "ilim sahiplerini" "Mu'tezile" diye tefsir etmiştir.[418]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen "İlim sahiplerinin" H. II. asırda çıkacak bir mezhebe işaret etmesi taassubî bir yaklaşımdan başka bir şey değildir.

Örnek 3:

Mezheb taassubu, Mu'tezilî bir kesim ulemayı, Kur'an orijinalitesini değiştirmeye çalışmaya kadar götürmüştür. Zemahşerî "*Allah Musa ile konuşmuştu*"[419] âyetini tefsir ederken, lafz-ı Celâl'in harekesini Musa lafzına vermeye çalışmıştır.[420] Yani, "Musa Allah ile konuştu" anlamını vermek istemiştir.

Tahlil ve Değerlendirme: "*Musa tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi onunla konuşunca.*"[421] âyeti Zemahşerî'nin iddiasını reddetmektedir.

Örnek 4:

Mu'tezileden kimileri, "*Yüzler vardır ki o gün parıldayacaklardır. Rablerine bakacaklardır.*"[422] âyetini tefsir ederken, 'Nazire/bakacak' kelimesini, "sevap" anlamında tefsir etmiştir.[423] Kimileri de âyette geçen (ilâ) cer harfini (âlâ yani nimet kelimesinin müfredi olarak) değerlendirmiştir. Âyete, "*Onlar Rablerinin nimetini bekleyeceklerdir.*" anlamını vermeye çalışmışlardır.[424]

Tahlil ve Değerlendirme: *Ru'yetullah*, mütevatir derecesindeki hadislerle sabit olmuştur.[425] Dil yönü ile de 'nazire' kelimesini 'sevap' kelimesiyle tefsir etmek mümkün değildir.

Örnek 5:

Zemahşeri, "*Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için büyük bir azap vardır.*"[426] âyetini tefsir ederken "mühürleme" olayının söz

417 Al-i İmran, 3/18.
418 Zemahşerî, **Keşşaf**, Beyrut, 1995, I,339.
419 Nisa, 4/164.
420 el-Kisi, Mervan İbrahim **Mealimu'l-Hudâ**, Beyrut, 1992, s.118; Zemahşerî, a.g.e. I,579.
421 A'raf, 7/143.
422 Kıyamet, 75/22-23.
423 Kadi, Abdulcebbar İmaduddin Ebi'l-Hasan, **Tenzihu'l-Kur'an, ani'l-Metâin**, Beyrut, ts. s.442.
424 İbn Aşur, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, I,31.
425 Buhari, **Mevakit** 16, Müslim, **İman**, 302, Tirmizi, **Cennet**, 15, İbn Mace, **Mukaddime**. 13.
426 Bakara, 2/7.

konusu olmadığını, âyette temsil ve istiarenin söz konusu olduğunu savunmuştur.[427]

Tahlil ve Değerlendirme: İnkâr edenlerin, küfre düşmeleri, kalplerinin mühürlenmiş olmasından dolayı değildir. Âyet, kendilerine uyarı yapıldığı halde yüz çevirenlerle, dalalet ve sapıklıkta ısrar edip kalp, görme ve duyma organlarını kullanmayanlardan bahsetmektedir. Kur'an'a göre kalp ve gözlerini kullanmayan biri kalpsiz ve kör konumundadır."*Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar. Gözleri vardır onlarla görmezler, kulakları vardır, onlarla işitmezler, işte onlar hayvanlar gibidirler. Hatta daha da şaşkındırlar.*[428] *Kur'an, kalp ve diğer bazı organların niçin ve nasıl işlevsiz hale getirildiğinin nedenlerini de açıklamaktadır: "Biz azgınların kalplerini mühürleriz."*[429] *"Allah her kibirli ve azgının kalbini mühürler."*[430] *"Küfürlerinden dolayı Allah kalplerini mühürlemiştir."*[431]

Örnek 6:

Mu'tezile, *"Bilakis kim bir günah kazanır da suçu kendisini kuşatmış olursa onlar cehennem halkıdır ve orada ebedi olarak kalacaklardır."*[432] âyetini öne sürerek, büyük günah işleyenlerin ebedi olarak cehennemde kalacaklarını iddia etmişlerdir.[433]

Tahlil ve Değerlendirme: Mu'tezile'nin bu görüşüne göre, tüm ömrünü ibadetle geçiren fakat sonunda büyük bir günah işleyen birinin, tüm ömrünü şirk ve diğer büyük günahlarda geçiren biriyle eşit olması gerekir ki aklıselim böyle bir yaklaşımı reddeder. *"İyilikler, kötülükleri götürür."*[434] Dolayısıyla âyette geçen, *"İnsanı kuşatan günah"* tan kasıt tevbe etmeden şirk üzere ölenlerdir.[435]

Örnek 7:

"Böylece, Allah'a ortak koşanların çoğuna o taptıkları ortaklar, hem onları helak etmek hem de dinlerini karıştırıp bozmak için çocuklarını öldürmeyi iyi bir şeymiş gibi gösterdiler."[436] Zemahşerî ve İbn Atiyye, İbn Amr'dan tevatürle gelen *'züyyine'* fiilini meçhul, "şurekâuhum" kelimesini de naibi fail olarak okuyan kıraatı "dilbilgisi

427 Bkz. Zemahşerî, a.g.e. I,17.
428 A'raf, 7/179.
429 Yunus, 10/74.
430 Gafir, 40/35.
431 Nisa, 4/155.
432 Bakara, 2/81.
433 Razî, a.g.e. I,568, Ahmed Emin, a.g.e. III, 63.
434 Hûd, 11/114.
435 Bkz. Razî, **Tefsir**, a.g.e. I,570, Mağniyye, a.g.e. I,137.
436 Enam, 6/137.

kurallarına uymadıkları gerekçesiyle 'zayıf' addetmişlerdir.[437]

Tahlil ve Değerlendirme: Zemahşerî'yi bu yanlışa götüren etken mezheb taassubudur. Çünkü ona yani Mu'tezileye göre kul, kendi fiilinin yaratıcısıdır.

2.2.5.4. Şia

Şia, Hz. Ali ve taraftarlarını diğer bütün sahabilerden üstün gören ekoldür. Diğer ekollerde olduğu gibi, özellikle Şia'nın "Gulât" kesiminde tevili kabil olmayan sapmalar görülmüştür. Birçok âyeti öne sürerek Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in imametine delil göstermeye çalışmışlardır. Küfrü gerektiren teviller, Şianın mutedil ve muhakkik birçok müfessiri tarafından reddedilmiştir. Gulat kesimi ise zaman-zaman küfre varan tevillerde bulunmuştur. Şia tefsirinde sapma örnekleri:

Örnek 1:

"Ebu Leheb'in iki eli kurusun."[438] âyetinde geçen "iki el" den kasıt, (hâşâ) Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'dir.[439]

Örnek 2:

"Küfrün önderlerine karşı savaşın."[440] âyetinde geçen "önderler"den maksat, (hâşâ) Talha ve Zübeyr'dir.[441]

Örnek 3:

"Şüphesiz sana da senden öncekilere de şöyle vahyolunmuştur ki andolsun Allah'a ortak koşarsan amelin boşuna gidecek ve hüsranda kalanlardan olursun."[442] âyeti Hz. Ali'ye hilafette ortak olanların amellerinin boşuna gideceğini haber verir.[443]

Örnek 4:

"İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıverdi. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar."[444] *"İkisinden de inci ve*

437 Bkz. İbn Atiyye, a.g.e. II,350; Zemahşerî, a.g.e. I,471, Tenkit için Ebu Hayyan Endülüsî, **el-Bahru'l-Muhit**, IV, 458.
438 Tebbet, 111/1.
439 el-Akk, Halid, Abdirrahınan, **el-Usulu'l-Fikriyye lil-Menâhici's-Selefiyye**,Beyrut 1995, s.294.
440 Tevbe, 9/12.
441 el-Akk, a.g.y.
442 Zümer, 39/65
443 el-Akk, a.g.y.
444 Rahman, 55/19-20.

mercan çıkar."[445] İki denizden kasıt, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'dır. İnci ve Mercandan kasıt da Hasan ve Hüseyin'dir."[446]

Örnek 5:

Gulat-ı Şia'dan 'el-Beyaniyye' fırkası, *"Onlar ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini mi bekliyorlar!"*[447] âyetinde geçen buluttan gölgeler arasında gelenin "Hz. Ali" olduğunu söylemiştir."[448]

Örnek 6:

Sebeîyye fırkasının öncüsü Beyan b. Sem'an, *"Bu (Kur'an) bütün insanlığa bir açıklamadır. Takva sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür."*[449] âyetinde geçen "beyan hidâyet ve mev'ize"nin bizzat Hz. Ali'nin kendisi olduğunu iddia etmiştir.[450]

Örnek 7:

Gulat-i Şia'ya göre, *"Biz her şeyi apaçık bir kitapta sayıp yazmışızdır."*[451] Âyette geçen "Kitap"tan kasıt Hz. Ali'dir. Keza, *"Birbirlerine neyi soruyorlar! Ayrılığa düştükleri haberi mi!"*[452] âyetinde geçen "Büyük haber"den kasıt Hz. Ali'dir.[453]

Örnek 8:

Keza Gulat-ı Şia, *"Musa kavmine Allah sizin bir sığır kesmenizi emrediyor dedi."*[454] âyetinde geçen 'sığır' dan kastın (hâşâ) Hz. Aişe olduğunu iddia eder.

Örnek 9:

Gulata göre, *"Süleyman Davud'a varis oldu."*[455] âyette geçen Süleyman'dan kasıt Hz. Ali, Kabe'den kasıt Resûlullah, Ka'be'nin kapısından kasıt ise Hz. Ali'dir.[456]

445 Rahman, 55/22.
446 el-Akk, a.g.y.
447 Bakara, 2/210.
448 Şehristani, **el-Milel ve'n-Nihâl**, Beyrut, 1992, I,150.
449 Al-i İmran, 3/138.
450 Bağdadî, **el-Fark Beyne'l-Fırak**, Beyrut, 1985, s.237.
451 Yasin, 36/12.
452 Nebe', 78/1-2.
453 el-Akk, a.g.e. s.295.
454 Bakara, 2/67.
455 Neml, 27/16.
456 Ebu Şehbe, a.g.y.

Tahlil ve Değerlendirme: Tüm bu örneklerde görülen sapmalar aşırı taassubtan kaynaklanan tutarsız yorumlardır. Onları ilmî veya aklî hiçbir delil ile ispatlamak mümkün değildir. Şiada birçok mutedil alimin de taassuba düştüğünü görmekteyiz. Bu bağlamda Şia'nın çağdaş önemli iki şahsiyeti, Seyyid Muhammed Hüseyni et-Tabatabaî ile Muhammed Cevad Mağniyye zikredilebilir.

Örnek 10:

Tabatabaî, *"Onlardan faydalanmanıza karşılık mihirlerini bir hak olarak verin."*[457] âyetini tefsir ederken, fuhşun önüne geçebilmek için, mut'a'nın, Allah tarafından sağlanmış bir kolaylık olduğunu ifade etmiştir.[458] Keza, ayakların meshi konusunda da mezhebi taassuba varacak boyutta görüş ortaya koymuştur.[459] İmamın Ehl-i Beyt'ten ve masum olması ile ilgili görüşlerini belirtirken de taassubtan kopamamıştır.[460]

Örnek 11:

Muhammed Cevat Mağniyye de *"Allah; ahdim zalimlere ermez buyurdu."*[461] âyetini Şia'daki masumiyet inancına delil göstermektedir. Bu savını güçlendirmek için de Ehl-i Sünnet'in 'masumiyet' vasfını tüm ümmete verdiğini iddia ederek şöyle demektedir: Hıristiyanlar papazlarını, komünistler Marks'ı, Suriye Milliyetçi Partisi, Anton Suada'yı, İhvânu'l-Müslimin de Hasan el-Benna'yı masum görmüştür."[462]

Tahlil ve Değerlendirme: Geniş bir kültüre sahip olduğuna inandığımız ve zaman zaman Ehl-i sünnet ve Şia'yı birleştirme çabaları olan Cevad Mağniyye'nin, Komünist ve Hıristiyanların lider taassubu ile kültürlü ve dürüst Müslüman bir cemaatı taassubta aynı kefeye koymasına anlam vermek güçtür.

Örnek 12:

"Allah malları ve canları ile cihad edenleri derece bakımından oturanlardan üstün kılmıştır."[463] Mağniyye,bu âyeti delil göstererek, Hz. Ali'nin Hz. Ebubekir'den daha fazla savaşa katıldığı için ondan daha üstün olduğu sonucuna varmıştır.[464]

457 Nisa, 4/24.
458 Tabatabaî, **el-Mizân**, IV,267.
459 Tabatabaî, a.g.e. V,222.
460 Tabatabaî, a.g.e. I,274.
461 Bakara, 2/124.
462 Mağniyye, a.g.e. I,199-200
463 Nisa, 4/95.
464 Mağniyye, a.g.e. II,415.

Örnek 13:

Mağniyye, *"Bu gün sizin dininizi ikmal ettim üzerinize nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim."*[465] âyetinin tefsirinde şunları der: Allah Teala, Hz. Ali'nin hilafetini nas ile belirtmek suretiyle dinini kemale erdirmiştir. İslâm'ın bekası güçlü bir otoritenin varlığıyla mümkündür. Bunu Resûlullah'tan sonra Hz. Ali gerçekleştirmiştir."[466]

Tahlil ve Değerlendirme: Hz. Ali döneminden önce Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın dönemlerinde mürtedlerle yapılan mücadeleler ile İslâmî fetihleri görmezlikten gelmek mümkün değildir.

Örnek 14:

"Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam fanus içindedir. O cam fanus da inci gibi parlayan bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da mensub olmayan bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Onun yağı neredeyse kendisine ateş dokunmasa bile ışık saçar. Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur ve insanlara böyle misaller verir. Allah her şeyi bilir."[467] Şia'ya göre içerisine lamba konulan "taka" Hz. Fatıma'ydı. Takanın içerisindeki "lamba" Hasan'dı. Kandilin içinde durduğu "cam" Hüseyin'di. Onun yakıtı olan "mübarek zeytin ağacı" İbrahim' idi. "Doğuya da batıya da ait olmayan ibaresi, ne Hıristiyanlık ne Yahudilik olan İbrahim'in (hanif) diniydi. "Nur üstüne nurdur" un anlamı, İmam'dan sonraki imamdı. "Allah nuruna ulaştırır" ibaresi, imamlarına ulaştırır demekti. "Dilediği kimseyi" ifadesi ise, onların velâyet nuruna girmesini dilediği kimseyi, anlamına gelirdi.[468]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu tuhaf yorumları, "taassubî yorumlar" dışında izah etmenin imkanı yoktur.

Örnek 15:

"O halde onlardan ne kadar yararlandınızsa ona karşılık kesilen ücretlerini (mihirlerini) bir hak olarak verin"[469] Şii müfessirler,[470] âyeti öne sürerek mut'a nikahının caiz olduğunu söylerler. Bu konuda, Tabatabaî şunları der: Mut'a Allah'ın kullarına vermiş olduğu büyük bir

465 Maide, 5/3.
466 Mağniyye, a.g.e. III,14-15.
467 Nur, 24/35.
468 Goldziher, Ignaz, **İslâm Tefsir Ekolleri**, s.333 (Kummi, s.456'dan naklen)
469 Nisa 4/24.
470 Örnek için bkz. Tabatabaî, **el-Mizân**, IV,276; el-Mağniyye, **et-Tefsiru'l-Kâşif**, II,295.

kolaylık ve maslahattır.[471]

Tahlil ve Değerlendirme: Mut'a nikahı: Geçici bir süre kadından yararlanmak üzere kıyılan nikahtır.[472] Mut'a nikahı konusunda Ehl-i sünnet ve İmamiye arasında ihtilaflar çıkmıştır. Her ekol, kendisini destekleyen delillerle ortaya koymuştur.[473] Mut'a konusunun detayına girmek çalışmamızın kapsamı dışında olduğundan âyetin "mut'a nikahı" ile olan bağlantısı üzerinde durmakla yetineceğiz. Âyette geçen "*ücretlerini veriniz*" cümlesindeki *ücret* ifadesiyle, nikahın bir gereği olan mihir kast edilmiş olabileceği gibi, geçici olarak yararlanmanın yani mut'a nikahında verilen ücret de kast edilmiş olabilir. Kur'an'ı Kerim'de nikahtan söz eden âyetlerde ücret kelimesi *mihir* anlamında kullanılmaktadır.[474] Âyette geçen *ücret* kelimesinin *mihir* anlamında olma ihtimali daha kuvvetlidir.[475] Mut'a nikahına bir ruhsat olarak İslâm'ın ilk döneminde cevaz verilmişti, ancak daha sonra Resûlullah tarafından şu hadisle kıyamete kadar yasaklandı: "Ey insanlar, size mut'a nikahı konusunda ruhsat verilmişti. Haberiniz olsun ki Allah kıyamete kadar onu haram kılmıştır."[476] Mut'a nikahı kadını, şehevi arzuların yerine getirmesinde kullanılan bir meta haline getirip, çoğalmanın önüne geçtiği, çocukların da başıboş kalmalarına sebebiyet verdiğinden İslâm ahlâkı ile bağdaşmamaktadır.

Örnek 16:

"*Ey iman edenler! Namaza durmak istediğiniz zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın.*"[477] Mut'a nikahında olduğu gibi ayakların yıkanması veya meshedilmesi konusunda özellikle Ehl-i sünnet ile Şia arasında ihtilaflar olmuştur. Şia "ercül" kelimesini "rüûs" kelimesine atfederek mecrûr okumuşlardır. Bundan dolayı bazı haberleri de esas alarak ayakların meshiyle yetinmişlerdir.[478] Ehl-i sünnet ise bu konuda gelmiş bazı haberler ve kıraatlara dayanarak mensub okumuşlardır.[479]

Tahlil ve Değerlendirme: Namaz ve diğer bazı ibadetler için ayağın yıkanması oldukça önemli bir konudur. Bu konuda gelen görüşleri üç maddede özetlemek mümkündür.

1- Mutlak yıkanmasını söyleyen Ehl-i Sünnet'in cumhur uleması,

471 Tabatabai, a.g.y.
472 Cürcani, **et-Tarifat**, s.255.
473 Bkz. Ateş, **Yeniden İslâm'a**, II,201.
474 Nisa 4/25; Mümtehine, 60/10.
475 Bkz. Razî, **Mefâtih**, IV,40; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, V,6; S. Ateş, a.g.e. II,59.
476 Ebu Davud, 16; İbn Mace, **Nikah** 44; Müslim, **Nikah** 22.
477 Maide, 5/6.
478 Tabatabaî, a.g.e. V,222; Mağniyye, a.g.e. III,23.
479 Beydâvi, **Envâru't-Tenzil**, I,412

2- Mutlak meshi söyleyen Şia,

3- Yıkamayı azimet, mesh etmeyi de ruhsat gören bazı müctehidler. Ehl-i Sünnet, "Topuklarını yıkamayanların vay haline."[480] meşhur hadisi öne sürerek yıkamak gerekli olmasaydı hadiste azap anlamına gelen "veyl" tabiri kullanılmazdı, derler. Şia ise, bazı kıraatlar ile başta İbn Abbas olmak üzere diğer bazı sahabelerden gelen uygulamaları öne sürerek mesh etmenin kafi geleceğini öne sürmüşlerdir.[481] Taberî ayakları yıkamak caiz olduğu gibi, onları mesh etmenin de caiz olduğunu söylemiştir.[482]

Netice olarak Taberî'nin de ifade ettiği gibi, yıkama veya mesh etme konusunda taassuba gitmemek gerek. Çünkü her iki kesim için de deliller mevcuttur. Hz. Peygamber genellikle ayaklarını yıkadığı için yıkamak en doğru olanıdır. Ancak mesh hakkında da deliller bulunduğundan meshedenler aleyhinde taassuba gitmemek gerekir.

Örnek 17:

"(Ey Muhammed) sen sevdiğini doğru yola iletemezsin. Fakat Allah dilediğini doğru yola iletir."[483] Şia, Ebu Talib'in İmam Ali (r.a)'nin babası olması ve Resûlullah'ı himaye etmesinden dolayı cennete gireceğini savunmuş ve bu konuda Ehl-i sünnet müfessirlerini tenkid etmişlerdir.[484]

Tahlil ve Değerlendirme: Ebu Talib'in Resûlullah'ın yakını olması ve onu himaye etmesi inkâr edilmez bir gerçektir. Himaye etme, yakınlık, iman etme ve cennetlik olma ayrı konulardır. Kur'an, iman etmedikleri için birçok peygamberin yakınlarının helak olduğunu haber vermektedir. Bu bağlamda Nuh (a.s)'ın oğlu[485] ve karısı,[486] ile Lut (a.s)'ın karısı misal verilebilir.[487] Bu da iman etmeden, cennete girmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Ebu Talib'in iman etmediğini başta Buhari ve Müslim olmak üzere sağlam hadis kaynakları kaydetmiştir.[488] Buna rağmen, Şii müfessir Cevad Mağniyye, Ebu Talib'in iman ettiğinde ısrar etmiştir.[489]

480 Buhari **İlim**, 3, Müslim **Taharet**, 35.
481 Bkz. Kurtubî, **el-Camiu li Ahkâm**, VI,92.
482 Taberî, **Tefsir**, IV,470-471; Kurtubî, a.g.e. VI,92.
483 Kasas, 28/56.
484 Bkz. Tabatabaî, **Tefsir**, XVI, 57.
485 Hud.11/43.
486 Tahrim,66/10.
487 Tahrim,66/10.
488 Buhari, **Cenaiz**, 81.
489 Mağniyye, a.g.e. II,273.

2.2.5.5 Hariciler

Haricilerin ortaya çıkışları belki iyi niyete dayanmakta idi. Çıkış gayeleri, Kur'an'ı tazim ve ona ittiba etmekten kaynaklanıyordu. Ancak sünnete muhalefet ettikleri için iyi niyetleri bir şey ifade etmedi. Recm ve el kesme konusunda açıkça sünneti ihlal ettiler. Peygamberin bile zulüm yapabileceğini söylediler.

Harici tefsir sapmasına örnekler:

Örnek 1:

Hariciler, Hz. Osman ile Hz. Ali'yi Kur'an'a göre hüküm vermemekle itham ettiler. *"Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler kafirlerin ta kendileridir."*[490] âyetini delil göstererek Müslümanları tekfir ettiler.[491]

Örnek 2:

Hariciler, *"Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkamış olurlar."*[492] âyetini delil göstererek, iki kuruş yetim malı yiyenin ebedi olarak cehennemde kalacağını, fakat yetimin karnını delerek onu öldürene bir günah olmadığını iddia ettiler.[493]

Tahlil ve Değerlendirme: Birinci örnekteki âyet, müfessirlerin üzerinde en çok tartıştıkları âyetlerden birisidir. Âyette geçen *"Her kim hükmetmezse"* bölümü anlam bakımından çok önemlidir. Zira âyetin anlamı için de ipucu vermektedir. Günlük ibadetlerde ihmali bulunanlar ile ellerinde Kur'an'ın emrettiği idari, cezai ve ahlâki emirleri yerine getirmeyenleri ayırmak gerekir. Âyette geçen *"Her kim Allah'ın indirdikleri ile hükmetmezse"* bölümü ellerinde Kur'an'ın ahkâmını uygulama imkânı olup da uygulamayanlar hakkındadır. Öyle bir cüret inkârcıların vasfıdır. Günlük ibadetler ise detay isteyen bir konudur. Misal olarak 'oruç tutmayan birine Allah'ın hükmüyle hükmetmedi' denilmez 'ibadetini ihmal etti' denir.[494]

İkinci örnekteki âyet ise, tevbe etmeden ölenlerin durumunu beyan etmektedir. Zira bir çok âyet günah işleyenleri tevbeye davet etmektedir. *"Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başkasını (günahları) dilediği için bağışlar."*[495] *"De ki Ey kendi*

490 Maide, 5/44.
491 İbn Teymiyye, **et-Tefsiru'l-Kebir**, Beyrut ts. II,9.
492 Nisa, 4/10.
493 Ahmed Emin, a.g.e. III,334.
494 Bkz. Ahmed Cemal, **Kitabun Uhkimet Âyâtühü**, II, 124.
495 Nisa, 4/48.

nefisleri aleyhinde haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.[496]

2.2.5.6 Cebriyye

Cebriyye, Allah insanın bütün fiillerini ve hareketlerini bilir, insana yapacak bir şey kalmamıştır, diyen ekoldür. Mensupları, Allah ve eşyaya ibadet etmeyi bir görerek müşriklere benzemişlerdir. Diğer birçok bidat ehli ekol gibi onlar da sapık görüşlerini Kur'an ile temellendirmeye çalışmışlardır. Tatarlar İslâm alemine saldırınca, Cebriyye onlarla birleşip Müslümanların karşısında yer aldılar. İşin daha garibi bu çirkin hareketlerine de Kur'an'dan deliller getirerek yaptıklarını meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Örnek 1:

"Şirk koşanlar, eğer Allah dilemiş olsaydı biz de babalarımız da şirk koşmaz ve hiçbir şeyi haram etmezdik, diyeceklerdir."[497] *"Allah dilediğini yapar"*[498] *"O (Allah) yaptığından sorulmaz, ama onlar ona karşı sorumludurlar."*[499] Cebriyye, yaptıklarını ilahi iradeye havale ederek Allah'ın iradesi dışına asla çıkmayız, derlerdi.[500]

Tahlil ve Değerlendirme: Cebriyye'nin öne sürdüğü deliller, insan iradesinin yok veya sorumsuz olduğunun delili olmayıp, Allah'ın mutlak irade ve sonsuz gücünü ortaya koymaktadır. Çünkü birçok âyet insanın irade sahibi olduğunu göstermektedir. *"Kim doğru yola gelirse ancak kendi lehine yola gelmiş, kim de saparsa ancak kendi lehine sapmıştır."*[501] *"De ki (yapacağınızı) yapın. Allah da Resûlü de müminler de yaptıklarınızı görecektir."*[502] *"İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz o da kendinizedir."*[503] *"Dilediğinizi yapın, o yaptıklarınızı görendir."*[504] *"Ben, erkek olsun kadın olsun içinizden çalışan hiç kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım."*[505] Cebriyyenin anlayışı doğru olsaydı, Allah'ın hiçbir kitap ile hiçbir peygamberi göndermesine gerek kalmaz, cennet ile cehennemin yaratılışı abes olurdu. Katil ile maktul, Ebu Bekir ile Ebu Cehil arasında bir fark

496 Zumer, 39/53.
497 En'am, 6/148.
498 Hac, 22/18.
499 Enbiya, 21/23.
500 İbn Teymiyye, **et-Tefsiru'l-Kebir**, II,17-18.
501 İsra, 17/7.
502 Tevbe, 9/105.
503 İsra, 17/15.
504 Fussilet, 41/40.
505 Al-i İmran, 3/195.

kalmazdı. Çünkü iddialarına göre her ikisi de ilahi iradeye alet olmuşlardır.

Netice, bu örnekler Kur'an'ı yanlış anlamada taassubun ne ölçüde etkin olduğunu gösterdi. Taassub ve taklide gidilmediği ve aklıselimin kullanılması halinde, doğruya varmanın kolay olacağı muhakkaktır. İslâm toplumunda görülen bölünme ve dağılmanın temelinde taassubun büyük payı vardır. Bu tür taassubun önüne geçmek için, Kur'an ve Sünnet'in, öncü, ideoloji, hizip ve ekole göre değil, onların Kur'an ve Sünnet'e göre değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.3. Siyasî Çıkarlar

İnsanları en iyi biçimde yönetme anlamına gelen siyasetin[506] de büyük ölçüde tefsir sapmasına neden olduğunu görmekteyiz. Kur'an'ın birçok âyeti insanların idaresiyle ilgilidir. Yönetim, hilafet, ticaret, insan hakları, insanlar arası ilişkiler, uluslararası ilişkiler, Kur'an'ın ele aldığı konulardandır. Resûlullah döneminde siyasi konular kendisi tarafından halledilip çözüme bağlandığı için ihtilaflar söz konusu değildi. Onun vefatıyla beraber siyasi ihtilaflar başlamış ve özellikle her ekol, dinî metinleri kendi düşüncesi doğrultusunda değerlendirmeye çalışmıştır. Çağımızda görülen ve siyasi amaçlar güden birçok ekol, kendisine Kur'an'dan destek bulmaya çalışmıştır.

İngiliz güdümlü Kadiyani mezhebinin öncüsü Mirza Gulam Ahmed, özellikle cihad âyetlerine karşı menfi propaganda başlatmış ve ilk olarak cihad âyetlerini kaldırdığını şöyle ilan etmiştir: "Bugünden itibaren silahlı cihadı lağvediyorum. Kim küffara karşı silah kaldırırsa 13 asır önce cihadı kaldıran Resûlullah'a muhalefet etmiştir."[507]

Bahaîler de, Kadiyanilerden pek farklı düşünmemişlerdi. Cihadı, tefecilik, toprak gaspı, insan hakları ihlali, kan dökme, soygunculuk ve insanları zorla dine sokma olarak değerlendirmişlerdi. İlk faaliyet olarak mensuplarına cihadı yasaklamışlar ve cihad âyetlerinin tamamen mensuh olduğunu iddia etmişlerdir.[508] İşin daha garibi; bir kesim ateist Marksist de, siyasal mücadelelerine Kur'an'dan referans bulmaya çalışmışlardır.

Kur'an'ı siyasî çıkarlara malzeme eden kesimlerden birisi de *Mihrciler* taifesidir. Bu taife konusunda Mustafa İslâmoğlu şunları der: "Liderlerini Mehdi ilân edip "*Risalet Nurları*" isimli bir de kitap indirildiğini iddia eden mistik "Mihr"cilerin tahrifi (Yahudi tahrifiyle) özde aynıydı. Kapağında "İskender el-Ekber'e aittir" ibaresi bulunan "Ri-

506 Bkz. Ebu'l-Beka, **Külliyât**, III,31.
507 Ulyani, **Ehemmiyetu'l-Cihad**, s.504.
508 Ulyanî, a.g.e. s.509.

salet Nurları"nın ilk sûresi olan "İnzal"de, "Kur'an'ı Kerim'den sonra dünyaya indirmekte olduğumuz ilk kitaptır" denildikten başka, "Bu kitap, katımızdan emir gelene kadar kendisine ittiba edenlerden başkasına sırdır." ibaresi bulunmaktadır. Kitabın "Cibril-i Emin'in ruhu, aziz ruhu tarafından doğrudan doğruya kalbinize indirildi" cümlesinde de kitabın iddiasının Allah'tan geldiği yolunda olduğu açıkça anlaşılıyor.

İşte Kur'an'dan sonra dünyaya indirildiğine inandıkları Risalet Nurları'ndan bazı âyetler:

"Onlara aralarındaki anlaşmazlıkları halletmelerini söyle. Hepsi ile yarı ayrı toplantı tertip et, sonra Demirel, Erbakan, Türkeş ve Feyzioğlu kullarımızla toplan." (Anlaşmazlık suresi, s.1.) "Bugün öğleden sonra Sanayi Bakanlığına git, Soner'in sağ tarafında sana yardımcı kıldıklarımdan birini göreceksin. Ona bu satırları göster sana biat edecek." (Mehdi suresi, s.13.)[509]

2.3.1. Konu İle İlgili Örnekler

Örnek 1:

Marksistler, *"Onlar ki gayba iman ederler."*[510] âyetini kendi düşünceleri çerçevesinde şöyle yorumlamışlardır. Âyette geçen *'gayb'*dan kasıt, devrimin gaybıdır, gizliliğidir devrimimizin iki merhalesi vardır.

a) Gayb merhalesi,

b) Şahadet merhalesi. Egemen emperyalist düzen yıkılıncaya kadar, devrim gizlilik içinde bulunmalıdır. Yani ıstılahı teknik karşılığı ile *'gayb'* olmalıdır. Resim değiştiğinde ise artık devrimin şahadet, açıklık merhalesi söz konusudur.[511]

Örnek 2:

Marksistler, *"Onlara çamurdan sertleşmiş taşlar atıyorlardı."*[512] âyetini de şöyle tefsir etmişlerdir: "Peygamber'in doğduğu dönemde Mekke'de evrensel sömürüye karşı savaş veren devrimci bir topluluk yaşıyordu. Sömürgeciler daha sonra bu devrimci topluluğu tespit ettiler ve onları ortadan kaldırmak için Mekke'ye saldırdılar. Devrimci topluluk da adeta kuş gibi uçarak sömürge ordusunu darmadağın etti.[513]

509 İslâmoğlu, **Yahudileşme Temayülü**, s.240.
510 Bakara, 2/3.
511 Mutahhari, Murteza, **İslâm Devrimi**, Çev: Kenan Çamurcu, İstanbul, ts. s.21.
512 Fil, 105/4.
513 Mutahhari, a.g.e. s.22.

Örnek 3:

Son asırda özellikle Mısır'da görülen ve İslâm'ı hayattan soyutlama hareketinin öncüsü ve aynı zamanda Ezher hocalarından Şeyh Abdurrezzak ile Muhammed Ahmed Halefullah da tezlerine Kur'an'dan deliller arıyorlardı. Kendilerine referans olarak ileri sürdükleri âyetlerden bazıları şunlardır. *"Artık aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet."*[514] Halefullah bu âyette geçen *'beynehum'* (aralarında) lafzı, âyetin hüküm olmasına engeldir, demektedir. İddiasına göre âyetin hüküm ifade edebilmesi için *"Allah'ın indirdikleriyle hükmet"* şeklinde olması gerekirdi. Bundan dolayı ona göre, Resûlullah dünya işleriyle ilgilenmemiş, onun *'lider'* ve *'hakim'* gibi sıfatları yoktu.[515] Aynı ekol şu âyetleri de ileri sürmektedir: *"De ki ben size, 'Allah'ın hazineleri yanımdadır' demiyorum. Gaybı da bilmem. Size ben meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolana uyuyorum."*[516] *"Rabbin isteseydi yeryüzündekilerin hepsi mutlaka inanırdı."*[517] *"Dinde zorlama yoktur"*[518], *"Allah dilediğini siler, (dilediğini) bırakır"*[519], *"Ey Muhammed sen öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin. Onların üzerinde zorlayıcı değilsin"*[520] Geniş bilgi bkz.[521]

Tahlil ve Değerlendirme: Bunlar, Saadet asrından beri hiçbir alimin söylemediği iddialardır. Zulmüyle şöhret bulmuş Haccac-i-Zalim bile böyle bir cüreti gösterememişti. Yani "Kur'an idare ve hüküm ile ilgili bir şey sunmamıştır" dememişti. Bu iddianın yersiz olduğuna şu nasların yeteceği kanaatindeyiz *"Andolsun ki biz elçilerimizi apaçık delillerle gönderdik ve onlarla birlikte Kitab'ı ve mizanı (ölçüyü, adaleti) indirdik ki, insanlar (kitapla din-dünyada maslahatlarını, adalet ölçüsü ile de) adaleti ayakta tutsunlar."*[522] Âyette geçen *'mizan'* dan kasıt, adil bir idaredir ki tüm peygamberlere bu mizanın indirildiği haber verilmiştir.*"Hayır, öyle değil. Rabbin hakkı için onlar, aralarında ihtilaf ettikleri (kimi oraya kimi buraya çekip ihtilaf ettikleri) işlerde seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümlerden nefisleri (yürekleri gizli ve açık olarak) hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça, iman etmiş olmazlar."*[523] Bu âyet, Hz. Peygamber'i hakem tayin etmenin imanın gereği olduğunu ifade etmektedir. *"(Münafıklar) derler ki: 'Biz, Allah-u Teala'ya ve Resûl'üne iman*

514 Maide, 5/48.
515 Keylani İsmail, **Faslu'd-Dinî Ani'd-Devle**, s.117.
516 En'am, 6/50.
517 Yunus, 10/99.
518 Bakara, 2/256.
519 Ra'd, 13/39.
520 Ğaşiye, 88/21-22.
521 Keylani, **Faslu'd-Din Ani'd-Devle**, s.175-177; Ebu Ceyb, Sa'di, **Dirasetu'n fi'l-Menheci'l-Islami's-Siyasi**, s.39-53; İsmail Agah Çubukçu, **Laiklik ve Din**, s.10,11,17.
522 Hadid, 57/25.
523 Nisa, 4/65.

ve emirlerine itaat ettik.' Sonra da onlardan bir fırka (bu söylediklerinden) geri dönerler. Onlar mü'minlerden değildir." "Aralarında hükmetmek için onlar (münafıklar) Allah Teala'ya ve Resûlu'ne davet olunduklarında, bakarsın ki onlardan bir fırka yüz çeviricidirler."[524] âyeti Hz. Peygamber'in vermiş olduğu hükümlerden yüz çevirmeyi nifak olarak değerlendirmektedir.

Örnek 4:

"İnsanlardan öylesi var ki dünya hayatına dair sözü hoşuna gider. Kalbinde olana Allah'ı şahit tutar. Oysa o hasımların en yamanıdır."[525] Hz. Ali'ye karşı çıkmakla bilinen Hariciler, âyetin Hz. Ali hakkında, *"İnsanlardan öylesi de var ki canını, Allah'ın rızasını kazanmaya satar, Allah insanlara çok şefkatlidir."*[526] âyetinin ise onun katili İbn Mülcem hakkında nazil olduğunu savunurlar.[527]

Tahlil ve Değerlendirme: Resûlullah'ın yakın akrabası, çok küçük yaşta iman eden ve Hz. Peygamber'in kendisi hakkında; "Harun (a.s)'ın Musa (a.s)'ya olan yakınlığı gibi, sen de bana yakınsın"[528] buyurduğu Hz. Ali şöyle der: Allah'a yemin ederim, Resûlullah benim hakkımda şöyle dedi: Ancak mümin seni sever, münafık da sana buğz eder."[529] Bu şerefe haiz bir zat hakkında bu iddialarda bulunmak, taassubtan başkası değildir. Haricilerin ileri sürdükleri ilk âyet, münafıklardan Ahnes b. Şüreyk es-Sekefi, ikinci âyet de Süheyb er-Rumî hakkında nazil olmuştur.[530]

Örnek 5:

"Hüküm ancak Allah'ındır."[531] Hariciler âyetten hareketle, tahkim olayını kabul ettiği için, Hz. Ali' yi tekfire kadar gitmişlerdir.[532]

Tahlil ve Değerlendirme: Tahkim olayından dolayı Hz. Ali'yi tekfire kalkışmak hiçbir mantıkla izah edilemez. Zira Kur'an mutlak hakimiyeti Allah'a atfederken, insanlara da bir çeşit hükmü tanımıştır. *"Eğer (karı-kocanın) aralarının açılmasından endişe duyarsanız erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının da ailesinden bir hakem gönderin."*[533] *İnsanların hükmetmeleri, ancak Allah'ın mutlak hükmü sayesinde gerçekleşebilmektedir.*[534]

524 Nur, 24/47,48.
525 Bakara, 2/204.
526 Bakara, 2/207.
527 Halid Abdurrahman el-Akk, **Usulu't-Tefsir ve Kavâiduhu**, s.248-249.
528 Buhari, **Fedail**, 9; Tirmizi, **Menakib**, 9.
529 Tirmizi, **Menakıb**, 9; Ahmed b. Hanbel, **VI**,292.
530 İbn Kesir, **Tefsir**, I,385-386; Taberî, **Tefsir**, II,324-333.
531 Yusuf, 12/40.
532 Şatıbi, **el-Muvafakat**, III,292.
533 Nisa, 4/35.
534 Şatıbi, a.g.e. III,292.

Örnek 6:

Birçok ekol öncüsü 'peygamberlik' makamına oturabilmek için bir takım âyetleri kullanmıştır. Bu bağlamda en çok kullandıkları âyet şudur: *"Muhammed sizin erkeklerinizden birinin babası değil. Fakat Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir."*[535] Kadiyaniler, 'hatem' kelimesini "ziynet" anlamında değerlendirmişler ve "yüzük parmakların süsü olduğu gibi, Hz. Mumammed de diğer peygamberler için süstür" derler.[536] Kadiyani mezhebinin öncüsü Gulam Ahmed'e göre, son, sona erdiren manasına gelen 'hatem' kelimesi, mühür, en üstün ve seçilmiş anlamlarına gelen 'hatim' anlamındadır. Bu âyete göre Hz. Muhammed bütün peygamberlerin mührüdür.[537]

Tahlil ve Değerlendirme: Kadiyani anlayışa, göre Resûlullah'dan sonra gelecek bütün peygamberler onun mührü ve izniyle gelecekler. Resûlullah kendisinden sonra insanlığı risalet ve nübüvvetten mahrum edecek değildi. Tabi ki tüm bu yorumlar "İngiliz"ce yorumlardır. 'Hatem' kelimesinin asıl anlamı, İngilizlerin anladığı gibi değil, bilakis risalet ve nübüvvetin son bulduğunu ifade etmektir.

Yirmiüç yıl peygamberlik görevini yapan bir zatın, dünya ve ahiret için en önemli konu hakkında bir şey dememesi veya ilgili âyetleri tefsir etmemesi mümkün değildir. Resûlullah risaleti bir saraya benzetmiş ve kendisini de sarayın en son taşı olarak belirtmiştir.[538] Daha açık olarak; "Risalet ve nübüvvet benimle son buldu. Benden sonra artık herhangi bir nebi gelmeyecektir" buyurmuştur.[539]

Nübüvvetin sona ermiş olmasının nedeni, Kur'an'ın gerekli olan her şeyi açıklaması ve insanlığı başka bir risalet veya kitaba muhtaç bırakmaması, keza insanlığın uymak ve ittiba etmek için muhtaç olduğu ideal ve örnek şahsiyetin Resûlullah'ın hayatında mevcut olmasındandır. O (s.a.v.), her şeyi ile insanlık için en ideal anlamda örnek olmuş erdemlik ve güzel ahlâkın örneklerini hayatında yaşamıştır. Güneş tamamıyla doğunca mum ve elektriğe hacet kalmaz.[540]

Örnek 7:

"Ey Ademoğulları, size içinizden elçiler gelip, size âyetlerimi anlattıkları zaman, korunup uslananlara korku yoktur ve onlar üzülmeyecekler."[541] Kadiyaniler, bu âyeti delil göstererek Resûlullah'tan son-

535 Ahzab, 33/40.
536 Kardavî, **el-Merceiyyetu'l-Ulya**, s.324.
537 Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, II,416.
538 Ibn Kesir, **Tefsir**, III,814; **Hadis**, Ahmed b. Hanbel, V,127; Müslim, **Fedail**, 218.
539 Tirmizi, **Menakib**, 20, Ahmed b. Hanbel, I,177.
540 Bkz. Mevdudî, **Tefhimu'l-Kur'an**, IV,467-494.
541 A'raf, 7/35.

ra bazı nebilerin geleceğini söylemişlerdir.[542]

Tahlil ve Değerlendirme: Sibaktan da anlaşılacağı gibi âyet, Adem ve Havva'nın kıssalarını beyan etmek için nazil olmuştur. Âyet, yaratılış dönemindeki insanlara kurtuluşlarının Allah tarafından gönderilen peygamberler vasıtasıyla ve gösterdikleri yolu takip etmeleriyle mümkün olacağını, Hz. Âdem ve Hz. Havva kıssaları bağlamında zikredilip, onların nesline hitap etmektedir. Keza âyet, her yer ve her zaman peygamberlerin insanlığa rehber olduklarını ve onları eğittiklerini de ifade etmektedir. Nitekim *"Ey elçiler güzel şeylerden yiyin ve yararlı iş yapın."*[543] âyeti de aynı şeyi ifade etmektedir. *"Ey peygamberden sonra gelecek peygamberler helâl rızk yiyin"* anlamında olmayıp, Hz. Adem'den şimdiye kadar gelen bütün Resûllere "helâl rızk yiyin ve işler yapın" anlamındadır. Söz konusu edilen âyet de aynı anlamda değerlendirilmelidir.

Örnek 8:

"Ey inananlar, Allah'a itaat edin, elçiye ve sizden olan buyruk sahiplerine itaat edin."[544] Âyet, siyaset konusunda en çok istismar edilip saplantılara alet edilen âyetlerin başında gelmektedir. Kadiyaniler, bu âyeti öne sürerek İngiliz subaylarına itaat etmeyi Kur'an'ın emri olarak işlemeye çalışmışlardır."[545] Kimileri de âyette geçen 'ila' harfinin anlamını tahrif ederek "fi" anlamına geldiğini iddia etmişlerdir. Bu anlayışa göre âyetin anlamı *"Sizden olan buyruk sahipleri"* olarak değil, *"İçinizdeki buyruk sahiplerine itaat edin"* anlamı anlaşılacaktır. Mirza Gulam yukarıdaki âyeti de öne sürerek İslâm'ın iki bölümden meydana geldiğini savunur. 1- Allah'a itaat, 2- İngiliz hükümetine itaat.[546]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, *"Sizden olan idareciler"* demek suretiyle ortaya atılabilecek her türlü spekülasyona set çekmiştir. Âyetin geri kalan *"Herhangi bir konuda ihtilafa düştüğünüzde onu Allah ve Resûlü'ne götürün."* bölümü, hangi idarecilere itaat edilmesini, onların hangi vasıflarda olmaları gerektiğini açıklamış bulunmaktadır. *"Sizden olan"* kısmı, Müslümanlardan olmalarını gerektirmektedir. Halife namzedi, gayrimüslim olmayacak, dürüst ve adil olacak, Kitab ve Sünnet'i esas alacaktır. Âyet ihtilafların çözüleceği mercii belirlemiş bulunmaktadır. Zira zalim idareciler emanete riâyet etmezler, adaleti icra etmezler, meseleleri Kitap ve sünnete götürmezler. Sadece arzu ve nefislerine göre hareket ederler. Öyleleri Allah ve Re-

542 Mevdudî, **Fetvalar**, IV,77.
543 Mü'minun, 23/51.
544 Nisa, 4/59
545 Kardavî, **el-Merceiyyetu'l-Ulyâ**, s.324.
546 Ulyani, **Ehemmiyetu'l-Cihad**, s.503.

sûlü'nün istedikleri vasıfları haiz değillerdir. Onlara yaraşan vasıf, "Darbeci hırsızlar"dır.[447]

Örnek 9:

Yukarıdaki âyetle ilgili olarak Emevilerin meşhur yöneticisi Haccac-ı Zalimin de benzer bir tevili vardı. Bir defasında halka şöyle demiş: "Ey insanlar! bana itaat etmeniz Allah'a itaat etmekten daha çok gereklidir. Zira Allah kendisine itaat konusunda "*Gücünüz oranında Allah'tan korkun*"[548] şeklinde kayıt koymuştur. Biz idareciler hakkında ise kayıtsız şartsız olarak "*Ey iman edenler Allah'a itaat edin, elçiye ve sizden buyruk sahibine itaat edin.*"[549] buyurmuştur."[550]

Örnek 10:

"*Görmedin mi Allah nasıl bir benzetme yaptı, güzel söz kökü yerde sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. (O ağaç) Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir.*"[551] Şia bu âyeti kendi siyasetleri doğrultusunda şöyle tefsir etmişlerdir: Âyette geçen, ağaç Resûlullah'ı, kök Haşimoğullarını, dallar, Hz. Ali ve Fatıma'yı, meyve oniki imamı, yapraklar da taraftarlarını temsil etmektedir. Şiadan ölen her mümin ağaçtan düşen bir yaprak, doğan her mümin de yeni açılan bir yaprağı temsil etmektedir.[552]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet tevhid kelimesinin anlam ve etkisini canlandırmıştır. Her hayır ve iyilik ondan fışkırır, kökü sağlamdır, hiç kimse ona zarar veremez, sevabı ve etkisi ta semaya yükselir.

Örnek 11:

"*Sana gösterdiğimiz rüyayı ve Kur'an'da lanetlenmiş ağacı insanlara sınama (aracı) yaptık.*"[553] Emevi hanedanı karşıtı bir kesim, âyette geçen "Kur'an'da *lanetlenmiş ağaç*"tan kastın Emeviler olduğunu söylemişlerdir. Bundan dolayı Hariciler, Emevi hanedanına "lanetlik hanedan" yakıştırmasında bulunmuşlardı.[554]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen "lanetlenmiş ağaç" hakkında birçok yorum yapılmıştır. Örneğin Razî, "melun ağac"ın Yahudiler olduğunu öne sürmüştür.[555] Yahudilerin tarih boyunca sergilemiş

547 Bkz. Zemahşeri, **Keşşâf**, I,536.
548 Teğabun, 64/16.
549 Nisa, 4/59
550 Sealebi, **el-İktibâs**, II,226.
551 İbrahim, 14/24-25.
552 el-Akk, a.g.e. s.249.
553 İsra, 17/60.
554 Ibn Atiyye, **Tefsir**, III,448; el-Akk, a.g.e. s.250.
555 Razî, **Tefsir**, VII,361.

oldukları katliamlar de göz önünde tutulursa Razî'nin görüşünde gerçek payının olduğu ortaya çıkar. İbn Kesir, hem tarih, hem de Sûre'nin konumu açısından, âyette Emevilerin kastedilmesinin doğru olmayacağını söyler."[556]

Kur'an bütünlüğü içersinde ve âyetin sibak ve siyakı göz önünde bulundurularak değerlendirdiğimiz zaman; âyetin miracı inkâr edenler için Resûlullah'a bir teselli mahiyetinde olduğu anlaşılacaktır. Çünkü, Miraç Resûlullah'a gösterilen bir mucizeydi. Âyet, Miracın insanlar için bir imtihan vesilesi olduğunu beyan bağlamında söz konusu ağacı zikretmiştir."*Nasıl,bu mu hayırlı konukluk için, yoksa zakkum ağacı mı? Biz onu zalimler için bir fitne (sınav) yaptık. O cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır. Tomurcukları şeytanların başları gibidir.*"[557] âyetlerinde zikri geçen "zakkum ağac"ına atıfta bulunulmuştur. Ona lanetli denmesinin sebebi cehennemliklerin onu Allah'tan bir rahmet olarak değil, cehennemliklerin bir sembolü olarak yemeleridir. Lanetlenen insanlar bundan yiyecek ve daha çok acı çekeceklerdir.[558] Araplar, yerilen, hoş olmayan şeylere lanetlik derler

Örnek 12:

"*Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır.*"[559] Kasım b. el-Fadl, Sûre' geçen 'bin ay'ı Emevi dönemiyle tefsir etmiştir.[560]

Örnek 13:

"*Birbirlerine hangi şeyden soruyorlar? O büyük haberden mi?*"[561] Bahailer, âyette geçen "büyük haber"den kastın, öncüleri "Baha'nın zuhuru" olduğunu söylemişlerdir.[562]

Örnek 14:

Keza Bahailer, "*Dinle o gün münadi yakın bir yerden çağıracak, o gün o çağrıyı gerçek olarak duyarlar. İşte bu çıkış günüdür.*"[563] âyetinde geçen "el-Huruc/çıkıştan kastın, Baha'nın zuhuru olduğunu söylemişlerdir.[564]

Tahlil ve Değerlendirme: Bahaîlerin bu tevili komik ve tutarsız bir yaklaşımdır. Zira Kur'an'ın helâl, haram tanımayan birinin çıkışından asırlar sonra övgüyle bahsetmesi mümkün değildir.

556 Ibn Kesir, **Tefsir**, IV,882.
557 Saffat, 37/62-65.
558 Mevdudî, **Tefhim**, III,121.
559 Kadir, 97/3.
560 Ibn Aşur, **Tefsir**, XV,148.
561 Nebe, 78/1-2.
562 Kardavî, **Mecelletu İslâmiyyeti'l-Ma'rife**, s.138.
563 Kaf, 50/41-42.
564 Kardavî, a.g.y.

Örnek 15:

"İnananlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah mallarıyla canlarıyla cihad edenleri derece bakımından oturanlardan üstün kılmıştır."[565] Razî, âyeti tefsir ederken Şia ile Ehl-i Sünnet arasında devam eden bir ihtilafı söz konusu etmiştir. Şöyle der: Şiaya göre, Hz. Ali fazla cihad ettiği için Ebu Bekir'den daha üstündür. Razî Şia'ya cevap bağlamında; 'Ebu Bekir'in cihadı İslâm'ın ilk yıllarında olduğundan onun cihadı daha önemli sayılır' diyerek, Şia'yla polemiğe girmiştir.[566]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, Allah yolunda cihad etmenin ne derece üstün olduğunu vurgulamakta ve Müslümanları özürsüz olarak cihadı terk etmemeye davet ve teşvik etmektedir. Hz. Ebu Bekir mi çok cihad etti, Hz. Ali mi çok cihad etti? Âyetlerden bunu çıkarmak mümkün değildir. Zira ne dil ne hadis ne de sebeb-i nüzul ile bunu ortaya koymak mümkündür. Açık olan konu şudur ki her iki halife de İslâm'ın yayılması için olanca güçlerini ortaya koymuşlar ve mazeretsiz olarak cihattan geri kalmamışlardır.

Örnek 16:

"Kim zulmen öldürülürse onun velisine yetki vermişizdir."[567] İbn Kesir, İbn Abbas'ın bu âyetin Muaviye'nin saltanatına delil olduğunu söylediğini nakleder. Şöyle ki: İbn Abbas, Muaviye'nin mazlum olarak öldürülen Hz. Osman'ın velisi olduğundan onun saltanatının meşru olduğunu ifade etmiştir. İddiaya göre, Muaviye, Hz. Ali'den Hz. Osman'ın katillerinin yakalanıp cezalandırılmalarını istemişti.[568]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet İslâm'ın kısas hakkındaki hükmünü ortaya koymakta ve haksız yere öldürenin varislerinin katile kısas talebinde bulunabileceklerini ifade etmektedir. Şinkitî'nin de dikkat çektiği gibi, âyetten söz konusu hükmü çıkarmak garip ve uzak bir ihtimaldir.[569]

Örnek 17:

"(O gün insanlardan) Bir bölük cennette bir bölük ateştedir."[570] Kimileri âyeti delil göstererek, ikiden fazla siyasal partiye müsaade edilmeyeceğini savunmuşlardır.[571]

565 Nisa 4/95.
566 Bkz. Razî, **Tefsir**, IV,194-195.
567 Isra, 17/33.
568 Ibn Kesir, **Tefsir**, III,65.
569 Şinkitî, **Adva**, III,421.
570 Şura, 42/7.
571 Kardavî, **el-Merceiyyetu'l-Ulya**, s.285

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet iman-küfür bağlamında zikredilmiştir. Bu nedenle söz konusu anlamı âyete yüklemek muhtemel değildir.

Örnek 18:

"Semud (kavmi) Lut kavmi ve Eyke halkı da (böyle yapmıştı.) işte onlar da hiziplerdir."[572] Bazı kesimler, bu âyeti öne sürerek, çok partili demokratik parlamenter sistemin İslâm'la bağdaşmadığını iddia etmişlerdir.[573]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetin siyasi partilerle herhangi bir ilgisi yoktur. Âyet, Semud ve Eyke kavimlerinin peygamberlerine karşı muhalefet ettikleri için helak olduklarını söz konusu etmiştir.

Örnek 19:

"Zalimlere meyletmeyin, sonra ateş size dokunur."[574] Art niyetli bazı çevreler,bu âyeti kendi emelleri doğrultusunda kullanmaktadırlar. Bu konuda Mustafa İslâmoğlu şunları der: Günümüzde iyi niyetle de olsa bu temayülü sergileyen kesimlerin başında dini siyasileştiren ve kendileri dışındakilerin "radikal" olarak isimlendirdiği çevreler gelmektedir. Partiyi, oy vermeyi, meclise girmeyi usul çerçevesinde değil de "akide" çerçevesinde tartışan bu kesimler, kendilerine delil olarak en olmadık âyetleri bulup çıkarmakta, "İslâmî harekette mücadele metodu" başlığı altında yapılacak yapıcı bir tartışma yerine, silahların ucuna takıldığı "Sıffin" modeli bir tartışmayı tercih etmektedirler. Bu kesimin kılıçlarının ucuna taktığı âyetlerin başında *"sakın zalimlere meyletmeyin, sonra size ateş dokunur"*[575] âyeti geliyor. Siyasi mücadele yöntemlerini yanlış buldukları Müslümanlara karşı kullandıkları bu âyetten bir önceki âyete baksalardı şu ilahî tavsiyenin yapıldığını göreceklerdi: *"Öyleyse emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Seninle birlikte tevbe edenler de. Aşırı gitmeyin. Zira O yaptıklarınızı görmektedir."*[576] Dahası, bu âyetten önceki âyete bakıldığında, Allah'ın, Resûlüne Hz. Musa'yı ve Tevrat'ı hatırlattığı görülmektedir ki, bu da bizim kitabın başından beri savunduğumuz İslâm ümmetinin Yahudileşme tehlikesine karşı Kur'an'daki yüzlerce uyarıdan sadece biridir. Ayrıca, Kur'an'daki Allah'ın hükmüyle hükmetmek konusundaki âyetler, münafıklar hakkında Resûlullah'a inmiş İlahi uyarıları, bugün, kimi Müslüman hizipler aleyhine delil olarak kullanmak da bu tehlikeli yönelişin bir parçasıdır.[577]

572 Sa'd, 38/13.
573 Kardavî, a.g.y.
574 Hûd, 11/113.
575 İslâmoğlu, **Yahudileşme Temayülü**. s.194.
576 Hûd, 11/112.
577 İslâmoğlu, a.g.e. s.195.

2.4. Bilimsel Gelişme ve Yeni Teknolojilere Kur'an'dan Referans Bulmaya Çalışmak

Bilimsel tefsir, Kur'an metninin yorumunda ilmî ıstılahları hakim kılan, muhtelif ilimleri ve felsefi görüşleri ondan çıkarmaya çalışan tefsir çeşididir.[578] Çağımız "uzay ve teknoloji çağı" olarak tanımlanır. Bunun nedeni, asrımızda uzayla ilgili araştırmalar ile özellikle fen ve bilimsel alanlarda yapılan atılım ve katedilen mesafedir. Kur'an'da fen ilimleri dahil her şeyin bulunduğu kanaatı geçmişe dayanır. Teknolojinin had seviyeye ulaşması bu kanaatı daha da güçlendirdi. Özellikle İslâm toplumunun teknolojide batının çok gerisinde kalması, onları Kur'an'dan fen bilimleri veya modern ilimler aramaya sevk etti. Bunun en önemli nedeni, bazı Müslüman toplumların içinde bulundukları geri kalmışlık ve ezikliği yenmeye çalışmaları ve teknolojinin İslâm alemine girişine karşı çıkan direncin kırılmasıdır.

Kur'an'da her şeyin olduğu kanaatı günümüze özgü değildir. Çok eskilere dayanır. Gazzalî (v.505/1111), Razî (v.606/1209), Zerkeşi (v.794/1391), Suyutî, (v.911/1505), Mursi (v.655/1257), bu görüşün savunucularındandır."[579] Hatta bunlardan önce İbn Abbas, "devemin yuları kaybolsa onu Kur'an'la bulurum."[580] İmam Şafiî de, "Soracağınız her şeye Kur'an'dan cevap vermeye hazırım."[581] demişlerdir. Suyutî de bu görüşe katılanlardandır. O, her şeyin Kur'an'da bulunduğunu ileri sürmüştür. Öyle ki Resûlullah'ın 63 yıl yaşadığını da Kur'an'dan çıkarmaya çalışmıştır."[582] Her ilmin Kur'an'da bulunduğunu âyetler getirmek suretiyle ispatlamaya çalışmıştır.[583] Teknolojik ve fennî buluşlar bu kanaati devam ettirmiş ve çağdaş müfessirleri bu konuda hareketlendirmiştir. Çağımızda bilimsel tefsirin öncüsü sayılan Tantavi Cevheri bu konuda şunları der: "Kur'an'da fıkıhla ilgili 150 âyet varken, muhtelif ilimlerle ilgili 750 âyet vardır. O hâlde ey İslâm ümmeti bizlere ne oluyor ki selefimizin miras konusunda gösterdiği duyarlılığı, bizler fen ilimleri konusunda ortaya koymuyoruz. Sizler bu tefsirimde de ilimlerin ABC'sini göreceksiniz. Şimdi İslâm nurunun zuhur etme zamanıdır. Çağ ilerleme çağıdır. Fennî ilimleri tedris etmek ferâizi tedris etmekten daha faziletlidir. Feraiz ilmi farz-ı kifaye, fen ilimleri ise marifetullahı arttırdığı için farz-ı ayndır. Biz bu tefsirimize geçmiştekilerin ihmal ettiği ilimleri alacağız."[584]

Kur'an ve modern ilimler üzerinde yapılan çalışmalara ülkemizde de yenileri ilave edilmiş, konu üzerinde mastır ve doktora çalışma-

578 Şimsek, M. Said, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s.119.
579 Şimsek, M. Said, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s.122.
580 Suyutî, **Mu'tereku'l Ekran fi İ'cazu'l-Kur'an**, I,17.
581 Suyutî, **el-Iklil**, s.12.
582 Suyutî, **İ'caz**, s.117.
583 Suyutî, **Mu'terek** s.17; el-Iklil, s.11.
584 Tantavi, **Cevheri**, s.3119; Zehebî, a.g.e. II,07; Şimşek a.g.e. s.124.

ları yapılmıştır. En önemli çalışma, Kayseri İlahiyat Fakültesi Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Celal Kırca tarafından yapılmıştır. *"Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler"*, *"Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri"* isimli çalışmaları yayımlanmıştır.

Kur'an'da her ilmin bulunduğunu savunanlar, şu delilleri ileri sürerler:

1- *"Yerin derinliklerinde yaş ve kuru, istisnasız her şey apaçık bir kitaptadır."*[585]

2- *"Biz kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik."*[586]

3- *"Biz sana herşeyi açıklayıcı kitabı indirdik."*[587]

4- *"Hiç Kur'an'ı tedebbür etmiyorlar mı?"*[588]

Celal Kırca âyetler konusunda şunları söylemektedir: "Âyetlerin zahiri anlamlarından da anlaşılacağı üzere Kur'an'da her şeyin var olduğunu ve çıkmış ve çıkacak bütün ilimlerin hepsine işaret bulunduğunu bu âyetlerden açıkça görmekteyiz."[589] Kur'an-ı Kerim her çeşit verilerini objektif bir şekilde zikretmiş ve bu ilimlerin konularını ve meselelerini nazil olduğu çağdaki anlayışa göre değil de kendi gayesine her zaman hizmet edecek ve her çağın anlayışına hitap edecek şekilde ifade etmiştir.[590]

Bu ekole karşı çıkanlar da özet olarak şu mütalaada bulunmuşlardır. "Kur'an'ın gayesi, teknolojik buluşları ortaya koymak değildir. Bunlar insanın akıl ve deneyimleriyle ortaya çıkan konulardır. Kur'an'ın temel hedefi, nizam ve ahengiyle insanları hidâyete götürmesi ve onlara Allah'ı tanıtmasıdır. Kur'an ilimlere teşvik etmiş ve insana yararlı olan her şeyi ödüllendirmiştir. *"Bu kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik."*[591] Bu ve benzer âyetler insanların ihtiyaç duydukları şeylerle ilgilidir. "Falancanın dükkanında her şey vardır" denilince orada tren, uçak da bulunur anlamı çıkmaz. Gaye, insanların ihtiyaç duydukları eşyanın bulunmasıdır. Fen ilimleriyle ilgili buluşları Kur'an'a mal etmenin diğer bir sakıncası da, ilimleri keşfeden kişilerin akıllarının sınırlı olmasından kaynaklanacak olumsuz neticelerdir. Kur'an ilmi sınırsız Allah'tan indirilmiştir. İnsanın düşünce ve ilmi ise her zaman hatayla karşı karşıyadır. "Mutlak doğru" olarak kabul gören birçok konu sonradan eleştirilmiş ve hatta çürütülmüştür. Kur'an ise, *"Ona ne önünden ne de arkasından onu boşuna çıkaracak*

585 En'am, 6/59.
586 En'am, 6/38.
587 Nahl, 16/89.
588 Nisa, 4/82.
589 Kırca, Celal, **Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri**, s.21.
590 Kırca,a.g.e. s.20.
591 En'am, 6/38.

bir söz gelmez"[592] demektedir. Masum olan Kur'an'ı her zaman hataya maruz olan buluşlara uydurmaya çalışmak vahiy gerçeğiyle bağdaşmaz.

Çağdaş müfessirlerden İzzet Derveze de bu konuda şunları der: "Evrensel yorumlar, çağdaş yazar ve müfessirlerin de bilim ve ilerleyiş alanında meydana gelen bazı gelişmelere paralel olarak yaptıkları kısmi değişikliklerle beraber kıssa ve rivâyetleri değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Zaman zaman evrensel fenomenlere, yaratılış sistemine güneş, ay, gök, dünya, hayat, elektrik, şimşek ve gök gürlemesine ilişkin bilimsel teorilerini bazı Kur'an âyetlerine göre ayarlamaya çalıştıklarını görüyoruz. Bunun tehlikesi şudur: Kur'an'ın içerdiği işaretleri uyarıları, tabirleri ve hatırlatmaları başlı başına birer konu olduklarını varsayarak ayrıntılı biçimde açıklamaya çalışmak bununla ilgili spekülatif yorumlarda bulunmak söz konusu işaretleri, uyarıları ve tabirleri öğüt ve daveti destekleme nitelikli misyonlarından soyutlar. Bunun yanında Kur'an'ın içerdiğini bu hedefin ve kutsallığının çerçevesinin dışına çıkarak tartışmaların araştırmaların bilimsel teknolojik ve evrensel teorilerinin ispat veya ret alanlarına sürükler. Açık teorilerin düzeyine indirir. Kaldı ki bu tür tartışmalar daha doğrusu bu tür spekülatif çıkarsamalar zan ve tahminlere dayanırlar. Bunların bir kısmı gerçekten tutarsızdır.[593] Ahmed Muhammed Cemal da aynı konuda şunları der: "Kur'an, tıp ve astronomi ilimlerine kaynak değildir. Keza O, geometri, kimya formülleri ve ruh çağırma kitabı olması için de indirilmedi."[594]

Kur'an'ın hedefi konusunda en anlamlı yaklaşımın Seyyid Kutub'a ait olduğunu tahmin etmekteyiz. Muhammed Lütfi es-Sebbağ kendisinden şunları nakleder: "Bazılarının iddialarına göre, Kur'an ne astronomi ne kimya ne de tıp kitabıdır. Kur'an'a gölge düşürmek isteyenlerin iddialarına göre ise, kur'an söz konusu ilimlere karşıdır. Her iki kesim de Kur'an'ın asıl hedefini yakalayamamıştır. Kur'an'ın hedef ve sahası insan ve insanın yaşadığı hayattır. Kur'an kainata genel bir anlam sunmak ister. O, varlık ile yaratıcı arasında bir bağ kurmak istediği gibi, bu düşünce üzerine de bir hayat tesis etmek ister. İnsan evrendeki imkanları kullanmak için tüm imkanlarını ortaya koymalı ve onu değerlendirmelidir. Kur'an'ın hedefi, tüm fen ilimlerinden daha yüce ve daha âlidir. Zira hedefi insandır, ilimleri inceleyen, bulan da insandan başkası değildir. Kur'an muhatabı olan insanın şahsiyet ve vicdanını terbiye eder, sonra da toplumu ona kurdurur, ilimleri yerli yerinde kullanmasını sağlar."[595] Sebbağ, Seyyid Kutub'un görüşünü naklettikten sonra konuyu şu iki misal ile izah etmeye çalışır. "Her-

592 Fussilet 41/42.
593 İzzet Derveze, **Kur'an-i Mecid**, s.213.
594 Ahmed, Muhammed Cemal, **Kitabün Uhkimet Âyâtülü**, I, 8-9.
595 es-Sebbağ, a.g.e. s.335-236.

hangi bir ilmî sahada çalışmak istendiği zaman ilk olarak o saha ile ilgili kaynaklara müracaat edilecektir. Misal olarak "nahv" ilmi üzerinde çalışmak isteyen birinin psikoloji kaynaklarına müracaat etmesi abes olur. Keza verem hastalığı üzerinde çalışmak isteyen birinin Birleşmiş Milletler yasalarına müracaat etmesi düşünülemez. Yapacağı şey, ilgili tıbbi kaynaklara başvurmaktır. Kur'an'ın en önemli hedefi insan ve hayattır. Fen ilimleriyle uğraşmak değildir. Kur'an insanın her iki dünyada mutluluğu nasıl elde edeceğini işler."[596] Yazar, her ilim için ilgili kaynaklara başvurmanın gereği gibi, hayata anlam kazandırmak ve iki dünyada mutlu olmak için Kur'an'a başvurmanın gerekliliğini vurgulamak istemiştir.

Selefî alimlerden Abdulaziz b. Baz şunları da der: "Bilim adamlarının uzay ve benzer sahalarda sergilemiş oldukları teoriler konusunda temkinli davranmalıyız. Zira "*Ey inananlar fasık bir adam bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın.*"[597] âyetinde '*araştırın*' denilmiş ve "onu reddedin" denilmemiştir.[598]

Bilimsel tefsir karşıtlarından Emin el-Hûli ise şunları der:

a) Bilimsel tefsir lügat açısından imkansızdır. Yani, modern zamanda ortaya çıkan buluşları Kur'an'ın indiği dönemde ifade eden bir lafız yoktur. Çünkü lafızlar zihinde veya dış dünyada var olan anlamları ifade etmek için kullanılırlar. Ne zihinde ne de dış dünyada varolmayan bu lafızlar bu anlam ve varlıkların ortaya çıkışlarından önce başka anlamlarda kullanılıyordu.

b) Kur'an'ın belagatı açısından da bilimsel yorumlar imkansızdır. Şöyle ki: Belagat, durumun gereğine uygun söz söylemektir. Kur'an'ın ilk muhatapları bilimsel yorumları bilmiyorlardı. Eğer bilimsel yorumlar kastedilmiş olsaydı, durumun gerektirdiğine göre hareket edilmemiş olurdu. Eğer bilimsel yorumlar kastedildiyse o zamanın insanları bunları anlamışlar mıydı? Anlamışlar ise neden çeşitli sahalarda modern ilim kalkınma hamleleri başlamadı? Kur'an muhatapları eğer bu yorumları anlamamışlarsa, nasıl olur da Kur'an'dan murad edilen manalar olabilir?

Netice olarak şunu diyebiliriz: Kur'an insanlara rehberlik etmek, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için gönderilmiştir. O ne denklem ne de formül kitabıdır.[599] Kur'an tefsirinde görülen sapmaların bir kısmı, fen bilimlerine Kur'an'dan referans bulmaya çalışmaktan kaynaklanmaktadır.

596 Sebbağ, a.g.y.
597 Hucurat, 49/6.
598 Ibn Baz. Abdulaziz, **el-Edilletü'l Nakliyye ve'l Hissîyye ala Cereyani'ş Şemsi ve Süküni'l-Erdi ve İmkani's-Sudi ile'l -Kevakib**, s.13.
599 Şimsek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s.131-132.

Şimdi de bu gerçeği örneklendirmeye çalışalım.

2.4.1. Konu İle İlgili Örnekler

Örnek 1:

"Rabbini görmedin mi gölgeyi nasıl uzattı! Dileseydi onu durgun yapardı. Sonra güneşi ona delil kıldık."[600] Kimi müfessir, âyetin güneş ışınlarının tutulmasıyla çekilen fotoğraflara işaret ettiğini savunmuştur.[601]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetten fotoğraf çekmeye delil çıkarmak, kelime yapısı ve konum bakımından mümkün değildir. Âyet, gölgenin uzayıp yer değiştirdiğine, dolayısıyla da dünyanın döndüğüne işaret etmektedir. Zira dünya dönmeseydi, gölgenin değişmesi de mümkün olmazdı.[602]

Örnek 2:

"Yavrum! Hardal tanesi ağırlığında bir şey de olsa bir kayanın içinde göklerde veya yerde bulunsa Allah mutlaka onu getirir."[603] Âyette geçen 'kaya'nın nerede olduğu konusunda garip izahlarda bulunulmuştur. Taberî, dünyanın üzerinde bulunduğu "yeşil kaya" olarak tefsir ederken,[604] Razî de mezkur kayanın üzerinde balık vardır, mekanı ne yer ne de göktedir, demektedir."[605]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, Allah ilminin her mekan ve eşyayı ihata ettiğinden bahsetmekte ve onun ilminden hiçbir şeyin kaybolmayacağını hatırlatmaktadır. Dolayısıyla zerre kadar iyilik veya kötülük kayanın içinde bile işlense, Allah'ın ilminden gizli kalmaz. Âyette kayanın yeri ve niteliği hakkında herhangi bir işaret veya delil yoktur. İslâm bu tür asılsız rivâyetlerden münezzehtir.

Örnek 3:

"Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı."[606] Ayın yarılmasının niteliği konusunda garip rivâyet ve yaklaşımlar sergilenmiştir. Bu yaklaşımlardan bazıları ilahiyatçı Prof. Yaşar Nuri Öztürk'e aittir. Şöyle derler: "Ayın yarılmasına ilişkin haber bize göre insanoğlunun aya inişi ve oradan

600 Furkan, 25/45.
601 el-Kisi, **Meâlimu'l-Hudâ fi Fehmi'l-İslâm**, s.122.
602 Heyet, **el-Munteheb fi Tefsiri'l-Kur'an**, s.486.
603 Lokman, 31/16.
604 Taberî, a.g.e. **X**,211.
605 Razî, **Tefsir**, **IX**,121.
606 Kamer, 54/1.

bazı taşların dünyaya getirilmesiyle gerçekleşmiştir. Ay taşlarının aydan alınıp dünyaya getirilmesi, ayın yarılmasının ta kendisidir. Kur'an'ın 14 asır önceden verdiği mucize haberin aya inilmesiyle gerçekleştirildiğini ilk fark eden Reşad Halife'yi rahmetle anıyoruz."[607] Yaşar Nuri, nübüvvet iddiasında bulunan Reşad Halife'yi rahmetle andıktan sonra, onu Müslüman 'biyo-kimyacı' olarak nitelendirmektedir.[608]

Tahlil ve Değerlendirme: Ayın bölünmesi konusunda değişik görüşler öne sürülmüştür. Kimileri ayın bir mucize olarak bölündüğünü ve her gün gökte vuku bulan çarpışmalardan bir tanesi olduğunu savunmuştur. Bunlar,bu görüşlerini 'ahâd' olan bazı hadislerle desteklemektedirler. Şah Veliyullah (v.1176/1762) ve Gazzalî'nin de (v.505/1111) içinde bulunduğu bir grup ulema kelamcı da ayın iki parçaya ayrılmadığını, ancak öyle görüldüğünü söylerler. Bölündüğünü söyleyen hadisi nakleden Enes'in rivâyetinde şöyle denilmiştir: "Mekke ahalisi peygamberden kendilerine bir mucize göstermesini istediler. O da ayı onlara iki parça halinde gösterdi. Mekkelilerin isteği doğrultusunda acaba ay hakikaten ikiye bölündü mü yoksa Mekkeliler mi onu öyle gördü? Bu mühim değildir. Mekkeliler ayı ikiye bölünmüş olarak gösteren kudret isterse ayı ikiye böler."[609]

Kıyamete yakın bölüneceğini söyleyenler de, Kur'an'da geçmiş sığasıyla gelip gelecekte vuku bulacak bazı âyetleri göstermişlerdir. "*Allah'ın emri geldi, artık onu acele istemeyin.*"[610] âyeti, ileride vuku bulacak bir hadisenin geleceğini zihinde canlandırmak için "geldi" (geçmiş zaman) fiili ile haber vermiştir. Buna göre, "*Güneş dürüldüğü zaman*",[611] "*Yıldızlar kararıp döküldüğü zaman*",[612] "*Gök yarıldığı zaman*"[613] âyetlerinde de belirtildiği gibi, ayın bölünmesi de kıyamete yakın vuku bulacak hadiseler arasında gerçekleşecektir. İlahiyatçı Öztürk'ün "Aydan taşların getirilmesi" ile "ayın bölünmesi" arasında kurduğu ilişkiyi anlamak zor görülmektedir. Öztürk'ün yaklaşımına göre âyet, "ây fethedildi" anlamını veren "*İnfetehe'l-Kameru*" olarak gelmeliydi. Çünkü aya inmek, hem insanlık hem de ay için önemli bir hadise, bilim ve teknolojide bir fetih ve başarıdır.

İnşıkak kelimesi, kökü itibariyle bir şeyin bölünmesi, dağılması ve sonunun yaklaşması demektir. Kur'an'da aynı fiil ile belirtilen hadiseler, hadisenin üzerinde cereyan edeceği varlığın sonunu göstermektedir. "Gök yarılıp ayrıldığı zaman."[614] Ayın fethi gibi, Arapça'da

607 Öztürk, Yaşar Nuri **Kur'an'daki İslâm**, s.91.
608 Öztürk, a.g.e. s.20.
609 Şibli, **Asr-ı Saadet**, III,40-41.
610 Nahl, 16/1.
611 Tekvir, 81/1.
612 Tekvir, 81/2.
613 İnfitar, 82/1.
614 İnşikak, 84/1.

da yeni semantik fetihler mi meydana gelmektedir? Kimileri de âyeti şu şekilde tefsir etmişlerdir: Ay yavaş yavaş yere yaklaşmaktadır. Ay dünyaya öyle yaklaşmaktadır ki bir gün gelir yerçekimi alanını geçer ve âyette geçen inşikak meydana gelecektir.[615]

Örnek 4:

"Biz yakın göğü bir ziynetle yıldızlarla süsledik ve onu itaat dışına çıkan her türlü şeytandan koruduk." Onlar mele-i a'layı dinleyemezler. Her yandan kendilerine (ışınlar atılır) kovulurlar."[616] *"Artık şimdi kim dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir ışın bulur."*[617] *"Görmedin mi Allah nasıl yedi göğü birbiri üzerinde tabaka tabaka yarattı ve ayı bunların içinde bir nur yaptı."*[618] Tefsir ve hadis ilimlerinde otoriter olduğuna kanaat getirdiğimiz Muhammed Emin Şinkitî; âyetleri öne sürerek, uzay gemisi sahiplerinin (astronotların) aya veya uzaya çıktıklarını tekzip etmektedir. *"Böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık."*[619] âyetinde geçen "şeytanlar" dan kastın astronotlar olduğunu iddia etmiştir.[620]

Tahlil ve Değerlendirme: Uzay kentlerinin kurulmaya çalışıldığı bir dünyada bu tür çalışmalara Kur'an'ı engel görmek veya onları Kur'an'a mal etmenin makul bir mantığı olamaz. Dünya kamuoyunun ve kabul ettiği çoğunun gözleriyle ekranlarda müşahede ettiği önemli bir olaya Kur'an adına karşı çıkmak gerçekten hayret vericidir. Çağdaş alimlerden merhum Abdulaziz b. Baz bu hayret verici durumu şöyle cevaplandırmaktadır. "Bazı alimler yukarıdaki âyetleri öne sürerek aya çıkılmayacağını iddia etmişlerdir. İddialarına göre: 1. Semada ay, 2. Semada Utarid, 3. Semada Zühre, 4. Semada Güneş, 5. Semada Merih, 6. Semada Müşteri, 7. Semada da Zuhal bulunmaktadır. Onlara şunu deriz: Mezkur âyetlerde ay veya yıldızların semanın içinde bulunduğuna veya ona bitişik olduğuna dair bir anlam bulunmamaktadır, yıldızların gökte oldukları ve göğü süsledikleri ifade edilmektedir. Arap literatüründe 'sema' insanın yukarısı için kullanılır. *"Gökte olanın sizi yere batırmayacağından emin misiniz?"*[621] âyetinde geçen "fi" cer harfi "alâ" anlamındadır. Nitekim, *"Dört ay daha yeryüzünde dolaşın."*[622] âyetinde geçen "fi" cer harfi de "alâ" anlamındadır. Zaten ay, yıldız ve semalar bitişik olsaydı, *"Hepsi bir yörüngede yüzmektedir"*[623] âyetinde

615 Nevfel, a.g.e. 183.
616 Saffat, 37/6-9.
617 Cin, 72/9.
618 Nuh, 71/14-15.
619 En'am, 6/112.
620 Şinkitî, **Advâu'l-Beyân**, III,92.
621 Mülk, 67/16.
622 Tevbe, 9/2.
623 Yasin, 36/40.

belirtilen yüzme meydana gelemezdi."[624] İnsanların aya inmemeleri için herhangi bir aklî veya naklî delil aramanın ne anlamı olabilir? Kur'an yer, gök ve içindekilerin insanın istifadesine sunulduğunu ifade etmiştir. *"Görmediniz mi Allah göklerde ve yerde bulunan şeyleri size boyun eğdirdi."*[625] *"Sürekli olarak görevlerini yapan güneşi ve ayı emrinize verdi."*[626]

Allah Teala bu âyetlerde sarih bir biçimde tüm evrenin insanın yararlanması için yaratıldığını beyan etmektedir. İnsanın aya veya yıldızlara ulaşması, Allah'ın onları yaratma hikmeti dışında değildir.[627]

Örnek 5:

"Onu sakara sokacağım. Sakarın ne olduğunu nereden bileceksin. Durmadan deriler kavurur, üzerinde ondokuz vardır."[628] Âyette geçen *'sakar'*, *'levvaha'* ve *"ondokuz rakamı"* hakkında ilahiyatçı Prof. Yaşar Nuri Öztürk şunları demektedir: "Sakar, bilgisayardır. Elektrik enerjisiyle çalışır. Ortada hiçbir şeyi görünür halde bırakmaz. Fakat hiçbir şeyi de kapsamazlık etmez. İnsanlığın önüne levhalar, ekranlar çıkarır. (*levvaha* kelimesindeki mübalağa özelliği, yapılan işin ısrarla ve çok yapıldığını göstermektedir.) Bu levhalar sayısızdır. Levhalarda hareket noktası Ondokuzdur. Yani sakar'da Kur'an mucizesinin tutarlılık sırrı ondokuz rakamına bağlı bir sisteme oturtulmuştur."[629]

Tahlil ve Değerlendirme: *'Sakar'*a bilgisayar demek için, Arapça diline yeni bazı ilaveler gerekir. Böyle bir yaklaşım bize Fransızların şu meşhur fıkrasını hatırlatır. Fransa kralı (IV. Henri) bir gün maiyet erkaniyle konuşurken Fransızca'nın "kaşık" manasına gelen ve müennes olduğu için "une cuiller" denilmesi gereken tabirini yanlışlıkla "un cuiler" diye müzekker şekle sokmuş (!) Hazır bulunanlar gülümseyerek birbirlerine bakmışlar. Kralın nedimi olan ünlü şair (Malherbe) de orada imiş: Zavallı (IV. Henri) hemen ona bu kelimenin müzekker mi, yoksa müennes mi olduğunu sormuş; şair de şöyle cevap vermiş:

- Haşmetmeab, siz bir ferman yayınlayıp da bu kelimenin müzekker olduğunu ve müennes sayanların derhal idam cezasına mahkum edileceklerini ilan buyuruncaya kadar kelime müennes kalacaktır. Malherbe'in bu unutulmaz sözünü anlatan (Edmord Guerard) aynı sayfadaki haşiyesinde de ünlü Roma İmparatoru Tibera'nin şu vecizesini kaydetmektedir: "Bir imparator istediği insanı memleketine kabul

624 İbn Baz, Abdulaziz, **el-Edille** a.g.e. s.78.
625 Lokman, 31/20.
626 İbrahim, 14/33.
627 Tabbara, Afif Abdulfettah, **Ruhu'd-Dini'l-İslâmi**, s.115.
628 Müddesir, 74/26/130.
629 Öztürk, **Kur'an'daki İslâm**, s.21.

edip vatandaşlık hakkı verebilir, fakat dilde mevcut olmayan hiçbir kelimeyi lisanına kabul edemez!"[630]

Ulaşabildiğimiz tüm lügat ve ansiklopedilerde *'sakar'* kelimesinin benzer bir anlamıyla karşılaşmadık. Nasıl olur da onbeş asırdır Kur'an'da bilgisayar adı vardı da hiç kimse bunu fark edemedi. Âyetin sibakına da dikkat edildiğinde, Allah'ın kendisine muhtelif nimetleri verdiği halde vahye karşı çıkan ve dik kafalılık yapan birinin ahirete varacağı yer ve göreceği azaptan bahsettiği görülecektir. Sayın Öztürk'e göre vahye karşı çıkan mezkur bilgisayara sokulacaktır. Sonraki âyetten de anlaşılacağı gibi, Kur'an'ın bu sayıyı vermedeki kastı imtihandır. Allah inkârcıların sayıyı duyacakları an alay edeceklerini bildiği hâlde, sayıyı vermek istemiştir. Aynı sayı ile kitap ehli de bu rakamın kitaplarına uygun olduğunu anlamış, müminlerin de Allah'ın beyanına inandıkları için imanları artmıştı. Âyetin nüzul sebebi de böyle bir anlama imkan vermemektedir. Nitekim bazı inkârcılar, âyet nazil olunca onun ahiretle ilgili bir durumu anlattığını fark etmişler ve ondokuz sayısını alaya almışlardı. Ebu Cehil arkadaşlarına; "Allah canınızı alsın, sizden on kişi onlardan birinin hakkından gelemiyor mu? demiş, bunun üzerine Kilde b. Useyd adında biri "onlardan on yedisi bana, kalan ikisi de size" demişti."[631] Allah'ın ondört asır sonra çıkacak bir buluşu ortaçağ insanına indirmesi ve sonra da kendilerini onunla sorumlu tutması mükellefiyet mantığıyla bağdaşmaz.

Şeyhülislam Ebu Zekeriyya el-Ensari de ondokuz sayısına ilginç bir yorum getirmiştir. Şöyle der: ondokuz rakamı, nefsi fesada götüren faktörlerin sayısını ifade eder.[632] Bunları kim tespit etmiştir, delil ve mesnedi nedir? Niçin yirmi değil de ondukuzdur. Böyle bir yorumun Kur'an'ı anlama açısından ne yararı olabilir?

Örnek 6:

"O (Rab) ki yeri sizin için döşek kıldı."[633] Razî, bu âyeti dünyanın sakin olup dönmediğine delil göstermektedir.[634]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, dünyanın insanlar için döşenmiş olduğundan insanların üzerinde yaşamaları için, döşek gibi yumuşak ve elverişli olduğunu ifade etmiştir. O ne çamur gibi yapışkan, ne de kaya gibi serttir. Dünya dönse de Allah'ın kudretiyle dönmektedir. Sakin de olsa Allah'ın kudretiyledir. Doğruluğu kesinleşmemiş olan bir teoriyi Kur'an'a mal etmek anlamsız ve gereksizdir. Milattan beş asır önce yaşamış bulunan filozof Pisagor dünyanın döndüğünü savunur-

630 Danişmend, İsmail Hâmi, **Tarihi Hakikatler**, I,12.
631 İbn Kesir, a.g.e. IV,732.
632 el-Ensari, Zekeriyya, **Fethu'r-Rahmân**, s.441.
633 Bakara, 2/22.
634 Razî, **Tefsir**, I,236.

ken ondan 350 yıl sonra gelen Astronot Batlamyus ise dünyanın dönmediğini iddia etmiştir.[635] Meşhur Fransız matematikçi Bovanker ise dünyanın dönüp dönmediği, bu konuda kesin bir sonuca varmanın ve özellikle de bunu duyu organlarıyla ispat etmenin güç olduğunu söylemektedir.

Netice olarak Kur'an'ı bilimsel teorilere göre yorumlamak Kur'an'ın değişmez ve zaman üstü özellikleriyle bağdaşmaz. Bununla beraber, Sıddık Han, el-Merağı, ve Hamdi Yazır gibi bazı müfessirler *"Bir de dağları görür, yerinde sabit sanırsın, halbuki onlar bulut gibi geçer."*[636] âyetini delil getirerek dünyanın döndüğünü söylemişlerdir ki son bilimsel veriler de bu yöndedir.[637]

Örnek 7:

"O'dur ki arzı uzattı. Orada sabit dağlar ve ırmaklar var etti."[638] Kurtubî de bu âyetten hareketle dünyanın düz olduğunu, dünyanın sabit olduğunu, sadece depremlerin meydana geldiği durumlarda dünyanın hareket etmesinin mümkün olduğunu söylemiştir."[639] Suyutî de Kirmani'den naklen dünyanın düz olduğunu söylemiştir.[640]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu âyette de bir önceki âyet gibi yerin insanların yaşaması için dağlar, ırmaklar ve türlü meyvelerle hazırlanıp yararlı bir hale getirildiği anlatılmıştır. İnsanlar bu sayede üzerinde hareket edebilmektedirler. Dünyanın bu biçimde yaratılması onun küre şeklinde olmasına engel değildir."[641] Bu ve benzer âyetlerle Kur'an'ın vermek istediği mesaj, Allah'ın kudret ve azametini delillerle ortaya koymaktır.

Örnek 8:

"Ey insanlar sizi tek dişi ile tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun."[642] Kimileri âyette geçen 'tek nefsin' elektron, 'zevc'in de proton olduğunu söylemişlerdir.[643]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorum hem dil hem de âyetin siyak'ı açısından mümkün görülmemektedir. 'Nefs' ile 'zevc' kelimelerinin Arap literatüründe anlamları bellidir. Âyetin sonu da bu iddiayı red-

635 İbn Baz. a.g.e. s.57.
636 Neml, 27/88.
637 Bkz. Kırca, a.g.e. s.76-77.
638 Ra'd, 13/3.
639 Kurtubî, a.g.e. IX,280.
640 Suyutî, **el-Iklil**, s.244.
641 Razî, **Tefsir**, VII,5; Beydavi, **Tefsir**, I,59.
642 Nisa, 4/1
643 Kardavî, **el-Merceiyyetu'l-Ulyâ**, s.288.

detmektedir. Âyette İnsanların elektron ve protondan değil, bir çiftten çoğaldıkları anlatılmıştır.

Örnek 9:

"Ya da (o) ülkenin halkı kuşluk vakti eğlenirlerken azabımızın kendilerine gelmeyeceğinden emin midirler?"[644] Mısırlı ziraat mühendisi Abdurrezzak Nevfel, âyette geçen *'duha/kuşluk'* kelimesini dünyanın yuvarlak olduğuna delil getirmiştir.[645]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen *"duha"* kelimesi *"kuşluk"* anlamındadır. Âyet, insanlara gece-gündüz ayırımını yapmadan her an için ölüme hazırlıklı olmalarını ve gaflete dalmamalarını hatırlatmaktadır. Allah'ın azabı her an gelebilir.

Örnek 10:

"O Rab ki otlağı çıkardı. Sonra da onu kupkuru siyah bir çöpe çevirdi."[646] Nevfel, bu âyetin tefsirinde de, petrol ve kömürün bazı bitki ve canlılardan meydana geldiğini söylemiştir.[647]

Tahlil ve Değerlendirme: Muhammed Gazali Nevfel'in görüşünü belirttikten sonra, (dil yönünden) âyetten böyle bir anlamı çıkarmanın güç ve yersiz bir zorlama olduğunu belirtmektedir.[648]

Örnek 11:

"O Allah ki yedi göğü ve yerde de onların benzerini yarattı."[649] Bazı müfessirler, *'mislehünne'* kelimesiyle yerin yedi kat olduğunu, her katta da bir peygamberin bulunduğunu söylemişlerdir.[650]

Tahlil ve Değerlendirme: İbn Kesir söz konusu rivâyetler için 'şaz' ifadesini kullanmıştır. Dünyamızdan başka yerlere peygamberler gelseydi Kur'an herhalde onlardan da bahsederdi. Son jeolojik çalışmalar, yer altında gizli bir noktanın kalmadığını göstermişti. Bu âyet hakkında Mevdudî şöyle der: Âyette geçen *'mislehünne'* (onlar kadarını, gibisi) ifadesi, yeryüzünün yedi kat olarak yaratılmış olduğu anlamına gelmez. Kastedilen şudur: Nasıl birçok sema yaratılmış ise, birçok sayıda arz da yaratılmıştır. Yani mevcudat için bir döşek olarak yaratılan arz yeryüzünün bir nevidir. Allah Teala aynı kainatta orada bulunanlar

644 A'raf. 7/98
645 Bkz. M. Gazali, **Keyfe Neteâmelu**, s.202.
646 A'la, 87/4-5.
647 Gazali, a.g.y.
648 Gazali, a.g.y.
649 Talak, 65/12
650 Bkz. Taberî, Razî, İbn Atiyye, **Kurtubî** Tefsirleri ilgili âyet tefsiri

için bir döşek olarak başka arzlar da yaratmıştır.[651] Kasımî ise âyete şöyle bir yorum getirmiştir. "Yer de diğer yıldızlar gibidir. O da belli maddeden yaratılmış, güneş etrafında döner, ondan ısı ve ışık alır."[652] Âyetin diğer bir anlamı da şöyledir: Biri, "kendime yedi dürüst dost edindim" dediğinde, diğer biri de, "benim de onlar gibi dostum vardır" dediğinde dürüstlükte onlar gibi dostunun olduğunu belirtmek istemiştir. Bu yoruma göre âyet şu anlama gelir. "Kimi arzlar madde ve yapı yönünden sema gibidir. Kur'an'da yerin yedi kat veya yedi adet olduğuna dair herhangi bir delil yoktur."[653] "Yerden de onlar kadarını yarattı" bölümüne şu anlamda verilebilir. Gök yedi tabaka olduğu gibi, yer de sayı olarak yedi kıtadan meydana gelmiştir. Asya, Afrika, Avrupa, Amerika...[654]

Netice olarak Kur'an ve sahih hadislerde yerin üst üste yedi tabakadan oluştuğuna ve her tabakada peygamber veya insanların bulunduğuna işaret edecek herhangi güvenilir bir delil yoktur.

Örnek 12:

"Üç dallı bir gölgeye gidin ki ne gölgelendirir ne de alevden korur."[655] Suyutî, üçgende gölge olmadığı için âyetin, geometriye işaret ettiğini söylemiştir.[656]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet sibak ve siyakıyla cehennemi tasvir etmektedir. Geometri veya şekillerle herhangi bir bağlantısı yoktur. Zira mezkur âyetten sonra *"O kütük gibi kıvılcımlar saçar."* denilmektedir. Üçgen ile kıvılcım ayrı konulardır.

Örnek 13:

"Kaynatılmış denize (yemin olsun)"[657] Suyutî bu âyetten de ilginç bir anlam çıkarmıştır: Şöyle der: Âyet, denizin altında ateşin bulunduğuna delalet etmektedir.[658]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet denizin dolu ve dalgalı vaziyetinden bahsetmekte, ateşle bir ilgisi bulunmamaktadır.

Örnek 14:

"Musa kavmine 'Allah size bir inek kesmenizi emrediyor demişti. Bizimle alay mı ediyorsun! dediler. Cahillerden olmaktan Allah'a sığını-

651 Mevdudî, Tefhim, VI,385.
652 Kasımî, Mehâsin, XVII,5848.
653 Kasımî, a.g.e. XVI,5848.
654 Ibn Aşur, **Tefsir**, XXVII,341.
655 Mürselat, 77/30-31.
656 Suyutî, **el-Iklil**, s.516.
657 Tur, 52/6.
658 Suyutî, **el-Iklil**, s.248.

rım dedi."[659] Tantavi Cevheri, âyetin tefsirinde Müslümanların Amerikalılardan önce ruh çağırma ilmine sahip olduklarını ifade etmektedir."[660]

Tahlil ve Değerlendirme: Ruh çağırma meselesi, öteden beri tartışılan konulardandır. Çağdaş alim Ali Tantavi'nin ifadeleriyle bunun ne ispatı ne de reddi mümkündür. Ruh çağırmanın Resûlullah döneminde yapılmadığı kesindir. Ölmüş müminlerin ruhları sadece uyku esnasında diğer ruhlarla birleşebilmektedirler, inkârcıların ruhlarının ise birleşip birleşmedikleri konusunda herhangi bir delile sahip değiliz.[661] Yukarıdaki âyette ise, Musa (a.s)'nın İsrailoğullarına gösterdiği bir mucizeden bahsetmektedir. Ruh çağırma ile herhangi bir ilgisi yoktur.

Örnek 15:

"Ey Musa, bir çeşit yemeğe tahammül edemeyeceğiz, bizim için Rabbine yalvar da, bize yerin bitirdiği sebzesinden, kabağından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın" demiştir.[662] Tantavi Cevheri,bu âyetin tıp ilmini içerdiğini söylemektedir.[663]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorum Kur'an'ı asıl hedefinden saptırmaktan başkası değildir. Zira Kur'an tıp, geometri, kaideleri için nazil olmamıştır.

Örnek 16:

Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, Herevi'den şu tefsir örneklerini nakleder: *"Allah o gün şöyle buyuracak: "Ey Meryem oğlu İsa, sana ve anana olan nimetimi düşün. Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıyordun, içine üflüyordun da Benim iznim ile bir kuş oluveriyordu; anadan doğma körü ve alacalıyı Benim iznimle iyi ediyordun. Hani ölüleri benim iznimle diriltiyordun ve hani İsrailoğullarına açık delillerle geldiğinde, onlardan inkâr edenler: 'Bu apaçık bir büyüden başka bir şey değildir' demişlerdi de seni onlardan kurtarmıştım."*[664] Herevi'ye göre, âyette geçen, *heyeti't-tayr*/kuş biçimi; derin cehalet, *el-ekmeh*/kör; ferasetsiz kişi, *el-ebras*/alaca hastalığı; zevk sahipleri, *fi buyutikum*/evlerinizde; ev ile ilgili tedbirler anlamındadır.

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette söz konusu edilen tedavi, tıbbi müdahalelerden ziyade, mucize olarak gerçekleşmiştir.

659 Bakara, 2/67.
660 Tantavi, Cevâhir, I,84.
661 Tantavi, Ali, **Fetâvâ**, s.21.
662 Bakara, 2/61.
663 Tantavi, a.g.e. I,66-67.
664 Maide, 5/110.

Örnek 17:

"Süleyman'ın emrine de, onun buyruğu ile bereketli topraklara doğru esen şiddetli rüzgarı verdik. Biz her şeyi biliyorduk."[665] âyetinde geçen *ve li Süleymane'r-riha*/Süleyman'a esen şiddetli rüzgarı verdik ifadesi, Avrupa da icat edilen/çıkan telefon ve telgrafla tefsir edilmiştir.[666]

Örnek 18:

"Şimdi sen göğün apaçık bir duman getireceği günü gözetle."[667] âyetinde geçen duhan/duman kimyasal madde ve öldürücü gazlarla tefsir edilmiştir.[668]

Örnek 19:

Kur'an'ın birçok yerinde geçen "imam", "mübin", "kitab-ı mübin" frekans cihazıyla tefsir edilmiştir.[669]

Tahlil ve Değerlendirme: Benzeri yorumları ne dil ne sağlam nakil ile ispat etme imkanına sahip değiliz.

2.5. Gaybî Konularda Gereksiz Ayrıntılara Dalmak

Gayb, duyu organlarıyla varlığı bilinmeyen şeylerdir. Sadece peygamberlerin haber vermeleriyle bilinir. Allah'ın zatı, melekler, cennet, cehennem, Arş, Kürsi, Levh-i Mahfuz vs. gayb kapsamına girer.[670]

Varlıkları iki kategoride inceleyebiliriz.

a) Gözle görebildiğimiz, elle tutabildiğimiz, kulakla işitebildiğimiz ve koklayarak varlığını hissettiğimiz varlıklar.

b) Duyu organlarımızla bilinmeyen ve anlaşılmayan varlıklar. Bunlar peygamberlerin haber vermeleriyle bilinir.

Kur'an'ın ikinci ve en uzun sûresi Bakara Sûresi, takva sahibi müminlerin vasıflarını sıralarken *"gayba inanmayı"* birinci vasıf olarak zikretmiştir.[671] Kur'an sarih bir biçimde gaybın sadece Allah tarafından bilindiğini ifade etmektedir. *"De ki gayb yalnız Allah'ındır."*[672] *"Gaybın anahtarları onun yanındadır. Onları O'ndan başkası bilmez."*[673]

665 Enbiya, 21/81.
666 Zehebî, **el-İtticâh**, s.99.
667 Duhan, 44/10.
668 Ebu Hacer, Ahmed Ömer, **et-Tefsiru'l-İlmi**, s.301.
669 Ebu Hacer, a.g.e. s.301.
670 Rağib, **el-Müfredât**, s.36; Kasımi, **Mehâsin**, II,35.
671 Bakara, 2/3.
672 Yunus, 10/20.
673 En'am, 6/59.

"De ki yerlerde ve göklerde Allah'tan başka kimse gaybı bilmez."[674] *"Bana ve size ne yapılacağını da bilmem."*[675] *"De ki ben kendime Allah'ın dilediğinden başka ne bir fayda ne de bir zarar verme gücüne sahip değilim. Eğer gaybı bilseydim elbette çok hayır elde ederdim."*[676] *"Gaybı bilen O'dur. Gizli bilgisini kimseye göstermez, ancak razı olduğu elçiye gösterir."*[677] İlk beş âyette gaybı Allah'tan başka kimsenin bilmediği kesinlikle bildirilirken, son âyette "Razı olduğu elçi" istisna edilmiştir. Hz. Peygamber bile mutlak anlamda vahyi bilmiyordu. Ancak Allah'ın kendisine bildirmesiyle, bazı olayları bilmiştir. Eğer mutlak anlamda bilseydi, Necd kabilesi reisi Amir b. Malik'in isteği üzerine İslâm'ı öğretmek gayesiyle gönderilen ve yolda feci bir biçimde şehid edilen yetmiş kurra'nın akıbetini bilecekti. Aynı maksatla Rec'i hadisesinde şehid edilen on şahsiyetin durumunu fark edip ona göre tedbir alacaktı. Keza eşleri Hz. Aişe hakkında düzenlenen komplo hakkında, vahyi beklemeden beratını ilan edecekti.[678] Resûlullah'ın durumunu en iyi bilenlerden Aişe (r.a) bu konuda şunları demektedir. "Kim Muhammed (s.a.v.)'in yarın ne olacağını bildiğini iddia ederse Allah'a büyük bir iftirada bulunmuştur."[679] Allah'ın Resûlüne bildirdiği gaybî konulara, Hz. Fatıma'nın vefatını haber vermesi, Hayber'in düşeceğine dair haber, İstanbul ve Kudüs'ün fethine dair haberler ile kıyamet alametlerine dair bazı haberler misal gösterilebilir.[680] Resûlullah'ın vefatıyla vahiy kesildiğine göre hiç kimsenin gaybı bilme gibi bir iddiası olamaz. Bu konuya neredeyse klasik tesfirlerin tamamı girmiştir. Çağdaş tefsirler genel anlamda bu konulara pek değinmemişlerdir. Böyle konular ya olduğu gibi bırakılmış veya gerekli yerlerde düzeltmelere gidilmiştir. Bununla beraber bunu her tefsir için söylemek mümkün görülmemektedir.

İsrailiyat konusunda hassas olan Muhammed Reşid Rıza bile birçok yerde Tevrat'tan alıntılar yaparak bu hataya düşmüştür. O, *"Nihâyet onu düşük bir pahaya, birkaç paraya sattılar."*[681] *"Nihâyet Yusuf'un yanına vardıklarında ana-babasını kendine çekip kucakladı."*[682] *"İçlerinden zulmedenler (söylediğimiz) sözü kendilerine söylenmeyen bir sözle değiştirdiler."*[683] âyetlerini tefsir ederken, Tevrat'a atıfta bulunmuş ve bazı alıntılar yapmıştır. Oysa o, son âyetle ilgili olarak geçen bazı sahih hadisleri reddetmişken tahrif edilmiş Tevrat'ı referans göstermiştir.[684]

674 Neml, 27/65.
675 Ahkaf, 46/9.
676 A'raf, 7/188.
677 Cin, 72/26-27.
678 Cemal, a.g.e. II,288.
679 Müslim, **İman**, 287.
680 Şibli, **Asr-ı Saadet**, III,126-140.
681 Yusuf, 12/20.
682 Yusuf, 12/99.
683 A'raf, 7/162.
684 Zehebî Muhammed Hüseyin, **el-İsrâiliyyatu fi't-Tefsir ve'l-Hadis**, Mısır,1990, s.156-160.

Gaybî konularla uğraşanlar hakkında Hz. Ömer bazı müeyyideler uygulamıştır. Bu cümleden olmak üzere gaybî konularla müteşabih âyetler konusunda fikir yürütmede ısrar edenleri sürgün etmiştir.[685] Hz. Ömer'in bu uygulaması fitne uyandırmak isteyenler hakkında olsa gerek. Zira o, müteşabih âyetler hakkında birçok sahabinin görüş bildirdiğini biliyordu.[686]

Taberî, gaybî konular açısından Kur'an'ı üçe ayırır.

1- Sadece Allah'ın bildiği gaybî konular. Kıyametin zamanı, Dabbetu'l-arzın mahiyeti vs. konular.

2- Namaz, hac, zekat konularında olduğu gibi Resûlullah'ın beyanıyla anlaşılan konular.

3- Dil yardımıyla bilinen âyetler.[687]

Gaybî konulara dalmak, zaman-zaman insanı komik durumlara da düşürmüştür. Birisi İmam Şa'bi'ye Şeytanın eşinin olup olmadığını sormuş. Şa'bi; "Katılmadığım bir düğünden bana soru soruyorsun, demiş.[688] Gaybî konular hususunda görülen sapmalar, rivâyetlerin sahih, zayıf, mevzu ayırımı yapılmadığı ve hadis metinleri Kur'an'a arzedilmediği içindir. İmam Şafiî, sahih hadis/sünnet, veya sahabeden gelen haber ve icma ile gaybî konularda görüş beyan edilebileceğini savunur.[689] Gaybî konulara, Kur'an'da geçen biçimiyle, kelimeleri tahrif etmeden, eksiltip çoğaltmadan olduğu gibi inanmalıyız. Misal olarak Kur'an sûr'a üfürüleceğini ondan sonra da bir bayılmanın meydana geleceğini, sonra da dirilmenin tekrar olacağını haber vermektedir.[690] Kur'an ve sağlam sünnette geçmeyen gaybi konulara dalmak sapmalara neden olmaktadır. Mesela, Levh-i Mahfuz nasıldır, hangi maddeden yapılmıştır, üzerinde neler yazılmıştır? gibi konular gayb'dan haber verilen konular cümlesindendir. Gaybî konularda görülen sapmalardan birisi Hızır konusudur. Mücahid'e göre Hızır'ın adı Elyasa'dır. Nesebi Nuh'un oğlu Sam'a dayanır. Peygamber olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Kuvvetli görüşe göre nebidir. Muhakkik alimler ise diğer peygamberler gibi onun da öldüğünü söylemişlerdir. Hayatta olduğunu söyleyenler, meseleyi mükâşefeye bağlamışlardır.[691]

Vefat ettiğini ileri sürenler şu delilleri öne sürmüşlerdir:

1- *"Senden önce hiçbir insana ebedi yaşama vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar ebedi mi kalacaklar?"*[692] Âyette hiçbir insan denildiğine göre "Hızır" da buna dahildir.

685 Şatıbi, **el-İ'tisam**, II,309.
686 Taberî, **Camiu'l-Beyan**, I,164.
687 Taberî, a.g.e. **Mukaddime**, s.66.
688 Şinkitî, **Advau'l-Beyân**, IV,95.
689 Suyutî, **el-İtkân**, II,520.
690 Zümer, 39/68.
691 Kamil Miras, **Sahihi Buhari Tecridi Sarih Terceme ve Şerhi**, I,145.
692 Enbiya, 21/34.

2- Hz. Peygamber, hayatının son günlerinde, "bundan yüz sene sonra bugün yeryüzünde yaşayanlardan hiç kimse kalmaz."buyurmuştur.[693]

3- Hayatta olsaydı Resûlullah (s.a.v) ile cemaat, cuma ve cihada iştirak etmesi gerekecekti ki, sağlam haberlerle Resûlullah ile bir araya geldiği sabit olmamıştır. Bunca sağlam delillere rağmen mükâşefeden öteye geçmeyen vehimle hüküm verilemez. Bununla beraber İmam Nevevî, Münavî, Kurtubî gibi muhakkik alimlerin onun hayatta olduğunu öne sürmelerini anlamak güçtür. Bu yanlış inançtan kaynaklanan batıl inançlar birçok tefsir ve hadis kitaplarına geçmiştir. Münavî şöyle der: Kimi selef ulemasına göre, aniden ölenler "Hızır" tarafından öldürülmüşlerdir.[694]

Netice olarak başta Kurtubî olmak üzere birçok müfessirin hayatta olduğunu öne sürdükleri "Hızır" şahsiyeti Kur'an'da geçmemekte, (Kehf Sûresi 65. âyette) "salih bir kul" olarak zikredilmiştir. Hayatta olduğuna dair herhangi sağlam bir delile sahip değiliz.

Tefsirde sapmaya gidilen diğer bir konu da *Ashabu'l-Kehf* konusudur. *"Yoksa sen sadece Kehf ve Rakim sahiplerinin bizim şaşılacak âyetlerimizden olduklarını mı sandın?"*[695] Ashab, sahibin çoğulu olup arkadaşlar anlamındadır. Kehf ise büyük ve geniş mağara demektir. Tamlama olarak *"mağara arkadaşları"* veya *"mağarada uyuyanlar"* anlamına gelir. Kur'an diğer kıssalarda olduğu gibi bu kıssa ile de bizlere bir takım dersler ve ibretler vermek istemiştir. Kıssa, müşrik bir toplumda İslâm'ın nasıl yaşanabileceği, zalim idarecilere karşı takınılacak tavrın nasıl olacağını ve hakta sebatın gerekliliği gibi mesajları içermektedir. Hal böyle iken, birçok müfessir, gençlerin isimleri, yerleri ve köpeklerinin ismi hakkında detaya girmişlerdir. Bu bağlamda Taberi'nin verdiği isim listesi misal verilebilir.

Birincisinin adı: *Meksemlina;*

İkincisinin adı: *Mahsemlina;*

Üçüncüsünün adı: *Yemliha;*

Dördüncüsünün adı: *Martus;*

Beşincisinin adı: *Kusütans;*

Altıncısının adı: *Birütüs;*

Yedincisinin adı: *Resmüns;*

Sekizincisinin adı: *Betüns;*

Dokuzuncusunun adı: *Falüs'tür.*[696]

693 Buhari, **Cenaiz**, 83; Müslim, **Fedail**, 217.
694 Münavî, **Faydu'l-Kadir**, III,504.
695 Kehf, 18/9
696 Taberi, **Tefsir**, VIII, 183

Gençlerin isimleri, yerleri, hatta adetleri, köpeklerinin ismi ve rengi v.s. konuların açıklanmasında herhangi bir yarar olsaydı, Kur'an onları zikredecekti. Bu ve benzeri konularda en iyi yöntem, ilmin Allah'a havale edilmesi ve verilen bilgilerle yetinmektir.

Şimdi de gaybî konularda yapılan sapmalara diğer bazı örnekler verelim.

Örnek 1:

"O söz başlarına geldiği zaman onlara yerden bir dabbe çıkarırız. O insanların âyetlerimize içtenlikle inanmadıklarını söyler."[697] "Yer dabbesi", hadislerde kıyamet alameti olarak çıkacak bir hayvan olarak geçer.[698] Hal böyle iken gaybî olan bu konuda birçok müfessirin detaya girdiği ve gaybten ahkâm kestikleri görülmüştür. Nesefi, *Dabbetularz* hakkında şunları söyler: Uzunluğu altmış zira'dır, onu kimse yakalayamaz, dört ayağı iki de kanadı vardır, başı öküz başı, gözü domuz gözü, derisi geyik derisi, boynu deve kuşu boynu, göğsü aslan göğsü, rengi kaplan rengi, böğrü kedi böğrü, kuyruğu aslan kuyruğu gibidir.[699] Kimisi de onun Hz. Ali olduğunu söylemiş, el-Mahallî onun Arapça konuşacağını belirtmiştir.[700]

Tahlil ve Değerlendirme: Her şeyi ile gaybî olan bu konuda susmak ve verilen bilgilerle yetinmek en iyi yöntemdir. Razî, konuya dikkat çekerek şöyle der: "Her konuda olduğu gibi "Dabbetu'l-Arz" konusunda da ancak Kitab ve sahih hadislerde geleni kabul eder, bunun dışında kalanlardan sarf-ı nazar ederiz."[701]

Örnek 2:

"*Kuşkusuz ki biz o (Kur'an'ı) kadir gecesinde indirdik.*"[702] Birçok müfessir, âyetin tefsirinde Kur'an'ın tümünün ilkin Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına, oradan da dünyaya peyderpey indirildiğini belirtmiştir.[703]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu görüş İbn Abbas'a nispet edilmektedir.[704] Kur'an'ın nüzulü gibi önemli bir konuda ictihadla değil, ancak Kur'an ve sağlam hadis ile hüküm verilir. Akide konularında tevatür haber gerektirdiği için mezkur tefsirlerde geçen haberler bağlayıcı olmaz.[705]

697 Neml, 27/82.
698 Sabık, Seyyid, **el-Akidetu'l-İslâmiyye**, s.249.
699 Nesefi, **Tefsir**, III,222.
700 Bkz. Celaleyn ilgili âyet tefsiri.
701 Razî, **Tefsir**, VIII,571.
702 Kadir, 97/1.
703 Bkz. İbn Kesir, **Beydavi**, **Celaleyn** tefsirleri Kadir Sûresi 97/1 tefsirine.
704 Bkz. İbn Kesir, a.g.y.
705 Abduh, **Tefsiru Cüz'i Amme**, s.152; Cevad Mağniyye, a.g.e. VII,591.

Kur'an, Ramazan ayının mübarek[706] bir gecesi[707] olan kadir gecesinde[708] peyderpey inmeye başlamıştır. Kur'an'ın tümüne Kur'an denildiği gibi, bir kısmına da Kur'an denilebilir."[709]

Nitekim herhangi bir âyeti okuyan veya ona dokunan biri "Kur'an'a dokundum", Kur'an okudum"demektedir. Buna göre, "*Muhakkak ki Onu kadir gecesinde indirdik*"[710] âyetinde kast edilen Kur'an, kadir gecesinde inen ilk âyetlerdir.

Örnek 3:

"*Ve peygamberleri onlara dedi ki: Onun hükümranlığının alameti içinde Rabbinizden bir huzur ve Musa ailesinin, Harun ailesinin geriye bıraktığından bir kalıntı bulunan meleklerin taşıdığı tabutun size gelmesidir.*"[711] Âyette geçen "*es-Sekine*" hakkında Şevkanî şunları demektedir. "O, kedi büyüklüğünde kıvılcım saçan iki gözlü bir hayvandır. Savaşlarda ön ayaklarıyla düşmana bir işaret verip dehşetle onları mağlup ederdi.[712]

Tahlil ve Değerlendirme: Şevkanî tenkit konusundaki duyarlılığıyla bilinir. Ahkâm hadislerinin şerhinden meydana gelen "*Neylu'l-Evtar*" isimli kitabında bu özelliği rahatlıkla hissedilir. Buna rağmen, huzur, güven, vakar gibi anlamlara gelen "es-Sekineyi" "garip bir mahluk" olarak tefsir etmesi, dil ile bağdaşmadığı gibi, gaybtan haber verme kapsamına da girer.[713]

Örnek 4:

"*Nun, kaleme ve (kalemle) yazılanlara andolsun.*"[714] Mukattaa' harflerinden olan "Nun" hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bazıları şunlardır: Nun, yeri sırtında taşıyan ve suda yaşayan bir balıktır, onun altında bir öküz vardır, öküzün altında bir kaya, kayanın da altında bir öküz vardır.[715]

Tahlil ve Değerlendirme: Benzeri yaklaşımlar delilsiz ve dayanaksız gaybî konularda haber vermekten öteye geçmez. "Nun" da diğer mukattaa harfleri gibidir. Kur'an onunla meydan okumuştur. "Nun"a

706 Bakara, 2/185.
707 Duhan, 44/3.
708 Kadir, 97/1
709 Bkz. Abduh, a.g.e. s.148.
710 Kadir, 97/1.
711 Bakara, 2/248.
712 Şevkanî, **Fethu'l-Kadir**, I,404.
713 Rağib, **Müfredât**, s.236.
714 Kalem, 68/1.
715 Firüzabâdi Ebü Tahir Muhammed bin Yakub, **Tenviru'l-Mikbâs Tefsiru İbn Abbas**, s.363. Kuşeyrî, **Letâif**, III,616; **Beydavi, İbn Atiyye** tefsirleri, Kalem 68/1-2 âyetlerinin tefsiri.

bunun dışında anlam vermek mümkün değildir.[716]

Örnek 5:

"O gün cennet halkı bir iş içinde eğleneceklerdir."[717] Bazı müfessirler, cennet ehlinin meşgalesini kızların bekaretini bozmakla meşgul olmak[718] şeklinde etmişlerdir.

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetin siyakı, cennetliklerin arzuladıkları her şeyi elde edeceklerini belirtmiştir.[719] Cennet nimetlerini mezkur eyleme bağlamak Allah'ın geniş ve sınırsız rahmet ve nimetlerinin alanını daraltmak ve bilgimiz olmayan konuda hüküm vermek olur. Âyette geçen *"iş ile meşgul olmak"* cennetteki tüm nimetleri kapsar.[720]

Örnek 6:

Hakkında sapmaya gidilen gaybi konulardan birisi de "Samiri"dir. Samiri, Musa (a.s) zamanında yaşamış, iman ettikten sonra riddet ederek ona karşı çıkmıştır.[721] *"(Musa Samiri'ye) Ey Samiri ya senin kasdın nedir! (Nedir yapmak istediğin!) dedi. Samiri, Ben dedi onların görmediklerini gördüm. Elçinin eserinden (vahiyden) bir miktar aldım. Ona sırt çevirdim. (Zira) nefsim bana bunu hoşgördü."*[722]

Bazı müfessirler, âyetin tefsirinde gaybdan öteye geçmeyen birçok görüş sıralamışlardır. Onlara göre Samiri, Cibril'i ata binmişken görmüş, atın ayak izlerinden bir avuç toprak almış, onu buzağı heykeli üzerine atmıştır. Onunla ölüler dirilmiş ve ihtiyaçların giderilmesinde kullanılmıştır.[723]

Tahlil ve Değerlendirme: İsrailiyat ve gaybdan haber vermekten öteye geçmeyen bu haberler hakkında çağdaş müfessir İbn Aşur şunları demektedir: "Tüm bu rivâyetler herhangi sağlam bir hadise dayanmamaktadır. Sadece masalcıların haberlerinden ibarettir.[724]

Netice olarak; âyeti şöyle tefsir etmek de mümkündür: Samiri, Musa (a.s)'nın öğreti ve vahyinden bir kısım aldığını, fakat şeytanın vesvesesiyle onları ihmal ettiğini itiraf etmektedir.[725]

716 Ebu Hayyan, **el-Bahru'l-Muhit**, VIII,307; Muhyiddin Derviş, **İ'râbu'l-Kur'an** aynı âyetin tefsiri.
717 Yasin, 36/55.
718 Yasin, 36/55. Örnek için bkz. **Nesefi ve Celâleyn** tefsirleri, aynı âyetin tefsiri.
719 Yasin, 36/57.
720 Âlûsî, a.g.e. XXIII,34.
721 İbn Aşur, a.g.e. XVI,280.
722 Tâ-hâ, 20/95-96.
723 Zuhayli, **et-Tefsiru'l-Münir**, XVI,272; Heyet, **el-Munteheb fi Tefsiri'l-Kur'an**, s.414, İbn Atiyye, el-Muharreru'l-Veciz, IV,61.
724 Ibn Aşur, **Tefsir**, XVII,296.
725 Hicazi, **et-Tefsiru'l-Vadih**, III/Cüz 15/s.144.

Örnek 7:

(Tâ-hâ)[726] *Tantâvi*, sûrenin bu iki harf ile başlamasının sırrını şöyle izah etmeye çalışır. "Tâ" ve "Hâ" fen, astronomi ve tabiat ilimlerine işaret ettiği gibi, diğer ilimlere de işaret etmektedir. Allah Teala, Müslümanların derin uykuya dalacaklarını ve dinin zahiriyle amel edip namaz ve oruçla yetineceklerini bilmiştir. Bunun neticesinde de diğer milletler onları teslim alır, zelil kılar ve onlara her türlü eziyeti tattırır.[727]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu tür yorumları ilmî açıdan ispat etme imkanına sahip değiliz. Mukatta'a harfleri hakkında söylenebilecek hususlar bunlar hakkında da söylenir.

2.6. Gereksiz Ayrıntılara Dalmak

Kur'an'ın önemli mesajlarından birisi de, insanları faydalı olan şeylere yönlendirip yararsız şeylerden alıkoymaktır. "*Bilmediğin şeyin ardına düşme.*"[728] Kur'an'ın önemli özelliklerinden birisi de az kelimelerle çok anlam ifade etmektir. *'Asır'* Sûresi bunun için güzel bir örnektir. Üç âyet ile insana kurtuluş yolunun nasıl olduğunu açıklamıştır. Cennet nimetlerini şu kısa âyetle anlatmıştır. "*Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. Siz orada ebedi kalacaksınız.*"[729] Birkaç kelimeden meydana gelen bu âyet, hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak biçimde, ciltlerden oluşan bir kitabın veremeyeceği bilgileri vermiştir. İnsanın arzuladığı her şey geçici mi değil mi endişesini de âyetin sonu gidermektedir. Nitekim âyetin sonunda hayatın ebedi olacağı belirtilmiştir.

Kur'an, gereksiz sorulan soruların yönünü değiştirmiş ve insanlara yarayacak biçimiyle cevaplamıştır. Bu bağlamda ayın hilal şekli ile niçin yaratıldığı şeklindeki sorular zikredilebilir. Kur'an ilgili soruları şöyle cevapladı. "*Sana doğan aylardan sorarlar.* De ki: *Onlar insanlar ve hac için belirlenmiş vakit ölçüleridir.*"[730] Âyet kısa olarak ayın yaratılış amacıyla sağlamış olduğu yararları açıklamıştır. Gereksiz detay içerisinde, Ashabu'l-Kehf köpeklerinin rengi, dişi mi erkek mi olduğu, olayın ne zaman ve nerede cereyan ettiği konular da zikredilebilir. Bu konuda Kur'an şunları der: "*Görülmeyene taş atar gibi onlar üç (kişidir) dördünküleri köpekleridir diyecekler. Beştir, altıncıları köpekleridir diyecekler, yedidir, sekizincileri köpekleridir diyecekler. De ki on-*

726 Tâ-hâ, 20/1.
727 Tantavi, **Tefsiru'l-Cevahir**, XV,64.
728 İsra, 17/36.
729 Zuhruf, 43/71.
730 Bakara, 2/189.

ların sayısını Rabbim daha iyi bilir, onları bilen azdır. Onun için onlar hakkında sathi tartışma dışında derin münakaşaya girme ve onlar hakkında bunlardan hiçbirine bir şey sorma."[731] Selef de Kur'an'ın bu emrine titizlikle sarılmış ve gereksiz soru ve cevaplardan kaçınmıştır. Konu ile ilgili olarak çağdaş alim Yusuf el-Kardavi de şu hatırasına yer vermektedir. "Bir gün camide va'z ederken kendisine bilgiçlik taslayan birisi vaazımı keserek şöyle bir soru yöneltti. Üstad! Kur'an'da bahsi geçen Musa (a.s)'nın kız kardeşinin ismi nedir? Kendisine şöyle dedim:

- İsmini ne yapacaksın? Yoksa onunla evlenmek mi istiyorsun. İsmi Meryem, Mariye veya Züleyha olduğunu düşünelim, bu sana neyi kazandıracaktır. Allah kıssasını vahyederken onun ismini zikretmedi. Resûlullah da bu konuda bir şey açıklamadığına göre bize detaya düşme uygun olmaz."[732] Bu konuda çağdaş müfessir İzzet Derveze şunları söylemektedir: "Bazı kıssaların detaylarını, asıl olarak neyin kastedildiğini belirlemeye çalışmak örneğin Firavun hanedanından iman eden kişinin ismi, kurbanlık hayvanın mahiyeti, Yusuf'un satın alınmasında kullanılan dirhemler, Musa'nın uğratıldığı eziyetler, Süleyman'ın ifriti, Salih'in devesini boğazlayan kişi, Yusuf'u satın alan ve karısı, Eyyub'un hastalığı, Ashab'ı Kehfi'n isimleri. Bu çerçevede bir takım rivâyetler ve açıklamalar aktarılmış ki bunların tamamına yakını zorlama, çelişki, tahmin, tuhaflık gibi özelliklere sahiptir.[733] Belkıs tahtının büyüklüğü hakkında ortaya konulan görüşler de tahminden öteye geçmez. Zira Kur'an sadece "büyük taht" olarak ondan bahseder.[734] Belkis'in Süleyman'a gönderdiği hediyenin türü de Kur'an'da belirtilmemiş, sadece "hediye" olarak geçer.[735] Onun altın, cevher, silah veya başka tür hediye oluşu hakkında bilgi verilmemiştir. Musa-Hızır kıssasında çocuğun kendisiyle öldürüldüğünü söyleyen silahın cinsini beyan eden görüşler de bu kabilden dayanaksız haberlerdir. Hz. Nuh'un boğulan eşi ve oğlunun isimleri İsrailiyattan öteye geçmez. Araplar, "Kenaniler kolu" boğulan oğlun nesli diye zaman zaman rencide edilmişlerdir.[736]

Özellikle Hazin tefsirinde sık sık meleklere günah izafe eden haberler asılsızdır.[737] Zira Kur'an meleklerin günah işlemeyeceklerini haber vermektedir.[738] Keza Hazin'de *"Melekler onun etrafındadır. O gün Rabbinin arşını onların da üstünde sekiz (melek) yüklenir."*[739] âyeti-

731 Kehf, 18/22.
732 Kardavî, **el-Fetvâ**, s.48.
733 İzzet Derveze, **Kur'an'i Mecid,** s.206.
734 Neml, 27/23.
735 Neml, 27/35.
736 Bkz. Şevkanî, **Fethu'l-Kadir,** (Dipnot) 1,720.
737 Bakara, 2/102.
738 Tahrim, 66/6.
739 Hakka, 69/17.

nin tefsirinde geçen arşı taşıyan meleklerin dizleri ile gözkapakları arasındaki mesafenin de beşyüz yıl olduğunu bildiren rivâyetler İsrailiyattır. Hz. Âdem ile Havva'nın yedikleri ağacın türünü[740] belirten görüşler asılsızdır.[741] (Bakara 2/73) âyetinde geçen ölmüş adama vurulan organı tayin eden görüşler de asılsızdır. *"Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i bir takım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince: Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti. Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi) dedi. Allah ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermem) buyurdu."*[742] âyetinin tefsirinde geçen ve İbrahim (a.s)'in imtihan edildiği kelimeleri belirleyen görüşler, *"Peygamberleri onlara: Onun hükümdarlığının alameti, Tabut'un size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı tabutun içinde Rabbinizden size bir ferahlık ve sükunet, Musa ve Harun hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Eğer inanmış kimseler iseniz sizin için bunda şüphesiz bir alamet vardır, dedi."*[743] âyetinde geçen "Tabut" kelimesiyle ilgili açıklamalar, *"Tevrat'ın indirilmesinden önce İsrail'in (Yakup'un) kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceğin her türlüsü İrailoğullarına helâl idi. De ki: Eğer doğru sözlü iseniz, o zaman Tevrat'ı getirip onu okuyun."*[744] âyetinde İsrailoğullarına yasaklanan yiyeceklerin türünü belirten haberler İsrailiyattandır.[745] Bazı tefsirlerde dünyanın başlangıç ve sonu için tarih koyan ifadeler, kıyametin ne zaman kopacağından haber veren tüm yorumlar israiliyyattandır.[746]

Bazı tefsirler, (Elif-Lâm-Mim) anlamını belirtmeye çalışırken, her harfe bir anlam vermeye çalışmıştır. Sözgelimi elif, *Allah* lafz-ı Celaline, lam *Latif* ismine, mim de *Mecid* ismine delalet eder.[747] Tüm bunlar tahmin yürütmekten öteye geçmemektedir.

2.6.1. Gereksiz Ayrıntılara Dalmanın Tipik Bir Örneği 'Cifr' Hesabı

Kur'an'ın hedefinden saptırmanın bir yöntemi de onu, tılsım, teberrük, cifr hesabı, kısmet açma vs. konulara alet etmeye çalışmaktır. Bazı rumuz veya harflerle tarihleri belirlemek, olayların cereyan tarihini sağlamak da Kur'an'ın hedefinden saptırmanın bir çeşididir. Cifr, ebced, cemel veya cümmel olarak ifade edilen hesab ile Kur'an'ın bazı harf veya âyetleriyle rakamsal olarak anlam çıkarmaya çalışılmıştır.

740 Bakara, 2/35.
741 Bkz. **Ebu Suud, Celaleyn, Hazin, Beydavi** tefsirleri 2/35 âyetin tefsiri.
742 Bakara, 2/124.
743 Bakara, 2/248.
744 Al-i İmran, 3/93.
745 Benzer görüşler için. bkz. **Celaleyn, Beydâvî, el-Muharreru'l-Veciz, Hazin** tefsirleri, adı geçen âyetlerin tefsiri.
746 Ebu Şehbe, **el-Isrâiliyyatu ve'l-Mevduatu fi Kutubi't-Tefsir**, s.286.
747 Bkz. Kurtubî, **el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an**, I,155.

Buna göre Kur'an'ın bazı âyet ve harfleriyle bir takım hadise ve olaylar sembolize edilmiştir.

Cifr hesabının Ca'fer-i Sadık'tan tevarüs yoluyla geldiğine inanılır. Mitolojiye göre peygamberimiz bu ilmi Hz. Ali'ye verdi. Hz. Ali'den Zeynelabidin'e, ondan Muhammed Bakır'a, ondan Cafer-i Sadık'a geçti. Bu ilim harflerin ilmidir. Bununla ta kıyamete kadar vuku bulacak olaylar bilinir.[748]

Otorite birçok müfessir özellikle "Huruf-u mukatta'a"yı işlerken cifr hesabı üzerinde durup onunla bazı hadiselerin tarihini belirlemeye çalışmışlardır. Bu müfessirler arasında örnek bağlamında Taberî, Razî, Beydavi, İbn Atiyye çağımız müfessirlerinden Hamdi Yazır zikredilebilir. Bu anlayışa göre sûre başlarındaki harflerle geçmiş ve geleceğin tarihi belirlenmiş ve insanlığa ömür biçilmiştir.

Kur'an'dan rumuz ve işaretlerle anlam çıkarmaya çalışmak tamamıyla Kur'an ve Sünnet dışında bir yöntemdir. Bu tefsir yönteminde ne âyetlerin siyak ve sibakı ne kelimelerin mecaz, hakiki, mefhum ve mantuk etimolojisi ne de sebeb-i nüzul ile herhangi bir bağlantısı vardır. Bu tür mitolojik yaklaşımlara karşı ciddi önlemler alınmalıdır. Zira bu yöntem, insanın dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmek için gönderilen Kur'an'ın hedefini saptırmaktır. Allah, kitabını fasih ve açık bir lisan olan Arapça olarak indirmiştir. cifr yöntemi, ne Resûlullah ne Ashabı ne de onlardan sonra gelen kuşak tarafından kabul görmüştür.[749]

Cifr hesabını öne sûrenler, genel olarak şu garip rivâyeti naklederler."Bir grup Yahudi Hz. Resûlullah'a gelmiş ve ona "Elif, Lâm, Mim" harflerinin cifr hesabıyla yetmişbir tuttuğunu, dolayısıyla ömrü yetmişbir yıldan ibaret olan bir dine nasıl girebileceklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) tebessüm ederek diğer bazı sûrelerin başında geçen harflere dikkat çekmiştir."[750] İbn Kesir, bu rivâyet için 'zayıftır' ifadesini kullanırken, cifr hesabı için de "kanatsız uçmak" ve "insana verilmeyen bir konuda söz söyleme" olarak değerlendirdikten sonra şöyle der: Böyle zayıf bir rivâyet ile kesinlikle amel edilemez.[751]

İmam Şatıbi de bu konuda şunları der: Bazı sûrelerin başında geçen harflerden kimilerinin bir takım garip manalar çıkardıkları görülmüştür. Savlarını güçlendirmek için de onu Hz. Ali (r.a)'ye nispet ederler. Mezkur harflerle birtakım şifreleri çözmeye çalışırlar ve "Allah'ın muradı böyledir" derler. Oysa Kur'an bu tılsımları çözmekten uzak

748 Ateş, **İşâri Tefsir Okulu**, s.47.
749 Bkz., Alûsi, a.g.e. I,37.
750 Şeyhzâde, **Hâşiye ala'l-Beydâvi**, I,67; Yazır, a.g.e. VI,3956; Beydâvî, I,67.
751 İbn Kesir, a.g.e. I,62; Ayrıca bkz. Şevkanî, **Fethu'l-Kadir**, I,30, **Şihab ale'l-Beyzâvi**, I,220. Kardavî, **Fetâvâ Muasıra**, II,162.

ümmi bir topluma inmişti. Bunları İslâm'a mal etmenin hiçbir imkanı yoktur.[752]

Cifr hesabına göre, elif'in karşılığı birdir (Elif=1), ba'nın ikidir (Be=2), cim'in de üçtür (Cim=3). Bunlar niye 2, 4 ve 6 değillerdir. Bu değerleri koyan kimdir? Bunu ne akıl ne de mantık ile ispatlamak mümkündür.

Selefî alim Şinkitî bile bu saplantıdan nasibini alanlardandır. Kur'an'ın içerdiği ilimleri sayarken bunlar arasında bu ilmi de saymış ve şöyle değerlendirmiştir. "Sûre başlarındaki harflerde toplumların geçmiş ve gelecekleri, ne kadar yaşayacakları, dünyanın ömrü vs. konular yazılıdır."[753] Bazı araştırmacılar da *Mukatta'* harflerinin söz konusu sûrelerde en çok kullanılan harfler olduğunu savunmuşlardır."[754]

Konu ile ilgili sapma örnekleri:

Örnek 1:

(Ha-Mim) (Ayn-Sin-Kaf)[755] İmam Suyutî, geçen harflere şu anlamların verildiğini nakleder:

(Ha): Hz. Ali ile Muaviye arasında geçen harbi,

(Mim): Mervan iktidarını,

(Ayn): Abbasi dönemini

(Sin): Süfyan iktidarını,

(Kaf): Mehdi liderliğini sembolize eder.[756]

Tahlil ve Değerlendirme: Ebu Müslim, 'bunlarla herhangi bir ilim iddia eden akılsızdır' der."[757]

Örnek 2:

"*Elif, Lam, Mim. Rumlar yenildi. En yakın bir yerde onlar bu yenilgilerinden sonra yeneceklerdir.*"[758] El-Habil, geçen âyetleri referans göstererek Kudüs'ün beşyüzseksenaltı (586) yılında fethedileceğini söylemiştir.[759]

Tahlil ve Değerlendirme: Cifr hesabına göre, "Elif, Lam-Mim"

753 Bkz. Şatıbi, **el-Muvâfakât**, III,297.
754 Şinkitî, **Advau'l-Beyân**, III,256
755 Şevkanî, **Fethu'l-Kadir**, (Muhakkikin Dipnotu) II,276.
756 Şura, 42/1-2.
756 Suyutî, **el-İtkân**, II,52.
757 Suyutî, a.g.y.
758 Rum, 30/1-3.
759 Suyutî, a.g.y.

harflerinin karşılığı yetmişbirdir. "Ğulibeti'r-rum" âyeti de cifr hesabına göre bini geçmektedir. Kudüs ilkin, Hz. Ömer'in hilafeti döneminde fethedildi. Sonra tekrar haçlıların eline geçti, daha sonra "Hıttın" savaşında Selahaddin Eyyubi tarafından tekrar Müslümanların eline geçti. En son olarak da 1947 de tekrar İsrail'in eline geçti. Görüldüğü gibi cifr hesabıyla ortaya konulan tarihlerle Kudüs'ün kurtulması ile düşüşü arasında herhangi bir bağlantı yoktur."[760]

Örnek 3:

"Allah süresi gelen hiçbir canı ertelemez. Allah yaptıklarınızı haber alandır."[761] *Münafikun* Sûresi Kur'an'ın altmışüçüncü sûresi olduğundan Resûlullah'ın ömrünü ortaya koymuştur."[762]

Tahlil ve Değerlendirme: Her ne kadar bu yorum Mukattaa' harfleriyle ortaya konulmadıysa da yöntem olarak cifrcilikten farklı değildir. Gaybdan haber vermekten öteye geçmemektedir.

Örnek 4:

"Çocuk şöyle dedi: Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum, bana kitap verdi ve beni peygamber olarak görevlendirdi. Doğduğum gün de öleceğim gün de tekrar dirileceğim gün de esenlik banadır."[763] Üç âyet, 33 kelimeden oluştuğundan, Hz. İsa'nın ömrünü ortaya koymaktadır.[764]

Örnek 5:

"Yerküre, kendine has o müthiş sarsıntı ile sarsıldığı zaman."[765] Âyet, H.702 yılında meydana gelen depremi haber vermektedir! Ze:700 + Elif:2:702

Örnek 6:

"Dereceleri yükselten, Arş'ın sahibi olan Allah, kıyamet günü konusunda uyarmak için kendi buyruğu ile vahyi kullarından dilediğine indirir."[766] cifr hesabına göre, âyette geçen "refiu'd-derecât" kelimelerinin toplamı, bir yılın gün sayısı olan 360'tır.

Tahlil ve Değerlendirme: Cifr hesabıyla ortaya konulmak istenen hüküm ve tarihlerin hiçbirinin gerçeklerle ve tarihi verilerle alâkası yoktur. Tahmin ve hurifîlikten öteye geçmez.

760 Hatib, Abdulkerim, **el-Muhkem ve'l-Müteşâbihat** (makale), s.226.
761 Münafikun, 63/11.
762 Suyutî, **el-İklil**, s.13.
763 Meryem, 19/30-33.
764 Zerkeşî, **el-Burhân**, II,181.
765 Zilzal, 99/1.
766 Mü'min, 40/15.

Netice olarak şunu diyebiliriz; Gaybî konularda Kur'an ve sahih sünnetle bildirilen konular dışında fikir beyan etmek, detaya girmek, birçok sapmayı beraberinde getirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEFSİRDE SAPMA ALANI

Tefsirlerde söz konusu sapmalar tüm tefsirlere aynı oranda yansımamıştır. Sözgelimi bazı tefsirlerin büyük bölümü hatalardan oluşurken bazısında da bu oran minimum seviyesindedir. Örneğin İmam Şafiî, Mukatil b. Süleyman'ın (v.150/766) tefsiri hakkında: "Allah onun canını alsın demiştir."[1] Ahmed b. Hanbel'e, Kelbî'nin (v.146/763) tefsiri sorulunca" hepsi yalandır"demiş. El-Hatib, konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: "Hatadan hali bir tefsir bilmiyorum."[2] Bununla beraber, isabet edip etmeme konusunda tüm tefsirleri aynı kategoride değerlendirmemek gerekir. Sözgelimi Taberî, (v.224/825) ve İbn Kesir (v.774/1372), tefsirlerindeki rivâyetlerin senetlerindeki ricali cerh ve tadile tabi tutarlarken, Razî ve Hazin (v.741/1340) tefsirlerinde aynı yöntemi uygulamamışlardır. Tefsirler üzerinde yapılacak genel bir değerlendirmede, aynı hatanın birçoğunda yapıldığı görülecektir. Misal olarak "Garanik" olayı, Resûlullah'ın sihirlenmesiyle ilgili rivâyetler, dünyanın dönmediği, gereksiz ayrıntılara girme vb. konuları tefsirlerin ekseriyetinde görmek mümkündür.

Münferit olarak bazı tefsirlerde serpiştirilmiş sapmaları görmek de mümkündür. *"Bilmiyorsanız zikir ehlinden sorun."*[3] âyetini, birçok cemaat kendi liderlerine uyma ile tefsir ederken, *"Ona (yaklaşmak için) yollar arayın."*[4] âyetini "tasavvuf şeyh"i ile tefsir edenler de olmuştur.

Ülkemizde birçok mabedin mihrabında yazılan *"Zekeriyya onun yanına mabede her girdiğinde yanında bir rızk bulurdu."*[5] âyetinde geçen *"el-Mihrab"* kelimesi, Meryem'e tahsis edilen özel bir oda demektir. Tefsirlerde buraya merdivenle çıkıldığı kaydedildiğine göre en az ikinci kattaki bir oda olabilir. Buna göre âyette geçen *mihrab* camilerde kıble duvarlarının ortasındaki 'niş' değildir. Bu ikisi arasında sadece isim benzerliğinden başka hiçbir ilişki yoktur.[6] mihrablar kıble cihetini gösterdiklerinden oraya en uygunu *"Yüzünü mescidi haram tarafına çevir."*[7] âyetidir.

1 Ebu Şehbe, **el-İsrâiliyyât**, s.145.
2 es-Sebt, **el-Kavâid**, I,199.
3 Nahl, 16/43.
4 Maide, 5/35.
5 Al-i İmran, 3/37.
6 Duman, Zeki, **Kur'an ve Müslümanlar**, s.247-254.
7 Bakara, 2/144.

Birçok yerde nazar için levhalarda, "*O inkâr edenler zikri (Kur'an'ı) işittikleri zaman neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi.*"[8] yazılır. Oysa âyetin onunla herhangi bir alakası yoktur. Cilt hastalıkları için bazı yerlerde okunan, "*Yoksa onlar bir iş mi kararlaştırdılar.*"[9] âyetinin konu ile ne alakası olabilir? Ülkemizin bir çok yerinde hayvan besleyicileri dışarıda hayvanların kurt, çakal vb. yırtıcı hayvanlar tarafından yenmemesi için "*eş-Şems*" sûresi okuturlar.

Yâsin Sûresi'yle ölü arasında herhangi bir irtibat kurmak da güçtür.[10] İmam Nevevî, "Ölülerinize yasin okuyun" hadisinin zayıf olduğunu savunurken,[11] Aclunî de hadisten ölümü yaklaşmış kişilerin kastedildiğini savunmaktadır.[12]

Kur'an hakkındaki bu yaklaşımlar akidevi herhangi bir tehlike oluşturmadığı halde, Kur'an'ı iniş gayesinden saptırmaktadır. Birçok batıl ekol mensubu, "*Bana ve elçime inanın diye vahyetmiştim,*"13 "*Rabbin bal arısına vahyetti*"[14] gibi âyetleri göstererek, "madem Allah bal arısına vahyediyor da niçin bize de vahy etmesin?" demiştir.[15] Bu saplantıyı Türkiye'de de birtakım cahil kesimden duymaktayız. İngilizler Mısır'ı işgal edince bazı fanatiklerin kendilerine yardım etmeyip İngilizleri kovmadığı gerekçesiyle İmam Şafiî'nin kabrini taşa tutmaları da bu tür komik hareketlerdendir.

Şimdi de önem sırasına göre tefsire girmiş sapmaları örnekleriyle vermeye çalışacağız. Gerek görülen yerlerde tahlil ve açıklamalar yapılacak, gerek duyulmayan yerlerde ise, sapma örneği vermekle yetinilecek.

3.1. Allah İnancıyla Bağdaşmayan Yorumlar

Kur'an'da üçbine[16] yakın yerde "Allah" lafzı geçmesi Kur'an'ın Allah inancı üzerinde ne kadar fazla durduğunu ortaya koymaktadır. Zaten Kur'an'ın en büyük hedefi, Allah Teala'nın eksik ve noksan sıfatlardan beri olduğunu ortaya koymaktır. Kur'an'ı Kerim'de en çok geçen konu da Allah'ın fiilleridir. Varlıkta gördüğümüz her şey onun fiil eser ve icatlarıdır.[17] Bu konuda Prof. Dr. Suat Yıldırım şunları der: "Kur'an'da herhangi bir metafizik kitabındaki gibi bir tanrılık fikri

8 Kalem, 68/51.
9 Zuhruf, 43/79.
10 Duman, a.g.y.
11 Nevevi, **el-Ezkâr**, s.291.
12 Acluni, **Keşfu'l-Hafâ**, I,147.
13 Maide, 5/111.
14 Nahl, 16/68
15 Bağdadî, **el-Farku Beyne'l-Fırak**, s.249.
16 Bkz. Abdulbaki, Muhammed Fuad, **Mu'cemu'l-Müfehres**, Allah md.
17 Ulutürk, Veli, **Allah İnsanı Nasıl Tanıtıyor**, s.22.

yoktur. Gazzalî gibi alimlerin bildirdiği adete göre, Kur'an okuyan kimse, tilavet esnasında kendisini vasıflarını ve icraatını izhar eden Yüce Allah'ın huzurunda bulur.[18] (...) Allah'ın isimlerinin çokluğu, onun fiillerinin çokluğunu anlamayı kolaylaştırır. Uluhiyetin muhtevasına sınırsızlık verir. O'nu kutsayıcı dar anlayıştan kurtarır. Allah kendisini hakikate mutabık olarak fakat insanların anlayabileceği biçimde tanıtmıştır."[19]

Kur'an'ın en kısa sûrelerinden olan İhlas Sûresi üzerinde dikkatle tefekkür edildiğinde Allah'ın her türlü noksan sıfatlardan münezzeh olup yüce vasıflara sahip olduğu anlaşılacaktır. Bu bölümde ele alacağımız birkaç misal bile, Kur'an'ın sunduğu tevhit inancının nasıl saptırıldığı görülecektir.

3.1.1. Konu İle İlgili Tefsir Sapmalarına Örnekler

Örnek 1:

"*Bizim uğrumuzda ınücahede edenleri elbette yollarımıza iletiriz. Şüphesiz Allah iyilik edenlerle beraberdir.*"[20] Kimileri, "mea" zamirini "la"harfiyle beraber okuyarak "lemea", yani fiil olarak okumuşlar ve bununla, "*Allah muhsinleri aydınlattı.*" anlamını vermek istemişlerdir.[21]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorum 'sapma' olmaktan öteye geçmez.

Örnek 2:

"*Bu, sizin ellerinizle yapıp öne sürdüğünüzün karşılığıdır. Allah kullarına asla zulmedici değildir.*[22] Kimileri, âyette, "zellam" ifadesi mübalağa kalıbıyla geçtiğinden, kelimenin mefhum-u muhalifinden hareketle, Allah çokça zulüm etmediğine göre, (hâşâ) az zulüm edebileceğini söylemişlerdir.[23]

Tahlil ve Değerlendirme: Arapça'da her zaman "Faal" vezni mubalağa vezni anlamını vermez. Nitekim "attar", "bezzar" ve "hellal" "kelimelerinde mübalağa anlamı bulunmamaktadır.[24] Diğer bir yorum da şöyledir: Allah zulmedecek olursa, bu zulüm normal bir zalimin zulmü kadar değil, çok daha fazla olacaktır.

18 Yıldırım, Suat, **Kur'an'da Uluhiyet**, s.8.
19 Yıldırım,a.g.y. s.52.
20 Ankebut, 29/69.
21 Zehebî, **el-İtticâh**, s.82.
22 Al-i İmran, 3/182.
23 Âlusî, **Tefsir**, XII,213.
24 Kasımî, **Mehâsin**, II,185.

Örnek 3:

"Dileseydik herkese hidâyet verirdik."[25] Razî bu âyetin tefsirinde, Allah kâfirin iman etmesini dilememiş ve sadece ondan küfrü murat etmiştir." demiştir.[26]

Tahlil ve Değerlendirme: Razî'nin iddiasına göre, küfre düşenlerin ceza görmeleri zulüm olur ki Allah Teala bundan beridir. Birçok âyette Allah'ın kullarından küfrü istemediği belirtilmiştir. *"Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı."*27 *"Allah, kullarının küfrüne rıza göstermez."*[28] *"Size küfrü fıskı ve isyanı çirkin gösterdi."*[29] Allah, kullarının iman etmelerini dilemezse, peygamber ve kitap göndermesinin bir anlamı kalmaz, ceza ve mükâfat boşuna olur, Allah'ın dilemediği bir hususun değişmesini dilemek anlamsız olur.

Örnek 4:

"Zinnun'u (Yunus'u) da. Hani o öfkeli bir halde geçip gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti."[30]

Müfessirler, âyette geçen "nakdir" fiili için iki yorum getirmişlerdir.

a) Âyette geçen *nakdiru*, fiili güç getirmek anlamındadır. Bunlara göre Yunus, Allah'ın kendisini yakalamaya veya tutmaya asla güç getiremeyeceğini sanmıştı.[31]

b) Söz konusu fiil, *sıkıştırma* anlamındadır ki doğrusu da odur.

Tahlil ve Değerlendirme: Birinci şıktaki meal veya tefsir biçimleri hem Allah hem de nübüvvet inancıyla bağdaşmamaktadır. Böyle bir anlama, İbn Atiyye *"iblisvârî"* ifadesini kullanmaktadır.[32] Kurtubî de aynı görüşü tefsirine almıştır. Peygamberler arasında özel bir makamı olan Yunus (a.s)'un Allah'ın kudretini sınırlandırması veya bilmemesi düşünülemez. Âyetteki *nakdiru* fiilinin anlamına gelince, işlenen olay göz önünde bulundurulursa fiilin sıkıştırma anlamına gelmesi daha uygun görülmektedir. Nitekim *"kadr"* kelimesi birçok yerde "sıkıştırma" anlamında kullanılmıştır.*"Allah dilediğine rızkı açar, (dilediğinden) kısar."*[33] *"Eli geniş olan genişliğine göre nafaka versin, rızkı kısıl-*

25 Secde, 32/13.
26 Razî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, IX,144.
27 Hud, 11/101.
28 Zümer, 39/7.
29 Hucurat, 49/7.
90 Enbiya, 21/87.
31 Bkz. Ateş, **Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meâli**, Öztürk, **Kur'an'ı Kerim Meâli**, 21/87 âyetinin meali.
32 İbn Atiyye, el-Muharreru'l-Veciz, IV, 96.
33 Ra'd, 13/26.

mış bulunan da Allah'ın kendisine verdiğinden versin."[34,35]

Örnek 5:

"Hayır doğrusu o gün onlar Rablerinden perdelenmişlerdir."[36] Seyyid Kutub, bu âyetin tefsirinde hiçbir insanın Allah'ı göremeyeceğini savunmuştur. Görme fiilinin başına (len) edatını getirerek görmenin asla gerçekleşmeyeceğini ifade etmiştir."[37]

Tahlil ve Değerlendirme: Müminlerin ahirette Allahu Teala'nın cemalini görecekleri *tevatür* derecesine ulaşmış hadislerle sabit olmuştur.[38]

3.2. Bizzat Kur'an Metnine Ters Düşen Yorumlar

Kur'an, İslâmî ilimlerin esası ve tartışılmaz kaynağıdır. Ona yanlış ne önünden ne de arkasından gelebilir. En çok üzerinde durulan, ezberlenen, incelenen ve okunan yegane kaynaktır. İhtilaf anında başvurulan ilk mercidir. Kur'an'a muhalif düşecek sahih hadise bile itibar edilmez. Zaten Resûlullah (s.a.v.) Kur'an'a muhalif bir söz sarf etmez. Böyle bir durum olursa, İbn Teymiyye'nin de dediği gibi; bu durum nakledenin yanlış aktarmasından veya yanlış anlamasından kaynaklanmıştır.[39] Zira ikisinin de kaynağı vahiydir. Vahyin vahiyle çakışması mümkün değildir. Bu bölümde Kur'an'a ters düşen tefsir örnekleri üzerinde duracağız.

3.2.1. Konu İle İlgili Örnekler

Örnek 1:

Başta Kur'an ilimleri olmak üzere İslâmî ilimlerde yedi yüze yakın eser veren Suyutî, Kur'an lafızlarının kaynağı konusunda kuşku verici bir tasnifte bulunmuştur. Ona göre Kur'an'ın lafızları hakkında şu üç görüş mevcuttur. 1- Resûlullah'ın sözleridir. 2- Cebrail'in sözleridir. 3- Allah'ın sözleridir.[40]

Tahlil ve Değerlendirme: Suyutî'nin bu garip yaklaşımı her şeyden önce Kur'an'ın bizzat kendisine muhaliftir. Suyutî'nin eleştirilen yönlerinden birisi, naklettiği bazı konuları araştırmadan, tahlil etmeden aktarmış olmasıdır. Kur'an'ın lafızlarıyla ilgili bu garip yaklaşımı da bu konulardan bir tanesidir.

34 Talak, 65/7.
35 Aynı anlam için bkz. İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XI, 55; Şinkitî, **Advau'l-Beyan**, IV,516; Rağıb, **Müfredat**, s.396.
36 Mutaffifin, 83/15.
37 Kutub Seyyid, **Meşâhidu'l-Kıyame fi'l-Kur'an**, s.199.
38 Bkz. eş-Şami Salih Ahmed, **El-Camiu Beyne's -Sahiheyn** I,206.
39 Kasımî, Mehâsin, XVII, 6209.
40 Suyutî, **el-İtkân**, II,125.

Kur'an'ın hem lafız hem de mana itibariyle Allah'tan geldiğini söyleyen âyetlerden bazıları şunlardır."*Muhakkak ki O Kur'an âlemlerin Rabbinin indirmesidir. O'nu, Ruhu'l-Emin (Cibril), uyarıcılardan olman için senin kalbine indirdi.*[41] Âyetler, Kur'an'ın indirilişi konusunda üç önemli noktaya dikkat çekmektedir.

1- Kur'an'ın Allah tarafından olduğunu ve kaynağının vahiy olduğu,

2- Allah tarafından Cibril'e tevdi edildiği,

3- Cibril tarafından, olduğu gibi Resûlullah (s.a.v.)'ın kalbine aktarıldığı anlatılmaktadır."*Biz bu Kur'an'ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz*[42] âyetinde Kur'an'ın vahiy olduğu açıkça ifade edilmiştir. "*Biz düşünüp anlamanız için onu Arapça bir Kur'an yaptık.*"[43] "*(Bu Kur'an) Üstün ve çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir.*"[44] âyetleri de, Kur'an'ın Arapça nazmının Allah tarafından konulduğunu beyan etmektedir. 'Kur'an anlamı Allah'tan olup, lafzı Cibril veya Resûlullah'a aittir' tezi, "Kudsî hadis" tanımına daha uygundur." *Şüphesiz ki O (Kur'an) çok şerefli bir elçinin sözüdür.*"[45] âyetinde Kur'an'ın elçiye izafe edilmesi ise, Kur'an'ı büyücü veya sihirbazların sözü diye tanıtmaya çalışanlara bir reddiyedir. Kur'an'a elçi sözü denilmesi onun Resûlullah'ın ağzından çıkıp, tüm insanlığa aktarılmış olmasından dolayıdır."Resûl" kelimesi, getirilen kelâmın onun olmadığını, onun Allah tarafından görevlendirilen bir elçi olduğunu göstermektedir.[46]

Konuyu şöyle özetleyebiliriz: Kur'an'ın lafızlarının Allah'a ait olmadığı tezi, bir iddiadan öteye geçmez. Bu iddia sahiplerinin ellerinde herhangi kuvvetli bir delil de yoktur. Gaybdan haber vermekten öteye geçmez. Böyle ciddi konularda Kur'an veya mütevatir sünnetten başka bir referans gösterilemez.

Örnek 2:

"*Şunların hiçbirine itaat etme. Yemin edip duran bayağı (alçak) Kaba sonra da kötülükle damgacı.*"[47] Başta Razî ve İbn Kesir olmak üzere birçok müfessir, âyette geçen *ez-zenim* kelimesini veled-i zina ile tefsir edip, görüşlerini aklî ve naklî bazı delillerle ispatlamaya çalışmışlardır. Razî şunları der: Sperma necis olunca, çocuk da necis olur. Bundan dolayı Resûlullah, "Veled-i zina Cennete girmez" demiştir.[48]

41 Şuara, 26/192-194.
42 Yusuf, 12/3.
43 Zuhruf, 43/3.
44 Yasin, 36/5.
45 Hakka, 69/40.
46 Bkz. İbn Âşûr, **et-Tahrir ve't -Tenvir**, XXIX,142, Mevdudî, **Tefhim**, VI,45.

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetleri veled-i zina üzerine odaklandırıp onun cennete girmeyeceğini savunmanın herhangi geçerli bir mantığı olamaz. Zira, âyette geçen *ez-zenim* bir çok anlama gelmektedir. 'Topluma sonradan katılan', 'kötülükle tanınan' en önemlileri arasındadır.[49] Kelimenin türev açısından âyetten veled-i zinayla tefsir edilmesi de güçtür. Kur'an, kimsenin diğerinin günahını taşımayacağını defalarca işlemiştir. *"Hiçbir günahkâr diğer günahkârın suçunu taşımaz."*[50] *"Ey insanlar Rabbinizden korkun ve babanın çocuğunun yaptığından ceza göremeyeceği çocuğun da babasının yaptığından ceza görmeyeceği bir gün (den) çekinin.*[51] Konu ile ilgili olarak öne sürülen "Veled-i zina cennete girmez" hadisi de mevzudur.[52] Yanlış yoruma göre, anne ve baba çirkin eylemden tövbe ederlerse günahları affedilecek, ancak masum çocuk cehennemde yanacak!

Razî, *"Kim işittikten sonra vasiyeti değiştirse günahı onu değiştirenlerin boynundadır.*[53] âyetinin tefsirinde, çocuk babasının küfründen dolayı azap görmez demektedir.[54] Oysa söz konusu yanlış tefsire göre, çocuk babasının küfür günahını çekmezken, hiçbir katkısı olmayan zina suçuna ortak olmaktadır.

Örnek 3:

"Allah'ın lütfundan payınızı arayıp şükretmeniz için gemilerin denizi yarıp gittiğini görürsünüz.[55] Âyet, sarih olarak insanları deniz taşımacılığına teşvik edip bunu Allah'ın nimetlerinden saydığı halde, bazı alimler zayıf bir hadisi öne sürerek, denize açılmanın doğru olmadığını söylemişlerdir.[56] Söz konusu hadis şudur: "Hac, umre veya cihad dışında denize açılmayın."[57]

Tahlil ve Değerlendirme: Zayıf bir hadis için Kur'an'ın açık emri terk edilmez.

Örnek 4:

"Şüphesiz ki iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabiiler, bunlardan kim Allah'a ve ahiret gününe inanır iyi bir iş yaparsa elbette onlara rableri katında mükâfat vardır. Onlara korku yoktur. ve

47 Kalem, 68/13.
48 Razî, **Mefâtihu'l -Ğayb**, X,605; Ibn Kesir; **Tefsiru Kur'anı 'l-Azim**, IV,666.
49 Ibn Manzur, **Lisanu'l -Arap**, VI,95.
50 En'am, 6/164.
51 Lokman 31/33.
52 Şevkanî, **el-Fevâidu'l -Mecmua Fi Ehadisi'l-Mevdua**, s.204.
53 Bakara, 2/181.
54 Razî, **Mefâtihu'l -Ğayb**, II,236.
55 Fatır, 35/12.
56 M. Gazzalî, **Keyfe Neteâmelu Maa'l-Kur'an**, s.58.
57 Ebu Davud, Cihad, 9.

onlar üzülmeyecekler."[58] Üzerinde en çok tartışmanın meydana geldiği âyetlerden birisi de budur. Çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş, âyetin tefsirinde "Allah'ın rahmetini daraltmaya, son din mensuplarından başka kimsenin cennete girmeyeceğini iddia etme hakkımız var mı?"[59] demektedir. İlahiyatçı yazar Yaşar Nuri Öztürk de buna yakın bir yorumda bulunmuştur."Bu âyetlerin beyanına göre ebedi kurtuluşun üç temel şartı vardır. 1-Allah'a iman, 2-Ahiret'e iman, 3-Barışa yönelik hizmetler sergilemek. Âyetlerin açık beyanlarına göre bu üç şartı taşıyanlar ister Müslüman olsun ister Yahudi ister Hıristiyan ister Sabiî olsun ölüm sonrası kurtuluşu elde ederler.[60] Ateist Turan Dursun da aynı âyeti öne sürerek "Kur'an güneş tapımının da içinde bulunduğu yıldız tapımını resmen tanıyor" demektedir.[61] İlim ve samimiyetinden emin olduğumuz üstad Ateş'in yaklaşımını ictihadî bir hata olarak değerlendiriyorken, Sayın Öztürk'ün bu görüşünde olduğu gibi, benzer diğer birçok görüşünde de modernizmin etkisinde kaldığına inanmaktayız. Üstad Ateş, tefsirinin başka bir yerinde de "Kur'an, onların elinde bulunan kutsal kitabın Allah'ın yasası olduğunu kabul ediyor ve kendisinin de onun anlattıklarına uygun bulunduğunu vurguluyor. Onları doğru biçimde uygulasalar İsrailoğullarına yeter gelmektedir."[62]

Tahlil ve Değerlendirme: Üstad Ateş'in bu yorumuna göre, Tevrat ve İncil'den sonra Kur'an'ın gelip gelmemesi bir şey ifade etmemektedir. Oysa, delil olarak öne sürdüğü *"O, sana Kitabı ve önceki kitapları tasdik edici olarak tedricen indirmiş, daha önce de insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil'i ve Furkan'ı indirmiştir.*[63] âyetinin de açıkça işaret ettiği gibi, burada Kur'an inmezden önceki kitapların durumlarından bahsedilmektedir. Eğer onlar değiştirilmeyip yeterli olsalardı, Resûlullah ile Kur'an'ın gönderilmesine gerek kalır mıydı? Bu gün bir insan; "ben Tevrat veya İncil'e göre yaşamak istiyorum" diyebilir mi, onun tevhidi yakalama imkanı var mı? Mevcut Tevrat, Hz. Nuh'un içki içtiğini ve oğlunun onunla cinsel ilişkiye girip babasına tecavüz ettiğini, Hz. Lut'un da kızlarıyla zina ettiğini, öz kızlarının kendisinden hamile kaldıklarını söylemekte,[64] Harun (a.s.)'un tapmak için buzağı yaptığını ve Yahudilerle ona taptığını,[65] İbrahim (a.s.)'ın (hâşâ) hanımını Firavun'a teklif ettiğini,[66] Süleyman (a.s.)'ın ömürlerinin sonunda riddet ettiğini,[67] mevcut İncil ise İsrailoğullarından çıkmış tüm peygamberlerin çapulcu ve hırsızlar olduklarını iddia etmektedir.[68]

58 Bakara, 2/62.
59 Ateş, **Kur'an-ı Kerim'in Evrensel Mesajına Çağrı**, I,9.
60 Öztürk, **Kur'an'daki İslâm**, s.367.
61 Dursun, **Din Bu**, s.20.
62 Ateş, **Tefsir**, I,410.
63 Al-i İmran, 3/3.
64 Tevrat, **Tekvin**,9/20-25,19/32-36
65 Tevrat, **Çıkış**, 32/1.
66 Tevrat, **Tekvin**, 12/14-16.
67 Tevrat, **I. Krallar**, 11/4-6.
68 İncil, (**Yuhannâ**) 10/8

Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Peygamberleri riddet, zina ve deyyûslukla niteleyen muharref kitablarla amel etmenin ne kadar isabetli olacağını tahmin etmek zor olmasa gerek.

Kur'an, peygamberler arasında herhangi bir ayırım yapmamış ve birini inkâr etmeyi, hepsini inkâr etmek olarak kabul etmiştir. *"Onlar ki Allah'ın elçilerini inkâr ederler. Allah ile elçilerinin arasını ayırmak isterler. 'Kimine inanırız kimini inkâr ederiz.' derler. Bu ikisinin arasında bir yol tutmak isterler İşte onlar gerçek kâfirlerdir. Biz de kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır. Ve onlar Allah ve elçilerine inandılar onlardan hiç biri arasında ayırım yapmadılar. İşte onların da pek yakında mükafatlarını verecektir.*[69] *"Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa hiç kuşkusuz iyiyi ve güzeli bulmuş olurlar. Eğer sırt çevirirlerse mutlaka anlaşmazlık içerisindedirler.*[70] Söz konusu âyet, ceza ve mükâfatın nasıl elde edilebileceğini çok güzel ve sarih olarak göstermiş, nasıl ve neye iman edilmesi gerektiğini açıklamıştır. *"Onlara Allah'ın indirdiklerine inanın denilirse, 'bize indirilene inanırız' derler ve ötekisini inkâr ederler."*[71] *Kim Allah ve Resûlü'ne inanmazsa bilsin ki biz kâfirler için alevli bir ateş hazırlamışızdır.*[72] Bu âyetler, gâyet açık bir ifade ile mümin olabilme veya Allah'ın rızasını veya Cennetini elde etmenin Kur'an ve Resûl'e ittiba etme olduğunu ifade etmektedirler. *"De ki: Ey Kitap ehli niye Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?*[73]

Kur'an ve Hz. Peygamber'e gereği gibi iman etmeyenlere kurtuluşu vaat etmenin doğru bir izahı olamaz. Kur'an, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için indirildiğini beyan ediyor.[74] Kur'an'ın nuruyla aydınlanmak istemeyen karanlıklarda değil midir?

Kur'an âyetlerinin birbirlerini tefsir ettiği bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda *"Kim Allah'a iman ederse onun kalbini doğru yola iletir."*[75] *"Kim Allah'a inanır faydalı iş yaparsa onu altlarından ırmaklar akan içinde ebedi kalacakları Cennete sokar."*[76] *"Kim Rabb'ine inanırsa ne eksik verilmesinden ne de kendisine zillet erişmesinden korkmaz."*[77] Kur'an'ı bir bütün olarak ele almazsak, son üç âyette sadece "Allah'a iman" işlenmektedir. Diğer bir çok âyette de imanın diğer konuları işlenmiştir.

Hz. Peygamber'e iman etmeden kurtuluş olmayacağını ifade eden birçok sahih hadis bulunmaktadır."Allah'a yemin olsun ki, gönderildiğim toplumda beni duyup da inanmayan Yahudi ve Hıristiyanlar Ce-

69 Nisa, 4/150-152.
70 Bakara, 2/137.
71 Bakara, 2/91.
72 Feth, 48/13.
73 Al-i İmran, 3/98.
74 İbrahim, 14/1.
75 Teğâbun, 64/11.
76 Talak, 65/11.
77 Cin, 72/13.

hennemliktirler."[78] "Biriniz beni babasından çocuğundan ve tüm insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz."[79] Bu naslardan da anlaşılacağı gibi, cennete girmek tüm semâvi kitap ve peygamberlere iman etmeye bağlıdır. Kur'an, güneş ve yıldızlara tapanları da Allah'a tapmaya davet etmektedir. *"Güneş ve aya secde etmeyin. Onları yaratana secde ediniz."*[80] *"Yer ve göklerde olan her şey ister istemez Allah'a secde ederler."*[81] Dolayısıyla, Allah tüm insanlığı tek olana teslim olup yalnız O'na boyun eğmeye davet etmektedir. Bu izahlardan sonra tefsirinde ihtilaf söz konusu olan ve yukarıda geçen âyetin (2/62) tefsirini vermeye çalışalım: Önceki âyette, İsrailoğulları'na verilen nimetlere karşılık onların nankörlükte bulunmaları nedeniyle Allah'ın onları zelil kılması ve onlara gazap etmesi ifade edildikten sonra bu âyette de, Allah onların bulundukları durumdan nasıl kurtulabileceklerini beyan etmiştir. Allah Teala, kullarını sıkıntı ve çaresizlik içinde bırakmak istemez. Kurtuluş ve tevbe yollarının her zaman açık bulunduğunu beyan eder. Bu davetini belirli bir kesime değil, tüm insanlık için kurtuluşun mümkün olabileceğini ve bunu da, Müslümanlar, Yahudiler, Hıristiyanlar ve maddeye tapan müşriklerle örneklendirmektedir. Çünkü her dönemde dünyada yaşayanların büyük çoğunluğunu bunlar teşkil etmiştir. İman ve amel-i salih olduktan sonra isim ve adresin önemli olmadığı belirtiliyor. Ayrıca üç önemli amelin gerçekleştirilmesi istenmiştir. Allah'a, ahirete iman ve güzel amel.

Kur'an imanı işlerken önemine binaen, bazen Allah'a imanı tek başına işlemiştir. *"Kim Allah'a inanır faydalı iş yaparsa onu altlarından ırmaklar akan içinde ebedi kalacakları Cennetlere sokar"*[82] *"Kim Allah'a iman ederse onun kalbini doğru yola iletir."*[83] *"Kim Rabbine inanırsa ne eksik verilmesinden ne de kendisine zillet erişeceğinden korkmaz."*[84] Görüldüğü gibi ilk âyet, cennete girmeyi, mücmel olarak Allah'a iman ile güzel amelleri işlemeye bağlamıştır. Diğer iki âyette ise, kurtuluşu, Allah'a iman etmekle ifade edilmiştir ki; Allah'a iman kapsamına, Allah'ın kitaplarına, elçilerine, meleklerine, ahiret gününe ve inanılması gereken diğer konular dahildir. Âyetlerde kitaplara, ve ahiret gününe iman geçmediği için onları reddetme anlamı çıkamaz. Kur'an'ın imanı işleme yönteminden anlaşılacağı gibi, söz konusu ettiğimiz âyet iki önemli konuyu işlemiştir:

1- İnsanların yaptıkları ve bulundukları konum ne olursa olsun iman ve amel işledikleri takdirde Allah mükafatlarını verecektir. Bunlar ister Müslüman, ister Yahudi, ister Hıristiyan ister de maddeye ta-

78 Müslim, **İman**, 69.
79 Buhari, **İman**, 34.
80 Fussilet, 41/37.
81 Ra'd, 13/15.
82 Talak, 65/11.
83 Teğabun, 64/11.
84 Cin, 72/13.

pan Sabii, ister de müşrik olsun, hüküm değişmez.

2- Âyet, Resûlullah gelmezden önce temiz fıtratlarıyla iman edip, içki, katil, zina ve benzeri kötülüklere bulaşmayan Kus b. Saide, Zeyd b. Amr ve Varaka b. Nevfel gibi şahsiyetlerin yaptıklarının boşuna gitmeyeceğini belirttiği gibi, Resûlullah dönemine ulaşmamış ve âyette geçen üç ameli işleyen Yahudi, Hıristiyan ve Sabiîlerin yaptıkları amellerin Allah katında değerlendirileceği de belirtilmiştir. Allah elçi göndermeden kimseyi cezalandırmaz.[85]

Örnek 5:

"Fakat içlerinde ilimde derinleşmiş olanlar ve müminler sana indirilen ve senden önce indirilene iman edenler namazı dosdoğru kılanlar, zekatı verenler, Allah ve Ahiret gününe inananlar var ya işte onlara büyük mükafat vereceğiz."[86] Bazı müfessirler, âyetin tefsirinde Hz. Osman zamanında yapılan bir yanlışlığın sonradan gelen kuşaklar tarafından düzeltildiğini söylemişlerdir. Hazin şöyle der: Alimler *"el-Mukimine"* kelimesinin gramer tahlilinde ihtilaf etmişlerdir. Hz. Aişe ile Eban'dan gelen rivâyete göre, Hz. Osman *"el-Mukimine"* kelimesinin yazımında yanılmıştır. Çünkü Hz. Osman'ın bunu *"el-Mukimune"* olarak yazdırması gerekirdi. Hz. Osman "Mushaf"ta bir takım yanlışlıklar vardı. Hz. Osman, Araplar bu hatayı ileride düzeltecekler, demişti.[87]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yaklaşım oldukça uzak bir ihtimaldır. Çünkü Kur'an'ı toplayıp bir araya getirenlerin hepsi dil alanında uzman ve otorite kimselerdi. Şimdi düşünelim; bu anlamda bir uzman ve otorite kadronun eliyle toplanan bir kitapta, yani Kur'an'da yazımdan kaynaklanan bir yanlışlık olacak onlar da, "bu yanlışlığı sonradan gelecek nesil düzeltsinler" diye adeta baştan savacaklar. İbn Enbârî diyor ki: Hz. Osman'a dayanılarak yapılan bu rivâyetin senedi muttasıl değildir.[88] Onbinlerce sahabi tarafından ezberlenip bizlere kadar ulaşan Kur'an orijinalitesine, kopuk bir senetle gelen bir haberle şüpheyle bakmak veya yeniden düzeltilmesi gerektiğini savunmak, aklî ve ilmî gerçeklerle bağdaşmaz.

3.3. Peygamberlik İnancıyla Bağdaşmayan Sapmalar

Peygamberler, Allah tarafından insanlara rehberlik için seçilmiş mümtaz şahsiyetlerdir. Kur'an onları, onların yollarını takip etmemi-

85 Bkz. İbn Âşûr, **et-Tahrir ve't. Tenvir** I,53, Mağniyye, **el-Kaşif**, I,18.
86 Nisa, 4/162.
87 Hazin, ilgili âyet tefsiri, I,416.
88 Muhammed Gazali, **Düşünce Mirasımız**, Çev: Harun Ünal, s.203.

zi ve ancak bu sayede kurtulabileceğimizi tavsiye etmiştir.[89] Peygamberler ilahi mesajları insanlara tebliğ etmişler, onları tezkiye edip hikmeti öğretmişlerdir.[90] Kur'an kendilerini, müjdeleyici, korkutucu ve insanlar arasında adaletle hükmeden şahsiyetler olarak tanıtmıştır.[91] Onlar, yeryüzünde Allah'ın şahitleri kıyamet gününde de ümmetleri üzerinde şahitlik yapacak zatlardır.[92] Bundan dolayı onlara itaat etmek Allah'a itaat etmekle özdeşleştirilmiş ve Allah hoşnutluğunun ölçüsü kabul edilmiştir.[93] Bu kadar önemli görev ve özellikleri bulunan peygamberlere bazı tefsirlerde sıradan insanlara reva görülmeyecek yakıştırmalarda bulunulmuş ve art niyetli çevreler için istismar vesilesi kılınmıştır. Mısır'da çıkan "*el-Mecelletu'l-Arabiyye*" dergisi, okuyucusuna ödüllü ve ilginç olan şu soruyu yöneltmiştir: "Allah'a isyan ettikten sonra emri altındaki komutanın eşine göz koyduğu için, komutanı öldürtmek gayesiyle defalarca savaşa gönderip öldürttükten sonra da eşiyle evlenen peygamberin ismi nedir?"[94]

Allah'ın insanlara örnek ve rehber olmaları için gönderilen peygamberler böyle ıgrenç olayların kahramanı olarak gösterilmişlerdir. Meselenin bizi ilgilendirip üzen tarafı ise, başta bazı tefsirler olmak üzere, birçok İslâmî kaynağın referans olarak gösterilmiş olmasıdır. Konu örneklendirilirse daha iyi anlaşılır kanaatindeyiz.

3.3.1. Konu İle İlgili Örnekler

Örnek 1:

"*Senden önce hiçbir resûl ve nebi göndermemiştik ki O (bir şeyi) arzu ettiği zaman şeytan onun arzusu içerisine mutlaka (onu meşgul edecek bir düşünce) atmış olmasın. Fakat Allah Şeytanın attığını derhal iptal eder. Sonra kendi âyetlerini sağlamlaştırır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"[95]

Tefsir sapmaları içersinde en vahimi, bu âyet çerçevesinde yapılan spekülatif yorum ve asılsız rivâyetlerdir. Yapılan tefsirlerde (hâşâ) Resûlullah, Kureyşlilerin de hazır bulunduğu bir toplantıda 'Necm Sûresi'nin "*Gördünüz mü! Lât ve Uzza'yı ve üçüncüleri olan ötekini Menat'ı*"[96] âyetini okuyunca, şeytan, Resûlullah'ın haberi olmadan, "Şu ilk Garanikler var ya, onların şefaatları umulur" cümlesini ilave

89 Bkz. Enam,6/90.
90 Bkz. Cuma, 62/2.
91 Nisa, 4/165; Maide, 5/48.
92 Nisa, 4/41.
93 Nisa, 4/80; Al-i İmran, 3/31.
94 Beyyümi, Muhammed Receb, **Kadâyâ İslâmiyye**, I,128.
95 Hac, 22/52.
96 Necm, 53/19-20.

etmiştir. Kureyş bu duruma sevinmiş, daha sonra Cibril, olayın şeytan tarafından tertiplenmiş olduğunu haber vermiştir.[97]

Tahlil ve Değerlendirme: Tefsirlerde, en tehlikeli ve en fahiş hata diyebileceğimiz bu hataya göre, (hâşâ) Resûlullah'ın haberi olmadan şeytan Kur'an'a bir şeyler eklemiş, Resûlullah da farkına varmadan onu Kur'an olarak okumuştur. Bu asılsız rivâyet, Kur'an'ın orijinalitesini tartışılır hale getirmiştir. Her haliyle uydurma olduğu belli olan bu rivâyeti müfessirlerin büyük ekseriyeti reddetmiş ve gereken cevapları vermişlerdir. Buna göre:

1- Resûlullah (s.a.v.)'ın putları tazim ettiğini savunmak küfrü gerektirir.

2- Böyle bir iddia peygamberlerin ismet sıfatlarını ortadan kaldırmaktadır.

3- Bu asılsız rivâyete göre, başta Kur'an olmak üzere, vahyin güvenilirliği zedelenmekte ve Salman Rüşdi, Turan Dursun gibilerinin iddialarına doğruluk payı çıkmaktadır. Bu sakıncalı neticelerden dolayı olacaktır ki birçok müfessir olay için "zındıkların uydurması" ifadesini kullanmıştır.[98] Aynı âyetin tefsiri bağlamında bazı müfessirler, âyette geçen, *resûl*'u tebliğ ile mükellef elçi, *nebi*'yi ise tebliğ ile mükellef olmayan elçi[99] biçiminde tanımlamış olmaları herhangi bir nastan kaynaklanmamaktadır. Çünkü;

a) Âyette de geçtiği gibi, hem "resûl" hem de "nebi" Allah tarafından gönderilmiştir. Görevlendirildikleri merci yönünden herhangi bir farkları bulunmamaktadır.

b) Tebliği yapmamak kendisine gelen vahyi gizlemek olur ki bunu peygamberlik makamıyla bağdaştırmak mümkün değildir. "*İndirdiğimiz açık delilleri ve hidâyeti biz kitapta insanlara açıkça belirttikten sonra gizleyenler (var ya) işte onlara hem Allah lanet eder hem bütün lanet edenler lanet eder.*"[100]

Resûl ile *nebi* arasında yapılabilecek en uygun tarif şudur: *Resûl*, kendisine vahiy gelen elçidir. *Nebi* ise, kendinden önceki peygambere gelen esasları tebliğ etmekle görevli elçidir.[101] Kaldı ki bazı alimlere göre *Resûl* ve *Nebi* arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Onlara göre Kur'an, resûl ile nebi farkı yapmadan ikisini müteradif olarak sunmuştur. "Nebi" ye nebi denilmesi, kendisine gelen haberden dolayıdır.[102]

97 Bkz. **Celâleyn, Hazin, Taberî, İbn Abbas** tefsirlerinin Hac,22/52 ile Necm, 53/19-20. âyetleriyle ilgili yorumları.

98 Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, XVII,172, Suyutî, **Celâleyn Savi Haşiyesi**, II,88 ile Cemel Haşiyesi, III,174; Razî, **Mefâtîhu'l-Ğayb**, VIII,237.

99 Bkz. **İbn Atiyye, el-Muharreru'l-Veciz, Celâleyn, Nesefi** tefsirlerinin Hac, 22/52 âyetiyle ilgili yorumları.

100 Bakara, 2/159.

101 Hac, 22/52.

102 Bkz. Ahmed Muhammed Cemal, **Yes'eluneke**, s.151.

Söz konusu âyetin tefsiri şöyledir: *"Her resûl ve nebi ümmeti için hayır, salah ve başarı diler. Bu arzu peygamberin en büyük arzusudur. Şeytan ise, peygamberlerin kalplerine, her türlü vesvese ve desiseyi ilka etmek ister. Allah, onlara merhamet eder, kalplerine söz konusu vesveselerin gelmesini önler ve onun yerine tevhidi yerleştirir."*[103]

Örnek 2:

"Allah'ın nimet verdiği senin de kendisine nimet verip (hürriyete kavuşturduğun) kimseye 'eşini yanında tut, Allah'tan kork,'diyordun. Fakat Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun. İnsanlardan çekiniyordun, oysa asıl çekinmene layık olan Allah dır. Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikahladık ki (bundan böyle) evlatlıkları kadınlarıyla ilişkilerini kestikleri zaman o kadınlarla evlenmek hususunda müminlere bir güçlük olmasın (...)"[104] Resûlullah'ın Zeyneb bt. Cahş ile evliliğini konu alan bu âyetin tefsirinde birçok müfessir peygamberlik makamıyla bağdaşmayan yorumlarda bulunmuştur. Sözgelimi, Beydâvî, Resûlullah Zeyneb'i Zeyd'in nikahı altında bulunduğu bir sırada, gördü ve gönlünü kaptı. Bunun üzerine Resûlullah,'kalbleri evirip çeviren Allah'ı tenzih ederim' dedi. Zeyneb bunu duyunca durumu Zeyd'e aktardı, bunun üzerine Zeyd, Zeyneb ile birlikte yaşayamayacağını fark etti ve boşama faaliyetini başlattı. Celâleyn aynısını özetleyerek; 'Zeyneb'in sevgisi Resûlullah'ın kalbine düştü.' ilavesiyle aktarmıştır. Razî, İbn Atiyye, Hazin, Kurtubî ufak nüanslarla tefsirlerinde olaya yer vermişlerdir.[105]

Tahlil ve Değerlendirme: Hasan el-Basrî, âyeti Resûlullah'a inmiş en ağır âyet olarak nitelendirmiştir.[106] Âyet çerçevesinde yapılan yanlış değerlendirmeler, oryantalistlerin en çok kullandıkları malzemeler arasındadır. Olay öyle boyutlara vardı ki "peygamberlerin aşkı" biçiminde karikatürize bile edildi. Olay, yukarda isimlerini verdiğimiz tefsirlerde "rüviye/rivayet edildi "kîle/denildi" şeklinde zafiyet belirten ifadelerle aktarılmıştır. Hiçbirinin ne sahih ne de zayıf bir senedi bulunmamakta ve israiliyyattan öteye geçmemektedir. Spekülatif yorumlara göre Resûlullah'ın ismet sıfatı zedelenmekte ve evli bir çiftin evliliğinin sona ermesine sebebiyet verilmektedir.

Resûlullah'ın Zeyneb bt. Cahş ile evlenmesi şöyle gerçekleşmiştir: Zeyd b. Harise Resûlullah'ın yanında bulunuyordu. Babası, oğlunun hürriyete kavuşturulmasını talep etti. Resûlullah onu azat edip gidip gitmeme konusunda kendisini serbest bıraktı. Zeyd, Resûlullah'ın yanında kalmayı tercih etti. Resûlullah henüz yasaklanmadığı

103 Keşmiri, **Faydu'l-Bâri ala Şerhi'l-Buhari**, I,208, Mağniyye, **el-Kâşif**, V,340.
104 Ahzab, 33/37.
105 Bkz. Adı geçen tefsirlerden Ahzab Sûresi'nin, (33/37) âyetinin tefsirine.
106 İbn Atiyye, **el-Muharreru'l-Veciz**, IV,386.

için onu evlatlık edindi. Devam etmekte olan geleneğe göre, evlatlık çocuklar nesepten olan çocukların sahip oldukları tüm haklara sahip oluyorlar, varis olabiliyorlar ve mahremleriyle evlenemiyorlardı. Allah, bu adeti kaldırmak istedi. Allah'ın isteği, azatlık bir köle olan Zeyd ile güzellik ve soyu itibariyle şöhret bulmuş Zeyneb bt. Cahş'ın evlilikleriyle gerçekleşti. Zeyneb Resûlullah'ın halasının kızıydı. Resûlullah ikisini evlendirdi. Fakat ikisinin konumu değişik olduğu için evlilikleri fazla sürmedi. Geçimsizlik başladı. Sert mizaçlı Zeyneb, kendisini kocasından daha üstün görüyordu. Bu durum Zeyd'i rahatsız ediyordu. Çareyi, boşamakta buldu. Durumu Resûlullah'a arz edince, Resûlullah ailenin bozulmaması için defalarca Zeyd'e *"Karını yanında tut. Onu boşama. Allah'tan kork"* dedi. Tüm bu girişimlere rağmen Zeyd, hanımını boşadı. Allah Teala, cahiliyye adeti olan 'evlatlığın boşanmış karısıyla evlenmeme' geleneğini kaldırmayı ve bunu da Resûlullah ile evlatlığı Zeyd'in boşanmış ve iddeti bitmiş eski eşiyle gerçekleştirmek istemişti. Bu durum vahiyle Resûlullah'a bildirilince onu açığa vurmak istemiyordu. Allah, açıklamasını emredince mesele ortaya çıktı ve bu vesileyle cahili bir geleneğe son verilmiş oldu."[107]

Buna göre, yukarıda geçen âyetin anlamı şöyle olur: *"Ey Resûlüm şunu hatırla, sen Allah'ın İslâm ile şereflendirdiği senin de onu azad edip terbiye ettiğin Zeyd'e: 'Eşin Zeyneb'i yanında tut, onu boşama, Allah'tan kork, aranızdaki geçimsizliğe sabret'* diyordun. Zeyd'in Zeyneb'i boşayacağı ve eşin olacağı konusunda Allah'ın sana bildirdiğini insanlara açmaktan korkuyordun. Oysa Allah durumu açığa çıkaracaktı. Sana zor geliyor diye insanlara açmaktan çekinmenin herhangi bir anlamı yoktur. Allah, korkulmaya herkesten çok layıktır. Zeyd onu boşayınca cahilî bir geleneği ortadan kaldırmak için, Zeyneb'i seninle evlendirdik. Bu evliliğiniz kötü bir adetin kaldırılmasına vesile oldu. Bundan böyle Müslümanlar eski evlatlıklarının boşanmış oldukları eşleriyle evlenebileceklerdi. Allah'ın dilediği yerine gelecektir."[108] Muhammed Ebu Zehra aynı konu ile ilgili olarak şunları der: "Mısırlı bir yazarın israiliyyat ve asılsız haberlerden derlediği ve Resûlullah'ın Zeyneb'le evlenmesini konu alan eserine "peygamberlerin aşkı" ismini verdiğinden söz ediliyor. Asılsız haberlerin aksine, Zeyneb Resûlullah'ın tanımadığı biri değil, halasının kızıydı. Onunla evlenmek isteseydi herhangi bir engel ile karşılaşması söz konusu olmazdı.Önceden görmediği ve tanımadığı biri de değildi ki asılsız haberlerde geçtiği gibi onu görünce heyecanlansın veya aşık olsun. Allah, bir cahilî geleneği yıkmak istemişti."[109]

107 Bkz. İbn Âşûr, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, XXII,31; Mağniyye, **el-Kâşif**, VI, 220-221; Ateş, **Kur'an'ı Kerim Tefsiri**, IV, 2068; Hicazi, **et-Tefsiru'l-Vâdih**, III, Cüz 21, s.10.
108 Heyet, **el-Munteheb mine-l-Kur'ani'l-Kerim**, s.568
109 Geniş bilgi için bkz. Muhammed Ebu Zehra, **Kur'an Nimazı**, çev. Heyet, Elif Yay. s.27.

Örnek 3:

"Sana, davacıların haberi geldi mi?Hani odasının duvarına tırmanmışlardı. Davud'un yanına girmişlerdi de (Davud) onlardan korkmuştu. 'Korkma, biz iki davacıyız birimiz ötekinin hakkına saldırdı, şimdi sen aramızda hak ile hükmet, zulmetme, bizi yolun ortasına adalete götür, dediler. (Biri) Bu kardeşim(in) doksan dokuz koyunu var, benimse tek bir koyunum var, böyle iken 'onu da bana ver,' dedi ve konuşma da bana ağır bastı."[110] Hakkında en çok israiliyyat ve asılsız haberlerin uydurulduğu peygamberlerden birsi de Hz. Davud'dur. Yukarıdaki âyetlerin tefsirinde özet olarak şöyle denilmektedir: "Davud'un doksandokuz karısı vardı. Emri altında çalışan "Üreyya" isimli şahsın ise yalnız bir karısı vardı. Onu almak istedi. Öldürülmesi gayesiyle defalarca savaşa gönderdi. Savaşta öldürülünce onu da aldı."[111]

Tahlil ve Değerlendirme: İslâm akidesiyle tamamen ters düşen bu tür yorumlar da oryantalistlerin en çok kullandıkları malzemeler arasındadır. Allah'ın Kur'an'da *"kendisine fazilet verdik."*[112] *"İlim verdik."*[113] *"Halife kıldık."*[114] *"O ne güzel kuldu."*[115] vasıflarıyla anılan bir peygamber hakkında bu tür yakıştırmalara anlam vermek güçtür. Celâleyn haşiyesi Cemel, bu asılsız rivâyetler için *'uydurma', 'akıl ve fıtratın tiksindiği hikayeler'* ifadelerini kullanmaktadır.[116] Bu tür haberleri değil dünya ve ahirette insanlara rehberlik edecek bir peygamber hakkında kullanmak, sıradan insanlara bile nispet etmek uygun olmaz. Bu tür hareketlere girişen insanlara güven nasıl olabilecek, insanlık için nasıl liderler olabilecekler, vahyin güvenilirliği ne şekilde ispatlanacak? Ve benzer nice soru.

Dikkat edilirse âyetlerde "kadın" bahsinin geçmediği rahatlıkla fark edilecektir. Âyetlerin işlemek istedikleri tema şudur: Davud (a.s.) namazgahında ibadetle meşgul iken aniden duvardan atlayan iki kişiyle karşılaşır. Zamansız geldikleri için kendilerinden kuşku duymaya başlar. Gelenlerin melek olduklarına dair herhangi bir işaret yoktur. Davud'un kendilerinden endişe duyduklarının farkına varan şahıslar, onu yatıştırmaya çalışmışlar ve bir dava için geldiklerini şöyle ifade etmişlerdir.*"Bizim aramızda adaletle hükmet. Hakkı söyle doğruluktan ayrılma, dediler. Daha sonra biri şöyle devam etti. 'Şu gördüğün kardeşimin doksandokuz koyunu vardır. Benim ise tek bir koyunum*

110 Sad, 38/21-23.
111 Örnek için bkz. Kurtubî, Celâleyn, Hazin, Edvau'l Beyân tesirlerinden Sâd Sûresi (38/21-23) âyetlerinin tefsiri. Ayrıca: Tevrat, **II. Samuel** 11/2-27
112 Sad, 38/40
113 Neml, 27/15.
114 Sad, 38/26.
115 Sad, 38/30.
116 Cemel, Süleyman **Hâşiye Ala'l Celâleyn** 3/562.

var. Onu da benden istiyor. Hem de konuşmasıyla beni mağlup etti.' Davut (a.s.) davacıdan bir delil istemeden ve ifadesine de başvurmadan, 'senin tek koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana zulüm etmiştir. Gerçekten ortakların birçoğu birbirine zulüm etmektedir. İman edip amel-i salih işleyenler böyle değildir. Onlar birbirine zulüm etmezler. Onlar hak-hukuka riâyet ederler' dedi. Davud bir içtihat isabetsizliği sonucu delilsiz ve ifadesiz hüküm verdiğini fark edince hemen istiğfar ve tevbeyle Allah'a yönelmiştir. Âyetlerin anlamı budur. Görüldüğü gibi, olayın ilgili tefsirlerde anlatılanlarla yakından-uzaktan herhangi bir ilişkisi yoktur. Bu tür hikayeleri anlatanlara en güzel cezaî müeyyide, Hz. Ali (r.a.) tarafından konulmuştur. Şöyle demiştir: "Kim, Davud (a.s.) hakkında uydurulan hikayeleri insanlar arasında yaymaya çalışırsa ona yüzaltmış değnek vururuz."[117]

Örnek 4:

"Davud kendisini imtihan ettiğimizi düşündü. Hemen Rabbinden af diledi yerlere eğildi ve Allah'a yöneldi."[118] Bir önceki örnekte geçtiği gibi, Davud (a.s) ictihadında isabet edemediğinin farkına varmıştı. Bu âyette de bu ictihadı için Allah'tan af dilediği anlatılıyor. Ancak bazı tefsirlerde geçen ifadelere hayret etmemek elde değil. Sözgelimi Kurtubî de, "Davud kırk gün boyunca secdeye kapandı. Öyle ki yüzünü koyduğu yerde göz yaşlarından otlar yeşerdi. Ancak bu sayede tevbesi kabul oldu"denilmektedir.[119]

Tahlil ve Değerlendirme: Rivayet(ler), dayanağı olmayan israiliyyattan öteye geçmemektedir.

Örnek 5:

"Andolsun Süleyman'ı denedik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra bize yöneldi."[120] Hakkında çok israiliyyat ve asılsız haber uydurulan âyetlerden bir tanesi de budur. Celâleyn tefsiri, âyette geçen imtihanın, Hz Süleyman'ın puta tapan bir karısından dolayı olduğunu belirtmektedir. Tefsir, Hz. Süleyman'ın saltanat mührünü karısına verdiğini, Hz. Süleyman (a.s) helâya çıktığı bir sırada bir cinin gelip Hz. Süleyman kılığına büründüğünü ve yüzüğü kadından alıp Hz. Süleyman'ın tahtına oturduğunu kaydetmektedir.[121] Kurtubî ise, Hz. Süleyman'ın altıyüz tahtından bahsetmekte ve Hz. Süleyman'ın yüksek yerlerde oturup insanlar ise onun aşağısında oturduklarını belirtmektedir.[122]

117 Beydâvî, **Envâru't-Tenzil**, IV/13.
118 Sad, 38/24.
119 Kurtubî, **el-Câmiu'l-Ahkâm**, XV/182.
120 Sad, 38/34.
121 Suyutî, el-Mahallî, **Celâleyn**, s.139.
122 Kurtubî, **el-Câmiu'l-Ahkâm** XV,202.

Tahlil ve Değerlendirme: Hz. Süleyman'ın altıyüz tahtı birlikte kullanması ve farkına varmadan putperest bir kadınla evlenmesinin naklî ve aklî izahını yapmak mümkün değildir. Bu tür tefsirler israiliyyat ve hurafeden öteye geçmez.[123] Söz konusu âyetin toplu manası şöyledir: *"Biz Süleyman'ı bir yanlış hareketinden dolayı hastalıkla sınadık. O, bir müddet tahtında ruhsuz bir ceset gibi hareketsiz kaldı ve en sonda iyileşip imtihanı kazanarak Allah'a yöneldi."*[124]

Örnek 6:

"Geri getirin bana onları dedi bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.[125] Birçok müfessir, bir namazına mani olduğu için, Hz. Süleyman'ın çok sayıda, (Kurtubî "yüz" rakamını vermektedir.) at kestiğini söylemiştir.[126]

Tahlil ve Değerlendirme: (Meshen bi's'suk) ayakları okşamak, sıvazlamak ve sürmek anlamındadır. Zira, kesmek anlamı verilirse, *"Başlarınızı meshedin."*[127] âyetinin de anlamı, "başlarınızı kesin" olur. Böyle bir görüşü akıl sahibi kimse söyleyemez. Çünkü at kesmesine neden gösterilen "namazı kaçırma" günahı da bir peygambere nispet edilmiş olur.

Âyetin toplu anlamı şöyledir: Bu gün olduğu gibi, Hz. Süleyman zamanında da at yetiştirmek hoş bir meziyetti. Savaşa hazırlık gayesiyle Hz. Süleyman atların toplanıp koşmalarını görmek istemişti. Emri yerine getirilmiş, atlar gözünden kaybolunceya kadar koşturulmuştu. Tekrar çevirmelerini emretmişti. Hz. Süleyman'ın at sevgisi, onları Allah yolunda değerlendirmekten kaynaklanıyordu. Atlar, yanına getirilince onların boyun ve ayaklarını sıvazlamaya başlamış. Bunu yapmasının hikmeti şudur: Atlar, Allah yolunda cihad ve hizmet için iyi vasıtalardır. Bu nedenle atları tımar etmek ve eğitmek herkesten çok, peygamberlere yaraşır. Hz. Süleyman atların cihad için elverişli olup olmadığını bilmek istiyordu.[128]

Örnek 7:

"Allah'ım göğsümü aç, bana işimi kolaylaştır. Dilimden düğümü çöz."[129] Âyet, Hz. Musa'nın davet için Firavun'a gittiğinde okuduğu bir duadan ibarettir. Âyette geçen "ukde"yi bazı müfessirler, dilin-

123 İbn Âşûr, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, XXIII,260.
124 el-Mağniyye, **el-Kâşif**, VI,379.
125 Sâd, 38/33.
126 Bkz. **Celâleyn, Kurtubî, el-Muharreru'l-Veciz** tefsirlerinin Sâd (38/33) âyetinin tefsirine.
127 Maida, 5/6.
128 Razî, **Mefâtihu'l-Ğayb** IX,391.
129 Tâ-hâ, 20/25-27.

de olan bir "kekeme" ile tefsir etmişlerdir.[130]

Tahlil ve Değerlendirme: Ululazm bir peygamberin, davasını anlatmada kullanacak organının nakıs olması, peygamberlik vasfıyla bağdaşmaz Askalanî (852/1448)'nin dediği gibi, "peygamberler hem yaratılış hem de ahlâk cihetiyle insanların en kâmil olanlarıdır."[131] Aksi hâlde, insanlara alay konusu olurlar. Âyette geçen "el-ukde" muhatabın ilzam edilmesi için verilen manevî güç olarak değerlendirilmiştir.[132] Mevdudî, "ukde" lafzını birçok müfessirin hilafına "değişik lehçe" olarak değerlendirmiştir. Şöyle der: "Musa, Medyen'de on yıl kalınca lehçesi değişmiş ve Mısır lehçesini unutmuştur. Harun'un beraberinde olmasını bundan dolayı istiyordu ki ona tercüme ve ifade etmede yardımcı olsun. Harun, Mısır lehçesini iyi biliyordu. Her şeyin ötesinde Allah, Resûlu'nun (Musa'nın) dilinde bir kekemelik, sürçme ve pepeleme yaratmasının hiçbir nedeni yoktur. İşte bu nedenle peygamberler görünüş kişilik ve yetenek olarak insanların en üstünleri olurlar. Çünkü onlar kekemelik, pepelik gibi aksaklıklar nedeniyle insanların alayına hedef olmamak için hem görünüş hem de davranış bakımından etkili olmak zorundadırlar.[133]

Örnek 8:

"Allah inkâr edenler hakkında Nuh'un karısı ile Lut'un karısını misal verdi. Bu ikisi kullarımızdan iki salih kulun (nikahı) altındaydılar. Onlara hiyanet ettiler.[134] Bazı müfessirler, âyette geçen "hıyanet"i "zina" olarak tefsir etmişlerdir.[135]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen hıyanetin nifak veya akidevi bir zafiyet olması nübüvvet makamına daha uygun olur. Zira peygamberlerin eşlerinin zina etmeleri, nübüvvet makamı ile bağdaşmaz. Nifak veya davada onlara hıyanet ise zina kadar yadırganmamaktadır.[136]

Örnek 9:

"Eyyub'u da an. O Rabbine "Bu dert bana dokundu sen merhametlilerin en merhametlisisin" diye dua etti."[137] Âyette geçen "dert" kelimesi için, tebliği zedeleyecek derecede yorumlar yapılmıştır. Vü-

130 İbn Kesir, **Tefsiru Kur'ani'l-Azim**, III,234; İbn Atiyye, **el-Muharreru'l -Veciz**, IV,42; Âlusî, **Ruhu'l -Meâni**, XVI,182; Mağniyye, **el-Kâşif**, V,213.
131 Askalânı, **Fethu'l -Bâri**, VI,438.
132 Kuşeyrî, **Letâif**, II,453.
133 Mevdudî, **Tefhim**, III,225.
134 Tahrim, 66/10.
135 Örnek için bkz. İbn Atiyye, **el-Muharreru'l-Veciz**, V,335.
136 Bkz. el-Hicazi, **et-Tefsiru'l-Vâdih**, cüz 28 s.66.
137 Enbiya, 21/83.

cudunda meme büyüklüğünde urların çıktığı, dil ve kalbi dışında her tarafının çürüdüğü, kurt ve haşerenin saldırısına maruz kaldığı, bu durumun otuz yıl kadar devam ettiği ifade edilmiştir. Bazı yorumlar Hz. Eyyub' un çöplüğe atıldığını ifade etmiştir.[138]

Tahlil ve Değerlendirme: İnsanlara, ilahî mesajı tebliğ etmekle görevli bir peygamberin, otuz yıl kadar kurtçuk ve haşerenin yemi olması, kendisine çöplüklerin reva görülmesini hiçbir mantıkla izah etmek mümkün değildir. Bu konuda Ömer Nasuhi Bilmen şunları der: (sadeleştirilerek) Eyüp hakkında bazı kitapların verdiği mübalağalı malumat kesinlikle batıldır. O, derisindeki bir hastalıktan rahatsızdı. Hastalığı nefreti mucip değildi.[139]

Örnek 10:

"Andolsun kadın onu arzu etmişti. Eğer Rabb'inin doğruyu gösteren delilini görmeseydi o da onu arzu etmişti."[140] Müfessirlerden bazıları, Yusuf'un kadınla cima yapmak istediğini vurgulamışlardır.[141]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an'da övülen bir peygamberin yüz kızartıcı bir suça teşebbüs etmesi, risalet makamıyla bağdaşmaz. Razî, Hz. Yusuf hakkındaki spekülatif iddialar üzerinde detayla durmuş ve nübüvveti zedeleyici tüm iddiaları çürütmüştür. Özetle şunları demektedir: Hz. Yusuf'a nispet edilmek istenen suç, en büyük ve çirkin günahlardan biri olan zinadır. İddiaya göre büyük günah olan emanete hıyanet söz konusu olmaktadır. Kral'ın Hz. Yusuf'a yaptığı bunca ikram ve iyiliğe karşılık, iddia edilen suçu Hz. Yusuf'un Kral'ın eşi hakkında düşünmesi, ismet sahibi bir peygamber şöyle dursun, Allah korkusuna sahip, sıradan biri hakkında düşünmek bile abestir. Zira Hz. Yusuf onun sarayında ve gözetiminde yetişmişti. Hz. Yusuf'a nispet edilmek istenen suç en günahkâr bir insana bile yakıştırılırsa, yine büyük bir şenaat olur. Birçok âyette de bu çirkin itham reddedilmektedir. *"İşte böylece biz kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için ona delillerimizi gösterdik."*[142] Hz. Yusuf'un çirkin eyleme teşebbüs etmesi, Allah'ın kendisi için murad ettiği mevkiiyle bağdaşmamaktadır. Peygamberler, kendilerinden sadır olabilecek en ufak bir hata için bile pişmanlık duyarlar ve tevbeye yönelirler. Hz. Yusuf'un böyle bir girişimi olmaması da yapılan iddiaların uydurma olduğunu göstermektedir. Kaldı ki kadın, Hz. Yusuf'a sarkıntılık ettiğini itiraf etmiştir.[143] Kur'an, kadının bu tavrı karşısında Hz. Yusuf'un iffetini muhafaza et-

138 Örnek için Bkz. Âlusî, **Ruhu'l -Meâni**, XVII,80; İbn Atiyye, **el-Muharreru'l-Veciz**, IV,94.
139 Bilmen, **Muvazzah İlmî Kelâm**, s.186.
140 Yusuf, 12/24.
141 Örnek için bkz. Celâleyn ile Taberî **Camiu'l-Beyan**, Yusuf Sûresi, (12/24) âyetinin tefsiri
142 Yusuf, 12/24.
143 Yusuf, 12/32.

tiğini beyan etmekte ve ondan "ihlaslı bir kul" olarak bahsetmektedir.[144] Yusuf'un zindanı tercih etmesi de çirkin harekete yeltenmemesindendi.[145] Konu ile ilgili olarak Süleyman Ateş şunları demektedir: "Âyette sözü edilen arzudan gaye, aslında çekici kadına karşı delikanlı Hz. Yusuf'un beşer olması hasebiyle içinde bir isteğin uyanmasıdır. Ama Allah'ın verdiği akıl ve peygamberlik nuruyla, Hz. Yusuf nefsinin arzusunu yenmekte ve kötülükten uzak durmaktadır."[146]

Örnek 11:

"Yusuf'un evinde kaldığı kadın, onun nefsinden murad almak istedi ve Allah'a sığınırım dedi. Rabbim beni güzel bir barınağa kavuşturmuştur."[147] Birçok müfessir, Hz. Yusuf'un kral için "Rabbim" dediğini kaydetmiştir.[148]

Tahlil ve Değerlendirme: Peygamberlerden ziyade, sıradan bir insanın bile bir insana "Rabbim" demesi uygun düşmez. Hz. Peygamber, insanlara "Rabbim"denmesini yasaklamıştır.[149] Âlûsî, Hz. Yusuf'un krala "Rabbim" demesinin uygun olamayacağını ifade etmiştir.[150] "Rab"dan kastın,Allah olduğunun diğer bir delili de zamire en yakın âyette, Allah lafz-ı Celali'nin geçmiş olmasıdır.[151] Böyle durumlarda, mümini günah işlemekten alıkoyan en büyük engel Allah korkusudur ki âyetin meali; *"(Allah) Rabbimdir, bana güzel ve yüce bir makam vermiştir"* şeklindedir.

Örnek 12:

"Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen elinin altındaki cariyeler hariç, güzellikleri hoşuna gitse bile bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir. Allah her şeyi gözetler."[152] Razî, âyetin tefsirinde, şunları demiştir: "Risaletin başlangıcında Hz. Peygamber'in sevdiği ve gönül kaptırdığı kadınlar başkalarına haramdı. Bu nedenle kocalarının Hz. Peygamber'in gönlüne düşen kadınları, hemen boşaması gerekiyordu." Razî, bu yorumu yaptıktan sonra hikmetini de şöyle açıklamaktadır: "Bu, peygamberler için bir teselli ve gönül okşamasıdır. Önceleri Allah ile ünsiyet bulan Hz. Peygamber, sonra da kadın ile gönül boşluğunu doldurdu. Daha sonra da vahye ve ar-

144 Yusuf, 12/24-32.
145 Razî, **Mefatihu'l-Ğayb**, VI,440-441.
146 Ateş, **Kur'an-ı Kerim Tefsiri**, III,1328.
147 Yusuf, 12/23.
148 Bkz. **Celâleyn, Beydâvî** tefsirleri ile Süleyman Ateş ve Diyanet Vakfı meallerinin ilgili âyet tefsir ve meallerine.
149 Müslim, **Elfaz**, 14.
150 Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, XII,213.
151 Mağniyye, **el-Kâşif**, IV,301.
152 Ahzab, 33/52.

kadaşlarına alışınca söz konusu hüküm neshedildi."[153]

Tahlil ve Değerlendirme: Peygamberliği ilk ve son biçiminde devirlere ayırmanın bir anlamı yoktur. Onlar her zaman Allah ile ünsiyet bulurlar. Razî'nin yorumunu destekleyecek sağlam hiçbir materyale sahip değiliz. Âyet, Resûlullah'ın nikah altında bulunan hanımlarıyla yetinmesini, hoşuna gitse bile başka kadın almamasını ifade etmektedir.[154]

Örnek 13:

"Fakat Allah onlara salih bir çocuk verince Allah'a ortaklar koşmaya başladılar."[155] Bazı müfessirler, bu konuda rivâyet edilen mevzu bir hadisi de referans göstererek[156] Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın, şeytanın telkinleriyle şirk kokan bazı hareketlerde bulunduklarını vurgulamışlardır.[157]

Tahlil ve Değerlendirme: İbn Kesir'in de ifade ettiği gibi, kıssanın Hz. Âdem ile Hz. Havva'ya ait olduğunu söyleyen hadis israiliyyattandır. İkisiyle herhangi bir alakası yoktur.[158] Seyyid Kutub da, rivâyetin israiliyyat olduğunu, cahiliye döneminde insanlar çocuklarını putlara kurban ettikleri gibi, günümüzde de bazı insanların çocuklarını yatırlara götürdüklerini, ilk tıraşlarını oralarda yaptıklarını, kıssanın insanların genel durumuyla ilgili olduğunu beyan etmiştir.[159]

Kıssa, insanın genel durumunu ortaya koyan bir olaydan ibarettir. Şöyle ki: İnsanın başına hoşlanmadığı bir şey geldiğinde veya herhangi bir arzusuna kavuşmak istediği zaman Allah'a iltica eder, duada bulunur, Allah'a teslim olacağını taahhüt eder. Fakat Allah, duasını kabul edip isteğini verince, verdiği sözü unutur, Allah'a çeşitli vesilelerle ortaklar koşmaya başlar.

Örnek 14:

"(De ki sığınırım) Düğümlere üfleyip tüküren büyücü kadınların şerrinden."[160] Müfessirlerin büyük ekseriyeti, âyetin tefsirinde, Resûlullah'ın Lebid b. A'sam tarafından sihirlendiğini kaydetmiştir. Öyle ki sihrin tesirinden yapmadığı şeyleri yapıyor görünümünü veriyordu[161] Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde ise bu durumun altı ay devam ettiği

153 Razî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, IX,178.
154 İbn Âşûr, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, XXII,79.
155 A'raf, 7/190.
156 Hadisin kritiği için bkz. İbn Kesir, **Tefsiru Kur'anı'l-Azim**, II,450.
157 Örnek için bkz. **Celâleyn, Kurtubî, Beyzâvi** tefsirlerinin A'raf (7/190) âyetinin tefsiri.
158 İbn Kesir, a.g.y.
159 Bkz. Kutub, **Fi Zilâl**, III,1412.
160 Felak, 113/4.
161 Buhari, **Tıb** 47; Müslim, **Selam** 43.

ifade edilmiştir.[162]

Tahlil ve Değerlendirme: Konu ilk dönemden beri ulema arasında ihtilaf edilen konular arasındaki önemini muhafaza etmektedir. Ulemadan kimisi Resûlullah'ın sihirlendiğini, kimisi de sihirlenmediğini savunmuştur. Birinci kesim, Ehl-i Sünnet müfessirlerinin ekseriyetinden oluşurken, diğer kesim de Mu'tezile müfessirleri ile Hanefi ulemasından el-Cessas (v.370/980) ile çağdaş Ehli sünet müfessirlerden Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Seyyid Kutub, Cemaleddin el-Kasımî, Mustafa Merağı, Muhammed Tahir b. Âşûr ve Ömer Nasuhi Bilmen'den oluşmaktadır. Birinci kesim;-başta Buharî ve Müslim olmak üzere- hadis kitaplarında geçen bazı âhâd haberleri öne sürmüştür. Bunlara göre, sihir Resûlullah'ın akıl ve şuurunu etkilememiştir.[163] İkinci kesimin delili ise *"Zalimler, 'siz başka değil sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz' dediler."*[164] âyetidir. Bu kesime göre, Resûlullah'ın sihirlenmesini ifade eden rivâyetler "âhâd"olduğu için sadece zan ifade eder. Ondan sihri nefyeden Kur'an ise mütevatirdir, dolayısı ile mütevatir haber(ler), zan ifade eden haber(ler)e tercih edilir.

Bir çok âyette Resûlullah'ın Allah'ın koruması altında olduğu beyan edilmiştir. Bu cümleden *"Allah seni insanlardan koruyacaktır."*[165] âyeti zikredilmiştir. Felak Sûresi Mekkîdir, AllahTeala, Peygamberini sihirlenmekten korumuştur.[166]

Ulemanın ittifakla kabul ettikleri konulardan birisi de, Kur'an'a muhalif düşen hadislerin reddedilebileceğidir.[167] Başta Hz. Aişe olmak üzere birçok sahabi, Kur'an'a muhalif düştükleri gerekçesiyle birçok hadisi reddetmiştir. Hz. Ömer, *"Onları (iddet bekleyen kadınları) evlerinden çıkarmayın."*[168] âyetine ters düştüğü için, Fatıma bt. Kays'ın hadisini reddetmiştir.[169] Keza, Hz. Aişe, *"Hiçbir günahkâr diğerinin günahını taşımaz."*[170] âyetine ters düştüğü için, ölünün, ehlinin ağlamasından dolayı azap çektiğini söyleyen hadisi reddetmiştir.[171] Yine Hz. Aişe, *"Hiçbir günahkâr diğerinin günahını taşımaz."*[172] âyetine ters düştüğü gerekçesiyle, "Zina çocuğu cennete girmez." hadisini reddetmiştir.[173] Benzer misalleri çoğaltmak mümkündür.

Kur'an'a ters düştüğü gerekçesiyle bir-iki hadisi reddetmek sün-

162 El-Bennâ, **El-Fethu'r -Rabbâni**, XVII,353.
163 Şinkitî, **Advau'l-Beyân**, IX,356.
164 İsra, 17/47.
165 Maide, 5/67.
166 Ibn Âşûr, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, XXX,628.
167 Bkz. Musfir Azmullah ed-Demini, **Mekâyisu Nekdi Mutuni'l-Hadis**, s.59.
168 Talak, 65/1.
169 Bkz. **Fethu'l-Bâri**, IX,389.
170 En'am, 6/164.
171 Buhari, **Cenâiz**, 32, Müslim, **Cenâiz**, 16.
172 En'am, 6/164.
173 Ebu Davud, **İ'tak**, 12.

neti reddetme anlamına gelmez. Meşhur Hanefi fakihi Ebu Bekir er-Razî el-Cessas (v.370/980)'ın sihrin etkisini reddettiği ilim erbabınca bilinir. Cemaleddin el-Kasimî bu konuda (özetle) şunları der: "Ebu Bekir el-A'sam'ın, Resûlullah'ı sihirlediğini söyleyen hadis, Kur'an'a muhalif olup küffarın dediğini doğruladığından dolayı reddedilmiştir.[174] Nitekim şu âyetler de Resûlullah'ın sihirlenmediğini ifade etmektedir: *"Allah seni insanlardan koruyacaktır."*[175] *"Büyücü nereye varsa iflah olmaz."*[176]

Rivâyet doğrulandığı takdirde, nübüvvet makamı zedelenir. Bunu tüm peygamberlere şâmil kılmak da söz konusu olur. Gazzali, birçok sahabinin birçok sahih haberi reddettiğini ifade eder.[177] İbn Teymiyye, bazı sahabilerin âhâd haberleri reddetme nedenini şöyle izah eder: Ashab iki nedenden dolayı bazı sahih hadisleri reddetmiştir. a) Hadisi rivâyet edenlerin hata etmiş olabileceklerinden, b) Resûlullah'ın adı geçen hadisi söylememiş olabileceği ihtimalini düşündüklerinden. Bu inanç, insanı ne fasık ne de kâfir kılar. Fenâri, *Fusulu'l-Bedâi* isimli eserinde bir gerekçeden dolayı âhâd haberleri reddedenin sapık olmadığını söylemiştir."[178]

3.4. Sahih Sünnete Muhalif Tefsir Sapmaları

Sahih sünnetten kastımız, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirâtıdır.[179] Hz. Peygamber'den Kur'an'ı daha iyi anlayan biri düşünülemez. Kur'an, kendisine nazil olmuş, insanlara öğretmiş, ilk olarak emir ve yasaklarını kendisi uygulamıştır. İmam Şafiî'nin de belirttiği gibi, "Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu ahkâm, Kur'an'ı anlama anlayışından kaynaklanmaktadır."[180] Bundan dolayıdır ki sünneti anlamadan Kur'an'ın tamamını anlamak mümkün değildir. Kur'an, Hz. Peygamber'in görevleri arasında "Kur'an'ı açıklamayı da zikretmiştir.[181] Aynı konuda İbn Teymiyye şunları der: "Kur'an tefsiri konusunda Resûlullah'tan bir yorum gelirse, ne dilci ne de başkalarının görüşlerine baş vurulur. Kur'an'ın sünnetle tefsiri konusunda fakihler şöyle demişlerdir: Kur'an lafızları üç kategoride incelenir.

1- Zekat ve oruç örneğinde olduğu gibi, şer-i şerifle bilinen lafızlar.

2- Güneş ve ay örneğinde olduğu gibi, yalnız dil yardımıyla bilinen lafızlar.

174 Bkz. Cessas, **Ahkâmu'l-Kur'an**, I,60.
175 Maide, 5/67.
176 Tâ-hâ, 20/69.
177 Gazzali, **el-Mustasfâ**, I,433.
178 Kasımî, **Mehâsinu't-Te'vil**, XVII,6309.
179 Cürcâni, **et-Tarifât**, s.134.
180 Gazali, Muhammed, **Humumu Dâiye**, s.26.
181 Nahl, 16/44.

3- Alış verişteki 'kabz' örneğinde olduğu gibi örfe bağlı lafızlar.[182]

İbn Kayyım da şunları der: *"Kur'an'da geçen namaz, cihad, zekat vs. ibadetler, ancak Resûlullah (s.a.v.)'ın gösterdiği veya uyguladığı biçimde anlaşılabilir. Kur'an, mezkur ibadetlerin detayına girmeyip, "Allah'ı seviyorsanız bana tabi olunuz."*[183] *"Resûl size neyi getirdiyse alın, ve size neyi yasakladıysa ondan vazgeçin."*[184] benzeri âyetlerle sünnete başvurmayı emretmiştir.

Sünneti kabul veya ret konusunda çeşitli ekol ve akımlar ortaya çıkmıştır. Kimisi ezan ve kamet konusunda gelen hadislerin bile çelişkili olduklarını savunarak onları reddetme cihetine gitmiştir. Kimileri, Kur'an'a muhalif olanları almayız demiş. Diğer bir kesim de, sadece mütevatir olanları alırız demiştir. Bazıları, Ehl-i Beyt hadislerini almış ve diğerlerini reddetmiştir. Bazıları dört halifeden gelen hadislerden başkalarını kabul etmemiştir. Bir kesim de âhâd hadisleri tamamıyla reddetmişlerdir."[185] Bazıları, *"Antlaşma yaptığınız zaman Allah'ın ahdini tam yerine getirin."*[186] âyetiyle fıkıhta hıyar-ı meclisi, bazıları, *"Ey iman edenler şarap kumar dikili taşlar, şans okları, şeytan işi birer pisliktir."*[187] âyetiyle kurayı, kimileri, *"Gözler onu görmez."*[188] âyetiyle ahirette Rü'yetullah'ı, kimileri *"Rabbimiz sen birini ateşe soktun mu onu perişan edersin."*[189] âyetiyle Allah'ın sıfatlarını, kimileri, *"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"*[190] âyetiyle, namazda Fatiha Sûresi'ni okumayı, kimisi de *"Sen ölülere işittiremezsin"*[191] âyetiyle, ölülerin işitmelerini reddetmiştir. Bu konuların tamamıyla ilgili sahih hadisler olduğu halde, kimileri ekollerine uymadığından, kimileri de kendilerine hadis ulaşmadığı için onu reddetmiştir.[192] Sünnete bağlılığıyla bilinen İmam Şafiî, sahih hadisle amel etmemeyi delilik alameti olarak nitelemiştir. Birisi kendisine; "Ey İmam şu konuda ne dersin?"deyince, Şafiî ona, "Resûlullah'tan gelen hüküm şudur" dedi. Buna rağmen soran şahıs, ya sen ne dersin? deyince Şafiî hiddetlenerek şöyle dedi: Fesubhanellah! Hadis olduğu halde benim görüşümü soruyorsun. Yoksa benim kilise veya havradan çıktığımı mı gördün veya belimde zünnar mı var? Ben, sana Resûlullah şöyle buyurdu diyorum, sen ise hâlâ benim görüşümü soruyorsun.[193] Şafiî, sünnete rağmen hüküm belirtmeyi veya ortaya görüş koymayı zünnar bağlamaya denk

182 İbn Teymiyye, **et-Tefsiru'l-Kebir** I,119.
183 Al-i İmran, 3/31.
184 Haşr, 59/7.
185 Bkz. İbn Kayyım, **Muhtasaru's-Savâıkı'l-Mürsele** s.504.
186 Nahl, 16/91.
187 Maide, 5/90.
188 En'am, 6/103.
189 Al-i İmran, 3/192.
190 Müzzemmil, 73/20.
191 Neml, 27/80.
192 İbn Kayyım a.g.e. s.506.
193 İbn Kayyım, **a.g.e.** s.504.

görmüş ve böyle bir cüreti ancak gayrimüslimlerin gösterebileceğini ifade etmek istemiştir. İmam'ın yaşadığı dönemde zünnar bağlama İslâm'dan çıkmanın bir belirtisi olarak algılanıyordu.

Sünnete muhalif yapılan tefsirin temelinde sünnete olan güvensizliğin yattığını tahmin etmekteyiz. Nitekim bir çok şahıs bunu açık veya dolaylı olarak belirtmekten çekinmemiştir. Bu bağlamda, ilahiyatçı Yaşar Nuri Öztürk şöyle demektedir: "Peygamberimizin vefatından sonra yaklaşık iki asır sonra binlerce sözü bir araya getirip ona isnad edenler."[194] Oysa Resûlullah döneminde hadislerin yazıldığı bir çok güvenilir kaynakta belirtilmiştir.[195] Sağlam sünnete aykırı bir çok yorum yapıldığı gibi, mevzu, zayıf, sahih ayırımı yapılmadığından da sapmaya gidilmiştir. Bazı tefsirlerde, sağlam hadislere muhalefet edilmiş ve bazıları da insanları Kur'an'a yönlendirmek gayesiyle, mevzu hadisler rivayet etmişlerdir. Zemahşerî, Beydâvî ve Ebu Suud Tefsirleri buna misaldir. Kimisi de hadis konusunda aklı ön plana çıkarmış, senede herhangi bir değer vermemiştir. Bu cümleden olmak üzere taassubtan uzak kalmaya çalıştığına inandığımız geniş kültür sahibi Tabatabaî, örnek olarak verilebilir. Bu konuda şöyle der. "Bir hadisin akıl ve sağlam haberlere aykırı olmaması, onu almanız için yeterlidir. Hadisin sened yönünden sağlam olmaması onu reddetmemizi gerektirmez."[196] Bu yaklaşım insanların hevâ ve zevklerine göre haber uydurmaya, dolayısıyla İslâm dinine bir çok yanlış görüşün girmesine sebebiyet verecektir. Bu anlayış İslâmî kaynaklara olan güveni zedelemektedir.

Şimdi de çeşitli tefsirlerden sapma örnekleri vermek suretiyle konuyu açıklamaya çalışalım.

3.4.1. Konu İle İlgili Örnekler

Örnek 1:

"*Onlar zanna ve nefislerin alçak hevesine uyuyorlar*"[197] Sünneti inkâr edenler, zanna uymayı reddeden bu ve benzeri âyetleri öne sürmüşlerdir.[198]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetin hadislerin reddi ile herhangi bir ilgisi yoktur. Âyet, nefse uyanları yermektedir.[199] Kur'an, zannın tümünü değil bir kısmını yermiştir.[200] Nitekim, Kur'an gerçek müminle-

194 Öztürk, **Kur'an'daki İslâm**, s.52.
195 Bkz. Muhammed Hamidullah, **Muhtasar Hadis Tarihi** s.27-57.
196 Tabatabâî, **el-Mizân**, 1,196.
197 Necm, 53/23.
198 Bkz. Şatibî, **el-İtisâm**, 1,173.
199 Şatibî a.g.y.
200 Bkz. Hucurât, 49/12.

rin vasıflarını zikrederken onlar için "bilmek" anlamına gelen "zan" lafzını kullanmıştır.[201] Bu âyetlerde geçen "zan" "bilmek" anlamındadır.[202] Kur'an'da yerilen zannın bir çeşidi de hevâ ve geleneğe dayalı "cahiliyye zannı"dır.[203] Görüldüğü gibi, âyetin sünneti reddetmekle bir ilgisi yoktur.

Örnek 2:

"Biz, kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır."[204] *"Sana bu kitabı her şeyi açıklayan ve Müslümanlara yol gösterici rahmet ve müjde olarak indirdik."*[205] *"Yaş kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın."*[206] Başta, çağdaş yazarlardan Mısırlı Tevfik Sıdkî olmak üzere, birçok kişi yukarıdaki âyetler ile benzer âyetleri öne sürerek, İslâm'ın Kur'an'dan ibaret olduğunu dolayısıyla hadislere gerek olmadığını öne sürmüşlerdir.[207]

Tahlil ve Değerlendirme: Geçen âyetlerin sünneti reddetmekle herhangi bir bağlantısı yoktur. Birinci âyet, dinin ahkâm ve emirlerinin açıklandığını vurgulamaktadır. Mücmel olan konularda, Resûlullah'ın sünnetine müracaat etme ve O'na tabi olma da bu cümledendir. Kur'an detaya girmeyip, onu Resûlullah'a bırakmıştır. İkinci âyette geçen "tibyan"dan kasıt da; Kur'an'da, cihad, namaz, oruç, zekat, nikah vs. vecibelerin emredilmiş olmasıdır. Resûlullah, Kur'an'da geçen bu vecibeleri yaşayarak insanlara göstermiştir. Üçüncü âyetteki "Kitab", "Kur'an" olmayıp Levh-i Mahfuzdur. Küçük büyük geçmiş gelecek ne varsa hepsi Levh-i Mahfuzda yazılmıştır. Nitekim şu âyet bu gerçeğe işaret etmektedir.*"Zaten biz her şeyi apaçık bir kütüğe ayrıntılı olarak kaydetmişizdir."*[208]

Örnek 3:

"Şâyet öksüz (kadınlarla evlendiğiniz takdirde) hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsınız. Size helâl olan başka kadınlardan ikişer üçer dörder alın. O kadınlar arasında da adaleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın."[209] Zahirîyye ve Rafizilerden bazı ekoller ile çağımız müfessirlerinden Cemaleddin el-Kasimî, âyette geçen "ikişer", "üçer" ve "dörder" sayılarını toplayarak do-

201 Bkz. Bakara, 2/46, 249.
202 Bkz. Razî, **Mefâtıhu'l-Ğayb**, I,491.
203 Al-i İmran, 3/154.
204 En'am, 6/38.
205 Nahl, 16/89.
206 En'am, 6/59.
207 Bkz. Sibâî, **es-Sünnetü ve Mekânetüha Fi't-Teşrii'l-İslâmi**, s.173.
208 Yasin, 36/12.
209 Nisa, 4/3.

kuza kadar evlenmeye müsaade edildiğini nakletmiştir.[210]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yaklaşımın her yönüyle yanlış olduğu ortadadır. Şöyle ki: Âyette geçen rakamlar insanların evlenme imkanlarıyla ilgilidir. Yani, durumu iki kadın ile evlenmeye müsait olan iki tane ile, durumu üç veya dört kadın ile evlenmeyi gerektiriyorsa onlarla evlenecek.[211] Kur'an'da aynı sığa ile diğer bazı rakamlar gelmiştir. *"Gökleri ve yeri yoktan var eden ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamd olsun."*[212] Öğrencilere; "sınıfa ikişer, üçer, dörder girin." cümlesinde sınıfa, dokuz öğrencinin beraber girebileceğini göstermez. Ancak ikişer, üçer ve dörder gruplar halinde girebileceklerini gösterir. Veya; "şu elmaları cemaate ikişer, üçer ve dörder taksim et" denildiğinde, bir kısmına yalnız iki, bir kısmına yalnız üç, bir kısmına da yalnız dört isabet eder[213] anlamına gelmez.

Bundan daha önemli ve net olanı da şüphesiz ki Resûlullah'ın âyeti nasıl anladığı ve uyguladığıdır. Gaylân b. Seleme es-Sekefî Müslüman olunca nikahı altında on kadın vardı. Resûlullah, kendisine; 'dördünü al, gerisini boşa' diye emretti.[214] İleride de, âyetin sibak-siyak yönü üzerinde detayla durulacaktır.

3.5. Dilden Kaynaklanan Hatalar

Kur'an, açık ve fasih Arap lisanıyla nazil olmuştur. *"Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik."*[215] *"Onu, Cebrail uyarıcılardan olasın diye apaçık Arap diliyle senin kalbine indirmiştir."*[216] İlk âyet, Kur'an'ın Arapça inişinin gayesini insanların anlaması olarak belirtmektedir. Diğer iki âyet de Kur'an'ın açık ve anlaşılır bir dil ile gönderildiğini vurgulamaktadır. İmam Malik, Arapça'yı bilmeden Kur'an'ı tefsir edenlerin cezalandırılmalarını savunmaktadır.[217] Şatibî de, Kur'an'ı anlamanın yolu Arapça'dan geçer, onu bilmeden Kur'an'ı tam anlamıyla bilmenin mümkün olamayacağını söyler.[218] Ashab da Kur'an'ı anlamada ilk adım olarak Arapça'ya başvururdu. Bunun için de cahiliyye dönemi Arap şiirine başvurmayı da gerekli görürlerdi. Bu bağlamda *"Yoksa Allah'ın kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından emin mi oldular?"* Nahl Sûresi 47. âyetinde geçen *"et-tahavvuf"* kelimesi misal verilebilir. Hz. Ömer hutbe irat ettiği bir sırada biri kalkıp mezkur âyetin anlamını sorunca, Huzeyl ka-

210 Bkz. Kurtubî, a.g.e. V,17 Kasımî, Mehâsin, II,221.
211 İbn Âşûr, **et-Tahrir**, a.g.e. IV,225
212 Fatır, 35/1.
213 Yazır, **Tefsir**, II,1290.
214 İbn Kesir, **Tefsir**, I,709.
215 Yusuf, 12/2.
216 Şuara, 26/193-194-195
217 Abdurrahman el-Akk, **Usulu't-Tefsir**, s.137.
218 Şatıbi, **el-Muvafakât**, I,179.

bilesinden biri kalkıp, kendi kabilesinin şiirinden örnek vererek "tahavvuf" lafzının "tedricen azalma" anlamında olduğunu söylemiştir.[219]

Kur'an tefsirinde görülen hataların önemli bir nedeni, Kur'an dili olan Arapça'ya vakıf olmamaktır. Allah Teala, Kitab'ı için Arapça dilini seçmiş ve onu açık ve fasih Arapça ile göndermiştir. Ulema arasında görülen ihtilafların birçoğu, dilden kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni de, aynı kelimenin birçok anlama gelmesi ve birçok biçimde okunabilmesidir. Arapça'dan uzak kalındıkça hataların da artacağı muhakkaktır.[220]

İslâmî ilimlerde söz sahibi olmak, -özellikle tefsir, hadis, ictihad vb. önemli konular- Arapça bilmeye bağlıdır. Çünkü Kur'an ve hadis Arapça'dır. Kur'an ve hadiste, *amm, hass, hakikat, mecaz, mutlak, mukayyed* vb. konular mevcuttur. Dilde asıl olan hakiki (zahirî) manadır. Ondan sarf-ı nazar etmek ilhaddır. Batınîye'nin yaptığı gibi, böyle bir yöntem, dini tamamen ortadan kaldırır.[221]

Kur'an'ı anlamada Arapça'nın önemini fark eden birçok oryantalist, Arapça'yı öğrenmiştir.[222] Herhangi bir kitabı hakkıyla öğrenmenin yolu, o kitabın yazıldığı dili bilmekle mümkündür. Kasıtlı yapıldığı takdirde Kur'an'da bir hareke hatası bile insanı küfre kadar götürebilir. Bu bağlamda, "*Allah ve elçisi müşriklerden uzaktır*"[223] âyetinde geçen "Resûlüh" kelimesi misal verilebilir. Kelime, "esre" okununca, "Allah, müşrikler ve elçisinden uzaktır." anlamı çıkar.[224] Bu ifadeyi bilerek söylemek küfür addedilmiştir. Geçen âyetin yanlış okunduğunu yani "resûl" kelimesinin "mecrur" okunduğunu duyan Ebu'l Esved ed-Düelî, Kur'an'ı harekeleme ihtiyacını hissetmiş ve Hz. Ali'nin desteğiyle Kur'an'ı harekelemiştir.[225]

Kur'an'ı doğru okuyup anlamak için sarf yani kelime yapısı da önemlidir. Örneğin "vecd" mastarının türevlerini incelersek, aynı kelimeden geldikleri hâlde, hareke farkından dolayı, anlam farklılığının nasıl meydana geldiğini göreceğiz.

Vicdan: Kayıp şeyi bulmak anlamındadır.

Vucüd: İstenilen şeyin bulunması demektir.

Mevcede: Kızgın hali için kullanılır,

Vücd: Zenginliği ifade için kullanılır,

219 Şatıbi, a.g.e. II,88.
220 Bkz. Es. Sebt, **el-Kavâid**, I,222.
221 Suyutî, **el-İtkân**, II,521.
222 Gazali, Muhammed, **Keyfe Netaâmelu Maa'l-Kur'an**, s.191.
223 Tevbe, 9/3.
224 Bkz. Âlusi, **Ruhu'l-Meâni**, X,47.
225 Zerkâni, **Menâhılu'l -İrfan**, I,400.

Vecd: Sezgiyi ifade için kullanılır.[226]

Arap olmaları ve Hz. Peygamber ile beraber olmalarına rağmen Kur'an'dan bazı lafızlar, ashabdan bazı şahsiyetlere kapalı kalmıştır. Muaviye, bir gün İbn Abbas'a gider ve "Neredeyse Kur'an deryasının dalgaları arasında boğulacaktım, çareyi sana gelmekte buldum"der. İbn Abbas;

-Ne oldu Ya Muaviye?

- Şu âyetin anlamını anlayamadım: *"Zinnun'u da/Yunus'u da zikret" o öfkeli bir halde geçip gitmişti bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti.*[227] Nasıl olur da bir elçi Allah'ın kudretinden şüpheye düşer?

İbn Abbas;

-Âyette geçen *"nakdir"* güç belirtme anlamında olmayıp, miktar anlamındadır, der.[228] Keza, "Kur'an'ın tercümanı" olarak bilinen İbn Abbas'a "Fatir"kelimesi, Ebu Bekir'e de bir hadiste geçen "mudaleke/erteleme" ve "müflie/fakir" kelimeleri kapalı kalmıştır. Şatıbî'nin İmam Şafiî'den aktardığına göre, Arapça o denli geniş bir dildir ki Hz. Peygamber dışında tümüne vakıf olan kimse yoktur.[229]

Arapça'nın en fasih ve en geniş dil olma özelliklerinden dolayı birçok müfessir dil hatalarına düşmüştür.

Şimdi de konu ile ilgili örneklere geçelim.

3.5.1. Konu İle İlgili Sapma Örnekleri

Örnek 1

"Dik kafalılık, etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarından ayrılın."[230] Müfessirlerin şeyhi Taberî, âyette geçen 'Fehcürühünne/ayrılın' fiilini,'onları develeri bağladığınız gibi bağlayın,'biçiminde tefsir etmiştir.[231] Zemahşerî'de aynı görüşe katılmaktadır.[232]

Tahlil ve Değerlendirme: Kitab ve sünnette hicret, visalin zıttı, ayrılmak ve uzak durmak anlamlarındadır.[233] Resûlullah da âyette ge-

226 Ebu Şehbe, **el-İsrâiliyât**, s.32
227 Enbiya, 21/87.
228 Nesefi, **Tefsir**, III,87.
229 Bkz. Şatıbî, **el-İtisam**, II,474.
230 Nisa, 4/34.
231 Bkz. Taberî, **Camiu'l-Beyân**, IV,68.
232 Zemahşerî, **Keşşâf**, I,525.
233 Bkz. İbn Manzur, **Lisanu'l -Arab**, XV,31.

çen *uzak durun emrini* bağlama olarak değil, *onlardan uzak durmak* biçiminde uygulamıştır. Nitekim kaynaklar, Resûlullah'ın bazı hanımları dik kafalılık edince, kendilerinden bir ay uzak durduğunu kaydetmektedir.[234] Taberî ve Zemahşerî'nin iddia ettikleri bağlama görüşleri, Kur'an, sünnet ve İslâm topluluğunun kadınlara gösterdikleri saygınlıkla bağdaşmamaktadır.

Örnek 2:

"Her insan topluluğunu önderleriyle birlikte çağıracağımız o günde kimlerin amel defterleri sağından verilirse onlar en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterlerini okuyacaklardır.[235] Zemahşerî ve Suyutî, âyette geçen "imam" kelimesinin birçok kişi tarafından"el-ümm/anne"nin çoğulu şeklinde tefsir edildiğini nakletmektedirler. Dolayısıyla herkes kıyamet gününde annesinin ismiyle çağırılacaktır. Zemahşerî bu yaklaşımı "tefsir bidati" olarak nitelendirir.[236]

Tahlil ve Değerlendirme: Zamehşerî gibi bu yaklaşımı "tefsir bidatı" olarak niteleyen Suyutî de bu hatanın kelime yapısını bilmemekten kaynaklandığını vurgulamaktadır. Zira "ümm"ün çoğulu "imam" değil "ümmehât"tır.[237] Süleyman Ateş hocamız da âyetin mealini, "Her milletin önderini çağırdığımız gün (....)"[238] biçiminde vermiştir. *İmam* kelimesi meful olarak gösterilmiş. Oysa "küll" kelimesi mefuldür. Bu meale göre çağrılacak olanlar yalnız önderlerdir. Millet ve cemaatlerden söz edilmemektedir. Oysa âyet imamlarla beraber topluluklarının da çağrılacağını beyan etmektedir. Âyetin meali, *"Her insan topluluğunu önderleriyle birlikte çağıracağımız günde (...)"* biçiminde olmalıydı.

Örnek 3:

"İbrahim babası Azer'e bir takım putları tanrılar mı ediniyorsun! Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum dedi."[239] Bazı müfessirler, âyette geçen "Âzer"in Hz. İbrahim'in babası olmayıp amcası olduğunu belirtmiştir.[240] Âlûsî gibi otoriter bir şahsiyet bile, "Azer"in İbrahim'in babası olmadığı görüşünü Ehl-i sünnet ulemasının cumhuruna nispet etmektedir.[241]

234 Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I,235.
235 İsra, 17/71.
236 Bkz. Zemahşerî, **Keşşâf**, I,71, Suyutî, **el-İtkân**, II,511.
237 Suyutî, a.g.y.; İbn Manzur, **Lisanu'l -Arab**, I,216.
238 Ateş, **Meal**, Kılıç Kitabevi Yayın ve Dağıtım, 1988.
239 En'am, 6/74.
240 Alûsî, Beydâvî, Şevkanî tefsirleri.
241 Alûsî, **Ruhu'l -Meâni**, VII,194; R. Rıza, **Menâr**, VII,552.

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen "Âzer"i İbrahim'in amcası olarak tefsir edenler, peygamberlerin, pâk nesilden olduklarını ve onların manen necis olan müşriklerin sulbünden gelmeyeceklerini ileri sürmüşlerdir. Oysa Kur'an hiç kimsenin diğerinin günahını taşımayacağını,[242] kıyamet gününde soy-sop bağlarının kesileceğini,[243] Hz. Nuh'un oğlu ve karısının, Hz. Lut'un da karısının kendilerine iman etmediklerini,[244] Firavun'un küfrünün karısına bulaşmadığını,[245] insan hidâyete erdikten sonra haktan sapanların kendilerine zarar veremeyeceğini haber vermektedir.[246] Hz. İbrahim"in babasının isminin "Âzer" olduğu Kur'an'da açıkça beyan edildiği gibi, sağlam hadislerle de doğrulanmıştır. Herhangi bir karine olmadan kelimeleri hakiki anlamlarından başka anlamlara yönlendirmek tahrif olup, Batınîyye yöntemidir.[247] Bazı tefsirlerde geçen "Taruh" kelimesi ise muharref olan Tevrat referanslıdır.[248] Buharî'nin rivayet ettiği şu hadis de Hz. İbrahim'in babasının dalalet üzerinde olduğunu ve isminin *Âzer* olduğunu ortaya koymaktadır. "Kıyamet gününde İbrahim, babası Âzer ile (Âzer'in yüzü simsiyah toz-toprak içinde olduğu halde) karşılaşacaktır. İbrahim babasına ben sana (dünyada) asi olma demedim mi? diyecek. Babası da ona, bugün sana asi olmayacağım diye cevap verecektir. Bunun üzerine İbrahim "Ya Rabbi sen bana kıyamet gününde ben seni zelil ve rüsva etmeyeceğim diye vadetmiştin. Şimdi Allah'ın rahmetinden çok uzak olan babamın vaziyetinden daha çok âr ve hayayı mucip hangi rüsva olabilir? Allah'da; 'ya İbrahim ben cennetimi kâfirlere haram kıldım' diyecek.[249] Hadis, İbrahim'in babasının sırtlan şekline meshedilip ayaklar altında ezildikten sonra cehenneme atılacağını belirterek bitmektedir.

Peygamberlerin yakınlarından bazılarının iman etmemeleri hidâyetin onların elinde olmadığı, sadece Allah'a ait olduğunu gösterdiği gibi, iman ve amel olmadan yakınların birbirlerine herhangi bir yararın olmayacağını da gösterir.

Örnek 4:

"Elbette onların hikayelerinde akıl sahipleri için ibret vardır. Bu (Kur'an) uydurulacak bir söz değildir."[250] İlahiyatçı Yaşar Nuri Öztürk şunları demektedir: "Görüldüğü gibi Kur'an kendisini uydurma

242 En'am, 6/164.
243 Mü'minun, 23/101.
244 Tahrim, 66/10.
245 Tahrim, 66/11.
246 Maide, 5/105.
247 Suyutî, **el-İtkân**, II,521.
248 Şevkanî, **Fethu'l-Kadir**, muhakkikin notu, II,192.
249 Buhari, **Enbiya**, 1.
250 Yusuf, 12/111.

bir hadis olmamakla yüceltmekte ve böylece sonraki zamanlarda getirdiği dine bir yığın problem çıkaracak uydurma hadislere mucizevî bir biçimde dikkat çekmektedir. İkinci mucize beyan ise, yine uydurma hadislere sığınan zihniyetin temel dayanaklarından birini yıkmaktadır. Kur'an müphem ve muğlaktır onu anlamak ancak hadislerin verdiği tafsilatla mümkündür, diyenlere Kur'an'ın cevabı şudur: Ben gerekli her şeyin detayını veren bir kitabım."[251]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an'ın hiçbir yerinde, Resûlullah'ın sözleri anlamında "hadis" kavramı geçmemektedir. Yukarıdaki âyete benzer diğer âyetleri hadislerin güvensizliğini ortaya koyanlar için şu âyetleri sıralamaktadırlar. Âyetleri kendi mealinden veriyoruz."*Allah hadisin en güzelini indirmiştir.*[252] *Eğer doğru sözlü iseler o Kur'an'ın benzeri bir hadis getirsinler".*[253] *"Hadis söyleme bakımından Allah'tan doğru sözlü kim olabilir."*[254] Önceden belirttiğimiz gibi lügat olarak hadis, ortaya çıkan şey, uyku ve ayık iken kulağa gelen sözdür. Olgunlaşmamış taze meyveye "hadis" denilmiştir.[255] Istılahta ise, Resûlullah'ın söz ve fiillerini bildiren ilimdir.[256] Görüldüğü gibi, "hadis" kavramını Kur'an ile sınırlandırmak ne lügat, ne de terim yönüyle mümkündür. Âyetlerde, hadis "Kur'an" anlamında kullanıldığı gibi, söz, laf ve vahiy anlamında da kullanılmıştır.[257]

Kur'an'la istihza edenlerin konuştukları sözlere "hadis" denilmiştir. Kur'an onların bile bazı sözlerinin dinlenebileceğinden söz etmiştir. Görüldüğü gibi âyetlerde Resûlullah'ın hadisleri söz konusu değildir. *"İnkar edip (Allah'ın) elçisine karşı gelenler o gün yerin dibine geçirilmeyi isterler ve Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler."*[258] âyetinde geçen "hadis" kelimesi de Kur'an anlamında olmayıp "söz"anlamındadır. *"Peygamber, eşlerinden birine gizli bir söz söylemişti. O bunu peygamberin diğer bir eşine haber verip Allah ta bunu Peygamber'e açıklayınca, O,bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, eşini bu gizli sözü başkasına söylediğini bildirince eşi 'Bunu sana kim haber verdi!' demişti. Peygamber de 'Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan haber verdi bana' demişti."*[259] Âyet, Resûlullah'ın hanımlarından birine gizli bir söz söylediğini aktarmaktadır. Dolayısıyla âyette geçen "hadis" Kur'an değil, Resûlullah'ın sarf ettiği sözdür. Yazarın iddiasının aksine, hadis ilmi olmadan Resûlullah'ın ne söylediğini bilmek mümkün olmamaktadır. "*O ordu-*

251 Öztürk, **Kur'an'daki İslâm**, s.214.
252 Zümer, 39/23.
253 Tur, 52/34.
254 Nisa, 4/87.
255 Rağib, **Müfredât**, s.110.
256 Ahmed Naim, **Sahihi Buhari Muhtasar ve Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi**, I,5.
257 Rağib a.g.e.
258 Bkz. Nisa, 4/42.
259 Tahrim, 66/3.

ların haberi sana geldi mi"[260] âyetinde geçen "hadis" kelimesi hadis ilmini ret mi etmektedir? Yazar, Kur'an'ın gerekli olan her şeyin detayını verdiğini savunmaktadır. Bunun da realiteyle herhangi bir ilgisi yoktur. İslâm'ın iki önemli rüknü mesabesinde olan namaz ve zekatı ele alırsak sünnete müracaat etmeden bunları uygulamak mümkün olabilecek mi? Kur'an, muhtelif yerlerde "namaz kılın"demektedir. Günde kaç namaz olacak, kaç rek'at olacak, namazda neler okunacak, kendisine Kur'an nazil olan Zat namazı nasıl kılmıştır? Keza Kur'an, "*Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman Allah'ı anmaya koşun.*"[261] buyurmaktadır. Bu namaz nasıl olacak, nerede kılınacak, kimler kılacak, namazda neler okunacak, Resûlullah bu emri nasıl uygulamıştır? Kur'an bu soruların hiçbirine cevap vermemiş ve konuyu sünnete havale etmiştir.[262] Zekat konusu da aynıdır. Kur'an, zekat veya sadaka namı altında mal alınmasını[263] ve bunun belirlenmiş bir miktar olduğunu haber vermektedir.[264] Âyette bilinen, miktar ne kadardır, en basiti insanın temel ihtiyaçları buna dahil midir değil midir, bu miktarı kim belirleyecek? Ve daha nice benzer soru...

Kur'an'ı anlamada sünnetin önemi, konumuz dışında ve çok geniş olduğundan detaya girmek istemiyoruz. Ancak iddia edilen âyetlerin sahih veya mevzu hadislerle herhangi bir ilgilerinin bulunmadığını, Kur'an'ın doğru anlaşılmasının sahih sünnetten geçtiğini ifade etmek isteriz.

Örnek 5:

"*Dediler ki: Ey Musa onlar orda olduğu sürece biz oraya asla girmeyiz. Sen ve Rabbin gidin savaşın, biz burada oturuyoruz.*"[265] İbn Abbas'a nispet edilen tefsirde,âyette geçen "Rab" kelimesinden kastın "*Harun*" olduğu belirtilmiştir.[266]

Tahlil ve Değerlendirme: İbn Atiyye, bu yanlış görüşü şöyle tenkit etmiştir."Bu gerçekten uzak bir varsayımdır. Çünkü Hz. Harun, Hz. Musa'nın hem veziri, hem de ona tabi idi. Dil yönünden peygambere "Rab" denilmediği gibi, Hz. Musa'ya tabi ve veziri olan Zat'a da "Rab" denilmez.[267]

260 Buruc, 85/17.
261 Cuma, 62/9.
262 Haşr,59/7.
263 Tevbe, 9/103.
264 Zariyat, 51/19.
265 Maide, 5/24.
266 Firuzabadi, **Tenviru'l-Mıkbas Muktebes** tefsir İbn Abbas, s.70.
267 İbn Atiyye, **el-Muharreru'l-Veciz**, II,175.

Örnek 6:

"Zina eden erkek, zina eden kadın veya ortak koşan kadından başkasıyla evlenemez. Zina eden kadın da zina eden erkek veya ortak koşan erkekten başkasıyla evlenemez. Müminlere ise bu haram kılındı."[268] Çağdaş alimlerden Muhammed Abdullatif, *el-Furkan* isimli eserinde âyette geçen "hurrime/haram kılındı"kelimesinin, "vecebe/vacip oldu" anlamına geldiğini belirtmektedir.[269]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu anlam iki yönden mümkün değildir.

1- Mezkur yoruma göre, âyette zikredilen nikahta müminler, müşrikler ve zina edenler bir tutulmuştur. Oysa âyet bu kesimlerin bir olmadıklarını ortaya koymak üzere nazil olmuştur

2- Bu yaklaşıma göre âyetin baş tarafı ile sonu çelişmektedir. Çelişki, Kur'an'ın mucize oluşuyla bağdaşmamaktadır.[270]

Örnek 7:

"And olsun ki zikirden sonra Zebur'da da yeryüzüne iyi kullarım varis olacaklardır diye yazmıştık."[271] Celâleyn tefsiri, yeryüzünü "cennet", Nesefi'de "Şam" ile tefsir etmiştir.[272]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen "el-Arz" kelimesinin Cennet veya belirli bir toprak parçası olmayıp tüm yeryüzü olduğu, birçok nas ile desteklenmiştir. Yukarıdaki âyet iman edip salih amel işleyenlerin yeryüzüne hakim olacaklarını haber vermektedir.[273]

Bu yaklaşımı destekleyen nasları şöyle özetlemek mümkündür.

1- Âyetler:

a) *"Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara kendilerinden öncekileri sahip ve hakim kıldığı gibi, onları da yeryüzüne sahip ve hakim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini (İslâm'ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra bunun yerine onlara güven sağlayacağını vadetti".*[274]

b) *"O, müşrikler hoşlanmasalar da dinini bütün dinlere üstün*

268 Nur, 24/3.
269 Muhammed, Abdullatif, **el-Furkân**, s.212.
270 Bkz. Cemal, **Kitabün Uhkimet Âyâtüh**, I,337.
271 Enbiya, 21/105.
272 Bkz. **Celâleyn ve Nesefi** tefsirleri, Enbiya Sûresi (21/105) âyetinin tefsiri.
273 Bkz. Ibn Âşûr, **Tefsir**, XVIII,162.
274 Nur, 24/55.

kılmak için Resûl'unü hidâyet ve hak din ile gönderendir."[275] Âyetleri, istikbalin İslâm'ın olacağına ve bütün dinlere üstünlük sağlayacağını müjdelemektedir. Bazılarının iddia ettiği gibi, bu üstünlük Asr-ı Saadet veya ondan sonra gelen belirli bir döneme ait değildir. Bu dönemler olsa olsa asıl Kur'an müjdesinin sadece bir bölümüdür.[276]

c) *"Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık."*[277] İbn Abbas yukarıda geçen âyeti de delil göstermek suretiyle, Enbiya Sûresi; âyet (105) de geçen "el-Arz" kelimesinin "küffarın egemen oldukları topraklar" olarak tefsir etmiş ve Müslümanların idaresi altına geçeceğini söylemiştir."[278] Seyyid Kutub da bu konuda şunları söylemiştir: "Hz. Adem, yeryüzünü onarmak, ıslah etmek, geliştirmek, içindeki servet ve hazineleri değerlendirmek için gönderildi. Allah, insanlara yeryüzünü onarmaları için iman ve salih amellerden oluşan bir nizam emretmiştir. Resûlullah'a gönderilen son mesajda bu nizam detaylıca açıklanmıştır. Bu, yalnızca yeryüzünün imarı, ıslahı, içindeki servet ve zenginlikleri işlemekten ibaret değildir. Asıl gaye; insanın layık olduğu makama ulaşması için vicdanen olgunlaşmasıdır. Ancak bu sayede insan saldırgan bir vahşi olmaktan kurtulabilecektir. Yeryüzündeki dengeyi sağlamak için zaman zaman kuvvetler çatışması olmuş, zalim, ve adil olmayanlar yeryüzünün idaresini ellerine geçirmişlerdir. Bu, sünnetullah gereği gerçekleşmiştir. Son değişiklik ve veraset ise, iman ve iyi amelleri bir arada bulunduracak salih kulların olacaktır.[279]

2- Hadisler

1- "Allah yeryüzünü bana dürdü, doğusuyla, batısını gördüm. Ümmetimin hükümranlığı her tarafa ulaşacaktır."[280]

2- "İslâm davası, gece ve gündüzün hakim olduğu her yere ulaşacaktır. İslâm, köy, kent, çadır; tüm yerleşim alanlarına girecektir. Bu sayede İslâm ve müminler izzet bulacak, küfür ve inkâr edenler de zelil olacaklardır."[281]

3- "Ebu Kabil anlatıyor: Bizler Abdullah. B. Amr b. As'ın yanında bulunuyorduk. Kendisine, Roma ve İstanbul'dan hangisinin önce fethedileceği soruldu. Hemen zincirle kapatılmış bir sandık getirdi ve

275 Tevbe, 9/33.
276 El-Elbâni, Muhammed Nasiruddin, **Silsiletu Aḥâdisi's-Sahiha**, I,6.
277 **A'raf**, 7/137.
278 Kurtubî, **el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an**, XI,349; Âlusî, **Ruhu'l-Meâni**, XVII,104.
279 Kutub, **Fi Zilâl**, IV,2400, Mağniyye, **Tefsir**, V,302.
280 Müslim, **Fiten**, 19, Ebu Davud, **Fiten**, 1, Tirmizi, **Fiten**, 14.
281 İbn Hibban, Sahih bir senetle. H. No: 1632.

içinden yazılı bir metin çıkardı ve şunları söyledi: "Biz Resûlullah'ın yanında bulunuyorduk. Herkes bir şeyler yazmakla meşguldü. Kendisine de aynı soru soruldu. Resûlullah şöyle dedi: İlkin Herakliyus şehri; yani İstanbul fethedilecek, dedi."[282] İstanbul'un fethiyle Resûlullah'ın vermiş olduğu müjdenin bir bölümü gerçekleşmiş bulunmaktadır. Diğeri de inşaallah yakında gerçekleşecektir. Bu Allah için zor değildir."[283] Hz. Peygamber, son asırlardaki zulüm ve tuğyandan sonra risalet yöntemiyle kurulacak bir idareden bahsetmiştir.[284]

Netice olarak bazı müfessirlerin âyette geçen "el-Arz" kelimesini Cennet veya belirli yerlerle tefsir etmeleri, birçok âyet ve sağlam hadise ters düşmektedir.

Örnek 8:

"O, size leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı."[285] Zahirîye, âyette geçen *'domuz eti'* ifadesinden yola çıkarak, domuzun yalnız etinin haram olduğunu, yağ, kuyruk, beyin, cilt ve sinirlerinin haram olmadığını söylemiştir.[286]

Tahlil ve Değerlendirme: Arapça'da yukarıda adı geçen şeylerin tamamı 'et' ile ifade edilir. Bundan dolayı hepsini ifade eden 'et' kelimesi kullanılmıştır.[287]

Örnek 9:

"Hüküm Allah'ındır."[288] Hariciler, benzer âyetleri öne sürerek, insanların hüküm vermelerini haram görmüşlerdir.[289]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette umum ve husus vardır. Yani, Allah'ın hüküm ve takdiri olmadan hiç kimsenin herhangi bir eylem yapmasının mümkün olmayacağı belirtilmiştir.[290] Nitekim birçok âyette, hüküm kullara nispet edilmiştir. *"Eğer (karı-kocanın) aralarının açılmasından endişe ediyorsanız erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin."*[291]

"Aralarında Allah'ın indirdikleriyle hükmet"[292] Görüldüğü gibi Kur'an, mutlak olarak hüküm sahibinin Allah olduğunu, bunun yanında insanların da iradeleriyle Allah'ın muradı istikametinde hüküm

282 Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 167, Dârimi, 1,126.
283 Bkz. el-Elbâni, **Silsile**, a.g.e. s.8.
284 el-Elbâni, a.g.y.
285 Bakara, 2/173.
286 Şatıbi, **el-İ'tisâm**, s.173.
287 Şatıbi, a.g.y.
288 En'am, 6/57.
289 Şatıbi, a.g.y.
290 Bkz. Razî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, V,9.
291 Nisa, 4/35.
292 Maide, 5/48.

verebileceklerini ifade etmiştir.

Örnek 10:

"Faiz yiyenler ancak şeytanın dokunup çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar."[293] Muhammed Abduh, âyette geçen 'şeytan' kelimesinin *'mikrop'* anlamına da gelebileceğini savunmuştur."[294]

Örnek 11:

Keza, Abduh, *"Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi, onlara çamurdan sertleşmiş taşlar atıyorlardı."* âyetinde geçen 'kuşları' da 'mikrop' ile tefsir etmiştir.[296]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an, müminlerin önemli özellikleri arasında, "gayba inanma"[297] özelliğini sayar. Allah'ın zatı, cennet, cehennem, melekler, cin, vahy, sırat, haşir, kabir vs. esasların hepsi de gaybî konulardır. Âyette geçen 'şeytan' da bu konulardan bir tanesidir. Kur'an'ın tasvir ettiği 'şeytan' Allah'a karşı nankörlük eden,[298] Hz. Âdem ile Havvâ'nın cennetten çıkarılmalarına neden olan,[299] insanlar arasına düşmanlık ve kini yerleştirmeye çalışan,[300] insana vesvese veren,[301] dostlarını korkutan,[302] insanı küfre davet eden varlıktır.[303] Benzer yüzlerce âyeti 'mikrop' ile tefsir etmeye çalışmak ne dil, ne sibak-siyak, ne de sağlam sünnetle mümkündür.

Ebâbil kuşlarına gelince, Allah'ın Ebrehe ordusunu salgın hastalık ile veya sertleşmiş taşlarla helak etmesi Allah'ın kudreti açısından herhangi bir fark göstermez. İkisi de mucizedir. Konumuzu ilgilendiren, *"Ebabil kuşlarının attığı taşlar"* şeklinde geçtiği halde, onları mikrop veya salgın hastalıklarla tefsir edip, Kur'an'ın zahirine ters düşen yorumdur. Bu yorumun sahipleri, olayı Allah'ın kudretine bağlamışlar ise de Arapça'yla bunu izah etmek zor görülmektedir. Zira Kur'an Arapların anlayacağı bir dili kullanmıştır. O asırda 'tayr/kuş' ile 'hacer/taş'ın hangi anlamlara geldiği gâyet açık biliniyordu. O asırda Kur'an'ın bu lafızlarla belli bir mikrobu kastetmesi uzak bir ihtimaldir. Bu lafızların günümüze kadar kapalı kalması ve müfessirler tarafından bilinmemesi de diğer bir problemdir. Kur'an'ın sunduğu kıs-

293 Bakara, 2/275.
294 Bkz. Rıza, **Menâr**, III,96.
295 Fil, 105/3-4.
296 Abduh, **Tefsiru Cüz'i Amme**, s.181.
297 Bakara, 2/3.
298 İsra,17/27.
299 Bakara, 2/36.
300 Maide, 5/91.
301 A'raf, 7/30.
302 Al-i İmran, 3/175.
303 Haşr, 59/16.

saların temel hedefi, olaylardan ibret ve ders sunmadır. Olay esnasında çiçek veya kızamık mikroplarının rüzgar tarafından ordu arasında yayıldığını belirten haber herhangi güvenilir bir tarihçi tarafından desteklenmemiştir. Kurtubî ve Taberî tefsirlerinde geçen garip rivâyetler de sağlam tarih kaynaklarıyla desteklenmemiştir. İbn Esir rivayetler için 'güvenilmez' ifadesini kullanmıştır.[304]

Örnek 12:

"Yahudiler 'Allah'ın eli bağlıdır' dediler. Kendi elleri bağlandı ve söylediklerinden dolayı lanetlendiler. Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır."[305] *"(Allah ona) Ey İblis iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?"*[306] Bazı müfessirler, Kur'an'da geçen 'yed' ve benzer kelimeleri 'kudret', 'cömertlik' vs. ile tevil etmişlerdir.[307]

Tahlil ve Değerlendirme: İmam Şafiî'nin de ifade ettiği gibi, insanların ihtilafa düşmelerinin büyük nedeni, Arapça'dan sarf-ı nazar edip Allah'ın zat ve sıfatları konusunda yabancı kültürlerin etkisinde kalmalarıdır.[308] Kur'an'ın anlaşılmasında Arapça temel unsurdur. Arapça dilinin iyice bilinmediği zamanlarda veya tahrif edildiği çağlarda başta inanç olmak üzere birçok konuda ihtilafların baş gösterdiği bir gerçektir. Yukarıdaki âyetlerde geçen *'iki yed'* ifadesi bu bağlamda zikredilebilir. *'yed'*e nimet veya kudret anlamı verilmiştir. Bu önemli konuda herhangi bir görüş belirtmeden sözü, Ehl-i sünnet ekolünün önemli şahsiyetlerinden Ebu'l-Hasan el-Eşari'ye bırakıyoruz. Şöyle der: "Ne Arapça'da ne de herhangi bir hitapta birisinin *'iki elimle yaptım'* ifadesiyle, 'nimet ile yaptım' anlamı anlaşılmaz. Allah Teala, Araplara kendi dilleriyle hitap etmiştir. Bu hitapta Arapça'nın kural ve özellikleri uygulanmıştır. Arapça'da 'iki elimle yarattım' ifadesinde, 'iki nimetimle yarattım' anlamı çıkmaz. Bundan dolayı âyetlerdeki *yed*, *nimet* anlamında değildir. Nitekim *'üzerinde elim var'* cümlesinde *'üzerinde nimetim var'* anlamı anlaşılmaz. Eşari, *yed* ve benzer kelimeleri tevil edenleri 'bidatçılar' olmakla itham etmektedir."[309] Gazzalî de, özellikle avâm için selefin bu görüşünü tercih etmiş ve onu daha sağlam bir yöntem olarak kabul etmiştir."[310]

Kur'an'da geçen *yed*, *vech* ve benzeri lafızlar ile ilgili olarak son asır müfessirlerinden Muhammed Emin Şinkiti'nin mütalaasını özet olarak vermeyi uygun görüyoruz: Sıfatlar, mevsufa yani, vasfedilene göre değişmektedir. Allah'a özgü sıfatlar bulunduğu gibi, yaratıklara

304 Bkz. Arcun, Muhammed Sadık, **Muhammedün Resûlullah**, I,96-97.
305 Maide, 5/64.
306 Sâd, 38/75.
307 Bkz. Beydâvî, **Tefsir**, I,443; İbn Atiyye, **Tefsir**, II,215.
308 Es-Sebt, **el-Kavâid**, I,222.
309 Eşari, el-İbâne, 132-133.
310 Bkz. Zebidi, **İthâfu Sadâti'l-Müttekin**, II,71.

özgü vasıflar da vardır. Başta İmam Malik olmak üzere bir çok alim; 'Allah'ın sıfatlarını kendisinden başkası bilmez,' demiştir. Nitekim Kur'an, *"Onlar bilgice onu kavrayamazlar."*[311] demektedir.

Sıfatlar konusunda şu iki nokta önemlidir.

a- Kur'an ve sünnette zikredilen sıfatlara olduğu gibi inanmak ve onları tevil etmemek,

b- Teşbih ve tecsim gibi saplantılara girmeden Kur'an ve sağlam sünnetle gelen sıfatlara olduğu gibi inanmak.

Kur'an ve sünnetle gelen sıfatları inkâr etmek, "Muattıla"ekolünün yöntemidir. Allah'ı insanların vasıflarıyla vasıflandıran kimse de mulhid ve Müşebbihe zümresindendir. Allah'ı kendisi kadar tanıyan var mı? *"De ki siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı!"*[312] *"Allah biliyor, siz ise bilmiyorsunuz."*[313] *"O'na benzer hiçbir şey yoktur."*[314] Allah'ın zatı tüm mahlukattan ayrı ve onlara benzemediği gibi, onun sıfatları da mahlukatın sıfatlarına benzemez. Allah ilim sahibidir, insanlar da ilim sahibidirler. Ancak, Allah'ın ilmi ile insanların ilmi hiçbir surette kıyas götürmez. Allah'ın diğer sıfatları da böyledir.[315]

Örnek 13:

"Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı!"[316] Merhum Seyyid Kutub, Arapça'ya olan vukufiyetine rağmen, *"Meşahidu'l-Kıyame fi'l-Kur'an /Kur'an'da Kıyamet Sahneleri"* isimli eserinde, *"elbette buldular"* diyeceği yerde "hayır bulmadılar" demiştir.[317]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu cevap, Arap dili açısından yanlıştır. Zira, âyette geçen sual inkârî olmayıp takriridir. Âyette geçen "sevap" da hakiki değil mecazidir. *"İşte o günde (ahirette) iman edenler kâfirlere gülerler."*[318] "âyetinde, müminlerin kavuştukları mükâfattan bahsedilmiş, bu âyette de kâfirlerin başına gelecek cezadan bahsedilmiştir. Âyette geçen *"cezalarını buldular mı"* kısmı, kâfirlerin mutlak olarak cezalandırılacaklarını bildirmektedir. Buna göre âyetin meali şöyle olur: *"Kâfirler, dünyada iken müminlerle alay etmelerinin cezasını buldular mı!"* "Elbette buldular."[319]

311 Tâ-hâ, 20/110.
312 Bakara, 2/140.
313 Bakara, 2/232.
314 Şura, 42/11.
315 Şinkitî, **Men'u Cevâzi'l-Mecaz fi'l-Münezzeli li't-Teaccubi ve'l-İ'caz**, (**Advau'l-Beyan Tefsiri** ile beraber), X,262.
316 Mutaffifin, 83/36.
317 Kutub, **Meşâhidu'l-Kıyame fi'l-Kur'an**, s.200.
318 Mutaffifin 83/34.
319 Ahmed, Cemal, **Kitabun Uhkimet**, I,397-398: (Seyyid Kutub'un, "**Meşahidu'l-Kıyame fi'l-Kur'an**" isimli eserinden naklen, s.99.)

Örnek 14:

"İlkin mahlukunu yaratıp (ölümden) sonra bunu (yaratması) tekrarlayan odur ki bu onun için pek kolaydır."[320] Bazı müfessirler, âyette geçen, *'bu onun için pek kolaydır'* ifadesini, *'bu onun için daha kolaydır'* şeklinde meallendirdirmişlerdir.[321]

Tahlil ve Değerlendirme: Arapça'da ism-i tafdil/üstünlük kipi, bir konuda birinin diğerine olan üstünlüğünü ifade eder."[322] "Ef'âl" veznindeki her sözcük, üstünlük belirtmek için değildir, bazen sıfat belirtir. Buna göre, âyette geçen *ehven* ifadesi, *daha kolay* anlamında olmayıp, *heyyin*, yani *pek kolay* anlamındadır. Zira böyle olmazsa bazı fiillerin Allah için kolay, bazılarının da zor olduğu ortaya çıkar ki bu inanç Allah hakkında caiz değildir.[323] İsm-i tafdil kipinin sıfat anlamında kullanıldığı örnekler için.[324]

Örnek 15:

"Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında onlar şeytanların uydurdukları sözlere uydular. Oysa Süleyman küfre gitmemişti. Fakat o şeytanlar küfre gittiler. İnsanlara büyü ve Babil'de Harut ve Marut adlı iki Melek (kılığındaki şahıslara) gelen kuruntuları öğretiyorlardı."[325] Birçok tefsir ve meal *"Ve ma ünzile"* bölümünde geçen 'ma' edatını *nefiy*/olumsuzluk edatı olarak almış ve âyete, *'Babil'de melek denilen Harut ve Marut'a bir şey indirilmemişti."* mealini vermiştir.[326]

Tahlil ve Değerlendirme: Müfessirlerin en çok uğraşı verdikleri âyetlerden birisi de budur. Örneğin Razî, âyeti yaklaşık yirmi sayfa ile tefsir etmeye çalışmışken, çağdaş müfessirlerden, Muhammed Cevad Mağniyye de âyeti, 'Kur'an'ın en müşkil âyetlerinden birisi' olarak nitelemiştir.[327] Âyette geçen *iki melek* akidevi anlamdaki *melek* değildir; Kendilerine ilham ve vahiy geldiğini savunan ve melekler görünümünü veren ruhani iki şahsiyet olabilirler. Buna göre mealde geçen 'ma' nefiy olmayıp, 'mevsul'dur. Âyetin meali, *"Babil'e inen iki melek"* biçimindedir.[328]

Örnek 16:

"Rahman, Arş'a istiva etti."[329] İsmail ed-Darir, âyette geçen 'ala'

320 Rum, 30/27
321 Örnek için bkz. Ateş, **Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali**, ilgili âyet meali..
322 Es-Sebt, **el-Kavâid**, I,258.
323 Es-Sebt, **el-Kavâid**, I,258.
324 Bkz. El-Câmi, Abdurrahman, **Şerhu'l-Kâfiye**, II,219.
325 Bakara, 2/102.
326 Örnek için bkz. Kurtubî, **el-Camiu li'l-Ahkâm**, II,50.
327 **Mağniyye, el-Kâşif**, I,161.
328 İbn Âşûr, **Tefsir**, I,639, Ateş, **Kur'an'ı Kerim Tefsiri**, I,184.
329 Tâ-hâ, 20/5.

cer harfini, fiil olarak almış ve "*Errahmanu alâ.*" yani "*Rahman yüceldi*" anlamını vermiştir. Âyetin geri kalan kısmına da, "*el-Arşu's-tevâ.*" Yani, "*Arş oturdu*" mealini vermiştir.[330]

Tahlil ve Değerlendirme: Hiç bir kıraatte böyle bir okuyuş biçimi söz konusu değildir. Eğer fiil olsaydı, '*alâ*' harfinin 'ye' ile değil '*elif*' ile yazılması gerekecekti. Nitekim, *alâ* ifadesi, "*Yeryüzünde iyice azan Firavun halkını çeşitli gruplara ayırmıştı.*"[331] âyetinde fiil olduğu için "elif" ile yazılmıştır.

Örnek 17:

"*Ey iman edenler ellerinizin altında bulunan (hizmetçi)ler ve henüz erginliğe ermemiş çocuklar üç vakitte (odalarınıza girebilmek için) izin istesinler. Sabah namazından önce, öğle vakti elbiselerizi çıkaracağınız zaman ve yatsı namazından sonra. Bunlar sizin üstünüzün açılabileceği üç vakittir.*"[332] âyetinin anlamı kimi meallerde; " (...) *Sabah namazından önce öğle sıcağında soyunduğunuzda ve yatsı namazından sonra yanınıza gireceklerinde üç defa izin istesinler.*" biçiminde verilmiştir.[333]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetin anlamı hakkında Prof. Salih Akdemir şu mütalaada bulunmaktadır. Âyetin metnine döndüğümüzde üç defa izin istenmesi gibi bir ifadenin bulunmadığını görmekteyiz. Âyetteki (Avrât) ifadesinden hemen sonra (min) cer harfi gelmektedir ki, açıklama manasına gelen 'beyyine' makamındadır."[334]

Örnek 18:

"*İbrahim de bir zaman Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster" demişti. (Allah) inanmadın mı? dedi. (İbrahim) hayır (inandım) fakat kalbim kuvvet bulsun diye, dedi.*"[335] Kimileri âyeti, '*İbrahim'in 'kalb' adında bir arkadaşı vardı. Onun inanmasını istemişti*' şeklinde tefsir etmiştir.[336]

Örnek 19:

"*Rabbimiz bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme.*"[337] Kimileri, bu âyette geçen 'güç'ü, 'sevgi' ve 'aşk' ile tefsir etmiştir.[338]

330 Hatib, **el-Muhkemu ve'l-Müteşâbih fi'l-Kur'an**, (Makale) s.222.
331 Kasas, 28/4.
332 Nur, 24/58.
333 Örnek için bkz. **Diyanet İşleri Başkanlığı Meali**, İstanbul, 1970, s.358.
334 Akdemir, Salih, **Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercumeleri**, s.183.
335 Bakara, 2/260.
336 Bkz. Ebu Şehbe, **el-İsrâiliyyât**, s.76.
337 Bakara, 2/286.
338 Ebu Şehbe, a.g.y.

Örnek 20:

"Adem, Rabbinin buyruğuna karşı geldi ve şaşırdı."[339] Mu'tezile, âyette geçen "Ğevâ" kelimesini *fazla süt içmek* anlamında kullanmış ve âyete "fazla yemek ve içmekten bitkin hale düştü." anlamını vermiştir.[340]

Örnek 21:

"Allah İbrahim'i dost edindi."[341] Bazı mu'tezilî müfessirler, âyette geçen 'halil' kelimesinin 'fakir' anlamında olduğunu söylemiştir.[342]

Örnek 22:

"Ey iman edenler şarap, kumar, dikili taşlar şans okları şeytan işi birer pisliktir."[343] Gulat-ı Şia, âyette geçen *'hamr'* ve *'meysir'* in (hâşâ) Hz. Ebubekir ile Hz.Ömer olduğunu söylemiştir.[344]

Örnek 23:

"Gökten bir parçanın düştüğünü görseler üstüste yığılmış bulutlardır, derler."[345] Gulat-ı Şia' nın Manzuriye ekolu, âyette geçen 'Kisef' kelimesinin imamlarına işaret ettiğini bu nedenle imamlarının gökten nazil olduğunu söylemiştir.[346]

Örnek 24:

"Allah Musa ile konuşmuştu."[347] Cehmiyye ekolu, Allah'ın kelam sıfatını reddettiği için, âyette geçen 'Ḳelleme' fiilini 'Kilm' kelimesinden, yani yaralama kökünden almış ve âyete, *"Allah Musa'yı hikmet oklarıyla yaraladı"* anlamını vermiştir.[348]

Örnek 25:

"Pabuçlarını çıkar."[349] Kimileri, âyette geçen *"iki pabuç"*u "Dünya ve ahiret" ile tefsir etmiştir."[350]

339 Tâ-hâ, 20/121.
340 Bkz. İbn Kuteybe, **Te'vilu Muhtelefi'l-Hadis**, s.48.
341 Nisa, 4/125.
342 İbn Kuteybe, a.g.y.
343 Maide, 5/90.
344 İbn Kuteybe, a.g.y.
345 Tur, 52/44.
346 İbn Âşûr, a.g.y.
347 Nisa, 4/164.
348 El-Lümeyliz, **Munâzaratü İbn Teymiyye Maa Fukâhai Asrihi**, Beyrut ts. s.62.
349 Tâ-hâ, 20/12.
350 Kardavî, **el-Merceiyyetu'l-Ulyâ**, s.62.

Örnek 26:

"Ey Ademoğulları her mescide (gidişinizde) süsünüzü alın."[351] Kimileri âyette geçen, 'ziynet'i tarak ile, 'mescid'i de diz, el ve alın ile tefsir etmişlerdir." [352]

Örnek 27:

"Devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?"[353] Kimileri âyette geçen 'ibil' kelimesini 'bulut' ile tefsir etmişlerdir.[354]

Örnek 28:

"Müminler o kimselerdir ki Allah'a ve elçisine inanmışlar ictimai bir iş (görüşmek) üzere Allah'ın elçisi ile beraber bulundukları zaman ondan izin almadan gitmezler."[355] Bazıları âyette geçen 'cami' kelimesini 'Cuma günü' ile tefsir etmiştir.[356]

Tahlil ve Değerlendirme: Yukarıda verilen örneklerin tümü, hiçbir surette Arapça kurallarıyla izah edilemez. Bu nedenle kabulü mümkün değildir. Bu tür yorumlar sahiplerini ilhada kadar götürür. Detayına inmeye lüzum görmedik.

Örnek 29:

"Ey peygamber Allah, sana ve sana tabi olan müminlere yeter."[357] Kimi müfessirler âyeti; "Allah ve sana tabi olan müminler sana yeter." şeklinde tefsir etmişlerdir.[358]

Tahlil ve Değerlendirme: *"De ki Allah bana yeter."*[359] *"Allah kuluna yetmiyor mu?"*[360] Âyetlerinde de beyan edildiği gibi, Allah, hem Peygamber'e hem de müminlere yetmektedir.

Örnek 30:

Çağdaş düşünür, Muhammed Hüseyin Behişti, ismini vermediği bir dostunun tefsirinden şu örneği verir: *"Yeryüzünü bir toplanma ye-*

351 A'raf, 7/31.
352 Ibn Kuteybe, **Tefsiru Garibi'l-Kur'an**, Beyrut, 1978, s.45.
353 Fecr, 89/17.
354 Ibn Kuteybe, a.g.y.
355 Nur, 24/62.
356 Ibn Kuteybe, a.g.y.
357 Enfal, 8/64.
358 Bkz. **Celâleyn**, mezkur âyetin tefsiri.
359 Tevbe, 9/129.
360 Zümer, 39/36.

ri yapmadık mı!"[361] Dostu, bu âyetten Kur'an'ın dünyayı hızlı uçan güvercin olarak isimlendirdiği ve dünyanın hızlı dönüşüne delil olarak göstermişti. Bu dost lügate başvurmuş ve lügatin "kifât" kelimesini "hızlı uçan güvercin" olarak açıkladığını görünce de, Kur'an', dünyanın döndüğünü belirtiyor, diye istidlalde bulunmuştu.

Tahlil ve Değerlendirme: Bu kişinin Arapça'ya baktığına ve 'kifât' kelimesinin hızlı uçan güvercin anlamına geldiğini görmüş olduğuna dikkat edin. Kendisine dedim ki, önce 'kifât' kelimesinin Kur'an asrında ve Kur'an'ın nazil olduğu bölgede de "hızlı uçan güvercin" anlamında mı kullanıldığına, yoksa daha sonraki devirlerde mi kazandığına bakmak gerekir. İkincisi bu âyetin sonraki âyetle bağlı olduğuna da dikkat etmek gerekir. Mürselat Sûresi 25-26 âyetler şöyledir; *"Biz yeryüzünü dirilere ve ölülere toplanma yeri yapmadık mı!"* Şimdi diriler ve ölülerle ilgili olarak hızlı uçan güvercinin ne anlam ifade ettiğine bakalım. 'Kifât', tahkiki sözlüklere başvurulduğunda görülecek ki 'kifat' kelimesi, *başka şeyleri kapsayan içinde bulunduran zemin* anlamındadır.[362]

Örnek 31:

"Namazı ikame et."[363] Behiştî, şu örneği de vermektedir. Kimileri "Namazı ikame et" âyetine "İnkılap ateşini devam ettirin."anlamını vermişlerdir. Delillerini de şöyle getirmektedirler: Salat hayasızlıktan, fenalıktan, hırsızlıktan ve zulümden alıkoyar. Dünyada yüz milyonlarca Müslüman var. Bunların en azından üçyüz milyonu düzenli bir şekilde namaz kılmaktadır. Fakat acaba bunların kıldığı namaz kendilerini fenalık ve hayasızlıktan alıkoymakta mıdır? Hayır. Bunların arasında namaz var, cami var, ama azgınlık, fenalık ve hayasızlık da var. Öyleyse bu gördüğümüz namaz hayasızlıktan alıkoymamaktadır. Eğer *salat*ın anlamı *namaz* olsaydı, bu âyet yerinde bir âyet olmamış olur. Kur'an yanlış bir iddiada bulunmuş olur. İşte Kur'an'ı yanlış olma vasfından uzak tutmak için *salat*'ı başka anlamda tutmak gerekir. O da ateştir. Yani, *inkılap ateşini devam ettir.*[364]

Tahlil ve Değerlendirme: Böyle bir yorum ilk insandan günümüze kadar tüm peygamber ve Müslümanların namazı yanlış anladıklarını iddia etmekten başka bir şey değildir. Yani, müezzin efendi, *"Kad kâmetissala"* dediği zaman; *"Ey camaat! Kalkın inkılap ateşi başladı mı* demektedir?

361 Mürselât, 77/25.
362 Behişti, **Bilmek**, s.119.
363 Hud, 11/114.
364 Behişti, **Bilmek**, a.g.e. s.126.

Örnek 32:

"O'nun hükümranlığı gökleri ve yeri kaplamıştır; onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür."[365] Mu'tezile, "Kürsi" ile "Arş"ı Allah'a nispet etmekten çekindiklerinden, âyette geçen "Kürsi"ye ilim anlamını vermiştir.[366]

Tahlil ve Değerlendirme: Arapça'da *kürsi, ilim* anlamına gelmez. *Arş* ile *Kürsi*'nin keyfiyeti Allah'ın ilmindedir.

Örnek 33:

"Andolsun, cin ve insanlardan bir çoğunu cehennem için yarattık."[367] Mu'tezile, "zeree/yarattı'" fiilini "elka/attı" olarak tefsir etmiştir.

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorumu Arapça ile izah etmek mümkün değildir. Mu'tezileyi bu yoruma götüren saik, hayır ve şerrin Allah tarafından yaratılmamış olmasına inanmalarındandır.[368]

Örnek 34:

"Ey insanlar sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun."[369] Abduh, âyette geçen 'nefs' kelimesinden, Darvin nazariyesinde olduğu gibi, herhangi bir hayvanın kastedilmiş olabileceğini, dolayısıyla insanlığın tek bir asıldan değil, birçok atadan gelmiş olabileceğini, keza, Kur'an'ın "Ey Ademoğulları" diye hitap ettiği kesimin Kur'an'ın indiği dönemdeki insanlar olduğunu savunmuştur."[370]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an'ın birçok yerinde "Ey Ademoğulları" hitabı mevcuttur."[371] Keza birçok âyette de Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığı ifade edilmiştir.[372] Resûlullah'tan gelen sağlam rivâyetlerde herhangi bir ayırım yapmadan tüm insanların Hz. Âdem'in çocukları olduğu belirtilmiştir. "İnsanlar Adem'in çocuklarıdır. Adem de topraktandır."[373] Bu naslar, "nefs" kelimesiyle "Adem"in kastedildiğini açıklamaktadır. Kur'an'ın insanlığın ilk atasının kim olduğu, insanların kimden çoğaldığı gibi önemli bir konuya değinmemiş olması,

365 Bakara, 2/255.
366 Zehebî, **el-İtticah**, s.44.
367 A'raf, 7/179.
368 İbn Kuteybe, **Te'vilü Muhtelefi'l -Hadis**, II,479.
369 Nisa, 4/1.
370 Rıza, **Menâr**, IV,327.
371 Bkz. Ar'af, 7/26,27,31,35,172.
372 Bkz. Âl-i İmran, 3/59, A'raf, 7/12, Sâd, 38/71.
373 Tirmizi, **Tefsir**, 49,5, Ebu Davud, **Edeb**, 111, Ahmed b. Hanbel, 261

Onun "her şeyi açıklayan"[374] vasfıyla bağdaşmamaktadır. Kur'an'daki hitapları belli bir dönemin insanlarına hasretmek de oldukça güçtür.

Netice: Görüldüğü gibi, çeşitli ekoller, anlamları açık olan bazı kelimeleri kendi görüş ve düşünceleri istikametinde değerlendirmeye çalışmışlardır. Onlar, Kur'an'ı, uyulan, kural çıkarılan bir rehber olarak değil de kendi kaide ve düşüncelerine uydurmaya çalışmışlardır. Neticede kabul edilmez tevil ve tahriflerde bulunmuşlardır. Bir kural için de Kur'an nazmını değiştirmeye kadar gidenler olmuş.

3.6. Sibak ve Siyak Göz Önünde Bulundurulmadığı İçin Meydana Gelen Sapmalar

Sibak ve *siyak*tan kastımız, sözün gelişi, öncesi ve sonrası ve de ifadeden hasıl olan manadır.[375] Kur'an âyetleri kudret eliyle dizilmiş incileri andırır. Hepsi bir bütünlük arz eder. Muazzam bir cihazın parçaları gibi her biri diğeriyle bağlantılıdır. Söz konusu cihaza yabancı bir parçanın eklenmesi cihazın orijinalitesini etkiler ve cihazın tam randıman vermesine engel olur. Kur'an bu yönüyle bir ahenk ve nizam ortaya serer. Âyetin baş tarafıyla sonu birbiriyle bağlantı içerisindedir. Kur'an kültürüne sahip sıradan bir Müslüman bile bunu fark eder. Tefsirde yapılan hataların bir kısmı, Kur'an'ı bir bütünlük içinde ele alma anlamına gelen sibak-siyak ilminin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.[376]

Kur'an'ın doğru ve sağlıklı bir biçimde anlaşılması ve tefsirde olabilecek yanlış yaklaşımların ortadan kaldırılması için, Kur'an'ın dizimindeki unsura dikkat etmek gerekiyor. Aksi halde, Kur'an'a yaklaşanların sübjektif ve yanlış neticeler ortaya koyacağı muhakkaktır. Bir bedevinin yanında, "*Size açık deliller geldikten sonra yine kayarsanız biliniz ki Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.*"[377] âyetini, "*Size açık deliller geldikten sonra yine kayarsanız biliniz ki Allah Gafur ve Rahimdir.*" biçiminde yani, '*Aziz*' ve '*Hakim*' sıfatları yerine, '*Gafur*' ve '*Rahim*' sıfatları getirilince hemen itirazda bulunarak,'okuduğunuz Kur'an değildir.' deyip itiraz etmiştir. Kur'an'a müracaat edilince bedevinin dediği doğru çıkmış kendisine bunu nasıl fark ettiği sorulunca; 'hikmet sahibi Allah Teala, bir cezayı vadettikten sonra, "*Ben Gafur ve Rahim'im demez*" diye cevap vermiştir.[378]

Siyakın önemi konusunda Mustafa Ünver şunları der: "Siyak ko-

374 En'am,6/114.
375 Ünver, Mustafa, **Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü**, s.77.
376 a.g.e. s.194.
377 Bakara, 2/209.
378 Es-Seâlibî, **el-İktibas Mine'l-Kur'anı'l-Kerim**, II,51

nusunun Kur'an'ın hem anlaşılmasında hem de yorumlanmasında sağlıklı ve doğru ufuklar açması sebebiyle ciddi her Kur'an okuyucusunun ve tefsircisinin sözün içinde geçtiği siyaktaki konumunu ve maksadını bilmesi, kelimeler ve cümleler arasında ilgi ve irtibatı görmesi ve ortaya koyacağı anlayışta ve yorumda âyetin evveliyatı ile devamını hiçbir zaman ihmal etmemesi gerekmektedir. Çünkü her ifade en doğru ve en sağlıklı bir biçimde öncelikle içinde geçtiği siyakıyla anlaşılabilir.[379]

Şimdi de sibak-siyak göz önünde bulundurulmadığı için yapılan tefsir hata ve sapmalarına örnekler vereceğiz.

3.6.1. Konu İle İlgili Örnekler

Örnek 1:

"Ona temiz olanlardan başkası dokunamaz."[380] Bazı müfessirler âyeti delil göstererek Kur'an'a abdestsiz dokunulmayacağını savunmuşlardır."[381]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an'a abdestsiz dokunup dokunmama meselesi, öteden beri alimler arasında tartışılan bir meseledir. Dokunulmaz diyenler delil olarak yukarıda geçen âyeti göstermişlerdir. Oysa âyetin sibakına bakıldığında âyetin abdest ile ilgisinin olmadığı ortaya çıkacaktır. Süleyman Ateş konu ile ilgili olarak şu malumatı vermektedir."Bir önceki âyette Kitab-ı meknûndan bahsedilmektedir. *Levh-i Mahfuz* ile *Kitab-ı meknûn* farklı üslub ile aynı şeyi anlatmaktadır. *"El-Mutahharun"* ise, o levhaları özenle saklayan, titizlikle uygulayan temiz, sünnetli, rasih olarak tanımlanan Kitab ehli bilginlerdir."[382] İbn Âşûr da âyette geçen *"temiz olanlar"*dan kastın melekler olduğunu savunmuş ve bu görüşün cumhura ait olduğunu beyan etmiş ve İmam Mâlik'ten şu görüşü nakletmiştir. "Buradaki temiz olanlardan kasıt Abese Sûresi'nde kastedilenlerin aynısıdır. *"Hayır o (Kur'an) bir hatırlatmadır, dileyen onu düşünüp öğüt alır, değerli sahifeler içindedir, şanlı yükseltilen ve temiz tutulan, taşıyıcıların ellerindedir."*[383] Buna göre âyette geçen *temizlenenler*; insanlar olmayıp, şanlı ve temiz meleklerdir.[384] Buna göre âyetin meali şöyle olur: *"Müşriklerin iddiasının aksine Kur'an kâhinlerin sözü değil, cin ve şeytanlardan alınmış şairlerin sözü olmadığı gibi öncekilerin masalları da değildir. O, ancak meleklerin ulaşabildikleri yerdeki (levh-i mahfuzda-*

379 Ünver, a.g.e. s.219-220.
380 Vakıa, 56/79.
381 Örnek için bkz. **Beydâvî, Celâleyn, Nesefi** tefsirleri, Vakıa, (56/79) âyetinin tefsiri.
382 Ateş, **Kur'an'ı Kerim Tefsiri,** V,2608.
383 Abese, 80/11-16.
384 Bkz. İbn Kesir, **Tefsir,** IV,342; S. Kutub, **Fi Zilâli'l-Kur'an,** VI,3471.

kinin) aynısıdır." Öyleyse bu şanlı kitaba her türlü kirlilikten uzak olanlar dokunsun. Kur'an okuyan da namaz kılan gibi, rabbiyle münacat eder. Her iki durumda da abdest alınması emredilmiştir.[385]

Kur'an'a abdestsiz dokunulmaz diyenler, "Kur'an'a ancak temiz olanlar dokunur"[386] hadisini de öne sürmektedirler. Hadisin sıhhati konusunda ihtilaf edilmiştir. Heysemi, Münâvi, İbn Hacer hadise "hasen hadis" demişlerdir.[387] Bunun yanında, Buhari, Şevkani, İbn Hazm ise "zayıf" demişlerdir.[388] İbn Abbas, Şa'bi, Dahhak, Zeyd b. Ali, el-Mueyyidbillah mensupları, Davud-i Zahirî, abdestsiz olanların Kur'an'a dokunabileceklerini savunurlarken, bunların dışında kalanlar da dokunulamayacağını söylemişlerdir.[389]

Netice olarak şunu deriz: Âyetin sibak ve siyakından da anlaşılacağı gibi, âyetin abdestsiz kişilerin Kur'an'a dokunup dokunmama ile ilgisi yoktur. Kur'an'a abdestsiz dokunma meselesi ise ihtilaflı bir konudur.

Örnek 2:

"(Kadın şöyle dedi) nefsimi temize çıkarmıyorum, çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder."[390] Bazı müfessirler, âyette geçen sözü Hz. Yusuf'a nispet etmişlerdir.[391]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorum âyetin sibakıyla bağdaşmamaktadır. Zira önceki âyetler, kadının sözlerini nakletmektedir. Kadın, hata yaptığını itiraf etmekte ve nefsini yermektedir. Hz. Yusuf'a nispet edildiği takdirde suçu itiraf etmesi söz konusu olur. İbn Kesir, Ebu'l-Abbas İbn Teymiyye'nin âyette geçen ifadelerin kadına ait olduğuna dair ele aldığı bir risaleden söz etmektedir.[392]

Örnek 3:

"O göğü, yazı tomarlarını dürer gibi toplarız. İlk yaratmaya başladığımız gibi onu iade ederiz."[393] Başta İbn Abbas olmak üzere diğer bazı müfessirler, âyette geçen "es-sicill" kelimesinin bir melek veya sahabi ismi olduğunu söylemişlerdir.[394]

385 Bkz. İbn Âşûr, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, XXVII,335.
386 Dârimi, **Talâk**, 3.
387 Münâvî, **Feydu'l-Kadir**, VI,455.
388 Şevkanî, **Neylu'l-Avtâr**, I,245.
389 Bkz. Şevkanî, a.g.y.
390 Yusuf, 12/53.
391 Örnek için bkz. **Beydâvî, Celâleyn, İbn Atiyye, Safvetu't-Tefâsir** tefsirleri, Yusuf (12/53) âyetinin tefsiri.
392 Bkz. İbn Kesir, **Tefsiru Kur'ani'l-Azim**, II,790, Kurtubî, **el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an**, IX,209; Seyyid Kutub, Fi Zilâl, IV,1995.
393 Enbiya, 21/104.
394 Bkz. **Celâleyn, Beydâvî, İbn Atiyye, Taberî** tefsirleri, Enbiya, (21/104) âyetinin tefsiri.

Tahlil ve Değerlendirme: Meleklerin varlığı gibi isimler de gaybi konular kapsamındadır. Ancak vahiy veya sağlam haberlerle bilinir. Bu konuda sağlam herhangi bir haber olmadığına göre, âyetin sibakı da göz önünde bulundurularak kelimenin Arapça'daki anlamı üzerinde durulması gerekir. "es-sicill" adında herhangi bir sahabinin ismi de tespit edilememiştir. Âyette geçen "es-sicill" yazı yazılan sayfa ve tomar anlamındadır.[395]

Örnek 4:

"Allah sizi de yaptıklarınız (şeyleri) de yaratmıştır."[396] Eşarîler, âyeti öne sürerek, kul fiillerinin Allah tarafından yaratıldığını savunmuşlardır.[397]

Tahlil ve Değerlendirme: Önceki âyetler müşriklerin, elleriyle yonttukları putlara taptıklarını yermektedir. Bu âyette ise, hem kendilerinin hem de taptıklarının Allah tarafından yaratıldığı anlatılmıştır. Dolayısıyla bu âyeti kulların fiillerinin Allah tarafından yaratıldığına delil göstermek zayıf bir istidlaldir.

Âyetin anlamı iddia edildiği gibi ise, müşriklerin şirk ve günahları Allah'a nispet edilecek ki Allah ondan münezzehtir. Kur'an müşriklerin bu iddiasını reddetmektedir.[398] *"Ortak koşanlar diyecekler ki Allah isteseydi ne biz ne de babalarımız ortak koşmazdık. Bir şeyi de haram yapmazdık, onlardan önce yalanlayanlar da öyle demişlerdi de nihâyet azabımızı tatmışlardı. De ki: Yanınızda bize çıkarıp göstereceğiniz bir bilgi var mı?"*[399] Birçok âyet, insanların fiillerini kendilerine nispet etmektedir. *"Allah her nefsi kazandığıyla cezalandırmak için böyle yapar."*[400] *"Her kim bir iyilikle gelirse, o vakit ona ondan dalıa hayırlısı vardır; kim bir kötülükle gelirse, kötülük yapanlar sadece yaptıklarıyla cezalandırılır."*[401] Âyetleri, günahkârlara azabın yaptıklarından dolayı verildiğini vurgulamaktadır.

Örnek 5:

"O, size yeşil ağaçtan ateş yaptı da siz ondan yakıyorsunuz."[402] Ebu Muizz en-Nahvî, âyette geçen "yeşil ağac"ın Hz. İbrahim, "nar" kelimesinin de Hz. Peygamber'in "nur"u olduğunu söylemiş ve âyetin; *"Siz o nurdan faydalanıyorsunuz"* anlamında olduğunu iddia etmiştir.[403]

395 İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, VI,182, Rağıb, **Müfredat**, s.224, Kasımî, **Mehâsin**,V,179.
396 Saffat, 37/96.
397 Bkz. İbn Âşûr, a.g.e. 23/146.
398 Bkz. İbn Âşûr, a.g.y. Razî, **Mefâtih**, IX,344.
399 En'am, 6/148, Tevbe, 9/105, Hud, 11/121.
400 Bkz. İbrahim, 14/51, Fussilet, 41/20.
401 Kasas, 28/84.
402 Yasin, 36/80.
403 Zebidi, **İthâf**, a.g.y.

Tahlil ve Değerlendirme: Bu tahrif, Batınîyye'nin tahriflerinden başkası değildir. Zira âyetin hem yeri, hem de dil yönünden tahlili bu yoruma imkan vermemektedir. Âyet, dirilme ve münkirlere bir cevap niteliğindedir. Ölülerin dirilmesini mümkün görmeyenlere yer ve ateş örneğini vermiştir. Allah Teala, ölü toprağı yeşerterek diriltir. Yeşil ve taze olan bitki ise yakılmak sûretiyle kül haline getirilir. Biri ölü iken diriliyor, diğeri de yeşil ve taze iken kül haline getiriliyor, yani toprak ölüyor. Bunu gözlerimizle müşahede ettiğimiz için, insanların tekrar dirileceğini de garipsememeliyiz.

Örnek 6:

"Şâyet öksüzler hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın."[404] Çağdaş düşünürlerden Fazlurrahman, âyetin yetimle ilgili olduğunu, kadınlar arasında adaletin asla tesis edilemeyeceğini, bu nedenle Asr-ı Saadet'te birden fazla kadınla evliliğe geçici izin verildiğini ifade etmiştir.[405]

Tahlil ve Değerlendirme: Asrımızda en çok tartışılan konulardan biri de birden fazla evliliktir. Oryantalistlerin de en çok üzerinde durdukları konulardan birisidir. Bununla İslâm'ın kadına hakkını vermediğini, bu hükmün asrımızda uygulanamayacağını ifade etmeye çalışırlar. Birden fazla evlilik iddia edildiği gibi geçici değil, her zaman uygulanması, ailevi, sosyal ve ahlâkî nedenlerden dolayı başvurulan ve her zaman uygulanabilen bir hükümdür. Bunun geçici olduğunu söyleyen herhangi bir nass bilmiyoruz. Hz. Peygamber'den günümüze kadar uygulanmıştır. Zaman-zaman istismar edilerek uygulanması onun geçici olduğunu göstermez. Oryantalistler ve İslâm muarızları bu sayede İslâm'a karşı mücadele etmektedirler. Kur'an, onların tek şartla bizden memnun kalabileceklerini onun da ancak onların dinlerine girmekle gerçekleşebileceğini açıkça ifade etmektedir.[406] Diğer bir âyet de, onlara her türlü ikna edici deliller ortaya konsa bile İslâm'dan hoşnut olmayacaklarını ifade etmektedir.[407] İslâm, eşler arasında adaleti sağlamaya özen göstermiş ve eşleri arasında adaletsizlik yapan kişinin kıyamet gününde felçli bir vaziyette haşrolacağını haber vermiştir.[408] Kur'an'ın yasakladığı taraftarlık ve meyl, eşlerden herhangi birinin hukukunu kaybettiren meyildir. Zaten Kur'an'da *"Birine tamamen yönelip ötekini askıda (kocasızmış) gibi bırakmayın."*[409] denmektedir. Bunun nasıl uygulanacağını, "Allah'ım yapabildiğim taksimat bu ka-

404 Nisa, 4/3.
405 Bkz. Fazlurrahman, **Ana Konularıyla Kur'an**, s.123.
406 Bkz. Bakara, 2/120.
407 Bkz. Bakara, 2/145.
408 İbn Mace, **Nikah,** 47.
409 Nisa, 4/129.

dardır. Yapamadığımdan dolayı beni sorguya çekme."[410] Hz. Peygamber'in sefere çıktığında eşleri arasında kura çekmesi, insanın güç getiremediği durumlardan sorumlu olmayacağını gösterir. İslâm, evrensel bir dindir. Bazen zaman ve mekanı göz önünde bulundurmuştur, emir ve yasaklarını belirli bir zaman ve mekana göre sunmaz. Buna göre bazı insanlar çocuk sahibi olmak ve nefsani arzularını meşru yoldan tatmin etmek isterler. Bazı kadınlar da bedensel bazı engellerden dolayı kocalarının mezkur ihtiyaçlarını yerine getirmeye elverişli bulunmayabilirler.

Savaş ve bazı afetlerden dolayı bazı dönemlerde kadınların sayısı erkeklerden fazla olabilmektedir. Bu durumlarda gayr-i meşru ilişkilerin önüne geçmek için elbette birden fazla evlilik kaçınılmazdır. Batıda bu yasak olduğu için, gayri meşru birleşmelerin haddi ve hesabı yoktur. Hatta bir düşünürleri ölüm döşeğinde "Ben, ibret-i alem olması için evliliğinde tek eşiyle yetinen bir şahsı merak ediyorum, şimdiye kadar böyle birine rastlamadım, varsa öğrenmek istiyorum." demek sûretiyle meslektaşlarına gerçeği söylemiştir.[411]

Bir kadın evlilik hayatında tek eşle kalmayı mutlaka istiyorsa, nikah akdi esnasında bunu şart koşabilir. Kocası bunu kabul ettiği takdirde tek evlilik devam edecek, koca ikinci evliliğe girişirse, kadın ilgili mahkemeye başvurup boşanma talebinde bulunabilir."[412]

Örnek 7:

"Onlara Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani her biri birer kurban sunmuşlardı. (Kurban) birinden kabul edilmiş ötekinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kabul edilene) seni öldüreceğim demişti."[413] Hasan Basrî, (v.110/727) âyette geçen iki şahsın Adem'in çocukları olmadığını, İsrailoğullarından iki kişi olduğunu savunmuştur.[414]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorum, âyetin siyakıyla bağdaşmamaktadır. Zira âyette geçen iki şahsın kıssası devam etmektedir. Âyette sarih olarak "Adem'in iki oğlu" ifadesi kullanıldığından dolayı herhangi bir gerekçe olmadan zahir manadan sarf-ı nazar edilmez. Âyette geçen "iki şahsın" İsrailoğulları'ndan olmayıp, Âdem'in iki oğlu olduğuna şu hadis de delildir. "İlk katli gerçekleştirdiği için, insan öldüren herkesin günahından bir kısım Adem'in katil çocuğuna yazılır."[415]

410 Ebu Davud, **Nikah**, 38.
411 Kardavî, **Melâmihu'l-Müctemai'l-İslâmî**, s.356.
412 Kardavî, a.g.e. s.348.
413 Maide, 5/27.
414 en-Nesib, **Kavid**, II,656.
415 Buhari, **Diyet**, 2.

Örnek 8:

"İsrailoğulları bilginlerinin onu bilmesi onlar için bir delil değil midir?"[416] âyetine, *"İsrailoğulları bilginlerinin bunu bilmeye bir delilleri yok muydu?"* biçiminde meal verilmiştir.[417]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, Türkçe'ye yanlış olarak aktarılmıştır. Çünkü Arapça'ya vukufiyetlerinin az ya da çok olmasından ziyade, âyetin siyakına hiç dikkat edilmemiştir."[418] Âyetin sibak ve siyakı, Kur'an'ın Allah tarafından indirildiğini inkâr edenleri konu etmiştir. İlgili âyette de Kur'an'ın Allah tarafından nazil olduğunun İsrailoğulları'nın kitaplarında da yer aldığı, dolayısıyla bunu en iyi bilenlerin İsrail bilginleri olduğu ifade edilmiştir. Oysa verilen yanlış mealde sanki hitap İsrail bilginlerinin bizzat kendilerinedir.

Örnek 9:

"Allah size çocuklarınız hakkında erkeğe kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder."[419] Çağdaş yazar Avvada, kadına oranla erkek daha zayıf olduğundan, Allah kendisine mirasta kadının iki katı vermeyi emretmiştir, demektedir.[420]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorum birçok yönden yanlıştır. Şöyle ki; fizyolojik olarak zayıf olan erkek değil; bizzat kadındır. *"Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun, eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın olsun."*[421] Kadınlar, doğum, aybaşı halleri ve hamilelik gibi fıtri nedenlerden dolayı psikolojik olarak rahatsızlıklar geçirmektedirler. Bu nedenle aile riyaseti kadına değil erkeğe verilmişidir. *"Allah insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması nedeniyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur."*[422] Âyette söz konusu edilen yöneticilik, erkeğin kadına yaptığı harcama ve nafakadan dolayıdır. Ailedeki masraflar erkeğe yüklendiğinden mirasta onun kadından az alması, adil bir paylaşma değildir. Erkeğin aile riyaseti; zorbalık, kabalık ve tahakküm üzerine değil, merhamet, himaye ve şefkat üzerine bina edilmiştir. Kadın, kendisine verilecek mirası çalıştırıp artırma imkanına sahipken, erkek aldığını başta hanımı olmak üzere, ailenin diğer bireylerine harcamakla yükümlüdür. Birincisinin aldığı payın neması söz konusu iken, ikincisinin payı azalmakla karşı karşıyadır. Kadının erkeğin ya-

416 Şuara, 26/197.
417 Bkz. **Diyanet İşleri Başkanlığı Meali**, İstanbul, 1970, s.376.
418 Akdemir, a.g.e. s.27.
419 Nisa, 4/11.
420 Bkz. Cemal, **Kitabün Uhkimet**, a.g.e. s.110.
421 Bakara, 2/282.
422 Nisa, 4/34.

rısı alması, erkeğin zayıf olmasından değil, aksine malî yükümlülüklerinden kaynaklanmaktadır. Zaten mezkur âyete göre Allah Teala güçlü kesime ailevi riyaset ve yöneticiliği yüklemektedir.

Örnek 10:

"Şüphesiz sizin (kadınların) tuzağı gerçekten büyüktür."[423] Aynı yazar (Avvada) bu âyeti delil göstererek kadınların beceri ve hünerlerinin erkeklerden daha üstün ve daha kuvvetli olduğunu savunmuştur.[424]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorumda bir önceki yorumun aynısıdır. Zira âyet kadınların hüner ve beceri yönünden erkeklerden üstün olduklarını ifade etmemektedir. Âyet, kadınların bazı zafiyetlerini ortaya koymakta ve bundan dolayı hile ve onlardan çıkış yollarını araştırdıklarından söz etmektedir. Zaten âyet Yusuf kıssası bağlamında geçmiştir. Sûre kadın zafiyetinden kaynaklanan bir olayı anlatmaktadır.

"Yusuf (a.s) kendisi benim nefsimden murad almak istedi."[425] âyeti olaya kadının sebebiyet verdiğini ortaya koymaktadır. Hz. Yusuf Allah'ın kendisine vermiş olduğu güçlü irade ile iffetini korumuş ve kadına karşı koyabilmiştir. Kur'an'da geçen Süleyman-Belkıs kıssası da[426] kadının erkeğe oranla daha zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Kadın sonunda kendi hatasını anlamış ve *"Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık ettim. Süleyman'la beraber alemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."*[427] demiştir. Her konuda olduğu gibi, bu konuda da en güzelini Allah buyurmuştur; *"Erkek kız gibi değildir."*[428]

3.7. Yanlış Tevilden Kaynaklanan Sapmalar

Tevil, "evl" kökünden türetilmiş olup geri dönme manasındadır. Istılahi olarak da, anlamı birbirine mutabık olan iki ihtimalden birine havale etmektir.[429] Başka bir ifade ile tevil, âyetin gelebileceği anlamı vermektir. Tefsirde kesinlik söz konusu iken, tevilde birkaç ihtimal söz konusudur. Mesela *"Mirsad"* kelimesinin tefsiri yakınlık ifade eder. Tevili ise Allah'ın emirlerine karşı gelmekten, gafletten ve yasaklarını işlemekten sakındırmaktır.[430] İslâmî ekoller, hicrî ilk asırdan beri tevil konusunda çeşitli görüşler ortaya koymuştur. Mu'tezile, ke-

423 Yusuf, 12/28.
424 Cemal, a.g.y.
425 Yusuf, 12/26.
426 Neml, 27/15-44.
427 Neml, 27/44.
428 Al-i İmran, 3/36.
429 Rağıb, a.g.e. s.31; Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, s.214.
430 Zebidi, **İthafu Sadati'l-Muttakin Şerhu İhya**, V,145.

lamcılar, tasavvufçular ve Batınîyye tevili savunurlarken, Selefiyye ve Zahirîyye tevile şiddetle karşı koymuşlardır.[431] Sözgelimi, selefî ekolün öncülerinden İbn Kayyım, yanlış tevili ta'tilden yani, nasların iptalinden daha tehlikeli addetmiştir. Şöyle der: Tevil, ta'tilden daha sakıncalıdır. Zira tevilde nasların iptali söz konusu olduğu gibi, teşbih ve tahrif de söz konusudur."[432]

Tevili kökten reddetmek caiz değildir. Zira Kur'an, ilimde ileri gidenlerin gerekli yerlerde tevil yapabileceklerinden haber vermektedir.[433] Hz. Peygamber de İbn Abbas'a "Allah'ım onu dinde fakih kıl ve ona tevili öğret."[434] diye dua etmiştir. Tevili reddedenlerin de zaman-zaman tevile gittikleri görülmüştür. Tevile şiddetle karşı çıkanlardan İbn Hazm bile, "Seyhan, Ceyhan, Nil, Fırat cennet ırmaklarındandır"[435] ve "Evim ve minberim arası cennet bahçelerinden birisidir."[436] hadislerini tevil etmek durumunda kalmıştır. Şöyle der: "Cahillerin iddia ettikleri gibi, ravza-i mutahhara ile söz konusu nehirler cennetten ayrılmış parçalar değildir. Hz. Peygamber değerlerini beyan etmek ve ravza-i şerifte namaz kılmanın faziletini ortaya koymak için bu ifadeleri kullanmıştır. Ravza-i şerifde namaz kılmak cennete götüren amellerdendir. Mezkur nehirler,bereket ve bolluk kaynakları olduklarından 'cennet ırmakları' olarak ifade edilmişlerdir. Güzel güne 'cennet günü,' koyun için 'cennet hayvanı' denilmiş. "Cennet, kılıçların gölgesi altındadır.",[437] "Haceru'l-esved, cennettendir."[438] hadisleri de böyledir.[439] Suyutî, Ahmed b. Hanbel'in *"Rabbin geldi"*[440] âyetini, *"Rabbinin emri geldi"* olarak, *"Allah, gökler ve yerin nurudur."*[441] âyetini, *"Allah yer ve gökleri nurlandırandır."* biçiminde, *"Göklerde ve yerde olanları, Allah'ın bildiğini görmüyor musun! Üç kişi gizli konuşsa mutlaka dördüncüleri odur"*[442] âyetini de *"İlmiyle onların dördüncüsüdür"* şeklinde tevil ettiğini nakleder.[443] Kasımî, İbn-i Teymiyye'nin de delile dayalı tevile gittiğini kaydetmiştir.[444] Mevdudî, tevil konusunda (özetle) şöyle demektedir: Manası anlaşılmak istenen âyet, Arapça açısından lügat ve terkib yönünden gereği kadar incelenir. Sonra da âyetin sibak ve siyakı üzerinde durulur. Kur'an'ın çeşitli yerlerindeki bu konu ile ilgili âyetler toplanır, söz konusu âyetin olası yo-

431 Zebidi, a.g.e. s.146.
432 Ibn Kayyım, **Muhtasaru's-Sevaik**, s.34.
433 Al-i İmran, 3/7
434 Müslim, **Fedail**, 137.
435 Müslim, **Cennet**, 26.
436 Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III,236.
437 Buhari, **Cihad**,41.
438 Ahmed. B Hanbel, **Müsned**, III,172.
439 Ibn Hazm, **el-Muhallâ**, VII,330.
440 Fecr, 89/22.
441 Nur, 24/35.
442 Mücadele, 58/7.
443 Suyutî, **Kenzu'l-Ummâl**, s.275.
444 Kasımî, **Mehâsin**, XVII,6156.

rumlarından hangisinin bu âyetlerle uyuştuğuna ve hangilerinin çatıştığına dikkat edilir. Kur'an'ı bizzat Kur'an ile anlamaya çalışmalı. Bu konuda Resûlullah'ın kavil ve amel bağlamında açıklamaları varsa onlar da göz önünde bulundurulur. Ashab ve tabiinin de bu hususta görüşleri tarandıktan sonra ilgili âyet tevil edilir.[445]

Doğru tevil yanında kuşkusuz ki yanlış tevil de söz konusudur. Tefsirdeki sapmanın çoğunun bu tür tevilden kaynaklandığını söylersek haddi aşmış olmayız. Şu hadis konuya açıklık getirmektedir."Kim salt görüşüyle Kur'an'ı yorumlamaya çalışırsa isabet de etse hata işlemiştir."[446] hadisi, herkesin Kur'an hakkında ulu orta konuşmaması gerektiğini bildirmektedir. Cahil biri insanlar arasında hükmedip isabet de etse hata işler. Zira yetkisi dahilinde olmayan bir konuya müdahale etmiştir. Muhammed Gazali, hadis hakkında şunları der: Hadiste geçen "görüş"ten kasıt, kötü niyet ve Kur'an'ı yanlış yöntemlerle tefsir etmeye kalkışmaktır.[447] Tevilin doğru olması için nassın tamamını veya bir bölümünü iptal etmemesi gerekir. Aksi hâlde tevil, yanlış tevil kapsamına girer. *"Buna imkan bulamayan temastan önce aralıksız iki ay oruç tutsun buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyursun."*[448] âyeti, sarih olarak altmış fakirin doyurulmasını ifade ettiği halde, onu *"itamu taami sittine miskinen"* biçiminde tahrif edip mezheblerine uydurmak, yanlış tevile bir örnektir. Bu tevile göre âyetin anlamı; *"Altmış gün yedirsinler."* olur.

Tefsirde sapmanın bir nedeni de, insanların anlayış, kavrama ve becerilerinin değişik olmasıdır. Zaten herkesin düşünme, anlama, muhakeme yönleri bir olsaydı, ihtilaf da söz konusu olmazdı. Hz. Davud ve Hz. Süleyman peygamber idiler. Kur'an her ikisine idarecilik ve bilginin verildiğini, ancak Hz. Davud 'a nispeten oğlu Hz. Süleyman'ın idarecilik ve hükümde önde olduğunu belirtmektedir.[449] Yanlış tevilin sakıncaları konusunda Muhammed Gazali şunları der: Akide ile ilgili olmayan konularda yanlış tevilin küfür olmayıp, *"yanlış yorum"* kapsamına girer. Yukarıdaki âyete yapılan tevil bunu teyit etmektedir. *"Musa'ya 'değneğinle denize vur' diye vahyettik. (Vurunca deniz) yarıldı. (on iki yol açıldı) her bölüm kocaman bir dağ gibi oldu."*[450] Kimi müfessir, âyette geçen denizin yarılmasını *med-cezir* olayı olarak tevil etmiştir. Bu tevil küfrü gerektirmez. O, sadece yanlış bir tevildir. Küfrü gerektiren tevil ise, haşrı ahiretteki ceza ve mükafatı inkâra götüren tevil biçimleridir.[451] Şinkitî, (v.1393/1973) Kur'an'da geçen *yed*,

445 Mevdudî, **Fetvalar**, (Resâil, Mesâil) Çev. M. Osmanoğlu, Hamdi Chocan, III,15.
446 Tirmizi, **Tefsir**,1.
447 Gazali, **Keyfe Neteâmelu maa'l-Kur'an**, s.203
448 Mücadele, 58/4.
449 Enbiya, 21/78-79.
450 Şuara, 26/63.
451 Gazali, Muhammed, **Difaun ani 'ş-Şeria**, s.223

vech, istiva kelimelerini tevil etmeyi yanlış tevil kapsamına almakta ve bunu Eş'arî'nin görüşleriyle desteklemektedir.[452]

Mu'tezile, Allah'ın sıfatları, kader, mizan, sırat, şefaat ve ruyetullah gibi konuların geçtiği tüm âyetleri tevil eder. Bu teviller Mu'tezilî tefsirlerinde sıkça görülür. İhvan-ı Safa, tevilde ifrat eden ekollerdendir. Dine batınî ve felsefî bir yorum getiren ekol olarak bilinir. İbn Teymiyye kendileri hakkında şöyle der: Onların birçok görüş ve tevilinde küfür, cehalet kokmaktadır. Zahiren Rafizîliği yansıtıyorlarsa da hakikatte küfürden başkası değildir. Onlara göre Kur'an avamın anlamaktan aciz kaldığı remizlerden ibarettir. Cin ve şeytanlar da hislerin idrakinden gizlenmiş kötü nefislerdir. Melekler göklerin yıldızlarıdır. Cennet, gök tabakalarını cehennem de ay tabakasını sembolize eder. Küfre götüren teviller için.[453]

3.7.1. Konu İle İlgili Örnekler

Örnek 1:

"Rahman arşı üzerine istiva etti."[454] Muhyiddin İbn Arabî "İstiva"yı tasavvuftaki Muhammedî hakikat ile tevil etmiş ve âyete, *"Hakikat-i Muhammedi Rahmani arş üzerine istiva etti"*[455] anlamını vermiştir.

Tahlil ve Değerlendirme: Hem aklî ve hem de naklî olarak bu tevile gitmenin izahı yoktur.

Örnek 2:

"Yoluna gücü yeten herkesin o eve (gidip) haccetmesi insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Kim nankörlük ederse şüphesiz Allah bütün alemlerden zengindir."[456] Hariciler âyeti öne sürerek hac yapmayanları tekfir etmişlerdir.[457]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, *"Hacc etmeyen kâfirdir."* biçiminde olmayıp, *"Her kim nankörlük ederse"* biçimindedir. Âyette herhangi bir inkâr söz konusu değildir. Kaldı ki *"Küfr"* nankörlük anlamında da kullanılır. İbn Âşûr, âyetin hac farizasını ihmal etmeyen inkârcı Mekke müşriklerine bir reddiye olduğunu savunur. Bu nedenle âyetteki inkârı hakiki anlamda almış ve âyetin *"Kim İslâm'ı inkâr*

452 Şinkitî, **Tefsir**, VII, 295-300; Eş'ari, **el-İbâne**, 119-127
453 Bkz. Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, II,36-37, Ebu Zeyd, **Kütüb Hazzare Minhe'l-Ulema**, I,76.
454 Tâ-hâ, 20/5.
455 Bkz. İbn Arabi, **el-Fütuhatü'l-Mekkiyye**, I,152.
456 Al-i İmran, 3/97.
457 el-Kisi, Mervan, İbrahim, **Meâlimu'l-Hudâ**, s.117.

ederek haccederse o küfre varmıştır. Allah onun yaptığından ganidir."[458] tevilinde olduğunu söyler.

Örnek 3:

"Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar."[459] Mu'tezile, *"Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz."*[460] bölümünde vakfeder ve âyeti, tevbe etmeyi faydasız kılan prensipleri için böler. Onlara göre şirk tevbeyle affedilmez.

Tahlil ve Değerlendirme: Allah, tevbe şartıyla tüm günahları affedeceğini beyan etmiştir. *"Allah tüm günahları bağışlar."*[461], *"Rahmetim her şeyi kuşatmıştır."*[462]

Örnek 4:

"O âyetlerimizi inkâr edenleri yakında bir ateşe sokacağız, derileri piştikçe azabı tatsınlar diye onları başka derilerle değiştireceğiz."[463] *Mücessime'nin Karamite ekolü ile İhvan-i Safa* başta olmak üzere, birçok ekol yukarıdaki âyeti "tenasüh" için delil göstermiştir.[464]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetin sibakı cehennemliklerin durumlarıyla ilgilidir. Tenasuh hayatıyla tevil etmek tahriftir.

Örnek 5:

"İlle onun tevilini gözetiyorlar, onun tevili geldiği gün önceden onu unutmuş olanlar derler ki doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmiş."[465] Karamite ekolü, âyette geçen *gün*ü öncüleri olan Muhammed b. İsmail'in *zuhur edeceği* gün olarak tevil etmiştir.[466]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorum küfre götüren tevillerdendir. Zira, âyet tamamıyla kıyamet ile ilgilidir, söz konusu tevil ise ahireti reddeder mahiyettedir.

Örnek 6:

"Ey Ademoğulları! Size çirkin yerlerinizi örtecek giysi, süslene-

458 İbn Âşûr, **Tefsir**, IV, 24.
459 Nisa, 4/48.
460 Ahmed Emin, **Zuhru'l-İslâm**, IV,54.
461 Zümer, 39/53.
462 A'raf, 7/156.
463 Nisa, 4/56.
464 Sabbağ, **Buhus fi Usuli't-Tefsir**, s.139.
465 A'raf, 7/53.
466 Sabbağ, a.g.e. s.140.

cek elbise indirdik. Hayırlı olan korunma elbisesidir."[467] Gazzalî, (v.505/1111) âyeti tasavvufi bir yöntemle tevil etmiştir. Şöyle ki: Ona göre; libas ilim, riş (ziyneti) yakin, takva libası ise hayadır.[468]

Tahlil ve Değerlendirme: Kelimelerde asıl olan zahirî manadır. Herhangi bir zaruret bulunmadıkça kelimelerin Arapça anlamlarıyla yetinmeli. Yukarıdaki âyet ise Allah'ın insanlara verdiği giysi nimetlerinden söz etmekte ve giysileri maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

Örnek 7:

"İnsanların elleriyle kazandıkları (günahlar) yüzünden karada ve denizde fesat çıktı."[469] Kimileri, âyette geçen "kara"yı organlarla, "kalb"i de "deniz" ile tevil etmiştir.[470]

Örnek 8:

"Biz, ey ateş İbrahim'e serinlik ve esenlik ol dedik."[471] Çağdaş yazar Muhammed Ebu Zeyd âyeti şöyle yorumlamıştır: Âyetin vermek isteği mesaj; Allah Teala'nın Hz. İbrahim'i ateşe düşmekten kurtarmasıdır.[472]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, İbrahim'in ateşten kurtulmasını anlatıyorsa, ateşin kendisi niçin Hz. İbrahim için serin ve esenlik olsun?"[473]

Örnek 9:

"Davud'a dağları ve kuşları boyun eğdirdik. Onunla beraber tesbih ediyorlardı."[474] Ebu Zeyd; "âyette geçen *"tesbih ediyorlardı"* ifadesinden kastın, savaş sanatında kullandığı silahları dağdaki madenlerden yapan Hz. Davud'a dağlardaki madenlerin görünmesidir" demektedir.[475]

Tahlil ve Değerlendirme: Eğer durum Ebu Zeyd'in iddia ettiği gibi olsaydı, aynı durum bütün insanlar için söz konusu olurdu ve bu konuda Hz. Davud ile başka herhangi bir insan arasında bir fark bulunmazdı.[476]

467 A'raf, 7/26.
468 Gazzali, **İhya**, I,21.
469 Rum, 30/41.
470 Zehebi, **et-Tefsir ve'l-Müfessirun**, III,31.
471 Enbiya, 21/69.
472 Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s.248.
473 Şimşek, a.g.e. s.249.
474 Enbiya, 21/79.
475 Şimşek, a.g.y.
476 Şimşek, a.g.y.

Örnek 10:

"Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu verir."[477] Gazzalî'ye göre âyet, *"Kim Allah'tan korkarsa Allah onu, şüphe ve meşakkatten kurtaracak bir çıkış verir. Eğitimsiz ilim ve deneyim olmadan da beceri verir."*[478]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an ve hadislerde ilmin çalışma ve gayretle elde edilebileceğini ifade eden yüzlerce nas bulunmaktadır. Sözgelimi, Kehf Sûresinde geçtiği gibi,[479] Hz. Musa'nın, Hızır'dan ilim öğrenmek için sefere çıkması, hadis usulü kitaplarında, *"er-Rihle fi Talebi'l-Hadis"* konusu ilim için gayret göstermenin önemini ifade etmektedir."Talim görmeden alim olamazsın."[480] hadisi de ilmin ancak kendi yöntemiyle elde edilebileceğini göstermektedir.

Örnek 11:

"Allah'ın mescitlerinde Allah'ın adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır?"[481] Âyetteki "mescitler", "zikretmekten alı konan kalplerle" tefsir edilmiştir.[482]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetin sibak-siyak ile mescidin lügat anlamı, yapılan tevile imkan tanımamaktadır.

Örnek 12:

"İsrailoğulları'nı denizden geçirdik. Fakat Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip etti. Denizde boğulacağını anlayınca Firavun, 'gerçekten, İsrailoğullarının inandığı Tanrıdan başka tanrı olmadığına inandım ve ben de Müslümanlardanım' dedi. Ona, 'şimdi mi! Daha önce baş kaldırmış ve bozgunculardan olmuştun' dendi. Senden sonrakilere ibret olsun diye bugün senin cesedini çıkarıp atacağız. Gerçekten insanlardan çoğu âyetlerimizden habersizdir."[483]

Kur'an tevili konusunda ulaşabildiğimiz en ilginç tevillerden birisi de; Şeyhu'l-Ekber olarak bilinen Muhyiddin Arabi (v.638/1240)'nin yukarıdaki âyetler konusunda yapmış olduğu tevildir. Özetle şöyle demektedir: "Ye's halinde bile olsa, Allah, zorda kalıp kendisine yönelen birinin iman etmesini reddetmekten münezzehtir. Boğulma esnasında

477 Talak 65/2.
478 Gazzalî, **İhya**, III,20
479 Bkz. Kehf, 18/60-82.
480 Darimi, **Mukaddime**, 29.
481 Bakara, 2/114.
482 Şatıbi, **el-Muvafakat**, III,301.
483 Yunus, 10/90-92.

Firavun'un Allah'a yönelmesinden daha muazzam bir şey düşünülebilir mi? Allah Teala, "Darda kalana kendine yalvardığı zaman karşılık veren ve (başındaki) sıkıntıyı gideren kim?"[484] âyetiyle kendisine yalvarana karşılık vereceğini ve sıkıntısını gidereceğini beyan etmiştir. Şöyle der: Firavun halisâne bir şekilde iman etmiştir. Tüm bunlar; Firavun'un iman ettiğini ve boğulduğu için şehadet mertebesine ulaştığını gösterir.[485]

Tahlil ve Değerlendirme: Âlûsî, İbn Arabî'nin görüşlerini aktardıktan sonra, bu garip tevil konusunda şunları der: Firavun'un imanı kabul edilmediği için küfür üzere öldüğüne delalet eden âyetler kesindir. Onlardan bazıları şunlardır. *"Karun, Firavun ve Haman'ı da (helak ettik). Andolsun Musa onlara açık delillerle geldi. Fakat onlar o yerde büyüklük taslayıp âyetlerimizi kabule yanaşmadılar. Nitekim hepsini günahlarıyla yakaladık. Onlardan kiminin üstüne taş yağdıran bir fırtına gönderdik. Kimini korkunç bir ses yakaladı. Kimini yere batırdık, kimini de boğduk."*[486] âyetleri, Firavun'un küfrünün devam ettiğini *"Nihâyet onu Firavun ailesi aldı ki kendilerine bir düşman ve başlarına dert olsun."*[487] âyeti de Musa (a.s)'ya ezeli bir düşman olduğunu göstermektedirler. *"İsrailoğullarını denizden geçirdik. Fakat Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip ettiler. Denizde boğulacağını anlayınca Firavun; 'Gerçekten İsrailoğullarının inandığı tanrıdan başka tanrı olmadığına inandım ve ben de Müslümanlardanım' dedi."*[488] âyetinde geçtiği gibi, Firavun, İsrailoğullarının inandığından başka tanrı olmadığına inandığını söylemiş, bununla da neye iman ettiği anlaşılmıştır. Allah'a iman ettiği kabul edilse bile, Hz. Musa'ya iman etmediği kesindir. Böyle bir imanın yetmediği konusunda ulema müttefiktir. Zira bir insan binlerce defa Allah'a inandığını söyler ancak elçisine inanmazsa imanı makbule geçmez."[489]

Örnek 13:

"Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin karardığı günü (düşünün) İmdi, yüzleri kararanlara: İnanmanızdan sonra kafir mi oldunuz! Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı! (denilir.)"[490] Vahdeti Vücutçu müfrit bazı tasavvufçular, "tadın azabı" ifadesinden, "tadın" kelimesini cehennem azabının, can yakan bir şey değil, tatlı bir şey olduğunu belirtiyor. Böyle bir tefsir tamamen batıldır ve Kur'an'ı tahriftir.[491]

Netice olarak, tevil konusunda şunları diyebiliriz. Tefsirde görü-

484 Neml, 27/62.
485 Âlûsî, **Tefsir**, XI,187.
486 Ankebut, 29/39-40.
487 Kasas, 28/8.
488 Yunus, 10/90.
489 Âlûsî, a.g.e. XI,187-188.
490 Al-i İmran, 3/106.
491 Krş. İslâmoğlu, **Yahudileşme Temayülü** s.189.

len sapmanın büyük bir bölümü yanlış tevilden kaynaklanmaktadır. İslâm akidesi ve Arapça'ya aykırı düşmeyen tevilden yararlanılabilir.

3.8. Zahir Anlamdan Sarf-ı Nazar Etmekten Kaynaklanan Sapmalar

Kur'an'da asıl olan zahirî manadır. Zahiri anlam, Arapça dil kurallarına göre anlaşılan sözdür. Saadet asrından Abbasilere kadar "Kur'an'ın Batınîliği" diye herhangi bir sorun yoktu. Kur'an Arapça olarak nazil olduğundan Arap dili kuralları ve kelimenin zahirî anlamı göz önünde bulundurularak tefsir edilirdi. Abbasiler döneminde görülen "Batınîlik" hareketi bu sorunu beraberinde getirdi. Batınîler, asılsız bazı haberleri referans göstererek Kur'an'ın zahirî anlamından ziyade batınî anlamının önemli olduğunu yaymaya başladılar. Zebidî, (v.893/1488) "Kur'an'da aslolan zahirî anlamdır, zahirî anlamdan sarf-ı nazar etmek, birçok hatayı beraberinde getirir, kim, zahirî anlamı göz önünde bulundurmadan batın anlam ile Kur'an esrarına vakıf olduğunu iddia ederse, kapıyı kullanmadan içeri gireceğini iddia etmiş olur.[492]

Kur'an'ın batınî anlamının varlığını iddia edenler; görüşlerini şu delillere dayandırırlar: Hz. Ali şöyle demiş: Kur'an'ın zahirî, batınî, sınır ve başlangıcı vardır, isteseydim, Fatiha Sûresi'nin tefsirinden yetmiş deve yükü mana çıkarırdım. Gazzalî'nin ismini zikretmediği bir alimden naklettiği şu söz de bu görüşü savunanların delillerindendir; "Her âyetin altmış bin anlamı vardır. Kur'an yetmiş yedi bin ilmi içermektedir, her kelimenin zahirî, batınî, matla' ve çıkışı vardır."[493]

3.8.1. Batınî Tefsire Gitmenin Şartları

Batınî tefsir için iki şart vardır:

1- Verilecek anlamın Arapça'ya uyması, yani dil kaidelerine muhalif düşmemesi,

2- Verilecek anlamı destekleyecek başka delillerin bulunması.[494] Kâsimî; böyle bir tefsir biçimini,'Allah'ın âyetteki maksadı' olarak tanımlar.[495]

492 Bkz. Gazzali, **İhya**, (İthaf ile beraber) V,144.
493 Rivâyetlerin kritiği için bkz. Zebidi, **İthaf**, V,129.
494 Kasımî, Mehasin, **Mukaddime**, s.67.
495 Kasımî, a.g.e. s.53

3.8.2. Kur'an'ın Zahirine Ters Düşmeyen Batınî Tefsir Örnekleri

Örnek 1:

"Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman."[496] âyetinin zahirî anlamı, yardım ve fethin geleceğidir. Bununla beraber İbn Abbas âyete, zahirî anlamla çelişmeyen diğer bir anlam vermiştir. Hz. Ömer, İbn Abbas'tan mezkur âyetin anlamını sorunca; "âyet, Resûlullah'ın ecelinin yaklaştığına işaret ediyor" demiştir. Allah Teala, âyetle Hz. Peygamber'e ecelinin yaklaştığını haber vermiştir. Sûre'nin zahir anlamı; Resûlullah'a zafer ve fetihten sonra Allah'a hamd etmesini emrederken, batınî olarak da ecelinin yaklaştığını haber vermiştir."[497]

Örnek 2:

"Kimdir o, Allah'a güzel bir borç verecek olan ki Allah'da onun verdiğini kat kat artırsın ve onun için şerefli bir mükafat versin."[498] âyeti nazil olunca, Ebu Dahdah şöyle dedi: "Allah kerem sahibidir, bize verdiğini karz-ı hasen olarak tekrar bizden talep etmektedir. Yahudiler ise, *"Allah fakir bizler ise zenginiz."*[499] dediler. "Ebu Dahdah'ın vermiş olduğu mana batınî olup, Kur'an'ın vermek istediği mesajı ifade eder. Yahudilerin anladığı ise zahirî mana olup Kur'an'ı anlamadıklarını ifade eder.[500]

Örnek 3:

"Ona temizlerden başkası dokunmaz."[501] Sibak-siyak konusu bağlamında da değindiğimiz gibi âyet, zahirîyle abdestsiz ve cünüp olan kimselere Kur'an'a dokunmanın yasak olduğunu gösterebildiği gibi, batınıyla da Kur'an'dan ancak her türlü kötülük ve manevi pislikten arınmış, kalpleri ilahi nurla aydınlanmış kişilerin istifade edebileceklerini göstermektedir. Dolayısıyla her el ona dokunamadığı gibi, her dil onu okuyamaz ve her kalp de onun anlamını kavrayamaz.[502]

Örnek 4:

"Kadınların mihrlerini bir hak olarak (gönül hoşluğuyla) verin."[503] âyeti, zahirîyle kadınlara mihrlerinin verilmesini emrederken,

496 Nasr, 110/1.
497 Kasımî, a.g.y. I,53.
498 Hadid, 57/11.
499 Al-İmran, 3/181.
500 Kasımî, a.g.e. s.58.
501 Vakıa, 56/79.
502 Gazzali, **İhya**, V,84.
503 Nisa, 4/4.

batınî yönüyle de, kadınların mallarında diledikleri gibi tasarruf edebileceklerini vurgulamaktadır.[504]

Örnek 5:

"Kim de kendisine doğru yol belli olduktan sonra elçiye karşı gelir ve müminlerin yolundan başka bir yola uyarsa, onu döndüğü yola yöneltiriz ve cehenneme sokarız."[505] âyeti bir yönüyle Resûlullah'a karşı gelip müminlerin yolundan çıkanları cehennemle tehdit ederken, diğer yönüyle de icmanın gerekliliğini göstermektedir.

Müzenî ve Rabi', İmam Şafiî'den şunu naklederler: Bizler Şafiî'nin yanında oturuyorduk, yaşlı biri gelip;

-Ey İmam sana bir meseleyi sorabilir miyim? dedi. İmam: sor dedi.

-İslâm'ın kaynağı nedir?

-Kur'an,

-Sonra

-Sünnet,

-Sonra,

-İcma,

-İcmanın Kur'an'dan delili nedir? İmam düşündü hatırına gelmedi.

-Sana üç gün mühlet veriyorum, git düşün sonra bana gel dedi. Bu arada İmam'ın yüzü kızarmıştı. Uzun bir süre dışarı çıkmadı. Bu süre zarfında Kur'an'dan delilini arıyordu. Üç gün sonra neşeli olarak soruyu soranın yanına geldi selam, verdi.

Adam;

-Ey İmam! İcmanın delilini buldun mu? dedi. İmam, Euzu besmeleden sonra yukarıdaki âyeti okudu ve şunu ekledi: "Allah ancak farzın terkinden dolayı 'cehenneme' sokarız" der. Yaşlı adam tatmin olarak İmam'ın yanından ayrıldı."[506]

Örnek 6:

Çağdaş müfessir İbn Aşûr, şartlarına uygun olarak yapılan batınî tefsiri yanlış ve ölçüsüz batınî tefsirden ayırarak şu misali verir: Selef tarafından zahirîn yanında batınî tefsir de yapılmıştır. Bu yorum mut-

504 Suphi, Abdulmecit, **el-Menâhic el-Fıkhiyye**, s.31.
505 Nisa, 4/115.
506 Süphi, a.g.y.

lak anlamda tefsir olmayıp, Kur'an nazmının böyle bir tefsire de müsait olduğunu kanıtlamak içindir. Zaten ulema, böyle yorumları "Kur'an'ın anlamı" olarak değil, "işârî tefsir" olarak nitelemiştir."Makbul batınî tefsir"i diğerinden ayıran nokta budur. Hz. Peygamber, "Melekler, içinde köpek ve resim bulunan eve girmezler."buyurmuştur.[507] Kalp, meleklerin karargahıdır. Melekler, köpek ve resim bulunan yerlere girmediği gibi, içinde hiddet, şehvet, haset, kin, ucb, kibir vs. hasletlerin bulunduğu kalplere de girmezler.[508]

Örnek 7:

"İbrahim ve İsmail'e "tavaf edenler, ibadete kapananlar rükû ve secde edenler için evimi temizleyin diye emretmiştik."[509] "âyeti, zahirîyle Ka'be'nin temizliğini emrederken, diğer yönüyle de vücudun merkezi ve organların karargahı konumundaki kalbin her türlü manevi kirlerden temizlenmesinin gerekliliğine işaret etmektedir.

Şartlarına uyularak yapılan batınî tefsirin makbul olan yönünü örneklendirdikten sonra, şimdi de şartlarına uyulmadığı için yapılan batınî tefsir sapmalarını örneklendirelim.

3.8.3. Batınî Anlama Gitmekten Kaynaklanan Sapma Örnekleri

Örnek 1:

"İki taraf arasında bir perde ve A'râf üzerinde de hepsini işaretleriyle tanıyan erkekler vardır."[510] Şia, âyette geçen "el-A'râf"tan kastın dağlar olduğunu söylemiştir. A'raf'ın üzerinde marifet ehli olan duracaktır."[511] demişlerdir.

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorum, hem dil hem de âyetin sibak ve siyakı açısından mümkün değildir. Zira âyet, cennetlik ile cehennemliklerin durumlarını anlatmaktadır. Dağ ile uzaktan-yakından bir ilgisi bulunmamaktadır. Kur'an, ahirette dağların ufalanıp savrulacağını haber vermiştir.[512]

507 Buhari, **Halk**,38.
508 İbn Âşûr, a.g.e. I,35.
509 Bakara, 2/125.
510 A'raf, 7/46.
511 İbn Âşûr, a.g.e. I,33.
512 Tâ-hâ, 20/105.

Örnek 2:

"İçinizden oraya uğramayacak hiç kimse yoktur."[513] Gulat-ı Şia, âyeti, çocukluktan beri yapılan günahlara şamil kılmaktadır. Bu yoruma göre, kişi ancak çocukluktan beri yapmış olduğu günahlardan vazgeçmekle Allah'ın rızasına ulaşabilecektir.[514]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorum, hem dil bilgisi hem de âyetin konumu itibariyle yanlıştır. Zira âyet, mahşer ile cehennem bahsi bağlamında zikredilmiş, içinde çocuk veya günah bahsi geçmemektedir.

Örnek 3:

Şia, *"Firavun'a git, çünkü o azdı."*[515] âyetinde geçen "Firavun"u kalp ile tevil etmiştir. Bu yorum, hem Kur'an nazmı hem de dil açısından mümkün değildir.[516]

Örnek 4:

"İncir ve zeytine andolsun"[517] İlahiyatçı Yaşar Nuri Öztürk, âyette geçen 'et-Tin' hakkında şunları der: "Tin, 'incir' ağacı demektir, işaret ettiği mana, Budha'ya ilhamın geldiği ağaçtır, Budha, adı anılmayan peygamberlerdendir.[518]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen "et-Tin" kelimesini Budha'nın altında yaşadığı ağaç ile tevil etmenin izah ve mantığı yoktur. Zira "et-Tin" ağaç değil, 'incir' demektir. Peygamberler cümlesinden addettiği "Buda" hakkında Ana Britannica ansiklopedisi şunları yazmaktadır: "Budacılığın kurucusu bir keşişten etkilenen genç prens (Buda) başdinçliğe ulaşmanın yollarını aramaya koyuldu."[519]

Peygamberler sadece vahiyle hareket ederler. Budha ise 'Buda' dininin kurucusu ve keşişten etkilenen bir kişidir. Kur'an, peygamberlerin Allah'tan aldıkları öğretilerle insanları doğru yola ilettiklerini haber vermektedir.[520] Onlar, insanlar için takip edilmeleri gereken rehberlerdir. Dolayısıyla onlara uymak gerekir."[521]

Kısacası, Öztürk'ün peygamber dediği Budha, Budizm'in kurucusudur, öğretilerini kendisi gibi bir insandan almıştır. Ulaşabildiğimiz

513 Meryem, 19/71.
514 İbn Âşûr, a.g.y.
515 Tâ-hâ, 20/24.
516 İbn Âşûr, a.g.y.
517 Tin, 95/1.
518 Bkz. Öztürk, **Kur'an'daki İslâm**, s.67.
519 **Ana Britannica**, VI,413.
520 Enbiya, 21/73.
521 En'am, 6/90.

özellikleri, onun peygamber olmaktan çok, yaşadığı toplumdan etkilenerek reformlar yapmaya çalışan bir ruhban olduğunu kanıtlamaktadır. Peygamberler, İslâm dinini tebliğ etmişlerken, Buda Budizmi yaymaya çalışmıştır.

Örnek 5:

"Biz her şeyi sayıp yazmıştık."[522] Muhyiddin Arabi, âyeti tefsir ederken, Kur'an'ın yüzbin altıyüz ilmi içerdiğini belirtmiştir.[523]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an'ın insanlığın muhtaç olduğu konuları içermesi bir gerçektir. Fakat bunu herhangi bir rakamla sınırlandırmak mümkün değildir. Söz konusu âyet, Kur'an'la ilgili olmayıp Levh-i Mahfuz'la ilgilidir.

Örnek 6:

"Onları bana getirin (dedi). Bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı."[524] Ebu Bekir Şibli, giymek istediği elbiseyi yırtıp onda bir delik açmadan giymezdi. İşin garibi bu hareketini de yukarıda geçen âyete dayandırırdı.[525]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, Hz. Süleyman'ın Allah yolunda cihad için beslediği atları, Allah'a şükrün ifadesi olarak eliyle okşayıp onları tımar ettiğini haber vermiştir. Şibli' nin yorumu ise, Allah'ın yasakladığı ve günah olarak nitelendirdiği israf ve savurganlığı ifade etmektedir.

Örnek 7:

"Dedik ki: "Ey Adem sen ve eşin cennette oturun, ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyin; ama şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz."[526] Sehl et-Tusterî, âyette geçen"eş-şecere"nin ağaç anlamında olmadığını,'nefsin Allah'tan başkasıyla sükûnet bulması' anlamında olduğunu iddia etmiştir.[527]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, Hz. Âdem ve eşinin cennetteki durumlarıyla ilgilidir. Arapça'da "eş-şecere"nin anlamı ağaçtır.

522 Nebe, 78/29.
523 Bkz. Şatıbi, **el-Muvafakât**, III, 297 (**el-Fütuhat el-Mekkiyye**'den naklen)
524 Sad, 38/33.
525 Şatıbi, **el-Muvafakât**, III, 279.
526 Bakara, 2/35.
527 Şatıbi, **el-Muvafakât**, III, 299.

Örnek 8:

"Allah'ın yardımı ve fethi geldiği zaman"[528] Mehdi namıyla meşhur Şiî hükümdar Ubeydullah'ın Afrika'yı fethettiği sırada Kutametü Kabilesinden "Nasrullah" ve "Feth" adlarında iki yardımcısı vardı. Zaman zaman kendilerine şöyle derdi: "Sizler Allah'ın Nasr Sûresi'nde kastettiği şahsiyetlersiniz. Ubeydullah, Kur'an metni üzerinde tahrifat yapma cüretini de göstermişti. *"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz."*[529] âyetinden, "küntüm" kelimesini çıkarıp kendi kabilesinin ismi olan *"Kutametü"* kelimesini yerleştirme hamakatını göstermişti.[530]

Tahlil ve Değerlendirme: Güya, Allah, Resûlü'ne şöyle vahyetmiş: "Ey Muhammed, senin vefatından iki yüz yıl sonra 'Nasrullah' ve 'Feth' adında iki şahıs gelecek ve insanlar fevc-fevc İslâm'a gireceklerdir. Bundan dolayı sen de Allah'ı tesbih et ve istiğfarda bulun!

Örnek 9:

"Talut askerlerini yürütüp çıkarınca dedi ki: Allah sizi bir ırmakla deneyecektir. Kim ondan içerse benden değildir."[531] Kimileri, âyeti şöyle tevil etmiştir: "Allah, bu âyetle dünyayı misal vermiştir. Dünya "nehir"dir. Nehirden içen dünyaya meyletmiştir. İçmeyen ise isabet etmiştir. Sadece bir yudum alan, ihtiyacı kadarını almış ve isabet etmiştir.[532]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an *"Bir lokma, bir hırka"* anlayışını reddetmiş, yer ve gökteki tüm nimetlerden yararlanıp dünyadan nasibimizi almamızı emretmiştir.[533] Nitekim Hz. Peygamber mal talebinde bulunan arkadaşına; "Allah'ım onun malını ve çocuklarını çoğalt"[534] buyurmuş ve keza malın önemi hakkında da; "Güzel mal iyi insan için ne kadar güzel"[535] demiştir.

3.9. Nesh Çerçevesinde Görülen Sapmalar

Lügatte, kaldırmak ve izale etme anlamına gelen[536] neshin ıstılahî anlamı; şer'î bir delilin sonradan gelen başka bir şer'î delille kaldırılmasıdır.[537] Tefsirde meydana gelen sapmalarda, nesih anlayışının

528 Nasr, 110/1.
529 Al-i İmran, 3/110.
530 Kasımî, **Mehâsin**, (Mukaddime), I,64.
531 Bakara, 2/249.
532 es-Sebt, a.g.e. I,246.
533 Kasas, 28/77.
534 Müslim, **Fedaili's-Sahabe**,141.
535 Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 1/187
536 İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XIV,121.
537 Cürcânî, **et-Ta'rifat**, s.250.

önemli bir yeri vardır. Tefsirde neshi kabul etmeyenler olduğu gibi, Kur'an'ın yüzlerce âyetinin mensuh olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Önce de ifade ettiğimiz gibi Kılıç âyetiyle[538] üçyüz âyetin nesh edildiğini savunanlar olmuştur.[539] Mensuh oldukları iddia edilen âyetlerin bir bölümü, güçsüz durumlarda sabır ve affetmeyi emreden âyetlerdir. Nesh çerçevesinde yapılan yorumların çoğu yanlıştır. Zira neshedildiği iddia edilen âyetlerin tatbik edileceği durumlar söz konusudur. Ulu orta herkesin nesh konusunda ahkâm kesmemesi ve gelişi güzel bir takım âyetlere mensuh dememesi gerekir. Nesh konusunda şu kurallara dikkat edilmelidir:

1- Varsayımla nesh söz konusu olmaz.

2- nesh, ancak emir ve yasaklarda olur.

3- Aynı konuda, iki defa nesh olmaz.

4- Âyetlerde, asıl olan *muhkem* olmalarıdır.

5- Herhangi bir illetten dolayı, bir zaman biriminde uygulanabilir bir hüküm, illetin kalkması neticesinde değişmişse, nesh söz konusu olmaz.

6- Belli bir zaman veya herhangi bir gaye için, varid olmuş bir hüküm, söz konusu gayenin kalkmasıyla nesh meydana gelmez.[540]

Nesh konusunda, düzeltilmesi gereken diğer önemli bir husus da fevri ve aşırı hareket edilmemesidir.

Neshin vuku bulup bulmadığı üzerinde daha fazla tartışmaya girmeden neshi kabul edenlerin görüşlerini özet olarak vermek istiyoruz: Şöyle derler: Allah kullarını herkesten çok sevmektedir. Herhangi bir hükmü geçici olarak onlara emreder, onları eğittikten sonra, fıtrat ve bulundukları ortama uygun olan yeni bir hükmü emretmesi maslahata aykırı değildir. Kaldırılan hükmün tilavet edilmesi de kendilerine önceki durumlarını hatırlatmak içindir.

Nesh konusunda yapılan saplantıları örneklendirmeden, Mustafa İslâmoğlu'nun nesh konusundaki değerli mütâlaalarını aktarmak istiyoruz. Şöyle der: "Şeriatlar arasında nesh vardır. Yahudiler, Resûlulah'ın peygamberliğini reddetmek için neshi inkâr ettikleri halde Tevrat'ta nesh olduğuna dair bir çok örnek vardır. Örneğin, önceki şeriatlarda Cumartesi yasağı yokken Tevrat'ta Cumartesi günü dünya işi yapmak yasaklanmıştı. Hz. Nuh şeriatında kan hariç tüm hayvanlar helâl iken Tevrat'ta bazı hayvanların eti yasaklanmıştır. Tevrat'ta buzağıya tapanların öldürülmeleri emredildikten sonra bu emir sonradan

538 Tevbe, 9/5.
539 Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vezir el -**Musaffâ fi Usuli'l-Fıkh** s.720.
540 es-Sebt, a.g.e. II, 725-741.

neshedilmiştir. İncil de Tevrat'ın bazı hükümlerini neshetmiştir. Bunun en bariz örneği, Tevrat'ta Cumartesi yasağı olduğu halde İncil'de bu yasağın nesh edilmiş olmasıdır.

İslâm şeriatında da nesh vaki olmuştur. Ancak bu yukarıda verdiğimiz sahih rivayette görüldüğü gibi, tamamen kaldırılma ya da unutturulma şeklinde gerçekleşmiştir. Sahabe ve tabiinden birçokları da bu görüştedir. Kur'an'ın iki kapağı arasında yazılı olup da hükmü geçersiz olan hiçbir âyet yoktur. Şeriatların maksatlarından biri olan "tedricilik" sünnetini göz önüne almayan bir kısım ulema, bazı âyetler arasında çelişki olduğunu zannedip bir kısmını bir kısmıyla mensuh addetmişlerdir. Lakin, Hz. Peygamber'den Kur'an'da metni bulunan hiçbir âyet için "bu âyet mensuhtur" biçiminde sahih bir rivayet gelmemiştir. Bizce bu çok önemlidir. Ayrıca, mensuh olduğu üzerinde tüm ümmet alimlerinin ittifak ettikleri bir tek âyet yoktur. Bu durumda nasıl zannî bir delil ya da yaklaşımla, sübutu kat'i olan bir âyetin hükmü iptal edilir? Bu, eğer iyi düşünülürse çok büyük bir vebaldir. Hele zannî bir delil olan "hadis" ile kat'i bir delil olan "ayet"i neshetmenin ne şer'i ne de akli izahı yapılamaz."[541]

İbn Hazm nesh konusunda aşırı gidenler arasındadır. *En-Nasih ve'l Mensuh* adlı risalesinde, 48 sûrede 114 âyetin mensuh olduğunu savunmuştur. Adı geçen risaleden birkaç örnek alıntılıyoruz.

3.9.1. Nesh Çerçevesinde Yapılan Sapma Örnekleri

Örnek 1:

"*İnsanlara güzel söz söyleyin.*"[542] İbn Hazm, âyetin kılıç âyetiyle neshedildiğini savunmaktadır.[543]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, İslâm ahlâkının cihanşümul bir özelliğini ortaya koymaktadır. İnsanlara güzelliği emreden çok âyet mevcuttur. Resûlullah da, İslâm'ın "güzel ahlâktan" ibaret olduğunu beyan etmiştir.[544] Kur'an, kendisinin en büyük rab olduğunu iddia eden Firavun'a bile güzellikle gidilmesini emretmişken, nasıl olur da bu davranışı diğer insanlara uygun görmeyiz.

Örnek 2:

"*Onların Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki onlar da*

541 İslâmoğlu, **Yahudileşme Temayülü**, a.g.e. s.89-190.
542 Bakara, 2/83.
543 Bkz. İbn Hazm Ebu Abdullah Muhammed, **Marifetu'n'Nasihi ve'l-Mensûh**, Celâleyn kenarında, s.227.
544 Ebu Davud, **Sünnet**,14.

bilmeyerek sınırı aşıp Allah'a sövmesinler."[545]

Örnek 3:

"Affı tut. İyiliği emret cahillere aldırış etme."[546] İbn Hazm, üç âyetin de "Kılıç âyeti" olarak bilinen şu âyetle neshedildiğini savunur: *"Haram aylardan çıkınca ortak koşanları nerede bulursanız öldürünüz."*[547]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu âyetlerde nesh söz konusu olmaz. Zira üç âyet de ahlâki bazı güzellikleri emretmektedir ki bu tür âyetlerin sayısı hayli fazladır. Bununla beraber Resûlullah (s.a.v.)'ın da güzel ahlâka yönelik çok sayıda tavsiyesi bulunmaktadır. Savaşta bile güzel ahlâkla hareket etmek ve haddi aşmamak esastır. *"Biz İsrailoğulları'ndan şöyle söz almıştık. Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz. Anaya-babaya, yoksullara, yetimlere, yakınlara iyilik edeceksiniz."*[548] Müellifin, *mensuhtur* dediği âyet, Allah'a ibadeti, anaya-babaya, yetimlere, yoksullara, yakınlara iyilikte bulunmayı emretmektedir ki saydığı konular İslâm ahlâkının temel esaslarıdır.

Örnek 4:

"Kötülüğü en güzel şeylerle sav."[549] İbn Hazın, âyetin neshedildiğini iddia eder. Âyetin neshle ilgisi yoktur. İbn Kesir'in de dediği gibi, âyet, insanlar arası ilişkiyi en güzel biçimde düzenleyen bir düsturdur. Bu sayede, düşmanlık kalkar, dostluk bağları güçlenir.[550]

Örnek 5

"Rahman'ın kulları ki yeryüzünde mütevazi olarak yürürler, cahiller kendilerine laf atarsa 'selam' derler."[551] İbn Hazm bu âyetin de mensuh olduğunu savunur."[552]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, müminlerin cahiller karşısında nasıl tavır almaları gerektiğini beyan etmektedir. Neshini gerektirecek herhangi bir durum söz konusu değildir. Nitekim Kur'an'da bu ahlâkı tavsiye eden birçok âyet mevcuttur. *"Boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler, bizim işimiz bize sizin işleriniz size, size selam olsun, biz cahiller(le) sohbet etmeyi istemeyiz derler."*[553]

545 En'am, 6/108.
546 A'raf, 7/199.
547 Tevbe, 9/5.
548 Bakara, 2/83.
549 Mü'minun, 23/96.
550 İbn Kesir, **Tefsir**, III,421.
551 Furkan, 25/63.
552 İbn Hazm a.g.e. s.257.
553 Kasas, 28/55.

Örnek 6:

"Sen sabret, Allah'ın sözü gerçektir (....)"[554] İbn Hazm'ın yaptığı hatalardan birisi de, sabrı tavsiye eden bu âyeti mensuh addetmesidir."[555]

Tahlil ve Değerlendirme: Düşman karşısında sabırdan daha güçlü bir silah düşünülebilir mi? Kur'an, düşman komplolarını dağıtmak ve zafer elde etmek için sabır ve takvayı esas almaktadır.[556]

Örnek 7:

"İnkâr edenlere şöyle söyle: Eğer vazgeçerlerse geçmişteki (günahları) bağışlanır (...)"[557] İbn Hazm, âyetin cihad âyetleriyle neshedildiğini savunur.[558]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu anlayışa göre, davet, tebliğ, tevbe tamamen ortadan kalkmıştır. İslâm'a girenler önceden ne idiler? Resûlullah, insanları İslâm'a davet etmiyor muydu? Savaş en son çare değil midir? Şu hadisler de âyete tefsir niteliğindedir: "Kim İslâm'a girerse cahiliyye döneminde yaptıklarından sorulmaz, İslâm'dan çıkan ise, tüm yaptıklarından sorulur."[559] "İslâm günahları siler, tövbeyle geçmiş hatalar affedilir."[560]

Örnek 8:

"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de onlara yanaş"[561] İbn Hazm, âyetin cihad âyetleriyle neshedildiğini iddia eder.[562]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu âyet, İslâm'ın askeri ve barış siyasetini ortaya koyan önemli bir düsturdur. Düşman azgınlık ve saldırılarından vazgeçerse, yapılacak en iyi şey barıştır. Savaşın hedefi, bozgunculuk ve azgınlığın önüne geçmektir.

Örnek 9:

"İnsanlara, çalışmasından başkası yoktur."[563] İbn Hazm, bu âyetin *"Kendileri inanmış, zürriyetlerini de imanda kendilerine uymuş*

554 Mü'min, 40/77.
555 İbn Hazm, a.g.e. s.261.
556 Al-i İmran, 3/120.
557 Enfal, 8/38.
558 İbn Hazm a.g.e. s.245.
559 Buhari, İstitab, 1.
560 Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV,199.
561 Enfal, 8/61.
562 İbn Hazm, a.g.y.
563 Necm, 53/39.

olan zürriyetlerini de kendilerine katmışızdır."[564] âyetiyle neshedildiğini savunur.[565]

Tahlil ve Değerlendirme: Geçen âyetin neshi söz konusu değildir. Zira insanların amellerine göre muamele göreceklerini bildiren çok âyet vardır. *"Siz yaptıklarınızla cezalandırılacaksınız."*[566] *"De ki, çalışınız çalışmanızı Allah Resûlü ve müminler göreceklerdir."*[567] *"Herkes çalıştığına bağlıdır."*[568]

Örnek 10:

"Kuşkusuz ki insan hüsrandadır."[569] İbn Hazm, bu âyetin kendisinden sonra gelen âyetlerle neshedildildiğini savunmuş.[570]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an'ın bir özeti mesabesinde olan Asr Sûresi'nin bir âyetinin neshedildiğini savunmak gerçekten gariptir. Hakkında, "Kur'an'da bu sûreden başkası inmeseydi insanlara yetecekti."[571] denilen bir sûreyi mensuh göstermek nasıl izah edilir? Âyet, iman, amel, hak ve sabrı tavsiye etmeyenlerin hüsran ve ziyanda olduğunu işlemektedir. et-Tin Sûresi de "Asr" Sûresi'ndeki mesajın aynısını vermektedir. *"Tin ve Zeytun'a and olsun, Sina dağına and olsun. Şu güvenilir şehre and olsun. Biz insanı en güzel biçimde yarattık; sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Yalnız inanıp iyi işler yapanlar hariç."*[572] İstisna edatlarıyla nesh söz konusu olursa, Kur'an'ın çok az âyeti muhkem kalabilecektir.[573]

Örnek 11:

İbn Kesir, Nesefî ve Kurtubî, *"Ahzab* Sûresi, *Bakara* Sûresi kadardı, bu günkü duruma gelinceye kadar Allah onu peyderpey neshetti" demişlerdir.[574]

Tahlil ve Değerlendirme: Ubey b. Ka'b' dan gelen bu rivâyeti kabul etmek mümkün değildir. Zira Peygamber dışında hiç kimse,'şu sûre bu kadardı, nesh oldu, diğeri de şu kadardı nesh oldu,' deme yetkisine sahip değildir. Neshin gerçekleşebilmesi için *nasih*in olması gerekmektedir. Rivâyetin sıhhati üzerinde ihtilaflar söz konusu olduğundan, onun mütevatir yûzlerce âyeti neshettiğini savunmanın izah

564 İbn Hazm, a.g.e. s.245.
565 Tur, 52/21.
566 Tur, 52/16.
567 Tevbe, 9/105.
568 Tur, 52/21.
569 Asır, 103/2.
570 İbn Hazm, a.g.e. s.,277.
571 İbn Kesir, Tefsir, IV,915.
572 Tin, 95/1-6.
573 Diğer örnekler için bkz. İbn Hazm, en-Nasıhu ve'l Mensuh Celâleyn'le beraber II,215-278.
574 İbn Kesir, Nesefi ve Kurtubi tefsirlerinde, Ahzab Sûresi tefsirinin giriş kısmı.

edilir bir mantığı olmaz. Ubey'in rivâyetinin sıhhatinin ispatı halinde de nesh söz konusu olmaz. Çünkü Ubey'in bu görüşü, Nisa ve diğer bazı sûrelerden bazı âyetleri içerik yönüyle Ahzab Sûresiyle bir sayması ihtimalinden dolayıdır. Ahzab sûresinde işlenen Yahudi ve münafıkların tavırları, diğer bazı sûrelerde de işlenmiştir. Kaldı ki Kur'an sûrelerinin tertibi konusunda sahabeler arasında farklı bir takım uygulamalar da söz konusudur. Sahabe, Tabiin ve onlardan sonra gelen kuşaklar, Kur'an'ın elimizde mevcut olan mushaftan ibaret olduğunda ittifak etmişlerdir. Hz. Aişe'den de nesh konusunda Ubey'in görüşüne benzer bir görüş rivâyet edilmiştir.[575]

Örnek 12:

Tefsiriyle ün salan Mahmud Âlûsî, Tevbe Sûresi büyüklüğünde bir sûrenin indirilip sonra neshedildiğini iddia etmiş[576] ve nesh konusundaki şu garip rivayete yer vermiştir. Şöyle der: Resûlullah, kendisine bir çok büyük sûrenin indiğini ancak onları unuttuğunu, hatırında tek bir âyetin kaldığını, söylemiştir. Âlûsî, "*Yaşlı erkekle yaşlı kadın zina ederlerse ikisini de recmedin.*" sözünün anlam itibariyle muhkem, lafız itibariyle de mensuh olduğunu kaydeder.[577]

Tahlil ve Değerlendirme: Ahzab Sûresi hakkında söylediklerimiz burada da geçerlidir. Recimle ilgili rivâyet hakkında Mevdudî (özetle) şu değerlendirmeyi yapmıştır: Âyet olarak zikredilen rivâyetleri incelediğimizde, âyet olarak lanse edilen rivâyetlerin çok açık farklılıklarının ortaya çıkacağı görülecektir. Bazı rivâyetlerde "Nekâlen"lafzı olduğu halde bazılarında "*bimâ kadâyâ*" bölümü eklenmiştir. İbareye bakıldığında belagat ölçüsü o derece düşüktür ki, dil zevki Allah Teala'nın bu lafızları Kur'an'da indirdiğine bir türlü el vermemektedir. Resûlullah'tan bu âyetin (!) neshedildiğine veya Kur'an'dan çıkarıldığına ya da Kur'an'a yazılmasına dair hiç bir merfu (sağlam) rivâyet yoktur."[578]

Örnek 13:

"*Eğer sizden sabreden yirmi kişi olsa (onlar) ikiyüz (kâfir)i yenerler. Sizden yüz kişi olsa (onlar) kâfirlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü onlar gerçeği kavramayan anlayışsız bir topluluktur. Şimdi Allah sizden yükü hafifletti sizde zaaf bulunduğunu bildi. Bundan böyle sizden sabreden yüz kişi olsa ikiyüz (kâfiri) yenerler.*"[579] Başta Şinkitî, Celâleyn, ve Kurtubî olmak üzere, birçok müfessir ilk âyetin

575 İbn Âşûr, **Tefsir**, XXI,246.
576 Âlûsi, **Tefsir**, I/350.
577 Âlûsî, a.g.y.
578 Mevdudî, **Fetvâlar**, III,31-32.
579 Enfal, 8/65-66.

diğeriyle neshedildiğini savunmuşlardır.[580]

Tahlil ve Değerlendirme: Neshin olması için âyetler arasında telifin mümkün olmaması gerekmektedir. Oysa bu iki âyet arasında telif mümkündür. İki âyet arasında nesh söz konusu değildir. Şöyle ki, ilk âyet, azimeti ve Müslümanların güçlü oldukları durumu; ikinci âyet ise ruhsatı ve Müslümanların moral ve ahlâk yönleriyle zayıf oldukları durumları ifade eder.[581]

Örnek 14:

"Bir âyeti başka bir âyetin yerine getirdiğimizde ki Allah ne indirdiğini gâyet iyi bilir. "Onlar (elçimize) Sen sadece uyduruyorsun derler. Hayır öyle değildir. Ama onların çoğu bunu bilmezler."[582] Müfessirlerin büyük ekseriyeti tarafından neshe delil teşkil eden âyet neshe karşı çıkanlar tarafından da değişik bir biçimde yorumlanmıştır. Prof. Dr. M. Sait Şimşek özetle şunları demektedir: Neshi kabul edenlere göre neshe medar olabilecek ahkâm âyetleridir. Bu noktadan hareketle bu âyetin bu alana hitap etmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü âyet Mekkîdir ve Mekke'de ahkâmla ilgili âyetler inmiş değildi. Dikkat çekmek istediğimiz diğer bir husus da, dil ile ilgilidir. Söz konusu ettiğimiz âyette *"bir âyeti başka bir âyetin yerine getirdiğimizde"* buyurulmuştur. O halde söz konusu edilen husus, âyetlerin yer değiştirmesidir. Yer değiştirme ise; ya mekan veya zamanla ilgili bir hususdur. Yer değişikliğinden maksat mekan olduğu varsayıldığından, Kur'an-ı Kerim diğer kitaplardan farklı olarak toplu indirilmemiş, peyderpey indirilmiştir. Hz. Peygamber vahiyle aldığı emirle inen âyetlerin hangi sûrenin neresine yerleştirileceğini vahiy katiplerine bildiriyordu. Sonra inen âyetler sûre içinde daha önce inen âyetlerden öne alınabiliyordu. Yani âyetlerin yeri değişiyordu. Ehl-i kitap ve müşrikler bu duruma itiraz ediyorlardı. Bu âyetin bu durumu dile getirmesi söz konusudur. Âyet, zaman değişikliğini de kastetmiş olabilir ki bu daha kuvvetlidir. Âyette söz konusu olan "âyet" sözcüğünden maksat risalettir. Buna göre Resûlullah'a gönderilen risaletle Hz. Musa ve Hz. İsa'nın risalet dönemleri son bulmuş oluyor.[583]

Örnek 15:

"Biz daha iyisini veya benzerini getirmedikçe, bir âyeti nesh etmeyiz veya onu unutturmayız. Allah'ın her şeye gücü yeter olduğunu bilmedin mi?"[584] âyeti de, nesh için gösterilen önemli delillerden birisidir.

580 Bkz. adı geçen tefsirler, aynı âyetin tefsiri.
581 Rıza, **Menâr**, X,81.
582 Nahl, 16/101.
583 Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s.403-404.
584 Bakara, 2/106.

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen "âyet"sözcüğü üzerinde birçok yorum yapılmıştır.

1- Bir şeriatın kaldırılması ve onun yerine daha iyisinin getirilmesidir. Tevrat ve İncil'in Kur'an'la neshedilmesi gibi.

2- Bir şeriatın kaldırılıp yerine onun gibi diğer birinin getirilmesi. Hud şeriatının Salih şeriatıyla kaldırılması gibi.

3- Aynı şeriatta bir hükmün daha hayırlı bir hükümle kaldırılması. İçkinin kerahet hükmünün, kesin olarak haram kılınma hükmüyle kaldırılmış olması gibi.

4- Aynı şeriatta bir hükmün kendisi gibi diğer bir hükümle kaldırılması. Ana-babaya vasiyetin feraiz ile kaldırılması gibi. Âyette geçen "insâ" lafzı için de aynı hükümler icra edilebilir.[585]

Neshi kabul edenler, âyette geçen "âyet" sözcüğünü, Kur'an'dan bir âyet olarak değerlendirmişlerdir. Neshi kabul etmeyenler ise; âyet lafzını, "risalet" "mucize" ve "kevnî âyet" ile tefsir etmişlerdir. Onlara göre âyetin anlamı şöyle olur: *"Biz herhangi bir peygambere bir mucize verir. Sonra mezkur mucizeyi tamamen kaldırır; başka bir mucizeyi de diğer bir peygambere verir, veya eski peygambere verdiğimiz mucizenin tesirini unutturarak, yeni peygambere, risaletini doğrulayacak daha etkili veya en az onun kadar etki edecek bir mucize veririz. Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmez misin?"*[586]

Örnek 16:

"Ey iman edenler, siz nefislerinizi ıslah etmeye bakın. Siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapıtan kimse size zarar veremez. Tümünüz Allah'a döneceksiniz. O size ne yaptığınızı haber verecektir."[587] İbnu'l -Arabi, âyetin son tarafının baş tarafındaki *"siz nefislerinizi ıslah etmeye bakın"* cümlesini neshettiğini, keza, *"af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir"*[588] âyetinin baş ve sonunun mensuh, ortasının ise muhkem olduğunu söylemiştir.[589]

Örnek 17:

"Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün. Onları yakalayın. Onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tövbe eder namazı dosdoğru kılar zekatı da verir-

585 İbn Âşûr a.g.e. II,660.
586 Rıza, **Menâr**, I,414, Mağniyye, **el-Kâşif**, I,170, Heyet, **el-Muntehab**, s.30, Ateş, **Kur'an'ı Kerim Tefsiri**, I,192.
587 Maide,5/105.
588 A'raf, 7/199.
589 İbnu'l-Arabi, **Ahkâmu'l-Kur'an**, I, 388.

lerse, artık yollarını serbest bırakın. Allah gafur ve rahimdir"[590] İbnu'l-Arabi, âyetteki *"haram ayları çıktığı zaman"* ifadesinin Kur'ân'dan tam 114 âyetin hükmünü nesh/geçersiz kıldığını söyler.[591]

3.9.2. Modernist Bir Nesh Anlayışı

İslâm terminolojisindeki nesh dışında, bugün diğer bir nesh çeşidiyle karşı karşıya bulunmaktayız. Bu nesh, Şafiî, Razî, Dihlevî benzeri ulema tarafından ortaya konulmamıştır. Modern neshin öncüleri her şeyleri ile İslâm karşıtı güçlerdir. Emperyalizmin güdümünden kaynaklanan yeni bir nesh anlayışıdır. Her şeyi ile yeni olan bu "nesh" anlayışı, Kur'an ahkâmını kökten kaldırma ameliyesidir. Bu "ilga" eylemi, birçok yönüyle neshe benzemekte, birçok yönüyle de ondan ayrılmaktadır. Eskiden neshi savunanların İslâm'a karşı gelme gibi herhangi bir art niyetleri yoktu. Sadece ulaşabildikleri delilleri ortaya koyarlar ve ona göre hareket ederlerdi. İslâm'ı kendi arzularına göre uydurma gibi bir niyetleri de yoktu. Bu günün *"modern nesh"* anlayışı ise, tamamen ayrıdır. Bu cümleden olmak üzere şu misaller verilebilir:

Zekat vecibesini vergilerle ilga etme, verginin zekat yerine geçebileceği düşüncesi, üretimi olumsuz yönden etkilediği için namaz ve oruç gibi ibadetleri ilga etme ameliyesi, domuz eti içindeki tenyanın tıbbi müdahalelerle kaldırıldığı ve domuz yetiştirmenin milli gelire katkıda bulunacağı için domuz eti yasağının ilga edilmesi, içki yasağı işsizliğe neden olmaktadır gerekçesiyle ilgili hükmün neshedilmesi, kadına mirasta ikiye bir vermenin kadının çalışma sahasına çıkmadığı bir dönemde söz konusu olduğundan bu hükmün yeniden gözden geçirilmesi veya ilga edilmesi düşünceleri de çağdaş ve inkârla karışık din-dışı *modern nesh* anlayışıdır.

3.10. Âyetlerin Nüzul Sebebini Göz Önünde Bulundurmamaktan Kaynaklanan Sapmalar

Kur'an'ı anlamada âyetlerin iniş sebeplerini, iniş zaman ve ortamını bilmenin önemi büyüktür. Kur'an bir topluma hitap etmiş, insanların hayatlarını düzeltmiş ve onlara bir hayat biçimi sunmuştur. Kur'an'ın bu özelliği, sebeb-i nüzulü bilmek ve tefsirde onu kullanmakla ortaya çıkar. Resûlullah'a sorulan bir sual veya cereyan eden bir olay nedeniyle bir veya birkaç âyetin ya da bir sûrenin nazil olmasına neden olan olaya sebeb-i nüzul diyoruz.[592]

590 Tevbe, 9/5.
591 İbnu'l-Arabi, **Alıkam**,a.g.e. I,102.
592 Zerkânî, **Menâhil**, I,99, es-Sebt, **el-Kavâid**, I,53; Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, s.115.

Tefsirde nüzul sebebini bilmenin önemi muhakkaktır. Tefsirde görülen sapma ve hataların bir bölümü bu konuyu bilmemekten kaynaklanmaktadır. Nüzul sebebini bilmemek, yanlış anlamaya ve hatta tahrife yol açtığı gibi, kimi durumlarda da o âyet için nakledilen sebeb-i nüzul rivayetlerinin etkisi altında kalınarak, âyetin kastettiği gerçek mana anlaşılamamaktadır.

Bu bölümde sebeb-i nüzulün bilinmemesinden veya tefsire esas alınmasından ya da asılsız bir rivayeti hiç alakası olmayan bir âyete nüzul sebebi göstermekten meydana gelen hatalara birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

3.10.1. Konu İle İlgili Örnekler

Örnek 1:

"Bir âyeti başka bir âyetin yerine getirdiğimizde ki Allah ne indirdiğini en iyi bilendir. Onlar (elçimize) Sen sadece uyduruyorsun derler. Hayır öyle değildir ama onların çoğu bunu bilmezler."[593] Hazin, âyetin nüzul sebebiyle ilgili olarak ilginç bir yaklaşımda bulunmuştur. Şöyle demektedir: Müşrikler, 'Muhammed bugün verdiği hükmü yarın bozuyor' diyorlardı."[594]

Tahlil ve Değerlendirme: Muhammed Gazali, Hazin'in getirmiş olduğu bu rivâyeti şöyle tenkit eder: "Bu rivâyetin, âyetin nüzul sebebi olması söz konusu olamaz. Çünkü âyet Mekke'de nazil olmuştur. Mekke'de nazil olup tekrar Mekke'de nazil olmuş diğer bir âyetle kaldırılmış bir hüküm bilmiyoruz."[595]

Örnek 2:

"Şafağın beyaz ipliği siyah iplikten ayırt edilinceye kadar yiyin için sonra ta gece oluncaya kadar orucu tamamlayın."[596] Razî, âyetin sebeb-i nüzulü konusunda ittifakla anlatılan rivayeti; 'Addiy'ye âyetin anlamı kapalı kalmaz,' gerekçesiyle reddetmiştir.[597]

Tahlil ve Değerlendirme: Addiy b. Hatem anlatıyor: Âyet nazil olunca, Ey Allah'ın Resûlü âyette geçen 'iki ipten' gaye nedir, onlar hakiki anlamdaki ipler midir? diye sordum. Resûlullah: Seni kalın enseli! Onlar ip falan değil, gece karanlığı ile şafağın beyazlığıdır, dedi."[598]

593 Nahl, 16/101.
594 Hazin, 3/134.
595 Gazali, **Keyfe Neteâmelü**, s.82.
596 Bakara, 2/187.
597 Râzî, **Tefsir**, II,273.
598 Buhari, (**Fethu'l-Bâri** ile beraber), VIII,231.

Addiy b. Hatem'in beyaz ip ile siyah ipin hangi anlama geldiklerini garipsememek gerek. Zira, önceden de ifade ettiğimiz gibi, Kur'an'da bir çok âyet bazı sahabilere müşkil kalmıştı.

Örnek 3:

"Allah yolunda harcayın kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın."[599] Kimileri, âyeti iyiliği emretmeme, kötülükten sakındırmama, İslâm'ı tebliğ etmeme ve hakkı söylememe için delil ve ruhsat olarak ileri sürmektedirler.[600]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetin yanlış olarak anlaşıldığına en büyük delil âyetin nüzul sebebidir. Ebu Umran anlatıyor: İstanbul surları önündeydik. Rumlardan kalabalık bir birlik çıktı. Bizden birisi aralarına daldı. Bunun üzerine bazıları şöyle demeye başladı: Şuna bakın, nasıl kendi eliyle kendisini tehlikeye atıyor. Ebu Eyyub el-Ensârî hemen müdahale etti ve âyeti yanlış yorumladıklarını söyledi ve ekledi: "Bu âyet biz Ensar hakkında nazil oldu, İslâm güç bulunca kimimiz kendi kendine şöyle demeye başladı: İslâm artık güç ve taraftar buldu, malımız telef oldu, şimdi de kaybımızı telafi etsek daha iyi olur. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil oldu."[601] Görüldüğü gibi, âyet Allah yolunda mallarıyla cihad etmeyenleri ikaz etmektedir. Âyet, mal toplayarak cihadtan geri kalanların kendilerini elleriyle tehlikeye attıklarını belirtmiştir.

Örnek 4:

"Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır."[602] Âyetin zahiriyle, namaz kılmak için kıblenin söz konusu olmadığını ifade etmektedir. Nitekim ilahiyatçı yazar Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, özetle şunları demektedir: İbadet için; mesela namaz kılmak için belli bir yöne örneğin kıbleye dönmek bir yaradılış borcu değil bir sosyolojik yarardır. Cemaatla namaz kılarken kıbleye yönelme ölçüsüne uyarak âhengi sağlarız. Tek başına kılınan namazlarda ise böyle bir geçerlilik şart değildir.[603]

Tahlil ve Değerlendirme: İbâdetlerin biçim ve sınırını, hikmet ve yararlardan ziyade, Kur'an ve sağlam sünnet belirler. Sözgelimi, boş zamana sahip olsak bile sabah namazını, öğle namazı gibi dört rekat olarak kılsak isabet etmiş olmayız. Zira her iki namazın sınır ve biçimi Resûlullah tarafından gösterilmiş ve "Benim gibi namaz kılınız"

599 Bakara, 2/195.
600 Halidi, a.g.e. s.86.
601 Âlûsî, **Tefsir** VII,77.
602 Bakara, 2/115.
603 Öztürk, **Kur'an'daki İslâm**, s.380.

buyurmuştur.[604] Çağımızın büyük muhaddislerinden Muhammed Nasiruddin el-Albanî bu konuda şunları söyler: Kıble konusunda Resûlullah, münferid-cemaat ayırımını yapmadan kıbleye yönelirdi. Namazı yanlış kılan zâta da "Namazı kılmak istediğin an önce abdest al sonra kıbleye yönel diye emir vermiştir."[605] Seferde ise nafile namazlarda yön tayini yapmaksızın namaz kılardı. El-Albanî, Resûlullah'ın farz namazlarda kıbleye yöneldiğini söyleyen rivâyetlerin tevatür derecesinde olduğunu söyler.[606] Hz. Ömer, yukarıdaki âyetin seferde (nafile) namaz kılanların durumunu beyan etmek için nazil olduğunu ifade etmiştir.[607] Kıble konusunda Kur'an münferid-cemaat ayırımı yapmadığı halde sayın Öztürk'ün böyle bir ayırımı nereden çıkardığını anlamak güçtür.

3.11. Helâl-Haram ve Ahkâm İle İlgili Olarak Yapılan Tefsir Sapmaları

Birçok konuda olduğu gibi, helâl-haram ve genel ahkâm konusunda da ilk müracaat yeri Kur'an'dır. İslâmî ekoller arasında bu konuyla ilgili herhangi bir ihtilaf bilmiyoruz. Helâl-haram ve ahkâm konusu, Allah'ın yer ve göklere emredip yüklenmekten çekindikleri emanetin bir bölümüdür. İnsan onu taşımayı kabullendi.[608] Helâl-haramın ve ahkâmın önemli sorumluluğundan olacaktır ki yer ve gökler onu almaktan çekinmiştir. Helâl-haram insanı özellikle de Müslüman'ı diğer varlıklardan ayıran sorumluluktur. İnsan, helâl-haram sınırına riâyet ettiği sürece mükâfat alacak, ihlal ettiği zaman da cezayı hak edecektir. Helâl-harama riayet için insana irade ve akıl verilmiş, kitaplar ve peygamberler gönderilmiştir. Helâl-haram ve ahkâm konusunda en belirgin özellikler; kolaylık, insanın fıtratına uygunluk ve rahmettir.[609]

Helâl-haram ile ahkâmın bu özellikleri göz önünde bulundurulmadığı için, bir çok ekolde sapmalar görülmüştür. Söz konusu sapmaları, fıkıh kitapları, hadis şerhleri ve tefsirlerde görmek mümkündür. Eski tefsirlerde görülen bazı sapmaların, taassub, taklid veya bilgisizlikten kaynaklandığını söyleyebiliriz. Modern çağda görülen ve Kur'an ahkâmını ilga etme veya etkisiz kılma çabaları eski sapmalardan çok daha farklı ve daha tehlikelidir.

Özellikle modernizmin etkisinde kalanlar, Kur'an'ı kendi ekol ve görüşlerine alet ettikleri gibi, helâl-haram ve ahkâm konusunda da

604 Buhari, Ezan, 18.
605 Buhari, **Salat** 18; Müslim **Hac** 147; İbn Mace, **İkamet**; Ebu Davud, **Salat** 44.
606 El-Elbânî, **Sıfatu Salati'n-Nebi**, s.49.
607 Zerkânî, **Menâhil** I,102.
608 Ahzab, 33/72.
609 Bkz. Kardavî, **el-Helâlu ve'l-Haramu fi'l İslâm**, s.15.

onu kendi görüş ve emellerine alet etmişlerdir. Bu bağlamda şu örnek verilebilir: Faizi helâl görüp almak isteyenler, "*Ey iman edenler faizi kat kat yemeyin*"[610] âyetini emellerine alet etmeye çalışmışlardır. Domuz etini kullanmak isteyenlere 'domuz eti haramdır size yakışmaz' denildiği zaman, 'haramdır', ancak Kur'an'ın haram kıldığı domuzlar orta çağda yaşayan domuzlardı, günümüzde ise domuz etinin haram olması söz konusu değildir derler. Keza, kendilerine, 'Allah, mirasta, kadına erkeğin yarısını vermiştir' denildiği zaman, 'doğrudur,' ancak bu hüküm, kadının çalışma alanına çıkmadığı dönem için geçerliydi, bugün ise artık kadın da erkek gibi çalışma hakkını elde etmiş, bundan dolayı da erkek kadar alması gerekir,'derler. Kendilerine, 'Allah Teala, içki, kumar, şans oyunlarını 'şeytan işi' olarak tanıtmış ve haram kılmış,' denildiğinde de 'doğrudur, Kur'an böyle bir şeyden söz etmiştir, ancak bu yasak sıcak bir ortamda gelmişti, bu gün ise buzdolapları soğutucular vs. mevcuttur, içkinin bu şartlarda haram olması savunulamaz' deyip, hâşâ Allah'ı cehaletle itham etmeye kalkışırlar.[611] Muhammed Gazali de bu konuda şunları der: "*Allah yolunda sizinle çarpışanlarla siz de çarpışınız.*"[612] benzeri âyetler için kimileri, 'bunlar belirli bir dönem içindi, günümüzde böyle bir uygulama söz konusu olamaz,'derler. Bu yaklaşımların maksatlı olduğu kesindir.[613]

Şimdi de helâl-haram ve ahkâm konularında tefsirlerde görülen sapmaları örneklendireceğiz.

3.11.1. Konu İle İlgili Sapma Örnekleri

Örnek 1:

"*Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan Allah ve elçisinin haram kıldığını haram saymayan ve gerçek din edinmeyen kimselerle boyun eğerek kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın.*"[614] Bazı müfessirler, âyette geçen '*sağırun/boyun eğenler*' lafzından hareket ederek, İslâm'ın hoşgörü ve merhametiyle bağdaşmayan birçok yorumlarda bulunmuşlardır. Bu cümleden olmak üzere mesela İbn Atiyye;'cizyeyi verecek kimse ayakta, alacak kişi ise oturarak teslim alacak, demiş.[615] Beydâvî, 'cizye verecek şahıs, boynu bükük cizye verecektir, 'demiş.[616] Razî de; 'cizyeyi verecek

610 Al-i İmran, 3/130.
611 Bkz. Kardavî, **Şeriatü'l-İslâm**, s.175.
612 Bakara, 2/190.
613 Gazali, Muhammed, **Dusturu'l-Vahde**, s.116.
614 Tevbe, 9/29.
615 İbn Atiyye, **Tefsir** III,23.
616 Beydâvî, **Tefsir** IV,178.

kişi yürüyerek gelecek ve tartaklanacak' demektedir.[617] Kimileri de; 'Fazla bekletilecek, gişeye sürüklenerek getirilecek, 'demişlerdir.[618]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu tür izahların hiçbirine Kur'an, sünnet ve Müslüman toplumlardan destek bulmak imkansızdır. "Sağırun" lafzı da böyle bir anlam vermemektedir. Âyetin anlamı; "*İslâm adaletine boyun eğerek ve teslim olarak cizyelerini ödesinler.*" şeklindedir.[619]

Örnek 2:

"*Bir zamanlar Rabbin meleklere,' ben yeryüzünde bir halife yaratacağım,' demişti.*"[620] Kurtubî âyetin tefsirinde, halifenin tek bir kişinin beyat etmesiyle seçilebileceğini söyler.[621]

Tahlil ve Değerlendirme: Özellikle iktidar ve yönetimin güçlü desteğe muhtaç olduğu günümüzde böyle bir görüşün uygulanabilirliği imkansız görülmektedir. Bu yaklaşım, idareyi monarşiye teslim etme anlamındadır. Oysa Kur'an idarenin istişare ile olmasına dikkat çekmiş[622] Raşid Halifeler de bir nevi referandum sayılan sahabenin icmasıyla seçilmişlerdi. Halifenin seçileceği güç konusunda İbn Teymiyye'nin görüşü kayda değerdir. Şöyle der: Halife, arkasında güçlü bir destekle seçilmiş olmalı ki ahkâmı icrâ edebilsin.[623]

Örnek 3:

"*Ey müminler, Allah'a itaat edin, elçiye ve sizden olan buyruk sahiplerine itaat edin. Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz -Allah ve ahiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve elçiye götürün.*"[624] Zahirîyye, âyeti delil göstererek kıyası red cihetine gitmiştir.[625]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetin, kıyasın reddiyle ilgisi yoktur. Zira kıyas Kitap ve sünnet merkezli meselelerde söz konusu değildir. Kur'an ve sünnetle açıkça belirtilmeyen konularda kıyasa gidilir. Kitap ve sünnet bu tür kıyası dışlamaz. Resûlullah ve ashabının kıyasa gittikleri ilim ehlince bilinen bir konudur.[627]

617 Razî, **Tefsir**, VI, 26.
618 Fazla örnek için bkz. Abdullah. b İbrahim b Ali, **Turuku'l-İstianeti bi Gayri'l-Müslimin fi'l-Fikhı'l-İslâmî**, s.28.
619 İbn Kayyım, **Ahkâmu Ehli'z-Zimme** I,23-24.
620 Bakara, 2/30.
621 Kurtubî, **Tefsir**, I,272.
622 Al-i İmran, 3/159; Şura 42/38.
623 Şınkitî, **Tefsir**, VII,49.
624 Nisa, 4/59.
625 Şınkitî, a.g.e. I,261.
626 Alûsi, **Tefsir**, V,66-67.
627 Fazla örnek için bkz. İbn Kayyım, **İ'lâmu'l-Muvakkiin**, III,3.

Örnek 4:

"Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeliyle selam verin yahut verilen selamı aynen iâde edin."[628]

a) İbn Faris, İmam Malik'in âyetten, aksırana "yerhamukellah" demenin gerektiğini çıkardığını nakleder.[629]

b) Râzî, İmam Âzam'ın âyetten, kişi karşılıksız olarak verdiği hibe'den geri dönebileceği hükmünü çıkardığını nakletmiştir.[630]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorumlar hakkında Suyutî şöyle der: Böyle bir hüküm uzak bir ihtimaldir, âyetten çıkan hüküm; hibe verene daha iyisiyle karşılık vermektir.[631]

Örnek 5:

"Ortak koşan erkekler de inanıncaya kadar onları kadınlarınızla evlendirmeyin."[632] İlahiyatçı Prof. Hüseyin Atay ve Prof. Yaşar Nuri Öztürk, Müslüman bir kadının Ehl-i kitab erkeklerle evlenmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Yaşar Nuri şunları der: "Ehl-i Kitabın erkekleriyle evlenme konusunda Kur'an'ın ayrı bir beyanı yoktur. Ancak müşriklerle evlenme yasağının hükme bağlanmasından sonra, Ehl-i kitab kadınlarıyla evlilik müsaadesinin açıkça ifadeye konması, bu kitlenin erkekleriyle evlenmenin Müslüman'a yasak olduğunun ilanı olarak değerlendirilmiştir. Bu, Kur'an'da yer almayan bir hükmü dayatmaktır. Öztürk, Atay'dan şunları nakleder: Kur'an'da Ehl-i Kitab erkekleriyle evlenilmez diye açık bir âyet yoktur. Bu müctehidlerin ictihatlarına, zamanın şartlarına göre verilmiş sosyal bir hükümdür."[633]

Tahlil ve Değerlendirme: *"Ey inananlar! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer onların inanmış olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri döndürmeyin. Ne bu kadınlar onlara ne de onlar bunlara helâl olur."*[634] âyeti, Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenmelerinin helâl olmadığını belirtmektedir. Kur'an literatüründe Ehl-i kitab kâfirler kapsamındadır.[635] Hz. Peygamber'in uygulamaları, Müslüman bir kadının gayrimüslim erkeklerle evlenemeyeceğini göstermektedir. Hz. Peygamber yukarıdaki âyette geçen, *"Bu kadınlar onlara helâl değildir."* âyetinin ne anlama geldiğini beyan etmiştir.

628 Nisa, 4/86.
629 Suyutî, **el-İklil**, s.96.
630 Razî, **Tefsir**, IV,166.
631 Suyutî, **el-İklil**, s.96.
632 Bakara, 2/221.
633 Öztürk, **Kur'an'daki İslâm**, s.425.
634 Mümtehine, 60/10.
635 Bkz. Bakara, 2/105, Maide, 5/78, Beyyine, 98/1.

Şöyle ki; Hicret eden ilk kadınlardan Ümmü Gülsüm Müslüman olmayan birisiyle evliydi. Kocasının akrabaları onu geri almak isteyince yukarıdaki âyet nazil oldu. Bunun üzerine Resûlullah onu Müslüman olmayan kocaya göndermedi.[636] Resûlullah, gayrimüslimlerle evli olan Müslüman kadınların nikahlarını feshetmiş ve onları Müslüman erkeklerle evlendirmiştir.[637] *"Allah, kâfirler için müminler aleyhine asla bir yol vermeyecektir."*[638] âyeti de kâfirlerin Müslümanlar üzerinde idareci olamayacaklarını ifade etmektedir. Kur'an, aile riyasetini erkeğe vermiştir.[639] Çünkü Müslüman kadın Ehl-i kitab erkeğiyle evlenirse evin riyaseti gayrimüslimde olacak ve dolayısıyla Müslüman üzerine hükümran olacaktır.

Müslüman kadının, Ehl-i kitab erkeğiyle evlenme yasağının inanç boyutuna gelince; Müslüman erkeğin aile reisi olacağı bir ortamda, kadın, inancında her türlü hürriyete sahiptir. Müslüman erkek kendi kitap ve peygamberine inandığı gibi, eşinin de peygamber ve kitabına inanmaktadır. Oysa Hıristiyan ve Yahudiler yalnız kendi inanç esaslarına inanmakta ve İslâm Peygamberiyle Kur'an'a inanmamaktadırlar. Bu nedenle; aile riyâseti inanç hürriyetini tanıyan ve semâvî kitab ve peygamberlerin tamamına iman eden Müslüman erkeğin hakkıdır.

Netice itibarıyla gerek Sayın Atay, gerekse Sayın Öztürk'ün kanaatları, başta Kitab ve Sünnet olmak üzere, Müslüman toplumlarda asırlardır süre gelen teamüle muhaliftir.

Örnek 6:

"Allah ve ahiret gününe inanan bir milletin, babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa Allah'a ve elçisine düşman olanlarla dostluk ettiğini görmezsin."[640]

Kimileri, özellikle *"Çağdaş Havâric"* diyebileceğimiz bazı kesimler bu âyeti delil getirerek, muhaliflerini tekfir etmekte ve kendileri gibi düşünmeyen anne-babalarıyla mücadeleye girmektedirler.[641]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetin başkalarını tekfir etme veya meşru gerekçe yokken anne babayı hedef almakla herhangi bir ilgisi yoktur. Bir günahtan kaçayım derken, diğerine düşme söz konusudur. Âyet, en yakınları da olsa Müslümanların Allah ve Resûlü'ne düşmanlık edecek kişileri dost edinmeyeceklerini ve onları sevmeyeceklerini haber ver-

636 Âlüsî, 28/76.
637 Ahmed b. Hanbel, **Müsned**,1/154, Ibn Mace, **Nikah**,6, Ebu Davud, **Talak**, 23.
638 Nisa, 4/141.
639 Nisa, 4/34.
640 Mücadele, 58/22.
641 Bkz. Abdulaziz b. Baz, **Fetâvâ**, IV,260.

mektedir. Söz konusu kesimi sevmek, büyük günah olduğu gibi, bir Müslüman'ı hak etmediği halde tekfir etmek de o derece günahtır. Özellikle basit ihtilaflardan dolayı anne ve babayı rencide etmenin, *beraat* namı altında onları tekfir etmenin, Allah düşmanlarıyla çarpışırcasına onlarla mücadele etmenin kabul edilir bir mantık ve delili yoktur.

Suyutî ise, âyeti gayrimüslimlere taziyede bulunmanın caiz olmadığına delil olarak göstermiştir.[642] Âyet, Allah ve Resûlu'ne savaş ilan edenleri konu etmektedir. Ulemâ, harbî olmayan gayrimüslimlere taziyede bulunmanın caiz olduğunu söylemiştir.[643]

Örnek 7:

"Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin, Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz."[644] Kimileri, âyeti delil göstererek faizin helâl olduğunu söylemişlerdir.[645]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an'a isabetli bir tefsir yapabilmek, Kur'an'ı bir bütün olarak ele almaya bağlıdır. Âyet, faizde yaygın bir durumu yasaklamaktadır. Fazla ihtikar yapana, "bunca fazla ihtikar yapma" dediğimizde, "az ihtikâr yap" anlamı çıkmaz. Çok zulüm yapmakla şöhret bulmuş birine de; "bunca yaptığın zulümden vazgeç" denildiğinde, "fazla zulmü terk et, ancak az zulüm yapabilirsin" anlamı çıkmaz. Bu misallerde olduğu gibi, "kat kat faiz almayın" emrinden de "az miktarda alabilirsiniz" anlamı çıkmaz.[646]

Âyet, çok yüksek oranda faiz alanları men etmek istemiştir. Şu âyette de, faizin az-çok demeksizin her türlüsünü yasaklamaktadır. *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun, faizden geri kalan kısmı bırakın."*[647] Hz. Peygamber, "Câhiliye döneminden kalan her türlü faiz ayaklarım altındadır."[648] diyerek faizin her çeşidini yasaklamıştır.

Örnek 8:

"Namuslu kadınlara (zina suçu) atıp da sonra dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurun ve artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin."[649] Zahirîyye, âyette "namuslu kadınlar" ifadesi geçtiği için, iffetli, erkeklere iftirada bulunanlara herhangi bir cezanın gerekmediğini iddia etmiştir.[650]

642 Suyutî, **el-İklil**, s.285.
643 Bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, V,278.
644 Al-i İmran, 3/130.
645 el-Halidî, **Tasvibât**, s.187.
646 Halidî, a.g.y.
647 Bakara, 2/278.
648 Bkz. İbn Kesir, **Tefsir**, I,518.
649 Nur, 24/4.
650 Şinkıtî, **Tefsir**, IV,490.

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorum, Zahiriyye'nin meşhur saplantılarındandır. Nitekim buna benzer saplantıları çoktur. Bu bağlamda iki örnek veriyoruz; "Resûlullah, durgun suda bevl etmeyi yasakladı."[651] hadisini şöyle değerlendirmişlerdir: Birisi herhangi bir kaba bevledip onu durgun suya dökse veya içine pislese su necis olmaz, çünkü hadisle nehyedilen durgun suda bevl etmektir. Diğer örnek de kurbanlık hayvanlarla ilgilidir. Resûlullah "Şaşı olan hayvanın kurban edilmesini nehyetti." Zahiriyye anlayışına göre hadiste geçmediği için iki gözü kör olan hayvandan kurban verilir.[652]

Kur'an'ın hitap yöntemlerinden birisi de, hitabının genel olması yani herkesi kapsamasıdır. Âyet, "namuslu kadınlar" bölümü kadınların ırz ve kişiliklerini korumak istemiştir. Erkekler de böyle bir korumaya muhtaç değiller midir? Âyette kadınların anılması, kadınların erkeklere oranla, zina iftirasına daha çok alet olmalarındandır.

Kur'an emirlerinin büyük ekseriyetinde mümin erkekler muhatap alınmıştır. *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksız yere yemeyin."*[653] *"Ey iman edenler! Sarhoş iken namaza yaklaşmayın."*[654] *"Ey iman edenler! Allah'a ve peygambere itaat ediniz."*[655] Zahirî anlayışa göre, âyetlerde geçen emirler erkek müminlere olduğundan, kadınlar emirlerin dışında kalırlar. *"Ey inananlar! Mümin kadınlar hicret ederek sizlere gelirlerse onları imtihan edin."*[656] *"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar sana gelip Allah'la hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık etmemeleri, zina etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemeleri, iyi bir işte sana karşı gelmemeleri hususunda sana biat ederlerse onların biatlarını al."*[657] Son iki âyet kadınlara yönelik olduğu halde, akl-ı selim, âyetlerde geçen hususların erkekler için de geçerli olduğunu fark eder.

Örnek 9:

"Ey inananlar, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar; cünüp iken de -yolcu olmanız hariç- guslünüzü edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Yolda geçici olmanız dışında cünüp iken de yıkanıncaya kadar (namaza yaklaşmayın) eğer hasta, yahut yolculukta iseniz yahut biriniz tuvaletten gelmişse yahut da kadınlara dokunmuşsanız (bu durumlarda) su bulamadığınız takdirde temiz toprağa teyemmüm edin."[658] Âyet, müfessirleri en çok meşgul eden âyetlerden biri-

651 Müslim,**Taharet**,94.
652 Bkz Şinkıtî, a.g.y.
653 Nisa, 4/29.
654 Nisa, 4/43.
655 Nisa, 4/59.
656 Mumtehine, 60/10.
657 Mumtehine, 60/12.
658 Nisa, 4/43.

sidir. Muhammed Abduh, yirmibeş tefsire baktığı halde tatmin olamadığını ifade eder.[659] Âlûsî de, âyeti Kur'an'ın *en müşkil* âyeti sayar.[660] Müfessirlerin büyük ekseriyeti, seferde teyemmüm etmeyi su bulamamaya bağlamışlardır. Oysa taassub ve ön yargıdan uzak kalınırsa, seferin teyemmüm için ruhsat olduğu anlaşılacaktır. Zira seferde değil, nerede su bulunmazsa teyemmüm edilir. Sefer, meşakkatli bir durumdur. Allah Teâla, yolculuktaki meşakkatten dolayı, su bulunsa bile teyemmüm edilebileceğini beyan etmek istemiştir.[661]

Örnek 10:

"Âdet halinde kadınlardan çekilin. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın emrettiği yerden onlara varın."[662] İlahiyatçı Nuri Öztürk âyet bağlamında şunları der: "Kadın hayızlı iken abdest alır ve namazlarını kılar. Namaz kılmamasının söylenmesi ona kolaylık sağlanması içindir."[663]

Tahlil ve Değerlendirme: Sayın Öztürk'ün böyle bir kanaata varmasını, sünnete karşı olan menfi tutumuna bağlamaktayız. Zira; Sayın Öztürk hadislerin Resûlullah'ın vefatından asırlar sonra kendisine isnat edildiğine inanır.[664] Çalışmamız, Kur'an'ı anlamada sünnetin önemini tartışmaya uygun olmadığından hayızlı kadının namaz kılamayacağını öngören sahih hadisleri nakletmekle yetineceğiz. Cabir ve Ebu Said, Resûlullah'ın "Hayızlı kadın namazı kılmaz" dediğini rivâyet ederler.[665] Ümmü Seleme, Resûllah'tan hayızlı kadının durumunu sorunca, Resûlullah: "Hayız müddetince namazı kılmayacak" buyurdu[666] Şevkânî, Nevevî'den, hadisin Buharî, Müslim şartlarında rivâyet edildiğini nakleder.[667] Hz. Peygamber, Fatma b. Kays'ı hayızlı iken, namaz kılmaktan menetmiştir.[668] Sayın Öztürk,'hayızlı kadın namazlarını kılar' demiş. Oysa sahih rivâyetler Resûlullah'ın "namaz kılmayın" dediğini ortaya koymaktadır. Bu emir kadınların aybaşı hallerindeki psikolojik ve bedensel zafiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Sayın Özkürk'ün sık-sık tekrarladığı bir tavsiyelerini hatırlatıyoruz. "Allah ve Hz. Peygamber'i sollamamak gerekir."

659 Rıza, **Tefsir**, V,120.
660 Âlûsî, **Tefsir**, V,43.
661 Bkz. Rıza, **Menâr**, V,119, M. Gazali, **Nazarâtün Fi'l -Kur'an**, s.171, Ateş, **Tefsir**, II,618.
662 Bakara, 2/222.
663 Öztürk, **Kur'an'daki İslâm**, s.430, Hüseyin Atay, **Rapor**, s.13-16.
664 Öztürk, a.g.e. s.52.
665 Buhari, **Fethu'l-Bari** ile beraber, I,554.
666 Tirmizi dışında Sünen Sahibleri. Bkz. Sabık, **Fıkhu's-Sünne**, s.84.
667 Şevkânî, **Neylu'l-Evtar**, I,316.
668 Şevkânî, a.g.e. I,317.

Örnek 11:

"Onlar ki ayakta oturarak ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar."[669] Kimileri âyeti, zikir niyetine raks ederek anlamsız kelimelerin söylenebileceğine delil göstermişlerdir.[670]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, her hâlükârda insanların Allah'ı hatırlamalarını, onun nimet ve yarattıkları üzerinde düşünmelerini emretmiştir. Resûlullah, âyet nazil olunca sabaha kadar uyumamış, anlamını tefekkür etmiş, namaz kılmış, göz yaşı dökmüş ve "Onu okuyup düşünmeyenlere yazıklar olsun" buyurmuştur.[671] Görüldüğü gibi âyet raksı veya boş lakırdılarla eğlenmeyi değil, düşünme ve Allah'ı anmayı emretmektedir.

Örnek 12:

"(...) Yahut kadınlara dokunmuşsanız, su bulmadığınız taktirde temiz toprakla teyemmüm edin."[672] İbn Atiyye âyetin tefsirinde, İmam Şafiî'nin; "Kişi annesi ve kızına dokunsa abdesti bozulur" görüşünde olduğunu nakleder.[673]

Tahlil ve Değerlendirme: Şafiî fıkhının muteber kaynakları, İmam Şafiî'nin bu görüşte olmadığını dolayısıyla, mahrem kimselere dokunmakla abdestin bozulmayacağını belirtir.[674]

Örnek 13:

"Sadakalar Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere, onlar üzerinde çalışan memurlara, kalpleri ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihad edenlere ve yolcuya mahsustur."[675] Razî, Reşid Rıza ve Kasimî âyette geçen *"Fisebilillah"* ifadesinin hayır kurumlarına şamil olduğunu, dolayısıyla zekatın derneklere, kurumlara, hayır müesseselerine ve diğer İslâmî hizmetlere verilebileceğini savunmuşlardır.[676]

Tahlil ve Değerlendirme: Söz konusu büyük müfessirler, *"Fisebilillah/Allah yolunda"* terkibini genelleştirmişler ve "Allah yolu"nun tüm İslâmi hizmetleri kapsadığını düşünmüşlerdir. Âyetin, böyle bir anlama kapalı olduğunu iddia etmek zor. Ancak zekatın hedefi ve Resûlullah dönemindeki uygulaması göz önünde bulundurulduğunda,

669 Al-i İmran, 3/191.
670 Derviş Ahmed b. Abdurrezzak, **Fetâvâ Bi'l-Lecne e'd-Daime**, IV,163.
671 Hicazî, **et-Tefsiru'l Vadih**, Cüz: II,137; İbn Kesir, **Tefsir**, I,688.
672 Nisa, 4/43.
673 İbn Atiyye, **Tefsir**, II,59.
674 Nevevî, **el-Mecmu'**, II,31.
675 Tevbe, 9/60
676 Razî, **Tefsir**, VI,87, Rıza, **Menar**, X,85, Kasimî, **Mehasın**, II,181.

"*Fisebilillâlh*" ifadesiyle, savaş mücahitlerinin kastedilmiş olması daha uygun olacağı görülecektir. Zira Kur'an'da "*Fisebilillâh*" ifadesi, genel olarak "*Allah yolunda savaşınız, cihad ediniz.*"[677] anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber de; "Kim Allah yolunda savaşırsa o, Allah yolundadır."[678] buyurarak "*Fisebilillah*"ın ne anlama geldiğini belirlemiştir.

Zekatın hikmeti üzerinde düşünüldüğünde, Kur'an'ın zekatın sekiz sınıfa verilmesini emrettiği görülecektir. Eğer "*Fisebilillah*" sınıfı, Allah yolunda savaşanların dışına sarkıtılırsa ortaya binlerce sınıf çıkar ve herkes Allah yolunda olduğunu ispatlamaya çalışır. Zekat, cami inşa etme, vakıflara yardım, yol yapımı, çeşme, dernek vs. yerlerde harcanacak, Kur'an'ın zikrettiği sekiz sınıf ise paysız kalacaktır.[679]

Örnek 14:

"*Sonra o gün (size verilen) nimetten sorulacaksın.*"[680] Ahmet Emin, kimilerin âyeti delil göstererek ömür boyu soğuk su içmediklerini nakleder.[681]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyet, Allah'ın nimetlerini yasaklamamış, onları yerli yerinde kullanıp kullanmadığımızdan sorulacağımızı ifade etmiştir. Zira Kur'an Allah'ın rızk olarak vermiş olduğu nimetlerden faydalanılmasını, israf ve azgınlığa gidilmemesini emretmiştir.[682] Âyette geçen "nimetten sorulacaksınız"dan gaye; onun nasıl ve nereden kazanıldığı, nereye harcandığı, helâl-haram ölçülenine riayet edilip edilmediği, nimetlerin Allah yolunda infak edilip edilmediğidir.[683]

Örnek 15:

"*(Yusuf) benim arkadan kendisine hıyanet etmediğimi ve hainlerin tuzağını Allah'ın başarıya ulaştırmayacağını bilsin.*"[684] Kuşeyri, (v.465/1073) âyetin tefsirinde, Hz. Yusuf'un kendisinden dolayı hiç kimseye zarar gelmesini istemediğini vurgulamıştır. Kuşeyri bundan hareketle, "velilerin nefislerine düşman olmaları, onların bariz özelliklerindendir, sofinin kanı ve malı helâldir" demektedir.[685]

Tahlil ve Değerlendirme: Bu görüşlere katılmak mümkün değildir. Zira nefis Allah'ın insana verdiği bir emanettir. Ona gereken itina gösterilmelidir. "*Nefislerinizi öldürmeyin. Allah size karşı merha-*

677 Bkz. Bakara, 2/190, 2/244; Al-i İmran, 3/13, Tevbe, 9/36, Enfal, 8/39, Tevbe, 9/86.
678 Müslim, **İmare**, 150.
679 Geniş bilgi için bkz. Kardavî, **Fıkhu'z-Zekât**, II,653-669.
680 Tekasür, 102/8.
681 Emin, Ahmed, **Zuhru'l-İslâm**, II,58.
682 Bakara, 2/57, Tâ-hâ, 20/81.
683 Mağniyye, **Tefsir**, VII,604.
684 Yusuf, 12/52.
685 Kuşeyrî, **Letaif**, II,190.

metlidir."[686] Nefsin öldürülmesi, ona eziyet edilmesi en büyük günahlardan sayılmıştır. Resûlullah da insanın nefsine ceza vermesini yasaklamış, ipe asılmak suretiyle kendine ezâ veren Zeyneb adındaki sahabiyeyi ikaz etmiş[687] ve nefsin de insan üzerinde hakkının bulunduğunu, söylemiştir.[688] Mal da öyledir, ne sofi ne de başkalarına ait malın heder edilmesi meşrudur. İslâm'da mal da can gibi korunmuştur.[689]

Örnek 16:

"Allah yolunda uğrayacakları hiçbir susuzluk, soygunculuk, açlık, kâfirleri öfkelendirecek bir yeri çiğneyip zaptetmeleri ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları yoktur ki mutlaka bunlarla kendilerine bir amel yazılmış olmasın."[690] Suyutî, Ebu Hanife'nin bu âyeti delil göstererek, darulharpteki kadınlarla zina etmenin caiz olduğunu nakletmiştir.[691]

Tahlil ve Değerlendirme: İslâm, toprak ve ülkeleri İslâm adaletini ahlâkını götürmek için fetheder. Yukarıdaki âyet de cihadın gerekliliğini Resûlullah'ın müminlere nefislerinden de daha yakın olduğunu, cihad yolundaki tüm zorluklardan sevap geleceği, cihadın hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için rahmet olduğunu ifade etmektedir. Cihadla gayrimüslimler inkâr musibetinden, Müslümanlar da zilletten kurtulurlar.[692] Âyetin vermek istediği mesajlar bu çerçevededir. Tefsirlerde söz konusu edilen hüküm ile âyet arasındaki bağlantıyı kurmak ise gâyet uzak bir ihtimaldir.

Örnek 17:

"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."[693] Suyutî, âyeti inzivaya çekilmenin evlenmekten daha faziletli olduğuna delil göstermiştir.[694]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetten bu hükmü çıkarmanın mantığını bilmiyoruz. Âyet insanın yeryüzündeki en büyük görev ve misyonundan bahsetmektedir. İbadeti inzivaya hasretmek ibadet kapsamını daraltmaktan başkası değildir. İslâm'daki ibadet anlayışı, hayatın her sahasını kuşatmıştır. İbadetsiz hiçbir zaman ve hareket düşünülemez. İslâmî ölçüleri yerine getirilen ticaret, ziraat, ilim, sosyal faaliyetler ibadet kapsamındadır. Nikah da öyledir. Hz. Peygamber, nikahı sünne-

686 Nisa, 4/29.
687 el-Huseynî, Abdulmecid Mecid Haşim, **Şerhu Riyazi's-Salihin**, I,273; Buhari, **Teheccüd**, 18.
688 Buhari, **Savm**, 51.
689 Buhari, **Hiyel**, 9; İbn Mace, **Menâsık**, 76.
690 Tevbe, 9/120.
691 Alûsi, **Tefsir**, XI,47; Suyutî, **el-İklil**, s.145,
692 Zuhayli, **Tefsir**, XI,73.
693 Zariyat, 51/56
694 Suyutî, **el-İklil**, s.247.

ti olarak nitelemiş, ondan yüz çeviren için de; "o bizden değildir" buyurmuş.[695] Bunlara ilaveten evlenmekle dinin yarısının ikmal edileceğini beyan etmiştir.[696]

Netice olarak meşru bir mazeret olmaksızın nikahı terk etmek caiz görülmemiştir, dolayısıyla inzivanın nikaha tercih edilmesinin makul bir izahı yoktur.

Örnek 18:

"Andolsun içinizden size öyle bir elçi geldi ki; sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size düşkün, müminlere şefkatli ve merhametlidir."[697] Suyutî, âyetin Arap ırkının diğer ırklardan daha üstün olduğuna delil olduğunu söyler.[698]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an, tüm insanlığa gönderilmiş bir kitaptır. Dolayısıyla bir ırkı diğerinden üstün tutmaz. Fâtiha Sûresi'nin ilk âyetinde; *"Alemlerin Rabbine hamd olsun"* demekteyiz. Âyet, Allah'ın belirli bir kavmin değil, tüm kainatın Rabbi olduğunu ifade eder. *"Ey insanlar, biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah yanında en üstün olanınız en çok korunanızdır."*[699] Selman-ı Farisî Arap olmadığı halde İslâm'la müşerref olduktan sonra Ehl-i Beyt'ten sayılmıştır. Resûlullah, şu hadisleriyle insanların iki kısım olduğunu beyan etmiştir: "Ey insanlar, Allah sizden cahiliyet döneminin bir ayıbı olan atalarla övünmeyi kaldırmıştır. İnsanlar iki kısımdır: Takva sahibi ve Allah katında değerli olan iyi mümin ile, hayırsız ve Allah katında değersiz günahkâr kişi."[700] Resûlullah, (s.a.v.) Ebu Zer'e hitaben; "Dikkat et. Sen siyah veya esmerden hayırlı değilsin, sadece takva ile onlardan üstün olabilirsin."[701] Hadis literatüründe "meşhur" hadis olarak bilinen, "Arapları üç şey için sevin; Ben Arap'ım, Kur'an Arapça'dır, cennet ehlinin dili Arapça'dır." hadisinin de sahih olmadığı muhaddislerce ifade edilmiştir.[702]

Örnek 19:

"Emrimiz gelince oranın üstünü altına getirdik."[703] Suyutî; âyetin livata yapanların yüksek bir dağ veya yüksek yerden atılmalarına

695 Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, s.163; İbn Mace, **Nikah**, 1.
696 İbn Mace, **Nikah**, 1.
697 Tevbe, 9/128.
698 Suyutî, **el-İklil**, s.146.
699 Hucurat, 49/13.
700 İbn Kesir, **Tefsir**, IV,352.
701 Hadisler için bkz. İbn Kesir, IV,251-352.
702 Münâvî, **Feyzu'l-Kadir**, I,178; Şevkanî, **el-Fevâidu'l -Mecmua**, s.413.
703 Hud, 11/82.

delil olduğunu söyler.[704]

Tahlil ve Değerlendirme: Livata eyleminin en çirkin günahlardan olduğu muhakkaktır.[705] Bu iğrenç günahtan dolayı bir çok kavmin helak olduğunu Kur'an'dan öğreniyoruz. İslâm ceza hukukunda da onun için sert cezalar ve gerekli önlemler öngörülmüştür.[706] Âyet, Lût kavminin toplu olarak helak olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla iddia edilen ceza ile herhangi bir ilgisi görülmemektedir.

Örnek 20:

"*Kadınlar sizin için bir tarladır.*"[707] Selefi müfessir Cemaleddin Kasımî, âyetin zahirinden hareketle, bazı zayıf rivayetleri de referans göstererek kadınlara makattan yaklaşmanın helâl olduğunu savunmuş.[708]

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen "hars" Ziraat gibi ekin ekmek olup, ekin yeri, ekin ekilecek tarla anlamındadır. Âyette erkeğin spermi tohuma, doğacak çocuk da bitecek ürüne benzetilmiştir. Yani; kadınlarınız sizin ekinlerinizdir. Siz onlara insan ve Müslüman tohumlarını ekip ürün olarak nesil yetiştireceksiniz. Ekin yerinden olmak şartıyla dilediğiniz taraf ve pozisyondan tarlanıza gidebilirsiniz.[709]

Makattan kadınlara yaklaşmanın insan sağlığı açısından sakıncalı olduğu da bilinen bir gerçektir. Ayrıca, şeni eylemi yasaklayan rivayetler için.[710]

3.12. Sağlam Tarihî Verilerle Bağdaşmayan Tefsir

Tarih; toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyet, kendi iç sorunlarını inceleyen bilim dalıdır.[711]

Müslümanlar kadar tarihe önem veren, kaynakları üzerinde duran, tarihi olayların geliş biçimini kritize eden başka bir toplum bilmiyoruz. Kuşkusuz ki; insanlık tarihinin en sağlam ve güvenilir kaynağı

704 Suyutî, **el-İklil**, s.151.
705 A'raf, 7/81-84.
706 Bkz. Şevkanî, **Neylu'l-Evtâr**, VII,131.
707 Bakara, 2/223.
708 Kasimî, **Mehasin**, 2/548.
709 Krş. Yazır, **Tefsir**, 2/777, Şa'râvî, **Tefsir**, 2/969.
710 Bkz. Tirmizi, **Taharet**, 103, **Rada'**, 12, İbn Mace, **Nikah**, 29, Darimi, **Vudu**, 114, Ahmed, 1/186, 6/205.
711 Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük** 2/1419.

Kur'an-ı Kerim'dir. O'nu, Resûlullah'ın sahih hadisleri izler. Bunları siyer kitapları, meğâziler, tarih, tabakat ve biyografik kaynaklar takip eder.

Tarih, milletlerin aynası mesabesindedir. İnsanlar ona bakar hayat ve gidişatlarına düzen verir, istifade edebilecekleri olaylardan yararlanır, düşülen hatalardan uzak dururlar.

3.12.1. Tarihî Konularda Yanılgıya Düşmenin Nedenleri

1- Allah'ın yeryüzündeki yasalarını (sünnetullah'ı) bilmemek. Buna İskenderiye'nin kuruluşu ile ilgili şu garip misal verilebilir. Habere göre Makedonyalı İskender kendi ismiyle anılan İskenderiye'yi kurmak istediği zaman, şeytanlar kendisini menetmek istemişlerdir. Bu durum karşısında kendisine camdan bir sandık yapmış ve onunla denizin altına inmiş. Şeytanların resimlerini çıkarmış, onlara bakarak çeşitli madenlerden heykeller yapmış, bu sayede şeytanlar etkisiz kalmışlardır. İskender de kenti kurmuş!

Tahlil ve Değerlendirme: O dönemde uzun süre su altında bekleme imkanı yoktu.[712] Şeytanlardan mezkur tedbirlerle korunmak da Allah'ın gösterdiği korunma yollarından değildir.

2- Olayların cereyan ettiği toplumun yaşadığı şartları bilmemek: Mesela, Hz. Musa zamanında İsrailoğulları'nın asker sayısını altıyüz bin olarak göstermek bu türden bir yanılgılardandır.'Malthus Nüfus Teorisi[713]'ne göre, nüfus her yirmi beş yılda bir kat artmaktadır. Buna göre herhangi semâvî bir afetle önlenmemiş olması şartıyla, İsrailoğulları'nın o günkü nüfusunun maksimum olarak otuzaltı bin olması gerekmektedir.[714]

Şimdi de bazı tefsirlerde geçen, fakat tarihi gerçeklerle bağdaşmayan bazı sapmaları örneklendirelim.

3.12.2. Konu İle İlgili Örnekler

Örnek 1:

"İsrailoğulları Allah'ın gazabına uğradılar. Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. İsyana daldıkları, sınırı aştıkları için bunu hak ettiler."[715]

712 Şeud, İbrahim Ali Şeud, **Abâtıl Yecibu en Tümhâ mine't-Tarih**, s.10.
713 1766-1834 yılları arasında yaşayan İngiliz iktisatçı ve nüfus bilimci.
714 Şeud, a.g.y.
715 Bakara, 2/61.

İbn Kesir, âyetin tefsirinde İsrailoğullarının günde üçyüz peygamber öldürdüğünü kaydetmiştir.[716] Mısırlı çağdaş müfessir Şa'ravî de İsrailoğullarının tek defada kırk üç peygamberi öldürdüklerini yazmıştır.[717]

Tahlil ve Değerlendirme: Kur'an, Yahudileri Müslümanlara en büyük düşman olarak göstermektedir.[718] Yukarıda geçen âyet de onların önemli bazı sıfatlarını sıralamaktadır. Sağlam haber ve tarihi verilerle onların günde üçyüz peygamber öldürdüklerini izah etme imkanı yoktur. Zira bazı âyetlerde[719] bazı topluluklara sadece bir elçinin, bazı âyetlerde[720] iki elçinin, bir yerde de[721] üç elçinin gönderildiği belirtilmiştir. Bu nedenle günde üçyüz peygamberin öldürüldüğünü iddia etmenin makul izahı yoktur.

Örnek 2:

"Dediler ki: Ey Musa onlar orada olduğu sürece biz oraya asla girmeyiz. Sen ve Rabbin gidin savaşın biz burada oturuyoruz."[722] Taberî âyetin tefsirinde; Hudeybiye antlaşmasında Mikdat b. Esved'in Resûlullah'a; "İsrailoğulları'nın peygamberlerine; 'sen ve Rabbin gidin savaşın, biz de burada oturanlarız' dedikleri gibi demeyiz, biz de seninle beraberiz" dediğini aktarmıştır.[723]

Tahlil ve Değerlendirme: İmam Taberî müfessir olması yanında tarihçiliğiyle de şöhret bulmuş önemli bir şahsiyettir. Buna rağmen ashabın Bedir savaşında Resûlullah'a göstermiş oldukları bağlılıkları, sehven Hudeybiye ile karıştırmıştır. İbn Atiyye, bunu Taberî'den sadır olmuş bir vehim ve yanılgı olarak niteler.[724]

Örnek 3:

"Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim sizler buzağı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz, gelin yaratıcınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün."[725] Şevkâni, âyetin tefsirinde şunları der: Hz. Musa, kavmine kendilerini öldürmelerini emretti. Bunun üzerine kavmi; 'buzağıya tapanlar' ve 'tapmayanlar' olmak üzere ikiye bölündü. Buzağıya tapanlar korkudan oturup gizlendiler. Tapmayanlar ise ayakta beklediler. Üzerlerine karanlık çöktü, bu arada birbirlerine girdiler, tam yetmişbin insan öldürüldü".[726]

716 İbn Kesir, a.g.e. I,161.
717 Şa'ravî, **Tefsir**, III,1377.
718 Maide, 5/82.
719 Nahl, 16/36, Yunus, 10/47, Saffat, 37/147.
720 Tâ-hâ, 20/42-44.
721 Yasin, 36/14.
722 Maide, 5/24.
723 Taberî, **Tefsir**, IV,521.
724 İbn Atiyye, **Tefsir**, II,175.
725 Bakara, 2/54.
726 Şevkânî, **Fethu'l-Kadir**,1,136.

Tahlil ve Değerlendirme: Âyetteki *"nefislerinizi öldürün"* emri konusunda birçok yorum yapılmıştır. Genel kanaat, nefsi öldürmekten kastın, nefsin azgınlık ve kötülük yapmaktan korunması ile insan üzerindeki olumsuz işlevinin etkisiz kılınmasıdır. Nitekim Türkçe'de de; *"Ölüm bir eve girince sağ kalanları da öldürür."*, *"Bu yol bizi öldürdü."* gibi cümleler; fazla yorgunluk ve bitkinliği ifade eder. *"Bu hava bizi öldürüyor."* cümlesi, sağlığın bozulması ile rahatsız olmayı ifade etmektedir. İbn Âşûr, konu ile ilgili verilen haber için; "gâyet müphem/kapalı bir haber" ifadesini kullanmaktadır.[727]

Örnek 4:

"De ki: Gelin Rabbinizin size (neleri) haram kıldığını okuyayım."[728] Kurtubî ve İbnu'l-Arabi[729] bu âyetin ilk inen âyet olduğunu söylemişlerdir.

Tahlil ve Değerlendirme: Bu görüş Ka'b b.el-Ahbar'dan nakledilmiştir.[730] Buna benzer bir görüş de Muhammed Abduh'a aittir. O'na göre ilk nazil olan sûre Fatiha'dır.[731] Oysa, ilk inen âyetlerin, Alak Sûresi'nin ilk âyetleri olduğu konusunda sahih hadisler bulunmaktadır.[732]

Örnek 5:

"Allah'ın mescitlerinde Allah'ın adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim olabilir?"[733] Taberî, âyetin tefsirinde, Babil kralı Buhtunnasır'ın Hıristiyanlarla birleşip Kudüs'ü yaktığını kaydetmektedir.[734]

Tahlil ve Değerlendirme: Taberî'nin bu görüşü tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Zira Buhtunnasır, Hz. İsa'dan yaklaşık 631 yıl önce yaşamıştır.[735]

Örnek 6:

"Görmedin mi Rabbin ne yaptı Ad kavmine; direkleri (yüksek binaları) olan ülkelerde benzeri yapılmamış İrem şehrine (...)"[736] el-Mahallî, âyette geçen 'direkleri' '400 arşın boyunda insanlar olarak' tefsir etmiştir.[737]

727 İbn Âşûr, a.g.e. II,503.
728 En'am, 6/151.
729 Kurtubî, İbnu'l-Arabi, aynı âyetin tefsiri bağlamında.
730 Arcun, **Muhammedün Resûlullah**, I,78.
731 Rıza, **Menâr**, I,38.
732 Askalanî, **Fethu'l-Bâri**, VIII, 924, Buhari, **Bed'ul-Vahiy**, 3., Suyuti, **el-İtkan**, I,69.
733 Bakara, 2/114.
734 Taberî, **Tefsir**, I,546.
735 Mağniyye, **Tefsir**, I,834.
736 Fecr, 89/6/8.
737 **Celâleyn**, aynı âyetin tefsiri bağlamında.

Tahlil ve Değerlendirme: Bu yorum, kendinden önce yapılmış bazı yorumları olduğu gibi yansıtmaktadır. İsrailiyyâttan olduğu açıktır. Zira her arşın yaklaşık 70 cm.'dir. Bu yoruma göre insanların boyu yaklaşık olarak 280 m.dir. Bu uzunluk yaygın olan sünnetullaha aykırıdır. Âyet, büyük direklerle kurulan çadırlarda göçebe hayatı yaşayan Ad kavminin helakinden bahsetmiştir. Arapça' da "imad/direkler", insan için değil, güç ve kuvvet için kullanılır.[738]

3.13. Çağdaş Bir Hurafe "19" Sayısı Saplantısı

Hurafe, geçmiş asırlara özgü bir olgu değildir. Hurafenin çağdaşı da vardır. Bunun en güzel örneğini, Amerikalı Mütenebbi Reşad Halife'nin ortaya koyduğu "19 Mucizesi" hezeyanıdır. Kur'an'ı kendi hezeyanına uydurmak için elimizdeki Kur'an'ın orijinalitesini bile tartışmaktan çekinmemiş, Tevbe Sûresi'nin son iki âyetinin Kur'an'dan olmayıp sonradan ilave edildiğini savunmuştur. Prof. Dr. İsmet Ersöz, Tevbe Sûresi'nin son iki âyeti ile ilgili olarak şunları demektedir: "Zeyd'in 'Berâet Sûresi'nin son iki âyetini Ebu Huzeyme'den başkasında bulamadım,' sözünü;'yazılı metin olarak ondan başkasında bulamadım,' şeklinde yorumlayanlar çoğunluktadır."[739] (...) Her şey bir yana, Kur'an'ı cem' etme gibi hayırlı bir iş konusunda dahi, 'Hz. Peygamber'in yapmadığı bir işi ben nasıl yaparım,' diye hassasiyet gösteren Hz. Ebu Bekir'e Kur'an cem' edilip teslim edilecek ve cem' edilen bu Kur'an'da ondan olmayan iki âyet olacak! Böyle bir şeyi düşünmek akıllı insanın işi değildir.[740]

İki âyetin Mushaflarda olmadığına dair sağlam haber bulunmamaktadır. Tam aksine, cem' komisyonunda bulunan ve Kur'an'ı dikte ettiren Ubey'in bu iki âyetten önceki âyeti, son nazil olan âyet zannettiklerinde, bundan sonra, 'Hz. Peygamber bana iki âyeti daha okutmuştu,' diyerek Tevbe Sûresi'nin sonundaki bu iki âyeti okuduğuna dair rivâyet ve bilgiler vardır.[741] İki âyeti Ebu Huzeyme bildiği gibi, cem' komisyonundaki sahabiler de bilmekteydiler. Nitekim, Ebu Huzeyme'nin, "Şehadet ederim ki, bu iki âyeti Resûlullah'tan işittim ve iyice kavrayıp algıladım", demesi üzerine, Hz.Ömer; 'Ben de bu iki âyeti duyduğuma yemin ederim,' demiştir.[742] Allah'ın seçkin kullarının, Kur'an'dan olmayan iki âyetin Kur'an'a alınmasına sessiz ve kayıtsız kalmaları düşünülebilir mi? Hiç aklın havsalanın alacağı bir iş midir? Zaten hiçbir sahabiden de 'bu iki âyetin Kur'an'dan olmadığı halde Kur'an'a alındı' diye ne bir rivâyet ne bir haber gelmemiştir. Do-

738 Bkz. Kasımî, **Mehâsin**, 7/317,İbn Âşûr, **Tefsir**, a.g.e. 30/313.
739 Ersöz, İsmet, **Kur'an Tarihi Kur'an'ın İndirilişi ve Bugüne Gelişi** İst. 1996 s.104.
740 Ersöz, a.g.e. s.108.
741 Ersöz, a.g.e. s.107, (**El-Mesahif**, s.9'dan naklen).
742 Ersöz, a.g.e. s.106 ; Askalanî, **Fethu'l -Bâri** IX,12.

layısıyla cem' edilen Kur'an'ın fazlasız eksiksiz, Allah'ın indirdiği kitap olduğu hususunda ashabın icmaı vardır.[743]

19 rakamı hezeyanı ile batıl ekol Bahâîlik arasındaki bağlantıyı Mustafa İslâmoğlu şu şekilde izah eder: "İşin garibi Babilik\Bahailik adlı bu sapkınlık da ondan 150 yıl sonra çıkan "19'culuk" gibi 19 rakamına dayanıyordu. İşte birkaç örnek: Bahailikte yıl 19 aydır. Ayların tümü 19 gündür. Her Babi\Bahâî 19 gün sonunda bir bardak su ile de olsa 19 Babi/Bahâî'ye ikramda bulunmak zorundadır. Bir Babi en çok 19 kitaba sahip olabilir. Katil maktulün varislerine on bir bin mıskal altın ödemek ve 19 yıl her türlü cinsi ilişkiden uzak durmak zorundadır. Beşte bir dışında kutsal vergi olarak bir defaya mahsus olarak gelirin %19'u alınır. Babiliği Bahailiğe çeviren Mirza Hüseyin Ali'nin kendisine vahy edildiğini iddia ettiği Bahâîliğin kutsal kitabı Kelimat-ı Meknune 19 sûreden oluşur. Her sûre ise 19 bab'dan. Bahâîlerin orucu 19. ay olan "a'la" ayında (2-21 Mart) 19 gün olarak tutulur.[744]

19 sayısı hezeyanı konusunda çağdaş alim Yusuf el-Kardavî de (özetle) şunları demektedir: "Reşad Halife'nin hezeyanları ilmî gerçek olmaktan çok hurafe ve hezeyandır. Yazar, ilmi kendi arzu ve hobisine basamak kılmış, onunla sünnete gölge düşürmeye çalışmış. Allah'ın kelamını tahrif etmiş ve Kur'an'ı kendi görüş ve hevasına göre tefsir etmeye çalışmıştır. Hezeyanlarından bazıları şunlardır:

"Dünyanın sonunu Allah'tan başkası bilmez. Bundan ötürüdür ki Resûlullah'a; dünyanın sonu sorulduğu zaman, Allah'tan başka kimsenin bilmediğini söylemiş ve şu âyetleri göstermiştir: "*Allah aramızda hükmedinceye kadar sabredin.*"[745] "*İnsanlar sana o saatten soruyorlar. De ki; onun bilgisi Allah'ın katındadır.*"[746] "*Sana kıyametten sorarlar.*"[747] "*Onun bilgisi Rabbine aittir.*"[748] "*(Kıyamet) saat(ı) mutlaka gelecektir. Herkes peşinde koştuğu (hayır ve şer) ile cezalansın diye nerdeyse onu gizleyeceğim.*"[749] âyetinde geçen "nerdeyse" kelimesi, kıyametin bazı hesap ve işlemlerle ortaya çıkarılabileceğini göstermektedir. "*Sana (kıyamet) saat(in)den soruyorlar. Gelip çatması ne zaman! De ki: Onun bilgisi ancak Rabbimin yanındadır. Onu tam zamanında açığa çıkaracak olan yalnız O'dur.*"[750] Reşad Halife şöyle devam eder, "Âyeti de kıyametin ne zaman olacağının Allah tarafından (bazı kişilere) bildirileceğini haber vermektedir."

743 Ersöz, a.g.e. s.107.
744 İslâmoğlu, Yahudileşme Temayülü, s.222.
745 A'raf, 7/87.
746 Ahzab, 33/63.
747 Naziat, 79/42.
748 Naziat, 79/44.
749 Tâ-hâ, 20/15.
750 A'raf, 7/187.

Dünya sonu tarihinin, "Elif-Lâm-Mim, Kâf-Hâ" vb. harflerde gizlendiği ortaya çıkan bir gerçektir. Resûlullah bu gerçeği kendisini ziyaret edip bir takım soru soran Yahudilere açıklamıştır. Kur'an'ın indiği dönemde harflerin değeri şöyle idi. Elif:1, Lâm:30, Mim:40. Buna göre Kur'an'daki (Elif, Lâm, Mim) harflerinin karşılığı; 40+30+1=71'dir. Yahudiler itiraz edince, Hz. Peygamber, kendilerine şöyle cevap verdi: (Elif, Lâm, Mim, Sâd), (Elif, Lâm, Râ), (Elif, Râ) harflerinin de bulunduğunu hatırlatmıştı.

"Muhammed sizin erkeklerinizden birinin babası değil fakat Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur."[751] âyeti, dünyanın sonunun, dinin son bulmasıyla aynı anlamda olduğunu, dolayısıyla din son bulunca dünyanın da son bulacağından haber vermektedir.

"De ki gayb Allah'ındır. Bekleyin ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."[752] *"İnkâr edenler bu Kur'an yalandan başka bir şey değildir dediler. (Muhammed) onu uydurdu, başka bir topluluk da kendisine yardım etti dediler de kesin bir haksızlığa ve iftiraya vardılar."*[753] *"De ki: onu göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi."*[754] âyetleri de Mukatta' harflerinin anlamının on dört asırdır gizli kaldığını haber vermektedir. Bilgisayar merkezli hesaplar bize, Kur'an'ın her harfinin Allah'tan olduğunu ve kıyamete dek muhafaza edileceğini haber vermektedir.

Mukatta' harfleri, Kur'an'ın hak olduğunu bildirmekle kalmıyor, evrenin ne zaman son bulacağını da haber vermektedirler. Allah Teala, yukarıda geçtiği gibi, *"Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkes peşine koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye neredeyse onu (kendimden) gizleyeceğim."*[755] âyetiyle de bizlere ilk işaretini vermiştir. *"Biz gökleri yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. O saat (kıyamet), mutlaka gelecektir. Şimdilik onlara güzel muamele et. Şüphesiz Rabbin hakkıyla yaratan pek iyi bilendir. And olsun ki, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı verdik. Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlardan dolayı üzülme ve müminlere alçak gönüllü ol"*[756] âyetleri de İslâm'ın ne kadar devam edeceğini haber vermektedir. (Hicr/85) âyeti, mutlaka dünyanın son bulacağını haber vermektedir. (Hicr/86) âyeti, kıyametin zamanının Allah tarafından bilindiğini haber vermektedir. *"Andolsun sana ikilerden yedi ve büyük bir Kur'an verdik."*[757] âyeti, Resûlullah'ın risaletinin ne kadar süreceğini haber vermektedir. Yukarıda geçen Seb'i Me-

751 Ahzab, 33/40.
752 Yunus, 10/20.
753 Furkan, 25/4
754 Furkan, 25/6.
755 Tâ-hâ, 20/15.
756 Hicr, 15/85-88.
757 Hicr, 15/87.

sâni ifadesi, (2X7=14) eder. Bu rakam, risaletin ne kadar devam edeceğini tayin etmektedir. "*Onlardan bazı çiftlere verdiğimiz dünyalığa gözlerini dikme.*"[758] âyeti, Resûlullah'a tanınan sürenin tüm peygamberlere tanınan süreden fazla olduğunu haber vermektedir.

Hz. Musa'nın risaleti 1463 yıl, Hz. İsa'nın ise 570 yıl devam etmiştir. Resûlullah'a tanınan süre, yedi sûrenin başında bulunan ve içinde "Seb'i Mesâni" ifadesi, geçen sûrenin başındaki harflerin karşılığı kadardır. Bu harfleri deşifre ettiğimizde şöyle bir tabloyla karşılarız:

1) Kaf: 100,

2) Nun: 50,

3) Sad: 90,

4) Hâ-Mim: 40+8=48,

5) Yâ-sin: 10+60=70,

6) Tâ-Hâ: 5+9=14,

7) Tâ-Sin: 9+60=69,

8) Elif, Lâm, Mim: 1+30+40=71,

9) Elif, Lâm, Râ: 1+30+200=231,

10) Ta-Sin, Mim: 9+60+40=109,

11) Ayn, Sin, Kaf: 70+60+100=230,

12) Elif, Lâm, Mim, Sad: 1+30+40+90=161,

13) Elif, Lâm, Mim, Ra: 1+30+40+200=271,

14) Kaf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd: 20+5+10+70+90=195

Toplam: 1709'dur. İslâm Hicri takvimi esas aldığından, Resûlullah'ın risaletinin müddeti 1709 yıldır."[759]

Reşad Halife'nin herhangi ilmî bir delil ortaya koymadan hevâ ve arzusuna göre ortaya koyduğu hezeyanın özeti bundan ibarettir. Bunu destekleyen ne bir âyet ne de sahih bir hadis bulunmaktadır. Müfessir ve tarihçiler arasında bu hezeyanı destekleyen kimseyi bilmiyoruz: Yazar, "Kim Kur'an'ı salt kendi görüşleriyle tefsir etse isabet de etse o hata işlemiştir."[760], "Kim salt olarak Kur'an'ı kendi görüşleriyle tefsir etse cehennemdeki yerini hazırlasın."[761] hadislerine muhatap olmaktadır.

758 Hicr, 15/88.
759 Kardavî, **Fetâvâ**, II,151-156.
760 Ebu Davud, **İlim**,5.
761 Tirmizi, **Tefsir**, 1.

Yazar'ın, (Tâ-Hâ/15) âyetinde geçen "ekâdü" fiili için, 'o, ileride ortaya çıkacak bazı olaylara işaret ediyor,' iddiası da boştur. Bilindiği gibi âyet, Allah Teala'nın Hz. Musa'ya hitabı bağlamında zikredilmiştir. Eğer iddia ettiği gibi olsaydı Allah Teala öncelikle o sırrı Hz. Musa'ya veya ondan sonra gelen herhangi bir peygambere açacaktı. Arapça'da bir konunun çok fazla gizli olduğunu belirtmek için *"Ekâdu uhfihi"* (Neredeyse onu kendimden bile gizleyecektim.) ifadesi kullanılır. Yazar, *"Sana kıyametin, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. Deki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır ama; insanların çoğu bilmezler."*[762] âyetinin tefsirinde de isabet edememiştir. Zira iddia ettiği gibi âyette dünyanın sonunun ne zaman olacağı belirtilmemiş ve herhangi bir olaya bağlanmamıştır. Eğer yazar âyetlerin üzerinde objektif olarak düşünseydi, *"De ki onun ilmi Rabbimin katındadır."*[763] gibi âyetlerden, kıyametin ne zaman kopacağının insanlar tarafından kesinlikle bilinemeyeceğini fark edecekti. Yazar âyette geçen "livaktiha" kelimesindeki cer harfinin "fi" anlamında olduğunu da herhalde fark edememiştir. Nitekim sahih hadiste: "Efdalu'l a'mali es-salatu li vektiha" denilmiştir. Yani en faziletli amel vaktinde kılınan namazdır. Hadiste geçen "li" cer harfi, "fi" anlamındadır.

Yazar, yukarıda geçen (Hicr,15/87) âyetin tefsirinde de isabet etmemiştir. Zira; onun ortaya koyduğu görüş, ne açık olarak ne de işareten âyetten anlaşılmamaktadır. Böyle bir görüşü ne eski ne de yeni hiçbir alim ortaya koymamıştır. Ortaya koyduğu anlam, âyetin sibak ve siyakından da çıkmamaktadır. Açık ve anlaşılır olarak nazil olan Kur'an'ın ondört asırdır anlaşılmaz bir tılsım olarak kalması düşünülemez. Âyet hakkında İmam Buhari şu hadisi rivâyet etmiştir. "Fatiha sûresi, bana indirilen seb'i mesânidir/tekrarlanarak okunan yedi âyettir.)[764] Yazarın, âyeti 2X7=14 olarak tefsir etmesi ise, gayba dalmaya cüret etmekten başka bir şey değildir. İddia ettiği gibi âyet, "sana ondördü verdik" biçimindedir. Fakat, verilen ondört nedir? Deve mi, sığır mı, para mı? Ondört sûrenin kastedildiğini kendisine bildiren nedir? Akıl mı, dil mi, hadis mi? Sonra iddia ettiği gibi Mukatta' harfleriyle başlayan sûreler ondört değil yirmidokuzdur. Yazar, mükerrer harfleri hesaba katmamıştır. Buradaki kriterleri nedir?" Hicr,15/88 âyetinin, "Onlardan bazı çiftlere" bölümünde geçen zamir, peygamberlere raci değildir. Zira âyette onların bahsi geçmemiştir: Âyetin, anlamı şöyledir: *"Ey Resûlüm sana verdiğimizle yetin. Kendilerine geçici dünya malı verdiğimiz şahıslara göz dikme."*[765]

762 A'raf, 7/187.
763 Tâ-hâ, 20/52.
764 Buhari, **Tefsir**,1.
765 Tâ-hâ, 20/131.

Cifr hesabıyla ilgili olarak Beydâvi ve diğer bazı müfessirlerin naklettikleri rivâyetin senedi sağlam değildir. (Kaynaklar geçti.)Yazar kıyametin vaktini tayin etmekle açık bir biçimde Kur'an'a da muhalefet etmiştir. Zira Kur'an kıyametin ansızın geleceğinden bahsetmektedir."[766] Bunun kâfirlere hitap ettiğini iddia etmek de asılsız bir varsayımdır. Yazar, kıyametin zamanını ortaya koymaya çalışmakla Resûlullah'a bildirilmeyen bir konunun kendisine bildirildiğini iddia etmiştir. Zira sahih hadiste, Cibril kendisine insan suretinde gelip kıyametin zamanını sorunca, "ahiretin zamanı konusunda sorulan, sorandan daha bilgili değildir."[767] cevabını vermişti."[768]

Ne hazindir ki; 19 rakamı hurafesiyle Atatürk ismi de istismar edildi. Hayatı 19 rakamına kodlanmak istendi. 19'un hararetli savunucularından Edip Yüksel şöyle der: Mustafa Kemal'in;

1. Doğum tarihi: 1881 (19x 99),

2. Nüfus kütük numarası: 19,

3. Nüfus cüzdanı numarası: 993814: (19 x52306),

4. İstanbul harp okulunda ilk siyasi fikirlere sahip oluşu: 1900,

5. Harp okulunu Türk subayları arasında 19. olarak bitirdi,

6. Harp akademisinin 57. (19x3) devresine kaydoldu,

7. Yüzbaşı olarak orduya katılırken 38. (19x2) kişidir,

8. 38. (19x2) piyade alay komutanlığı,

9. 57. (19/3) piyade alay komutanlığı,

10. Albay oluşu: 19 Aralık 1915,

11. 19 gün sonra Çanakkale'de 19. Tümen komutanı oldu,

12. Samsun'a çıkarak göreve başlaması: 19 Mayıs 1919 (19x101),

13. Bandırma vapurunda kendisi dahil 19 komutan mevcuttu,

14. Samsun'da 19 gün kaldıktan sonra Havza'ya gitti,

15. 4 Temmuz 1919'da Erzurum'a gitti, 19 gün sonra 23 Temmuz'da, Erzurum kongresini topladı,

16. 4 Eylül 1919 Sivas Kongresi'nden 114 (19x6) gün sonra 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gitti,

17. Mareşallik ve Generallik unvanlarını 19 Eylül 1921'de aldı,

18. 10 Kasım 1938 (19x103) de 57 (19x3) yaşındayken öldü,

766 A'raf, 7/187.
767 Buhari, **İman**,37.
768 Bkz. Kardavî, **Fetâvâ**, II,151-167.

19. Cenazesinin nakli ve cenaze namazı 19 Kasım 1938,

20. Cenaze töreninde 19 notalı 19. Şopen marşı çalındı,

21. Kendisine verilen toplam madalya sayısı: 19,

22. En eski meclis kütüğünde sıra numarası: 19,

23. İstanbul Akaretlerdeki ev numarası: 76 (19x4),

24. Bıraktığı nakit miras: 19.000 lira,

25. İsminin harf sayısı: 19.[769]

Filozofun dediği gibi; "Bilmeyen sussaydı ihtilaflar kalkardı." Reşad Halife ve müritleri bu hezeyanlarıyla yetinmediler. Müridi Edip Yüksel, Kur'an'ı 19 rakamı hezeyanına uydurmak istemiş ve bunun için Kur'an'da bazı ta'dilat ve değişikliklere ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Bu cümleden yukarıda geçtiği gibi ilk adım olarak Tevbe Sûresi'nin fazla yazıldığını, 128-129 sıralı son iki âyetin Kur'an'dan olmadığını sonradan ilave edildiğini ileri sürmüştür.[770]

Edip Yüksel, Reşad Halife'den esinlenerek ortaya koymaya çalıştığı "19 mucizesi" kendisini Kur'an'ın bir kısmını inkâr etmeye kadar götürmüştür. Kur'an'ın 19 sayısı üzerine nazil olduğu "Rahim" sıfatı 115 yerde geçtiği ve tezine uymadığı için söz konusu âyeti reddetmiştir. Oysa Tevbe Sûresi'nin son iki âyeti de diğer altıbinaltıyüz (6600) küsur âyet gibi Resûlullah tarafından okunmuş, ashabına okutmuş ve Hz. Osman dönemindeki mushaflara binlerce sahabenin şahadetiyle konulmuştur.

Kur'an'ın nazil olan ilk âyeti, Alak Sûresi'nin ilk âyeti olduğu hâlde, kendisi besmele olarak işlemeye çalışmış. Kur'an'ın anahtarı niteliğindeki "Fatiha" Sûresi neden 19 âyet değil de 7'dir? Tüm sûrelerin âyetleri niçin 19 ile bağlantılı değildir? Sözgelimi Bakara sûresi neden 286, Al-i İmran 200 âyettir. Neden Kur'an'ın son sûreleri İhlas, Felak ve Nas sûreleri on dokuzun katları veya kare kökleri değildir? Allah ism-i celili on dokuz ile orantılıdır da neden "Rab" sıfatı da onun gibi değildir? Kur'an'ın ifadesiyle, *"De ki: Siz Allah'a dininizi mi öğretiyorsunuz! Oysa Allah gökte ne var, yerde ne var hepsini bilir!"*[771]

Muhammed Gazali, 19 ve benzeri rakamlarla Kur'an'a mucizelik nispet etmek isteyenler hakkında şunları der: "'Sayısal' veya 'matematiksel' i'caz saçma ve tuhaf bir yaklaşımdır. Bu konuda çalışanların ortaya koydukları rakamlar tamamıyla birbirini tekzip etmektedir. On-dokuz sayısıyla ortaya çıkan zat tuhaf tezlerle ortaya çıkmıştır. Misal

769 Yüksel, Edip, **Müslüman Din Alimlerine 19 Soru**, s.70, Islâmoğlu, a.g.e. s.236-237
770 Yüksel, Edip, **Notlar**, Gösterge Yayınları, s.46,
771 Hucurat, 49/16.

olarak, besmeleyi bazı dayatmalarla ondokuz rakamına tutturmak istemiştir. Fakat heyhât! Nerede bu imkan. Zira ondokuzu bulması için besmele'deki elifleri tamamıyla hazfetmekte ve şeddeli harfleri bir saymaktadır. Doğrusu bu zat, bir takım cümle ve rakamlar ortaya koyarak komik duruma düşmüştür."[772]

Bu konuda Tayyar Altıkulaç'ın mütalaası da şöyledir: "Reşad Halife hakikatin değil, maceranın peşindedir. Tezini savunmak ve zaman zaman bu tezde açılan gedikleri tıkamak için âyet inkârına kadar her şeyi göze almış biridir.

1- Besmele'deki harflerin sayısı "resmi hat" prensibine göre gerçekten ondokuz ise de besmele'de geçen kelimelerden her birinin Kur'an'-ı Kerim'de ondokuz veya ondokuz'un katı kadar geçtiği iddiası doğru değildir.

a) "İsm" kelimesinin Kur'an'da 19 defa geçtiği iddiası yanlıştır. Bu kelime dokuz yerde (5/4,6/118-119-121-138, 22/28-34-36-40) 'Allah' lafzına, dokuz yerde 'Rab' kelimesine, (55/78, 56/74-96, 69/52, 73/8, 76/25, 87/1-15, 96/1) muzaf olarak kullanılmış.

b) Besmele'de geçen "Allah"lafzının da Kur'an'da ondokuzun tam katı olarak (2698:19=142) zikredildiğini iddia etmiştir. Ben bu lafzın sayımı ile ilgili kontrolü yapmadım. Buna lüzum da kalmadı. Çünkü bu lafzın 2698 defa değil, 2699 defa geçtiği kendisine bildirilmiş olmalı ki Reşad Halife bu defa sayıyı 2698'e indirebilmek için Tevbe Sûresi'nin son iki âyetini inkâr etme cüretini göstermiş, bu sûrenin son âyetinde geçen "Bi'l mü'minine Raufün Rahim" cümlesindeki "Rahim" lafzından kurtulmaya çalışmıştır. Bu konuda Reşad Halife şöyle demektedir: "Büyük bir ihtimalle bu iki âyet Ebubekir, Ömer ve Zeyd'den çok sonra Peygamberin hayranları tarafından Kur'an'a sokulmuştur."

Harf sayımlarındaki tutarsızlıklarla ilgili birkaç örnek vermekte fayda görüyoruz:

- Kalem Sûresi'nin başındaki "Nûn" harfinin bu sûre içinde 133 defa geçtiği ileri sürülmüştür. Sûre'nin başındaki besmele'de bulunan "be" harfi de dikkate alınmak suretiyle sayı ancak 132'ye çıkarılabilmiş, bu sayının 19'un katı olmadığı görülünce "resm-i hat" prensibi terk edilerek (veya "resmi hat" kaidesi tahrif edilerek) bu defa sûrenin başındaki "Nûn" okunduğu gibi "Nûn" diye üç harfle yazılarak ikinci bir harfi elde edilmiş, böylece 133 sayısına ulaşılmıştır. Ama aynı iş mesela (Hâ-Mim) deki "Mim" harfinde yapılmamış ve "Hâ-Mim" diye başlayan bütün sûrelerin başındaki harflerine tek harf olarak itibar edilmiştir.

772 Gazali, **Keyfe Neteamel**, s.141.

- Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim'de, başında "Sâd" harfi bulunan üç sûre vardır. "A'raf", "Meryem" ve "Sad". Bunlardan birincisinde doksandokuz (99), ikincisinde yirmialtı (26), üçüncüsünde ise yirmidokuz (29) 'Sâd' harfi mevcuttur. Ne bu sayılardan herhangi biri tek başına, ne de harman edilmeleri durumunda toplamları olan yüzelliüç (153) sayısı ondokuzun katıdır. Bu durumda Reşad Halife'ye göre yapılacak iş, "sâd" harflerinden birini yok etmenin çaresini aramaktır. Nitekim öyle yapmış, A'raf Sûresi'nin 69. âyetindeki "Baste" kelimesinde mevcut "Sâd" harfine el atarak bu harfi "Sin" harfi ile değiştirmiş ve sayım dışı bırakmıştır".[773]

Görüldüğü gibi 19 hezeyanının ne dil ne de nakil yönünden izahı mümkündür.

3.14 Reenkarnasyon Çerçevesinde Yapılan Sapma Örnekleri

Son yıllarda hakkında tartışma yapılan gaybi konulardan birisi de reenkarnasyondur: Ruhun ölümden sonra insan hayvan ve bazı durumlarda da bitki biçiminde bir ya da daha çok kez yeniden doğmasıdır. Kısacası tekrar doğuş veya yeniden bedenlenmeden ibarettir.[774] Reenkarnasyon inancının İslâm ile yakından-uzaktan herhangi bir ilgisi yoktur. Asya kökenli dinlerin karakteristik özelliğidir. Eski Yunanlıların Manicilik Gnostisizmin ve bazı çağdaş dinsel akımlarında rastlanır.[775]

Ne var ki birçok batıl inanç ve hurafe gibi her şeyi ile yabancı olan bu inanca Kur'an'dan bazı âyetlerle destek aranmış ve bu inanç İslâm'a mal edilmeye çalışılmıştır. İlahiyatçı Yaşar Nuri Öztürk, reenkarnasyona işaret eden yirmiye yakın âyetin bulunduğunu iddia eder.[776] Konu üzerinde detayla durmak, çalışmamızın kapsamı dışında olduğundan sadece üç örnek vermekle yetineceğiz.

Örnek 1:

"O âyetlerimizi inkâr edenleri yakında bir ateşe sokacağız, derileri piştikçe azabı tatsınlar diye onlara başka deriler vereceğiz."[777] Öztürk Hoca, İhvan-ı Safa'yı referans göstererek yukarıdaki âyetin tekrar bedenlenmeye delil olduğunu iddia etmiştir.[778]

773 Altıkulaç, Tayyar, **Yüce Kitabımız Kur'an**, s.100-103, T.D.V. Yay. Ankara,1990.
774 **Ana Britannica**, XXVI,384.
775 Şimsek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s.441.
776 Öztürk, **Çıplak Uyarı**, s.200; Ateş, **Çağdaş Tefsir**, VIII,318.
777 Nisa, 4/56.
778 Öztürk, **Kur'an'daki İslâm**, s.250.

Tahlil ve Değerlendirme: İhvan-ı Safa, Yunan felsefesi ile batınî görüşlerin analizinden meydana gelmiş felsefi bir ekoldür. İbn Teymiyye'nin ifadesiyle; içinde cehalet ve ilhaddan birçok hezeyan bulunur. Zehiri altın kapta sunmaya çalışmışlardır. İhvan-ı Safa, vahdet-i vücut ve masum İmam'ı ilah görmekle İslâm akidesinin dışına çıkmıştır.[779] İhvan-i Safa, cennet, cehennem, melek, haşır gibi akidevi konuları kendi felsefi görüşleri doğrultusunda yorumlamaya çalışmışlardır. Onlara göre, cennet gök alemi, cehennem de dünya alemidir. melekler ise yıldızlardır.[780] Bu görüşleriyle İslâm inancının temel esaslarını reddetmiş bulunmaktadırlar. Reenkarnasyon da onların saplantılarından sadece bir tanesidir.

Yukarıda geçen âyeti reenkarnasyona delil olarak göstermek, hem dil hem de âyetin sibak ve siyakı açısından mümkün değildir. Âyette, ölümden sonra bedenlenme ile ilgili herhangi bir işaret bulunmamakta, yalnız inkâr edenlerin cehennemdeki durum ve cezaları canlandırılmıştır.[781]

Örnek 2:

Reenkarnasyonu savunanların diğer bir delili de; "*Siz nasıl inkâr ediyorsunuz. Siz ölüler idiniz. O sizi diriltti. Sonra öldürecek ve yine diriltecektir. Sonra da ona döndürüleceksiniz.*"[782] âyetidir.

Tahlil ve Değerlendirme: Âyette geçen "emvât", "meyyit"in çoğuludur. Meyyit, ölmüş kimse, hayatta olanın zıttı anlamındadır. Âyetin vermek istediği tema şudur. Sizi yoktan var eden Allah, ahirette tekrar sizi yaratmaya kadirdir. Yeryüzünde bitkiler nasıl kuruduktan sonra yeşeriyorsa, sizler de ahirette dirileceksiniz. Ölen bazı kimselerin mucizevi bir şekilde diriltilmeleri ahirete delil olarak zikredilmektedir.[783] Yani, âyet şu dört safhayı canlandırmaktadır.

a) Ölü idiniz; dünya hayatına gelmezden önceki durumu,

b) Sizi diriltti; dünya hayatını,

c) Sonra öldürecek; kabir hayatını,

d) Yine diriltecek de; ahiret hayatını anlatmaktadır.[784]

Örnek 3:

"*Rabbimiz bizi iki kez öldürdün ve iki kez diriltin.*"[785] Reenkar-

779 Âl-i Selman, **Kütübün Hazzere**, a.g.e. s.71.
780 Bkz. Zehebî, **et-Tefsir ve'l-Müfessirun**, II,221-222.
781 Sabbağ, a.g.e. s.139; Şimsek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, s.464.
782 Bakara, 2/28.
783 Şimşek, a.g.e. s.459.
784 Şimşek, a.g.e. s.452-453.
785 Mü'min, 40/11.

nasyona delil olarak gösterilen bu âyetin de onunla herhangi bir alakası yoktur. Şöyle ki; âyette geçen iki ölümden ilki, ana karnındaki embriyo, nütfe, et ve kemikten oluşan dönemdir. Zira; cenin kendisine ruh gelmeden önce *ölü* olarak anılmaktadır. İkinci ölüm ise; bedenden ruhun ayrı olması ve insanın kabre gitmesidir. İki dirilmeden birincisi, dünyaya gelme halidir. İkincisi ise, kabirdeki diriliştir. Artık ondan sonra ölmek veya dirilmek söz konusu olmaz.

Özetlersek; reenkarnasyon inancı, Yunan, Buda ve Yahudi kaynaklıdır. Bu inanç, Kaderiyye ve Rafızi gibi sapık ekollere geçmiştir.[786] Kur'an'dan ona delil teşkil edecek herhangi bir âyet yoktur. Zira bu inanç, insanın dünyaya geliş amacı olan imtihanı ortadan kaldırmaktadır.

786 Bağdadî, **el-Farku Beyne'l-Fırak**, s.270-272.

SONUÇ

Kur'an, nüzulünden günümüze dek üzerinde en çok çalışılan, konuşulan ve tartışılan kitaptır. O, Müslüman düşünür, alim, araştırmacı ve davetçilerin rehber ve müracaat kaynağıdır. Öyle ki; İslâm aleyhinde faaliyette bulunan Siyonizm, ateizm vb. cereyanlar da Kur'an'a atıfta bulunurlar.

Kur'an ilimleri arasında en bariz ve en önemli olanı; kuşkusuz ki; Kur'an'ı anlama ile ilgili olanıdır. İslâm ulemasının Kur'an'ı anlama çerçevesinde yaptıkları hizmetlerin tümünün iyi niyetten kaynaklandığına inanmaktayız. Ancak her zaman iyi niyetin yeterli olmadığını da bu çalışmamızda gördük. Kur'an tefsirinde görülen sapmanın tefsirde detaya girenlerde daha çok görüldüğünü gördük. Keza, çalışmamızda toplum olarak en az kullandığımız mekanizmanın, tenkit ve doğruyu ortaya koyma işlevi olduğunu fark ettik. "Eskiler bize bir şey bırakmamışlardır, onlar kadar bilemeyiz, kültür mirasımızda ne varsa doğrudur." teorilerinin gerçeği yansıtmadığı gibi, "selef Kur'an'ı anlamamıştır, başımıza gelen musibetler geçmişimizden kaynaklanmaktadır, herşeye yeniden başlamak gerekir, selefe ait materyal ve çalışmaların yakılması gerekir." tezlerinin de duygusal ve ifrattan kaynaklandığını öğrendik.

Çalışmamızda, en doğru olanı ortaya koyma mekanizmasının Peygamberimiz tarafından başlatılıp insanlara öğretildiğine şahit olduk. Ashab bildikleri doğruyu birbirlerine söylemeyi,'iyiliği emretme ve yanlıştan sakındırma' kapsamı arasında değerlendirirdi. Bunun en güzel örneğini Hz. Aişe tarafından ortaya konulmuştur. Hz. Aişe'nin Kur'an ve Sünnet'e muhalif birçok konuyu düzeltip ortaya koyduğunu gördük.

Saadet asrından sonra ulema, çeşitli konularda, özellikle de her alim kendi sahasında doğru bildiğini ortaya koymaktan çekinmemiş, gerekli reddiyeler ortaya koymuş, meslektaş ve muhaliflerinin hata ve sapmalarına atıfta bulunmuş ve gereken düzeltmeleri yapmıştır.

İlk dönemde bu mekanizma Hz. Aişe, Hasan Basri, Ebu Hanife, İmam Şafiî, Ahmed b. Hanbel benzeri alimlerle başlamış, daha sonra Zemahşeri, Gazzali, Razî, İbn Teymiyye, İbn Kayyım, İbn Rüşd, Dehlevi ile sürdürülmüş, aynı yöntem asrımızda, Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Cemaleddin Kasımî, İbn Âşûr, Fazlurrahman, Mevdudî ve Muhammed Hamdi Yazır gibi ulemayla sürdürülmüştür.

Kur'an'ın mucizeliği her geçen gün ortaya çıkarken, ona karşı itiraz ve mücadele de devam etmektedir. Müslüman alim ve düşünürler de doğruyu ortaya koyma ve onu müdafaa bağlamında vecibelerini yerine getirmektedirler.

İslâm'ın en önemli kaynağı vahiydir. Vahyin bize noksansız yansımış olanı Kur'an'dır. Bu bakımdan Kur'an'a yanlış anlam vermenin

tüm İslâm inancına yansıyacağı muhakkaktır. Geçmişte Müseylime, Râvendi benzeri art niyetli şahsiyetler İslâm'a karşı yaptıkları mücadelede referanslarını Kur'an ve Kur'an'a yönelik çalışmalarından seçtikleri gibi, son asırlarda ve günümüzde; Goldziher, Selman Rüşdi, Turan Dursun emsali art niyetli yazarlar da ilk etapta, tefsir sapmalarını malzeme olarak ortaya koyup, onlarla saf zihinleri ifsat etmeye çalışmışlar ve halen de faaliyetlerine devam etmektedirler.

Tefsirlerde görülen sapmalarda art niyetin İslâm alimlerinde görülmediğini fark ettik. Zira Kur'an'a kasten yapılacak herhangi bir eleştiri sahibini İslâm dairesinden çıkaracak kadar ciddidir. Bu bakımdan Müslüman müfessirlerde görülen sapmaları art niyete değil, taklid, taasub, ictihatta isabet edememe, beşer olma özellikleri, yaşadıkları kültürün etkisinde kalma ve sahaları dışında yorum yapmalarına bağlamaktayız. İslâm kültürü bizlere mutlak kemal sahibi olma vasfının yalnız Allah'a ait olduğunu öğretmiştir. Bu nedenle tefsir çalışmalarında gördüğümüz sapmalarını selefimiz için herhangi bir nâkısa veya ta'n malzemesi yapmadık. Zaten hiçbiri de kendisini masum veya her söylediğinin "mutlak doğru" olduğunu iddia etmemiştir. Ulemamız, ilmî çalışmalarında öğrenci ve mensuplarına kendilerini taklid etmemelerini sık sık tavsiye ederdi.

Birçok müfessir, tenkit ve yanlışlarını düzeltmeyi müstakil eserlerinden ziyade, ilgili âyetlerin tefsiri bağlamında yapmışlardır. Özellikle Ehli sünnet alimlerinin "Mu'tezile", "Havaric", "Zenadika" ve benzer ekollere getirdikleri eleştirilere sık sık rastlanır. Bu tür eleştiriyi, Razî, İbn Atiyye, Kurtubî, Âlûsî ve Reşid Rıza'nın tefsirlerinde rahatlıkla görmekteyiz. Bu bağlamda meşhur Mu'tezili müfessir Zemahşeri'yi hatırlatabiliriz. O, Kur'an veya kendi ekolüne muhalif gördüğü konuları; "min bidei't-tefâsir/tefsir sapmalarından biri" diye nitelendirmiştir.

İlk dönemden günümüze kadar yapılan tefsir çalışmalarının tamamında görülen sapmaları ele almak veya onları tahlil etmeye kalkışmak deryaları bardağa sıkıştırmaktan daha güç olduğuna inanmaktayız. Hatta mesela, Razî veya Taberî gibi büyük tefsirlerden biri üzerinde çalışmanın yılları alacağını söylememiz mümkündür. Böyle bir çalışmanın ancak Celâleyn, Hâzin veya, el-İklil benzeri kısa veya orta çaplı tefsirler üzerinde mümkün olacağını fark ettik. Keza, tefsirde görülen tüm sapmaları tek konu veya noktada odaklamamızın da güç olduğunu, ancak mesela; "A" tefsirde görülen, dil sapmaları, "B" tefsirinin hadis kritiği, tarihi sapmaları, ahkâm yanlışlıkları, bilimsel veya modern ilimlere ters düşen yorumlar, biçiminde tasnif etmenin daha uygun olacağını fark ettik.

Tefsirde sapmaya düşmemek nerdeyse imkansızdır. Ancak en az hata ile çıkmak, özellikle taassub ve taklidden uzak durmaya bağlıdır. Taassub ve taklid tefsirde sapmaya götüren en önemli iki faktördür. Bunların dışında Arapça'yı iyi kullanamama, gereksiz ayrıntılara dalma, müfessirin kendi ilim sahası dışına çıkması, her çıkan yenilik için Kur'an'dan referans bulmaya çalışması tefsirde sapmaya götüren diğer önemli nedenlerdir.

Çalışmamızda; genel anlamda sapmaya gitme nedenleriyle özellikle de sapmanın en çok gerçekleştiği konuları örneklendirmeye çalıştık. Bu çalışmayla bütün sapmaları ortaya koyma iddiasında değiliz. Ancak sapmaların neden ve nerelerde yapıldığı konularında materyal sunduğumuza inanmaktayız.

Biz de Allah elçisi Hz. Şuayb'ın dediğinin aynısını diyoruz: Gücüm yettiğince ıslah etmekten başka bir dileğim yoktur. Başarım ancak Allah'tandır. O'na dayandım ve yalnız O'na yöneldim.

BİBLİYOGRAFYA

ABDUH, Mumammed;

- *Tefsiru Cüz'i Amme, Beyrut 1989.*

ABDULBAKÎ, Muhammed Fuâd;

- *El-Mü'cemu'l-Müfehres li. Elfazi'l-Kur'an'il-Kerim Beyrut, 1988.*

ACLÛNÎ, İsmail. Muhammed;

- *Keşfu'l-Hafâ, Beyrut, 1351.*

ÂLÛSÎ, Mahmud Şakir;

- *Ruh'ul-Meâni, Beyrut ts.*

ARCÛN, Muhammed Sadık;

- *Muhammedün Resûlullah, Beyrut, 1995.*

ASKALÂNÎ, Ahmed b. Ali İbn Hacer;

- *Fethu'l Bari Şerhu Sahihi'l Buhari, Beyrut,1989.*

ATEŞ, Süleyman;

- *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul, 1989*
- *İslâm'a İtirazlar Kur'an'ı Kerim'den Cevaplar, Ankara. ts.*
- *İşari Tefsir Okulu, Ankara,1974.*

ALLUŞ, Abdusselam Muhammed Ömer;

- *Fecru's-Sahid ve Avnu's-Sacid Beyrut,1992.*

AL-İ Selman Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan;

- *Kutubun Hazzere Minhe'l- Ulema, Beyrut, 1995.*

El-AKK', Halid Abdurrahman ;

- *Usulu't Tefsir ve Kavaiduhu, Beyrut, 1994.*
- *el-Usulu'l Fikriyye limenahici's-Selefiyye inde Şeyhi'l İslâm Beyrut, 1995.*

ARSEL, İlhan;

- *Şeriat ve Kadın, İstanbul, 1996.*
- *Toplumsal Geriliklerimizin Sorumluları Din Adamları, İstanbul, 1995.*

BENNÂ, Ahmed Abdurrahman;

- *el-Fethu'r Rabbâni, Tertibu Müsnedi Ahmed b. Hanbel, Beyrut, ts.*

BEYDÂVÎ, Nureddin Abdullah b. Ömer el- Kâdi;

- *Envâru't-Tenzil ve Esrâru'Te'vil, Beyrut, 1990.*

BUHÂRÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail;

- *el-Camiu's-Sahih, İstanbul, 1981.*

BEHENSÂVİ,Salim Ali;

- *el-Hükmu ve Kadiyetu Tekfiri'l Müslim, Beyrut, 1977.*

El-BEYYÜMÎ, Muhammed Receb;

- *Kâdâyâ İslamiyye, Beyrut, 1988.*

BAĞDÂDÎ, Ebu Mansur b. Tahir b. Muhammed;
- *el-Farku Beyne'l Fırak, Beyrut, 1990.*
BİLMEN, Ömer Nasuhi ;
- *Büyük Tefsir Tarihi, İstanbul, 1973.*
BEHİŞTÎ, Muhammed Hüseyin,
- *Bilmek, çev. İstanbul, 1988.*
BULUT, Faik;
- *Allah Devletinde Demokrasi, İstanbul, ts.*
BURSEVÎ, İsmail Hakkı;
- *Ruh'ul- Beyân, İstanbul, 1969.*
CANDAN, Abdulcelil;
- *İslâm Tarihinde Mezhep Çatışmaları ve Taklid, İstanbul, 1998.*
CEMAL, Ahmed Muhammed;
- *Yeseluneke, Beyrut, 1994.*
- *el-Kur'an'ul Kerim Kitabun Uhkimet Âyâtühu, Beyrut, 1991.*
CERRAHOĞLU, İsmail;
- *Tefsir Tarihi, Ankara, 1988.*
- *Tefsir Usulü, Ankara, 1998.*
CESSÂS, Ebu Bekir Ahmed er-Razî;
- *Ahkâmu'l-Kur'an, Beyrut, 1993.*
CÜRCÂNİ, Seyyid Şerif ;
- *et-Ta'rifât, Beyrut, 1990.*
DEHLEVÎ, Şah veliyyullah Ahmed b. Abdurrahman;
- *Hüccetullah'il-Baliğa, Beyrut, 1990.*
DERVİŞ, Muhiddin;
- *İ'rabu'l-Kur'an, Beyrut, 1991.*
DANİŞMEND, İsmail Hâmi;
- *Tarihi Hakikatler, İstanbul, 1978.*
DEMİNÎ, Musfir Azmullah;
- *Mekayısu Nekdi'l- Hadis, Riyad, 1405.*
DERVEZE, İzzet;
- *Kur'an-ı Mecid, çev: Vahdettin İnce, İstanbul, 1977.*
DUMAN, M. Zeki;
- *Kur'an Ve Müslümanlar, Ankara, 1996.*
DURSUN, Turan;
- *Din Bu (1-4) İstanbul, 1991.*
EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as Es-Sicistani;
- *Sünen, İstanbul, 1981.*
El-ELBÂNÎ, Muhammed Nasiruddin;
- *Silsiletu'l-Ehadisi's-Sahiha, Beyrut, 1991.*

EBU HACER, Ahmed Ömer;

- et-Tefsiru'l -İlmî li'l Kur'an Fi'l Mizân, Beyrut, 1991.

EBU HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf b. Yusuf el-Endülüsî ;

- el-Bahrü'l Muhit, Beyrut, 1992.

EBU CEYB;

- Dırasetün fi Menheci'l İslami's Siyasi, Beyrut, 1985.

EBU ĞUDDE, Abdulfettah;

- Resailu'l- Eimmti's-Selef ve Edebuhumu'l İlmî, Beyrut, 1992.

EBU ŞEHBE, Muhammed b. Muhammed;

- el-İsrailiyyetu ve'l Mevdüatü fi Kutubi't-Tefsir, Beyrut, 1992.

EBU ZEHRA, Muhammed;

- Kur'an Nizamı Heyet, Ankara, ts.

EMİN, Ahmed;

- Zuhru'l İslâm, Beyrut, ts.

- Dulıu'l İslâm, Beyrut, ts.

EŞÂRÎ, Ebu Hasan Ali b. İsmail;

- el-İbâne fi Usul'i d-Diyâne, Suudi Arabistan, 1408.

ERSÖZ, İsmet;

- Kur'an Tarihi Kur'an'ı Kerim'in indirilişi ve Bugüne Gelişi İstanbul, 1996.

El-ENSÂRÎ, Zekeriya;

- Fethu'r Ralıman bi Keşfi Ma Yülbesü fi'l'Ku'ran, Beyrut, 1983.

FİRÜZÂBÂDÎ, Mecduddin Muhammed b. Yakub;

- Besâiru Zevi'l Besâir, Fi Letâifi Kitabi'l- Aziz, Beyrut, ts.

GAZZALÎ, Ebu Hamid, Muhammed b. Muhammed;

- İhyau Ulumu'd-Din, ("İthafu Saadeti'l Müttekin" ile beraber) Beyrut, 1989.

- el-Mustasfâ, Beyrut, 1993.

GAZALÎ, Muhammed;

- Nazaratün fi'l-Kur'an, Mısır, ts.

- Difaün Ani'ş-Şeria, Mısır, ts.

- Mietu Sualin ani'l- İslâm, Mısır, 1989.

- Keyfe Neteâmelü Meâ'l-Kur'an, A.B.D., 1992

- Humumu Dâiyyetin, Mısır, ts.

- Düşünce Mirâsımız, çev: Harun Ünal, İstanbul, ts.

GOLDZİHER, Ignaz;

- İslâm Tefsir Ekolleri, çev: Mustafa İslâmoğlu İstanbul.1996.

HAMMADA, Hamza;

- el-Âdâbu'ş-Şer'iyye Ve'l-Minehu'l-Meriyye, Mısır, ts.

HANBELÎ, Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed b Muflih el-Makdisî;

- *el-Âdâbu'ş-Şer'iyye ve'l-Minelıu'l-Meriyye, Mısır, ts.*

HİCÂZİ, Mahmud;

- *Et-Tefsiru'l Vâdıh, Mısır, 1979.*

HASAN, İbrahim Hasan;

- *Tarihu'l İslâm, Beyrut, 1991.*

HAMİDULLAH, Muhammed;

- *Muhtasar Hadis Tarihi, çev: Kemal Kuşçu, İstanbul, 1967.*
- *İslâm'a Giriş, Ankara, ts.*
- *Kur'an Tarihi, çev: Ahmed Said Mutlu, Ankara,1991.*

İBNU'L-ARABÎ, Ebubekir Muhammed b. Abdillah b. Ahmed

- *el Meârifî ; Ahkâmu'l Kur'an, Mısır ts.*

İBN ÂŞUR, Muhammed Tahir;

- *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir, Libya, ts.*

İBN ATİYYE, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib;

- *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l Aziz, Beyrut, 1993.*

İBN HATİB;

- *el-Furkan, Beyrut, 1987.*

İBN KAYYIM, el-Cezviyye Şemseddin Ebi Abdillah Muhammed b. Ebi Bekir ez-Zeri, ed-Dımeşkî;

- *l'lamu'l Muvakkıin Beyrut,ts.*
- *Ulumu'l Kur'an Beyrut,ts.*

İBN KESİR, Ebu Fidâ İsmail b. Ömer;

- *Tefsıru'l-Kur'ani'l-Azim, Beyrut,1992.*
- *el-Bidâye ve'n-Nihâye,Beyrut, 1990.*

İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim;

- *Te'vilu Müşkili'l-Kur'an, Mısır, 1973.*
- *Te'vilu Muhtelefi'l- Hadis, Beyrut,ts.*
- *Tefsiru Ğaribil Kur'an, Beyrut, 1987.*

İBN MÂCE, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el Kazvinî;

- *Sünen, İstanbul, 1981.*

İBN MANZÛR, İbu Fazl, Muhammed b. Mukrim el-İfrikî,;

- *Lisanu'l-Arab, Beyrut, 1985.*

İBN TEYMİYYE, Şeyhu'l-İslâm Ahmed b. Abdulhakim;

- *Mecmuu'l-Fetâvâ, Mısır,1972.*
- *et-Tefsiru'l-Kebir, Nşr: Abdurrahman Umeyrâ Beyrut, ts.*
- *Muhezzabu İktidai' s-Sırati'l-Müstakim Muhâlefetü Ashabi'l-Cahim, Nşr: Abdurrahman Abdulcebbar İstanbul, 1996.*

İBN BÂZ, Abdulaziz;

- *el-Edilletu'n Nakliyye ve'l Hissîyye Alâ Cereyani-ş-Şemsi ve Sukuni'l-Ard ve İmkani-s-Suud İle'l- Kevâkib, Medine, H. 1395.*

- *Fetâvâ İslamiyye, Beyrut, ts.*

İBN HAZM, Ebu Abdillah Muhammed;

- *Marife n-Nâsihi ve'l Mensuh (Celaleyn Kenarında), İstanbul, ts.*
- *El-Muhallâ, Beyrut, 1985.*

İBN ARABÎ, Muh. b. Ali b. Muh. b. Ahmed b. Abdullah et Tai
Şeyh'ul Ekber Muhiddin;

- *el-Futuhatü'l Mekkiyye, Mısır, 1988.*

İSLÂMOĞLU, Mustafa;

- *Yahudileşme Temayülü, İstanbul, 1995*

KARDÂVÎ, Yusuf;

- *el-İmanu ve'l-Hayat, Beyrut, 1985.*
- *el-Helâlu ve'l-Haramü fi'l-İslâm, Beyrut, 1985.*
- *Fetâvâ Muâsıra, Beyrut,1987.*
- *el-Mercıiyyetu'l-Ülyâ fi'l-Kur'ân, Mısır, 1996*
- *Şeriatu'l- İslâm, Beyrut, 1397.*
- *Fıkhu'z-Zekat, Beyrut, 1944.*
- *Melâmihu'l-Muctemeıl İslamî, Beyrut, 1993.*

KASİMÎ, Şeyh Cemaleddin;

- *Mehâsinu't-Te'vil, Mısır, ts.*

KEHHÂLE, Ömer Rızâ;

- *Mü'cemu'l-Müellifin, Beyrut, 1993.*

KEYLÂNÎ, İsmail;

- *Faslu'd-Din Ani'd-Devle, Beyrut, 1987.*

KURTUBÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari;

- *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut, ts.*

KUŞEYRÎ, Abdulkerim Hevezan b. Abdulmelik b.Talha b. Muhammed ;

- *Letâifu'l-İşârât, Mısır, 1981.*

KUTUB, Seyyid;

- *Fi Zilali'l-Kur'ân, Beyrut, 1993.*

KEŞMİRÎ, Muhammed Enver;

- *Feydu'l -Bâri ala Sahihi'l- Buhari, Beyrut, ts.*

KEVSERÎ, Muhammed Zahid;

- *Makâlât, 1993.*

KIRCA, Celal;

- *Kur'an'ı Kerim'de Fen Bilimleri, İstanbul;1984.*

El-KİSÎ, Mervan İbrahim;

- *Meâlimu'l- Hudâ ilâ Fehmi'l- İslâm , Beyrut, 1990.*

MAĞNİYYE, Muhammed Cevad;

- *et-Tefsiru'l- Kâşif, Beyrut, 1990.*

MEVDUDİ, Ebu'l-A'lâ;

- *Tefhimu'l- Kur'an, Çev. M. Han Kayâni, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İstanbul, 1996.*

- *Resâil Mesâil, çev: Mahmud Osmanoğlu, A. Hamid Chocan, İstanbul, 1990.*

MİRAS, Kâmil;

- *Sahihi Buharî, Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, Ankara, 1993.*

MÜNÂVÎ, Şemseddin Muhammed Zeyneddin Abdurrauf;

- *Feyzu'l-Kadir, Şerhu Camii's-Sağir, Beyrut, 199...*

MÜSLİM, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, en Nisaburi;

- *es-Sahih, İstanbul, 1982.*

MUTAHHARİ, Murtazâ;

- *İslâm Devrimi, çev: Kenan Çamurcu, İstanbul, ts.*

NECCÂR, Abdulvehhab;

Kısasu'l, Enbiyâ, Beyrut, 1990.

NEDVÎ, Seyyid Süleyman;

- *er-Risâletül Muhammediyye, Mısır, H.1395.*

NEVEVÎ, Muhyiddin Ebi Zekeriyya Yahya b. Şeref;

- *el-Ezkâr el-Muntahab min Kelâmi Seyyidi'l- Beşer, Beyrut, 1983.*

PAKALIN, Mehmet Zeki;

- *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E.B. Yayını, İstanbul, 1993.*

RAĞİB, İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed;

- *Müfredât fi Ğaribi'l- Kur'an, Beyrut, ts.*

RÂZÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan b. Ali et-Temimî el-Bekrî Fahruddin;

- *Mefâtihu'l-Ğayb, Tahran, ts.*

RIZÂ, Muhammed Reşid;

- *Tefsiru'l-Menâr, Beyrut, ts.*

RAHMETULLAH, Efendi;

- *İzharu'l- Hak, Çev. Ömer Fehmi Efendi Nüzhet Efendi, İstanbul, 1972.*

SÂVÎ, Ahmed b. Muhammed;

Haşiyetu's-Sâvi ale'l Celaleyn, Mısır, ts.

SEÂLEBÎ, Ebu Mansur Abdilmelik Muhammed;

- *El-İktibas Mine'l Kur'an'il-Kerim, Mısır, 1992.*

SİBAÎ, Mustafa;

- *es-Sünnetü ve Mekanetuha fil İslâm, Beyrut, 1989.*

- *Ahlâkune'l- İctimai, Beyrut, 1974*

SUYÜTÎ, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir;

- *ed-Dürrü'l-Mensür, Beyrut, 1992.*

- *el-İklil fi'stinbâti't-Tenzil, Beyrut, 1988.*

- *el-İtkan fi Ülumil Kur'an, Beyrut, 1993.*
- *Celaleyn, İstanbul, ts.*
- *Mu'tereku'l-Ekrân fi İ'câzi'l Kur'an, Beyrut, ts.*

SABBAĞ, Muhammed Lütfi;
- *Buhus fi Usuli't-Tefsir, Beyrut, 1988.*

SABIK, Seyyid;
- *el-Akidetu'l İslamiyye, Beyrut, 1992.*
- *Fıkhu's-Sünne, Beyrut, ts.*

SUPHÎ, Ahmed Mahmud;
- *Felsefetu'l-Ahlak, Beyrut, ts.*

SUPHÎ, Salih;
- *Mebâhis fi Ûlum'il-Kur'an Beyrut, 1977.*

ŞİNKİTÎ, Muhammed Emin;
- *Adva'ul-Beyân fi İzâhi'l-Kur'an'i bi'l Kur'an, Beyrut, 1984.*

ŞEYHZÂDE, Muhammed b. Mustafa el-Kuveci el-Hanefî;
- *Hâşiyetu Şeyhzâde ale'l-Beydavi, İstanbul,1988.*

ŞİBLİ, Mevlânâ;
- *Asr-ı Saadet, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul,1973.*

Ş'ARÂVÎ, Muhammed Mutevelli;
- *et-Tefsir, Mısır, 1991.*

ŞATİBÎ, Ebu İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed;
- *el-İ'tisâm, Beyrut, 1991.*

ŞEHRİSTÂNÎ, Muhammed b. Abdulkerim b. Ahmed;
- *el-Milel ven'Nihal, Beyrut, 1992.*

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed;
- *Neylu'l -Evtâr, Mısır,1972.*
- *Fethu'l- Kadir, Beyrut, 1993.*
- *el-Fevâidu'l- Mecmuâ, Beyrut, H.1392.*

ŞİMŞEK, M. Sait;
- *Günümüz Tefsir Problemleri, Konya, 1997.*

ŞUUD, İbrahim Ali;
Ebâtıl Yecibu En Tumhâ mine't-Tarih, Beyrut, 1988.

et-TÂRIK, Abdullah b. İbrahim b. Ali;
- *el-İstisnetu bi Ğayri'l- Müslimin fi'l Fıkhıl İslami, Beyrut, 1414*

TABBARÂ, Abdulfettah;
- *Ruhu'd-Dinî'l-İslamî, Beyrut, 1988.*

TABATABAÎ, Muhammed Hüseyin;
- *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kuran, Tahran, 1973.*

TÂBERÎ; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid;
- *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an, Beyrut, 1988.*

TANTÂVÎ; Cevheri;

- Tefsiru'l-Cevâhir, Mısır, 1350.

TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali b. Ali b. Kadi;

- Keşşâfü İstilâhâti'l-Fünûn, İstanbul, 1984.

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed İba b. Sevre;

- Sünen, İstanbul,1981.

ULYÂNÎ, Ali b. Nefi ;

- Ehemmiyetu'l-Cihad, Riyad, 1985.

VEZİR, Ahmed b. Muhammed b. Ali;

- el-Musaffâ fİ Usuli'd-Din, Beyrut, 1992.

YAZIR, Muhammed Hamdi Elmalılı;

- Hak Dinî Kur'an Dili, İstanbul, 1979.

YÜKSEL, Edip;

- Notlar, İstanbul, ts.

ZEBİDÎ, Ebu'l -Feyz Seyyid Muhammed el Murteza ;

- İthatu Sadeti'l Muttekin bi Şerhi İhyai Ulumi'd-Din, Beyrut, 1989.

ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin;

- et-Tefsir ve'l- Müfessirun, 1995.

- et-İtticahatu'l- Münherife fi Tefsiri'l Kur'an'ı Kerim, Mısır, 1986.

- el-İsrailiyyatü fi't-Tefsir ve'l- Hadis, Mısır, 1980.

ZEMÂHŞERÎ, Ebul Kasım Muhammed b. Ömer;

- el-Keşşaf, Tahran, ts.

ZERKÂNÎ, Muhammed Abdulazim;

- Menâhilu'l -İrfân fi Ulumi'l Kuran, Mısır, ts.

ZERKEŞÎ, Bedrettin Muhammed b. Abdullah;

- el-Burhân fi Ulumi'l Kur'an, Beyrut, ts.

ZUHAYLÎ, Vehbe;

- et-Tefsiru'l Munir, Beyrut, 1991.

DİZİN

A

A'raf, 7/26 · 30, 188, 189
A'raf, 7/31 · 30, 174
A'raf, 7/35 · 30, 97
A'raf, 7/46 · 195
A'raf, 7/179 · 84, 176
Abduh · 24, 30, 75, 76, 153, 168, 176, 217, 225, 238
Adem · 30, 61, 97, 98, 132, 166, 173, 174, 176, 182, 188, 197
Adiy b. Hatem · 20, 79
Ahkâm · 29, 74, 91, 120, 121, 154, 157, 199, 205, 207, 210, 211, 212, 259
Ahmed b. Muhtar · 11
Ahmed Emin · 11, 82, 84, 91, 188
Ahzab, 33/37 · 144
Ahzab, 33/40 · 97, 227
Ahzab, 33/52 · 151
Akıl · 31, 60, 67, 76, 104, 127, 146, 148, 151, 153, 156, 163, 210, 230
A'la, 87/4-5 · 113
Alevî · 44
Al-i İmran, 3/97 · 187
Al-i İmran, 3/104 · 19
Al-i İmran, 3\106 · 191
Al-i İmran, 3/110 · 198
Al-i İmran, 3/130 · 210, 215
Al-i İmran, 3/138 · 86
Al-i İmran, 3/187 · 19
Al-i İmran, 3/191 · 217
Ali Tantavî · 115
Allah · 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 42, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 82, 83, 84, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 146, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 166, 168, 169, 170, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213,214, 215, 216, 217, 219, 221, 222, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 236
Âlusî · 26, 27, 133, 149, 150, 166
Ankebut, 29/69 · 133
Anton Suada · 87
Arapça · 24, 54, 58, 64, 70, 78, 109, 110, 120, 126, 133, 136, 158, 159, 160, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 180, 183, 185, 189, 192, 197, 221, 226, 230, 240
Aristo · 14
Arş · 70, 80, 116, 128, 171, 176
Ashabu'l Kehf · 119, 123, 124
Askalani · 33
Âyet · 13, 20, 21, 33, 47, 56, 59, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 72, 79, 80, 82, 83, 84, 86, 89, 91, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 119, 121, 122, 124, 128, 134, 136, 138, 140, 141, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 174, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 187, 188, 190, 196, 197, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 212, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 226, 227, 230, 235

B

b. Baz · 106, 109
Bahaî · 31, 93, 101
Bakara, 2/3 · 94, 117, 168
Bakara, 2/7 · 83

Bakara, 2/22 · 111
Bakara, 2/28 · 235
Bakara, 2/30 · 212
Bakara, 2/35 · 125, 197
Bakara, 2/47 · 69
Bakara, 2/54 · 224
Bakara, 2/61 · 115, 223
Bakara, 2/62 · 137
Bakara, 2/67 · 86, 115
Bakara, 2/81 · 14, 84
Bakara, 2/83 · 200, 201
Bakara, 2/89 · 75
Bakara, 2/91 ·75, 139
Bakara 2/102 · 125, 171
Bakara, 2/114 · 190, 225
Bakara, 2/115 · 209
Bakara, 2/125 · 195
Bakara, 2/144 · 131
Bakara, 2/170 · 74
Bakara, 2/173 · 167
Bakara, 2/187 · 20, 56, 76, 208
Bakara, 2/189 · 123
Bakara, 2/195 · 20, 208
Bakara, 2/204 · 96
Bakara, 2/221 · 213
Bakara, 2/248 · 121, 125
Bakara, 2/249 · 198
Bakara, 2/255 · 175
Bakara, 2/260 · 172
Bakara, 2/275 · 168
Batınî · 31, 162, 192, 194
Behiştî · 174
Beydâvî · 125, 126, 144, 146, 151, 156, 162, 169, 178, 179, 211, 125
Beyhakî · 40
Brahmanistler · 47
Budha · 196
Budistler · 47
Buharî · 50, 51, 52, 153, 162, 217

C

Ca'd b. Dirhem · 82
Ca'fer-ı Sadık · 126
Cessas · 153, 154
Cebriyye · 14, 15, 30, 70, 92
Cehennem · 14, 31, 52, 57, 67, 84, 95, 100, 114, 116, 137, 140, 162, 168, 176, 187, 188, 191, 194, 195, 196, 229, 235
Cehm b. Sefvan · 82
Celal Kırca · 104
Celâleyn · 78, 144, 146, 147, 165, 204, 239,
Cemaleddin el-Kasimî · 154, 157
Cennet · 14, 31, 57, 80, 90, 92, 101, 116, 122, 123, 136, 137, 138, 139, 140, 153, 162, 165, 167, 168, 185, 187, 195, 221
Cevad el-Mağniyye · 17, 87
Cevherî · 103, 115
Ceyhan · 185
Cibril · 34, 36, 38, 39, 40, 94, 122, 136, 143, 231
Cifr · 125, 126, 128, 131
Cifr hesabı · 125, 126, 127, 128, 231,
Cihad · 9, 14, 18, 28, 30, 87, 93, 101, 119, 137, 148, 155, 197, 202, 209, 218, 219, 220
Cin · 15, 109, 147, 168, 176, 178, 187, 220
Cin, 72/9 · 109

D

Dabbetu'l-arz · 118, 120
Delil · 11, 15, 22, 24, 26, 38, 39, 54, 57, 66, 67, 70, 73, 74, 76, 78, 80, 81, 82, 85, 87, 89, 90, 91, 92, 94, 97, 101, 102, 104, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 118, 119, 121, 136, 138, 143, 147, 150, 151, 153, 166, 175, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 191, 192, 194, 198, 200, 205, 207, 209, 212, 214, 215, 218, 219, 220, 222, 229, 234, 235, 236
Din · 11, 14, 15
Dirâyet Tefsiri · 58

E

Ebâbil · 168
Ebrehe · 168
Ebu Bekir · 20, 24, 26, 27, 33, 34, 35, 43, 45, 51, 80, 85, 88, 92, 101, 154, 160, 197, 226
Ebu Cehil · 66, 80, 92, 111,
Ebu Davud · 26, 40
Ebu Hanife · 27, 80, 220, 238,
Ebu Hureyre · 53, 57
Ebu Leheb · 66, 85
Ebu Suud · 156
Ebu Talib · 90
Ebu Zer · 23, 26, 221
Ebu'l Esved ed- Düelî · 159
Edip Yüksel · 231, 232
Edmord Guerard · 110
Ehl-i Beyt · 85, 87, 155, 221
Ehl-i Sünnet · 27, 78, 80, 81, 87, 89, 90, 101, 153, 161, 169
Emevî · 43, 99, 100,
Emin el-Hûlî · 106
En'am, 6/38 · 104
En'am, 6/57 · 167
En'am, 6/74 · 161
En'am 6/82 · 56
En'am, 6/92 · 72
En'am, 6/108 · 201
En'am, 8/137 · 84
En'am, 6/148 · 92, 180
En'am, 6/149 · 14
Enbiya, 21/23 · 92
Enbiya, 21/79 · 189
Enbiya, 21/83 · 149
Enbiya, 21/87 · 134, 160
Enbiya, 21/104 · 179
Enbiya, 21/105 · 165
Endülüs · 75
Enfal, 8/38 · 202
Enfal, 8/61 · 202
Enfal, 8/64 · 174
Esaret · 163
Eş'arî · 27, 187
Eş'ariyye · 75
Ezher · 95

F

Faik Bulut · 12, 70
Faiz · 26, 168, 211
Fakih · 21, 23, 29, 154, 185
Fatır 35/12 · 137
Fatiha, 1/6-7 · 79
Fecr, 87/17 · 174
Fecr, 87/6 · 225
Felak, 113/4 · 152
Fen · 103, 104, 105, 106, 123
Ferezdak · 30
Fetih, 48/29 · 80
Fetva · 81
Fıkıh · 27, 54, 103, 125, 210
Fırat · 185
Fil, 105/3-4 · 168
Firavun · 69, 124, 138, 148, 162, 190, 196, 200
Pisagor · 112
Fransa · 110
Furkan, 25/45 · 107
Furkan, 25/63 · 201

G

Garanik · 12, 131, 142
Gayb · 68, 94, 95, 116, 117, 118, 122, 128, 129, 136, 168, 180, 230, 234
Gazzalî · 9, 17, 22, 23, 103, 108, 132, 169, 189, 190, 192
Geylan ed-Dimeşkî · 15

H

Hac, 22/8-10 · 66
Hac, 22/18 · 192
Hac, 22/52 · 142, 143
Hadid, 57/11 · 193
Hadis · 11, 14, 19, 20, 22, 25, 26, 27, 33, 34, 51, 52, 53, 57, 58, 72, 76, 83, 89, 90, 108, 109, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 126, 132, 135,

136, 137, 139, 152, 153, 155, 156, 157, 159, 160, 162, 164, 167, 179, 182, 185, 186, 190, 202, 216, 217, 221, 223, 225, 229, 230, 231, 239
Halku'l-Kur'an · 22, 82
Hamidullah · 33, 34, 37, 46, 54
Hamr · 173
Haram · 16, 21, 56, 58, 72, 79, 81, 89, 92, 100, 125, 131, 151, 162, 165, 167, 180, 201, 206, 207, 210, 211, 219, 225
Haricî · 11, 73, 91, 96, 99
Hariciler · 91, 96, 99, 167, 180
Hasan el-Basrî · 144
Hasan el-Benna · 87
Hatib el-Bağdadî · 24
Havaric · 11, 14, 239
Havva · 98, 125, 152
Helâl · 12, 56, 58, 76, 79, 98, 100, 125, 151, 157, 181, 199, 210, 211, 213, 215, 219, 222
Hıristiyan · 32, 69, 79, 138, 140, 141, 214
Hızır · 118, 119, 124, 190
Hicr, 15/99 · 14
Hilafet · 93, 226, 227, 234
Hindistan · 12, 44, 52
Hişam b. Abdülmelik · 15
Hud, 11/82 · 221
Hud, 11/113 · 118
Hud, 11/114 · 14, 175
Hudeybiye · 224
Hurafe · 226, 227, 234
Hüseyin Atay · 213
Hz. Aişe · 20, 21, 23, 57, 86, 117, 141, 153, 204, 237
Hz. Musa · 102, 148, 164, 190, 191, 205, 223, 224, 229, 230
Hz. Osman · 36, 37, 38, 41, 43, 44, 46, 88, 91, 141, 232
Hz. Ömer · 15, 23, 30, 35, 85, 88, 118, 128, 153, 158, 193, 210

I

İbadet · 14, 209, 220,
İbn Abbas · 23, 39, 40, 57, 90, 101, 103, 120, 160, 164, 179, 185, 193
İbn Aşûr · 35, 40, 49, 122, 194
İbn Âşûr · 178, 187, 225, 237
İbn Atiyye · 17, 25, 84, 126, 134, 144, 164, 211, 218, 224, 238
İbn Enbârî · 141
İbn Esir · 169
İbn Faris · 213
İbn Hazm · 25, 81, 179, 185, 200, 201, 202, 203
İbn Kesir · 46, 100, 101, 113, 126, 131, 136, 152, 179, 201, 203, 224
İbn Kuteybe · 21, 22
İbn Mes'ud · 23, 37
İbn Râvendî · 238
İbn Rüşd · 23, 237
İbn Salah · 16
İbn Sina · 22, 31
İbn Teymiyye · 11, 16, 22, 60, 74, 75, 135, 154, 179, 187, 212, 235, 237
İbrahim, 14/24-25 · 99
İhtikar · 215
İhvan-ı Safa · 66, 187, 234, 235
İlhan Arsel · 12, 62, 66
İmam Malik · 23, 26, 41, 78, 80, 158, 169, 213
İman · 19, 54, 56, 67, 140, 147, 231
İncil · 28, 29, 32, 49, 52, 80, 238, 200, 206
İnşikak, 84/7-8 · 20
İslam · 9, 11, 12, 14, 18, 21, 26, 29, 31, 32, 35, 36, 37, 43, 44, 45, 46, 48, 52, 62, 63, 66, 75, 76, 77, 82, 89, 92, 93, 102, 103, 107, 145, 146, 156, 161, 166, 181, 182, 192, 197, 200, 201, 202, 207, 209, 212, 214, 220, 222, 229, 234, 235, 237, 238
İsmail Hakkı Bursevî · 80
İsmet Ersöz · 226
İsra, 17/60 · 99
İsra, 17/71 · 161
İsrailiyat · 65, 117, 122, 124, 125
İsrailoğulları · 69, 79, 115,
İstanbul · 20, 38, 54, 117, 166, 167,

207, 231, 232
İstiva · 87
İşârî tefsir · 195
İzzet Derveze · 62, 105, 124

K

Ka'b b. el-Ahbar · 125
Ka'be · 68, 70, 86, 105
Kader · 30, 187
Kaderiyye · 15, 23, 236
Kadın · 15, 21, 23, 30, 48, 64, 65, 92, 146, 150, 151, 152, 158, 165, 179, 182, 183, 184, 214, 217
Kadir, 97/1 · 120
Kaf, 50/38 · 70
Kaffal · 27
Kalem, 68/1-2 · 121
Kamer, 54/1 · 107
Kamer, 54/14 · 67
Kasas, 28/55 · 201
Kasimî · 114, 153, 185, 222, 237
Kehf, 18/9 · 119
Kehf, 18/23 · 79
Kelâm · 136, 150
Kelbî · 131
Kettanî · 39
Kevser, 108/1 · 57
Kevserî · 38, 46
Kibir · 195
Kitab ehli · 13, 178
Kudüs · 76, 117, 127, 128, 225
Kur'an · 8, 11, 12, 14, 16, 18, 21, 22, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 82, 83, 84, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 146, 150, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 166, 168, 170, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 221, 222, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236
Kureyş · 36, 37, 38, 143
Kurra · 35, 45, 46, 117
Kurtubî · 13, 17, 23, 24, 76, 112, 119, 134, 144, 147, 148, 169, 203, 204, 212, 225, 238
Kus b. Saide · 141

L

Levh-i Mahfuz · 116, 118, 120, 157, 178, 197
Lokman, 31/16 · 107
Londra · 38

M

M. Abdullatif · 165
M. Ebu Zehra · 145
M. Ebu Zeyd · 189
M. Emin Şinkitî · 79, 109
M. Hamdi Yazır · 48, 74, 112, 126, 237
M. Sait Şimşek · 205
M. Gazalî · 42, 44, 113, 186, 208, 211, 232
Maide, 5/1 · 56
Maide, 5/3 · 56, 88
Maide, 5/6 · 89
Maide, 5/24 · 164, 224
Maide, 5/27 · 182
Maide, 5/44 · 91
Maide, 5/48 · 95, 142, 167
Maide, 5/64 · 169
Maide, 5/90 · 155, 173
Maide, 5/104 ·81
Maide, 5/105 · 20, 168
Maide, 5/110 · 115

Marks · 87
Medine · 29, 33, 37, 40
Mehdi · 93, 127, 198
Mekke · 31, 33, 71, 72, 80, 94, 108, 187, 205, 208
Mensuh · 9, 34, 38, 93, 199, 200, 202, 203, 204, 206
Mervan b. Hakem · 43
Meryem, 19/30 · 128
Meryem, 19/71 · 57, 196
Mevdudî · 48, 63, 113, 149, 185, 204, 307
Mezheb · 11, 75, 76, 77, 78, 83, 85
Mısır · 16, 69, 95, 113, 132, 142, 145, 149, 157, 224
Mirza Gulam Ahmed · 67, 93
Mizan · 44, 59, 95, 187
Muhammed Ahmed Halefullah · 95
Muhammed İkbal · 31
Muhittin İbn Arabî · 187, 190, 191, 197
Mukattaa' harfleri · 121, 123, 127, 128, 228, 230
Mushaf · 33, 35, 37, 38, 44, 46
Mut'a nikahı · 23, 88, 89
Mu'tezile · 11, 30, 75, 82, 83, 84, 153, 173, 176, 184, 187, 188, 238
Mutaffifin, 83/36 · 170
Mü'min, 40/11 · 235
Mü'min, 40/15 · 128
Mü'minun, 23/53 · 58
Mü'minun, 23/96 · 201
Mücadele, 58/7 · 185
Müctehid · 16, 77, 90
Müddesir, 74/26 · 110
Münafikun, 63/11 · 128
Münir Ahsen Gılanî · 50
Mürselat, 77/30-31 · 114
Müslim · 90, 153, 217
Müşebbihe · 67, 170
Mütevekkil · 49
Müzenî · 194

N

Nahl, 16/101 · 205, 208
Nahv · 106
Nasr, 110/1 · 193, 198
Nebe, 78/1-2 · 86, 100
Nebe, 78/29 · 197
Nebi · 142, 143, 144
Necm, 53/19-20 · 65, 142, 143
Necm, 53/23 ·156
Necm, 53/39 · 202
Nefs · 30, 112, 176
Neml, 27/16 · 86
Neml, 27/82 · 120
Nesh · 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 207
Nevevî · 119, 132, 217
Nifak · 96, 149
Nil · 185
Nisa, 4/1 · 112, 176
Nisa, 4/3 ·78, 157, 181
Nisa, 4/4 · 193
Nisa, 4/10 · 91
Nisa, 4/11 · 183
Nisa, 4/20 · 21
Nisa, 4/24 · 87
Nisa, 4/34 · 160, 183, 214
Nisa, 4/43 · 216, 218
Nisa, 4/48 · 91, 188
Nisa, 4/56 · 69, 188, 234
Nisa, 4/59 · 67, 98, 99, 212, 216
Nisa, 4/82 · 16, 48, 104
Nisa, 4/86 · 213
Nisa, 4/95 · 87
Nisa, 4/126 · 72
Nisa, 4/162 · 141
Nisa, 4/164 · 30, 83, 173
Nisaburî · 24, 80
Nuh (a.s) · 90
Nuh, 71/14-15 · 109
Nur, 24/3 · 165
Nur, 24/4 · 96, 215
Nur, 24/35 · 88, 185
Nur, 24/58 · 172
Nur, 24/62 · 174

O

Oruç · 76, 91, 154, 157, 186, 207
Oryantalistler · 43, 144, 146, 181
Osman (r.a.) · 36, 37, 38, 40, 41, 43, 45, 46

R

Rab · 70, 11, 113, 164, 232, 233
Ra'd, 13/3 · 112
Rahman, 55/19-20 · 85
Rahman, 55/22 · 86
Razî · 11, 22, 26, 73, 74, 79, 99, 100, 101, 103, 107, 111, 120, 126, 131, 134, 136, 137, 144, 150, 151, 171, 207, 208, 211, 218, 237, 238
Reenkarnasyon · 234, 235, 236
Resûlullah · 13, 19, 20, 25, 26, 29, 33, 34, 36, 37, 40, 42, 43, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 61, 63, 65, 66, 67, 79, 86, 89, 93, 95, 96, 97, 115, 119, 124, 126, 136, 138, 141, 142, 143, 144, 145, 155, 156, 157, 158, 161, 164, 167, 200, 202, 204, 208, 209, 212, 214, 216, 217, 218, 220, 221, 228, 232
Reşad Halife · 108, 226, 227, 229, 232, 233, 234
Reşit Rıza · 117, 153, 218, 237, 238
Rum, 30/1-3 · 127
Rum, 30/27 · 171
Rum, 30/41 · 189

S

Sabiî · 138, 141
Sad, 38/13 · 102
Sad, 38/24 · 147
Sad, 38/21-23 · 146
Sad, 38/33 · 148, 197
Sad, 38/34 · 147
Sadaka ·14, 15, 164, 218
Saffat, 37/6-9 · 109
Saffat, 37/96 · 180
Said b. Müseyyeb · 27
Sakar · 110, 115
Salman Rüşdi · 12, 48, 143
Samiri · 122
San'anî · 27
Savaş · 9, 29, 35, 63, 94, 182, 189, 202, 215, 219
Sâvî · 78
Seâlebî · 15
Sebeb-i Nüzul · 126, 207, 208
Sebeîyye · 86
Secde, 32/13 · 134
Secde, 32/17 · 57
Sehl et-Tusterî · 197
Selef · 17, 24, 25, 119, 124, 194, 237
Selefiyye · 185
Seyhan · 185
Seyyid Kutub · 105, 135, 152, 153, 166, 170
Sıddık Han · 112
Sırat · 31, 168, 187
Sibak-siyak · 158, 168, 177, 178, 190, 193
Sicill · 179, 180
Siyaset · 98
Suat Yıldırım · 132
Sudan · 54
Suphî es-Salih · 38, 46
Suyutî · 12, 40, 45, 103, 112, 114, 135, 162, 185, 215, 220, 221
Süleyman (a.s.) · 138
Süleyman Ateş · 138, 151, 161, 178
Sünnet · 14, 52, 60, 79, 118, 126, 161, 194, 209, 212, 214
Sünnî · 44

Ş

Şa'bî · 179
Şa'ravî · 224
Şafiî · 16, 24, 26, 27, 78, 80, 103, 118, 131, 132, 154, 155, 160, 169, 194, 207, 218, 237
Şah Veliyullah · 35, 108
Şam · 37, 46, 165

Şatibî · 17, 158
Şehvet · 195
Şevkanî · 121
Şeytan · 81, 144
Şia · 11, 80, 81, 85, 69, 90, 99, 101, 195, 196
Şiblî · 36, 197
Şirk · 14, 84, 92, 152, 180, 188
Şura, 42/7 · 101
Şura, 42/11 · 67, 170

T

Taassub · 73, 74, 75, 76, 77, 78, 93, 210, 217, 238
Tabatabaî · 87, 88, 156
Taberî · 24, 107, 118, 126, 131, 160, 161, 169, 224, 225, 238
Tabiin Tefsiri · 57
Tabrisî · 44
Tâ-hâ, 20/5 · 171
Tâ-hâ, 20/12 · 173
Tâ-hâ, 20/24 · 196
Tâ-hâ, 20/25-27 · 148
Tâ-hâ, 20/95-96 · 122
Tâ-hâ, 20/121 · 173
Tahrif · 14, 28, 29, 30, 31, 32, 44, 47, 49, 62, 64, 65, 66, 93, 98, 117, 118, 162, 169, 181, 185, 186, 227, 233
Tahrim, 66/10 · 90, 149, 162
Taklid · 15, 27, 49, 66, 73, 74, 76, 77, 81, 210, 238,
Talak, 65/2 · 190
Talak, 65/10 · 58
Talak, 65/12 · 113
Tarih · 11, 41, 42, 43, 99, 100, 125, 169, 222, 223
Taşkent · 38
Te'vil · 15, 28, 66, 81,
Tebbet, 111/1 · 85
Tefsir · 9, 15, 16, 17, 19, 23, 24, 27, 31, 38, 39, 54, 55, 57, 58, 60, 67, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 91, 93, 94, 97, 99, 100, 101, 103, 106, 107, 109, 116, 117, 119, 121, 122, 126, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 142, 149, 154, 158, 160, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 176, 186, 190, 191, 192, 193, 195, 202, 206, 210, 215, 225, 227, 229, 230, 238
Tekasür, 102/8 · 219
Teknoloji · 103
Tekvir, 81/29 · 70
Teslime Nesrin · 12
Tevbe, 9/5 · 199, 201, 207
Tevbe, 9/12 · 85
Tevbe, 9/60 ·12, 218
Tevbe, 9/128 · 221
Tevbe, 9/129 · 174
Tevfik Sıdkı · 157
Tevhid · 69, 99
Te'vil · 15, 28, 66, 85
Tevrat · 14, 28, 29, 49, 52, 75, 80, 102, 117, 125, 138, 162, 199, 200; 206
Tin, 95/1 · 203
Tur, 52/6 · 114
Tur, 52/21 · 203
Turan Dursun · 12, 43, 69, 138, 143, 238
Türkçe · 185, 225
Türkiye · 12, 132

U

Ubey b. Ka'b · 80, 205

V

Vahiy · 28, 37, 39, 40, 41, 42, 50, 52, 54, 59, 105, 136, 143, 163, 171, 180, 205
Vakıa, 56/79 · 33, 173, 193
Varaka b. Nevfel · 141

Y

Yahudi · 13, 28, 29, 49, 69, 93, 126, 138, 139, 144, 204, 236
Yasin, 36/12 · 86, 157

Yasin, 36/55 · 122
Yasin, 36/80 · 180
Yaşar Nuri Öztürk · 107, 108, 110, 111, 138, 156, 162, 196, 209, 210, 213, 214, 217, 234
Yunan · 234
Yunus, 10/90-92 · 140
Yusuf el-Kardavî · 227
Yusuf, 12/40 · 96
Yusuf, 12/23 · 151
Yusuf, 12/24 · 150, 151
Yusuf, 12/28 · 184
Yusuf, 12/52 · 219
Yusuf, 12/111 · 162

Z

Zahiriyye · 11, 81, 82, 157, 185, 212, 215, 216
Zan · 105, 153
Zariyat, 51/56 · 220
Zebidî · 60, 192
Zekat · 12, 15, 118, 154, 155, 157, 164, 207, 219
Zemahşerî · 82, 83, 84, 85, 156, 160, 161
Zenadika · 12, 14, 238
Zerdüşt · 41, 47
Zerkânî · 44
Zeyd b. Harise · 144
Zeyneb binti Cahş · 144, 145
Zilzal, 99/1 · 128
Zina · 51, 136, 137, 139, 149, 153, 165, 215, 216, 220
Zühd · 26, 30
Zührî · 53
Zümer, 39/65 · 85
Zümer, 39/29 · 62